CAPLETRA 26

REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA

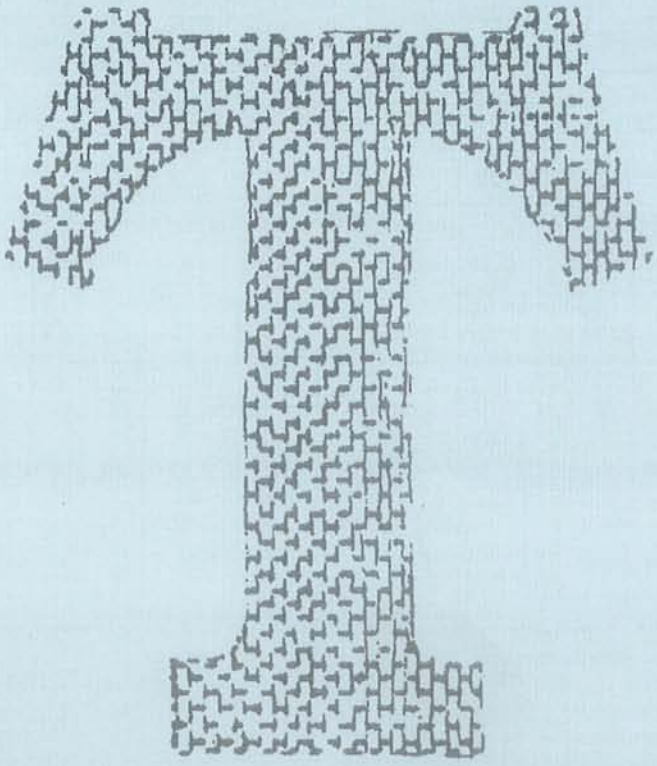

Primavera, 1999

Redacció:
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Avda. Blasco Ibáñez, 32
46010 València
Telèfon 96–386 40 90
Edita i publica:
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Institut de Filologia Valenciana
Subscripcions i correspondència:
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
Disseny:
Manuel Granell
Joan Josep Tornero
Il·lustració:
José Espinosa
ISSN:
0214 - 8188
Dipòsit legal:
B. 25.992 - 1990
Fotocomposició:
IIFV
Imprès per:
Novagràfik, S.L. - Barcelona
(juny 2000)

Volum monogràfic sobre
Dialectologia catalana

coordinat per
Jordi Colomina i Castanyer

Primavera, 1999

Director: Antoni Ferrando

Secretari de redacció: Francesc Pérez i Moragón

Comité de redacció: Rafael Alemany, Emili Casanova, Jordi Colomina, Albert Hauf, Lluís Meseguer, Manuel Pérez Saldanya, Vicent Pitarch, Joan Ponsoda, Vicent Salvador, Vicent Simbor

Consell assessor: Antoni Badia i Margarit, Jordi Castellanos, Germà Colón, Joseph Gulsoy, Joan Solà, Giuseppe Sansone, Arthur Terry, Joan Veny, Curt Wittlin, M. Claire Zimmermann

NORMES D'AVALUACIÓ DE LES COL·LABORACIONS

1.- *Caplletra* programa els seus volums a partir de les propostes fetes per les seccions de l'IIFV.
2.- El Consell de Redacció decideix l'acceptació d'originals a la vista dels informes d'avaluadors externs a l'IIFV, el criteri majoritari dels quals tindrà caràcter vinculant.
3.- *Caplletra* no s'identifica necessàriament amb els punts de vista mantinguts en els articles que publica.

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

Qüestions generals

Els articles tindran una extensió màxima de 20 pàgines i els autors n'inclouran un resum de 8/10 ratlles en anglés o en català.

Els articles s'enviaran en suport informàtic, en Word per a Macintosh o Word per a Windows. En aquest segon cas, s'adjuntarà una còpia en format RTF. Si s'utilitza algun altre processador de textos caldra indicar quin. Cal enviar-ne també una impressió en paper, a doble espai.

El text anirà encapçalat amb el títol (tan breu com siga possible) i el nom de l'autor. Al final de l'article i abans de la Bibliografia, es tornarà a indicar aquest nom i la institució acadèmica a què pertany l'autor, a més de les seues adreces postal i electrònica.

Divisió dels articles

Segons les necessitats expositives, convindrà dividir l'article en apartats. Els títols dels epígrafs o subepígrafs aniran en redona normal, en una línia separada dels paràgrafs precedent i següent.

Referències bibliogràfiques internes

Les referències bibliogràfiques s'inclouran dins del cos de l'article i seguiran el sistema «autor-any-pàgina». L'any i les pàgines apareixeran entre parèntesis, separats per dos punts. Quan la referència abaste tota una obra s'hi ometrà explicitar les pàgines a què es remet. Entre l'últim cognom de l'autor citat i l'any de publicació del text a què es fa referència no s'intercalarà cap signe:

... com ja s'ha observat (Sanchis Guarner 1980: 144)

... com observa Sanchis Guarner (1980: 144).

... «Dels documents del Principat desaparegué plenament l'article *es* ja en el segle XIV» (Sanchis Guarner 1980: 144).

... Aquesta era la idea recurrent del llibre (Sanchis Guarner 1980).

Bibliografia

Les referències que apareixen en el text es repetiran al final en un apèndix de Bibliografia, ordenades alfabèticament pel primer cognom de l'autor i s'ajustaran a les convencions següents:

— Articles (títol entre cometes i nom de la revista en cursiva, numeració completa, any d'edició, pàgines):

Picallo, C. (1990) «Elements anafòrics i localitat», *Caplletra* 8, pp. 41-53.

En el cas dels articles de diari no cal indicar-ne el número; serà suficient amb la data completa.

— Llibres (títol en cursiva, lloc d'edició i casa editorial):

Sanchis Guarner, M. (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Barcelona, Salvat.

— Capítol o parts de llibres col·lectius o miscel·lanis (autor, títol, dins, primer autor, nom de l'editor o editors de l'aplec, ed. o eds., títol del recull, any, pàgines):

Anderle, A. (1991) «La crisi dels col·lectivismes» dins San Martín, A. ed., *Públic / Privat: un debat obert*, València, Universitat de València/Ajuntament de Gandia.

— Els cognoms dels autors hi figuraran en versaletes (o en minúscula), primer el cognom o cognoms; després, separat per una coma, la inicial del nom de fonts. S'utilitzarà la mateixa tipografia per a noms d'autors o curadors d'un volum que apareguen citats en l'interior de la referència.

— El nombre de volums de les obres citades s'indicarà darrere de l'editorial, en aràbics i seguit de l'abreviatura «vol.», sense marcar el plural.

— El volum recomanat s'assenyalarà amb el número romà corresponent darrere del títol.

— Quant a l'entitat editora, s'ometran les paraules Editorial o semblants, llevat d'algun cas en què, per claredat, és aconsellable mantenir-la (p. ex. Edicions 62).

— Les coedicions s'indicaran amb una barra separadora (València / Barcelona; IIFV / PAM).

— Si la data real d'edició d'una obra no es correspon amb la que figura a la portada, s'indicarà entre claudàtors dintre del parèntesi: (1998 [1999]).

— Quan s'utilitze una edició que no siga la primera i la data d'aquesta siga rellevant, s'indicarà entre claudàtors darrere de la data de l'edició emprada: (1998 [1a ed. 1954]).

— Les obres d'un mateix autor i any s'ordenaran afegint una lletra a la data: (1998*a*), (1998*b*), etc.

— Les pàgines s'indicaran amb les abreviatures p. o pp. (no pàg. o pàgs.).

Citacions

Les citacions breus (una o dues línies), apareixeran dins del text, entre cometes angulars (« »).

Si són més extenses, aniran en paràgraf a banda, sense cometes i en Times 8, format normal.

Les elisions s'indicaran amb tres punts entre claudàtors: [...].

Notes

Les notes crítiques, de nombre i extensió reduïts al mínim, apareixeran a peu de pàgina i es reservaran a explicacions o aclariments complementaris de l'autor. Figuraran en un document informàtic a banda.

No tindran un interlineat especial entre elles i estaran compostes en Times 8. El número inicial de referència anirà entre parèntesis.

Les crides a nota s'indicaran en el cos de l'original en aràbics volats, darrere de la paraula indicada. Si aquesta porta després un signe ortogràfic, aniran darrere del signe.

Requisits tipogràfics

El format general del text, a banda les especificacions indicades per a citacions extenses, anirà en Times 10, sense sagnats ni tabuladors.

La cursiva podrà utilitzar-se a per a títols de publicacions i per a destacar algun terme o diferenciar paraules o frases curtes en una llengua diferent de la de l'article. No per a les citacions.

S'usarà el guió curt ens els casos ortogràficament exigibles i l'intermedi en funció de parèntesi dintre d'una frase. En aquest cas, si l'incís acaba en punt, se suprimirà l'últim guió.

Preferentment s'usaran les cometes angulars. Quan calguen distincions internes en una citació, s'empraran les cometes d'acord amb la gradació « “ ‘ ’ ” ».

Elements gràfics

Les taules i figures, en Times 8, aniran numerades consecutivament. La llegenda anirà a la part inferior, separada per un espai, en el cas de les figures, i a la superior, en el de les taules.

Correcció de proves

Les contribucions acceptades i compostes es retornaran als autors per a la correcció de proves. Les esmenes s'efectuaran seguint els signes convencionals de correcció. No s'hi podran fer afegits.

ÍNDEX
CAPLETRA 26
REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA

Presentació 9

DISTÀNCIA LINGÜÍSTICA I CLASSIFICACIÓ DE VARIETATS DIALECTALS. Esteve Clua 11

LEUCONÍQUIA I CULTURA POPULAR. Joan Veny 27

LA GEOSINONÍMIA DELS CEPS I RAÏMS CATALANS. Xavier Favà 39

ELS NOMS DE L''ERIÇÓ DE MAR' EN CATALÀ. Antoni Corcoll 53

UNA MOSTRA DE LA TRANSICIÓ DIALECTAL CATALANOARAGONESA:
ELS PARLARS DE LA LLITERA. Javier Giralt 67

ELS PARLARS DE TRANSICIÓ ENTRE EL CATALÀ OCCIDENTAL
I L'ORIENTAL. Pere Navarro 91

VARIACIÓ FONÈTICA I CLITICITZACIÓ PRONOMINAL EN ALGUERÉS:
UNA PRIMERA APROXIMACIÓ INTRADIALECTAL. Andreu Bosch & Luca Scala 107

LA LLENGUA AL NORD DEL PAÍS VALENCIÀ. Andreu Beltran 131

L'*ATLES LINGÜÍSTIC DEL VALENCIÀ MERIDIONAL I ALACANTÍ* (*ALVA*). Josep Tormo 153

ELS PARLARS MALLORQUINITZANTS DE LA MARINA. Vicent Beltran 171

ELS VERBS DE TIPUS *NAIXTRE* AL BAIX VINALOPÓ. Carles Segura 196

PRESENTACIÓ

Amb aquest volum monogràfic de la revista *Caplletra* ens proposem donar una mostra de les principals línies de recerca actuals sobre dialectologia catalana. A l'hora d'encomanar els articles ens van guiar dos criteris. En primer lloc, vam convidar a participar-hi els investigadors que en els darrers anys han enllestit –o estan a punt d'enllestir– les seues tesis de doctorat centrades en l'estudi dels nostres parlars. En segon lloc, vam convidar alguns investigadors a presentar els seus projectes geolingüístics ja enllestits o en estat avançat d'elaboració.

Fruit d'aquella convocatòria són els treballs que hui oferim en aquest volum. Com podrà comprovar qui s'endinse en la lectura d'aquestes pàgines, la dialectologia catalana gaudeix d'un bon estat de salut. Al costat de les tendències tradicionals, que continuen conreant-se amb rigorositat i eficiència, els nous corrents de la lingüística –el generativisme, la sociolingüística, la dialectometria– enriqueixen i obren nous camins a la nostra dialectologia.

El primer estudi del volum s'ocupa dels aspectes teòrics i metodològics de la classificació dels nostres parlars. Esteve Clua, de la Universitat Pompeu Fabra, ens ofereix, en el seu treball sobre «Distància lingüística i classificació de varietats dialectals», una mostra de la seua recent tesi de doctorat. Segons Clua, és possible, mitjançant un mètode dialectromètric basat en el concepte de distància lingüística, obtenir classificacions dialectals fiables.

Un segon bloc d'estudis se centren en aspectes geolingüístics del conjunt dels nostres parlars. En primer lloc, Joan Veny, de la Universitat de Barcelona, en «Leuconímia i cultura popular», ens ofereix una mostra excel·lent del profit que es pot traure dels riquíssims materials de l'*Atles Lingüístic del Domini Català*, ja pràcticament

enllestit i en vies de publicació. Dos deixebles seus ens donen mostres de les seues tesis doctorals. En primer lloc, Xavier Favà i Agud, en «La geosinonímia dels ceps i raïms catalans», analitza l'extensió geogràfica i fa algunes propostes etimològiques sobre una trentena d'ampelònims catalans. Tot seguit, Antoni Corcoll, en «Els noms de l' 'Eriçó de mar' en català», ens mostra la riquesa de denominacions d'aquest animal marí en el nostre litoral i fa algunes propostes etimològiques.

Dos treballs s'ocupen del tema de les transicions dialectals. En primer lloc, Xavier Giralt Latorre, de la Universitat de Saragossa, ens ofereix «Una mostra de la transició dialectal catalanoaragonesa: els parlars de la Llitera», on descriu la rica variació geolectal de la zona a partir de l'anàlisi dels trets fònics i morfològics més rellevants. El seu treball s'enriqueix amb uns excel·lents etnotextos que sens dubte seran ben acollits pels estudiosos i els estudiants de dialectologia catalana. També Pere Navarro, de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, s'ocupa de «Els parlars de transició entre el català occidental i l'oriental». Aquest treball, fruit d'enquestes exhaustives en tots els pobles d'aquestes comarques, ens mostra una vegada més les dificultats per establir fronteres lingüístiques.

Andreu Bosch i Rodoreda, de la Universitat de Barcelona, i Luca Scala, de la Universitat de Sàsser, estudien la «Variació fonètica i cliticització pronominal en alguerés: una aproximació intradialectal». El seu treball, fruit de l'aplicació dels mètodes de la dialectologia generativa a la fonologia de l'alguerés, es complementa amb uns valuosos etnotextos utilíssims per a l'estudi de l'alguerés actual.

El darrer bloc de treballs se centra en l'estudi dels parlars valencians. Andreu Beltran Zaragozà, de la Universitat Jaume I de Castelló, ens ofereix, en «La llengua al nord del País Valencià», un bon estat de la qüestió sobre els parlars valencians septentrionals. L'investigador alcoià Josep Tormo Colomina presenta el seu «*Atles Lingüístic del València Meridional i Alacantí*», un microatles molt valuós per a conéixer els parlars valencians meridionals. El volum es clou amb les aportacions de dos jóvens investigadors de la Universitat d'Alacant. Vicent Beltran i Calvo ens dóna en «Els parlants mallorquinitzants de la Marina» una mostra de la seua tesi de doctorat sobre el contacte interdialectal valencianobalear. I, finalment, Carles Segura i Llopes demostra la utilitat de combinar els mètodes de la dialectologia amb els de la sociolingüística en l'estudi de «Els verbs de tipus *naixtre* al Baix Vinalopó. Una aproximació sociolingüística a un canvi morfològic en marxa».

Volem cloure aquesta presentació expressant la nostra confiança que aquest volum constituirà una bona contribució al coneixement dels nostres parlars i que serà ben rebut per tots els estudiosos de la nostra llengua.

JORDI COLOMINA I CASTANYER
Universitat d'Alacant
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

ESTEVE CLUA JULVE

DISTÀNCIA LINGÜÍSTICA I CLASSIFICACIÓ DE VARIETATS DIALECTALS

1. DELIMITACIÓ I CLASSIFICACIÓ DE VARIETATS DIALECTALS

Tradicionalment, els estudis dialectals, seguint criteris bàsicament qualitatius, han basat la delimitació de varietats geogràfiques en la noció d'isoglossa –línia imaginària que separa en un mapa dues zones divergents en relació amb un tret lingüístic determinat.[1] De vegades una única isoglossa, de vegades un conjunt d'isoglosses coincidents, formant un feix, són a la base de la majoria de partions dialectals amb què treballem. Posteriorment, hom va començar a tenir en compte els feixos d'isoglosses que dibuixaven conjuntament, d'una forma més o menys nítida, les fronteres dialectals; en aquesta segona etapa, tot i que continuava predominant el punt de vista qualitatiu, es començava a valorar l'aspecte quantitatiu, en el sentit que una frontera dialectal era més important segons el nombre d'isoglosses que constituïen el feix que la marcava. Finalment, amb la possibilitat de tractar informàticament les dades lingüístiques, han proliferat els estudis bàsicament quantitatius, que, en principi, poden facilitar la delimitació dels dialectes a partir del tractament estadístic de les similituds o les diferències lingüístiques detectades en un conjunt ampli de dades.

Sens dubte, la noció d'isoglossa ha tingut, i continua tenint, una importància cabdal en l'anàlisi i en la descripció de la variació lingüística diatòpica. Des d'una perspectiva que concep les varietats dialectals com a sistemes lingüístics, però, no és tan clar que

(1) Chambers & Trudgill (1980: 104-105) proposen també el terme *heteroglossa*, línia doble que marca dues zones divergents quant a un tret lingüístic, que permet deixar en el centre una zona neutra. La finalitat d'aquesta noció és ajustar-se més a la realitat geogràfica en el cas d'enquestes no exhaustives. Les poblacions no enquestades quedarien en aquesta zona neutra entre les dues línies de l'heteroglossa.

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 11-26

aquesta noció constitueixi una eina adequada per a la delimitació i la classificació dialectals. Si més no, presenta alguns punts febles que cal tenir en compte.

El principal retret que s'ha fet a la noció d'isoglossa en tant que criteri bàsic per a la delimitació de varietats dialectals té a veure amb l'arbitrarietat que implica. Efectivament, les divisions d'àrees dialectals establertes mitjançant aquest mètode solen basar-se en un petit nombre de trets lingüístics, que són el resultat d'una tria mínima entre el gran conjunt de trets que constitueixen els sistemes lingüístics de les àrees analitzades. El problema rau en el fet que no disposem d'una jerarquització d'isoglosses prou fonamentada que justifiqui una determinada tria de característiques lingüístiques a l'hora d'establir les agrupacions dialectals; com a molt, es pot establir una ordenació de les isoglosses en funció de la seva rellevància estructural.[2] Per tant aquesta metodologia comporta ineludiblement una dosi important de subjectivitat per part de l'investigador.

La voluntat d'eludir aquesta arbitrarietat en la selecció dels elements lingüístics, sobre la base dels quals s'estableix la delimitació dialectal, és una de les raons principals que ha portat els investigadors a basar la determinació de varietats lingüístiques en el criteri quantitatiu.[3] Des d'aquesta perspectiva, la delimitació i la classificació dialectals es duen a terme a partir de l'aplicació de tractaments estadístics a tot el conjunt de dades que pot fornir una enquesta dialectal; a partir de la quantificació de les similituds o les diferències entre les varietats estudiades es pot comprovar la distància lingüística que les separa i, per tant, establir-ne la classificació, una classificació que serà el resultat del tractament sintètic i global del conjunt de dades lingüístiques.

2. EL CRITERI QUANTITATIU. LA DIALECTOMETRIA

Des del principi dels anys setanta s'ha desenvolupat i aplicat un nombre considerable de mètodes de classificació i delimitació dialectal basats en criteris quantitatius, que solen compartir el fet de tractar de forma sintètica i global el conjunt de dades d'un atles dialectal amb finalitats classificatòries. També els caracteritza el fet d'utilitzar anàlisis estadístiques multivariants per a la quantificació i el tractament de les dades; amb el terme anàlisi multivariant (*Multivariate Analysis*) hom fa referència a un nombre considerable de tècniques de descripció i d'anàlisi d'un conjunt d'elements a partir de diverses variables observades, sense que, *a priori*, s'atorgui un estatus qualitatiu especial a cap d'elles.

Tots aquests mètodes se solen agrupar sota el rètol de dialectometria.[4] Aquesta disciplina apareix al principi de la dècada dels setanta en l'àmbit de la lingüística romànica, lligada estretament a la geolingüística.[5] I es caracteritza per l'abandó de la noció d'isoglossa i l'adopció del concepte de distància lingüística com a eina bàsica de la classificació dialectal. El concepte de distància fou manllevat de l'àmbit científic de l'anàlisi de dades, en el qual s'associa –en general– a la quantificació de les similituds o les diferències entre individus, poblacions o grups de poblacions.

(2) Chambers & Trudgill (1980: 115).

(3) Vegeu Veny (1992: 205-206). Un altre dels avantatges del mètode quantitatiu, que sovint s'esmenta, té relació amb l'aprofitament màxim de les dades proporcionades per les enquestes dialectals, en contraposició al mètode qualitatiu, que en moltes ocasions suposava una subexplotació del gran cabal de dades dels atles lingüístics; vegeu Viereck (1988: 530; 1987: 11).

(4) De vegades, però, fora de l'àmbit de la lingüística romànica, s'han fet distincions entre els mètodes utilitzats originàriament pels «pares» de la disciplina (Séguy, Guiter i Goebl), que reben la qualificació de dialectomètrics, i altres mètodes, com ara l'anomenat anàlisi tipològica o anàlisi de conglomerats (Cluster Analysis) o el conegut com a *Multidimensional Scaling*; vegeu Viereck (1987:1; 1988:537).

(5) El primer a utilitzar el terme va ser Jean Séguy, que juntament amb Henri Guiter ha estat considerat el pare de la disciplina. Vegeu Séguy (1971 i 1973) i Guiter (1973). L'impuls més important d'aquesta disciplina es deu, però, a Hans Goebl, que amb una sòlida base de taxonomia numèrica ha anat polint els seus propis mètodes dialectomètrics a partir de treballs sobre materials de l'*Atlas Linguistique de la France* (*ALF*), de l'*Atlante Italo–svizzero* (*AIS*) i, fins i tot, del *Survey of English Dialects* (*SED*). Vegeu Goebl (1992).

L'aplicació de mètodes estadístics a ciències diverses és un fenomen molt corrent. La biologia, la medicina, l'economia, la psicologia –per esmentar-ne algunes– s'han beneficiat de l'aplicació de models propis de l'anàlisi de dades. En molts d'aquests casos es tractava d'establir classificacions de determinades entitats a partir de l'anàlisi multivariant; és a dir, de l'anàlisi de mesures associades a diferents factors o variables, que permeten establir una estructura d'interdistàncies entre les diferents entitats analitzades. La dialectometria, en part, és el resultat d'aquesta comunicació interdisciplinària entre la dialectologia geogràfica i l'anàlisi de dades.

Els estudis dialectomètrics s'han multiplicat darrerament arreu del món. La possibilitat generalitzada de disposar d'eines informàtiques cada cop més potents, que permeten el tractament de grans quantitats de dades i la realització de càlculs extensos, ha facilitat aquesta proliferació.[6] A la vegada, també s'ha ampliat molt l'espectre de tècniques que es fan servir per al càlcul de la distància lingüística. Així, al costat dels mètodes primerencs, com ara l'anomenat global de Guiter o l'interpuntual de Goebl, han aparegut nous mètodes basats en diferents tècniques de l'anàlisi estadística multivariant. Entre aquestes, les més utilitzades són les d'anàlisi de conglomerats (*Cluster Analysis*) –que a la vegada es pot subclassificar en tres versions bàsiques, segons el tipus d'algorisme matemàtic utilitzat per a la representació dendrogràfica de la matriu de dissimilitud:[7] *Single Linkage*,[8] *Complete Linkage*[9] i *Average Linkage* (UPGMA)[10]– i el *Multidimensional Scaling*.[11]

És evident que els mètodes dialectomètrics permetem eludir l'arbitrarietat que suposa la selecció d'un conjunt molt reduït de trets lingüístics com a base de la delimitació dialectal. Tanmateix, seria il·lusori pensar que el fet de defugir l'arbitrarietat en aquest aspecte concret implica la manca total de tries subjectives per part de l'investigador durant tot el procés. La necessitat d'elecció amb un cert grau de subjectivitat acompanya l'investigador en molts moments del procés classificatori: en la definició de l'enquesta dialectal, en el tipus d'anàlisi lingüística a partir de la qual establirà la comparació, en el tipus d'algorisme matemàtic utilitzat per establir els agrupaments de les diferents varietats lingüístiques... Intentar minimitzar les possibilitats d'arbitrarietat que encara implica actualment és una tasca fonamental per al desenvolupament d'aquesta metodologia, que a hores d'ara considerem la més adequada per determinar la classificació de les varietats dialectals.

3. MANCANCES DELS MÈTODES QUANTITATIUS

L'aplicació de criteris quantitatius a l'hora d'establir les agrupacions dialectals no ha estat mancada de crítiques. Algunes d'aquestes, provinents de la dialectologia tradicional, fan referència al menyspreu dels aspectes qualitatius. És evident que, malgrat la impossibilitat de disposar d'una jerarquització qualitativa dels diferents trets lingüístics –pertinent per a la classificació dialectal–, sembla clar que certs tipus de

(6) Vegeu a Goebl (1992: 433-434) un recull bibliogràfic de treballs dialectomètrics. Pel que fa a les aplicacions d'aquests mètodes a la llengua catalana, cal destacar el treball de Polanco (1992), que aplica els mètodes de Guiter i de Goebl a les dades de l'*ALPI*. Altres treballs dialectomètrics aplicats al català són:

Costa, J. (1977) «Aproximació lingüística al català de Cerdanya», dins *Actes del 8è centenari de la fundació de Puigcerdà*, Puigcerdà.

Guiter, H . (1978) «Panorama lingüístic des de Besalú», dins *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, Olot, pàgs. 35-48.

Sardà, A. & Guiter, H. (1975) «L'Atlas Lingüístic de la Catalunya i la fragmentació dialectal del català», dins *Miscellanea Barcinonensia* 40, pàgs. 93-112.

Tots ells basats en procediments dialectomètrics de les primeres èpoques de la disciplina. I, finalment, cal esmentar el treball d'Ortega (1998), que aplica el mètode del *Cluster Analysis* a la classificació dels parlars locals de la Marina.

(7) Per a una discussió sobre aquests aspectes, vegeu Sneath & Sokal (1973: 228-240), Woods *et alii* (1987: 260-261) i Manly (1986: 101-104).

(8) Vegeu Shaw (1974) i Morgan & Shaw (1982).

(9) Vegeu Goebl (1992) i (1997).

(10) Vegeu Inoue & Kasai (1989), Hoppenbrowers (1993), Sibata & Kumagai (1993) i Viaplana (1997).

(11) Vegeu Hoppenbrowers (1993) i Inoue & Fukushima (1997).

diferències lingüístiques són més rellevants que d'altres. Per tant, creiem que un tractament quantitatiu ha de tenir en compte, d'alguna manera, determinats paràmetres qualitatius.[12] L'únic camí possible que actualment ens pot permetre avançar en aquesta direcció passa forçosament per tenir en compte, d'una banda, la diferent rellevància estructural dels elements lingüístics que es tenen en compte per a la classificació dialectal i, de l'altra, la coherència estructural del conjunt de dades lingüístiques en relació amb els objectius classificatoris. Això vol dir que, si pretenem establir la classificació de determinades varietats lingüístiques a partir, per exemple, d'un conjunt de dades de caràcter bàsicament lèxic, els resultats no podran ser mai adients, encara que el tractament estadístic de les dades sigui totalment objectiu i adequat. El resultat d'aquesta anàlisi seria una classificació dialectal restringida a la variació lèxica de les zones estudiades, però no s'hauria de pretendre fer-la passar per una classificació del conjunt de les varietats lingüístiques respectives. Per fer una classificació global, les dades haurien de contenir, com a mínim, un conjunt prou representatiu dels aspectes més sistemàtics de la llengua: fonològics, morfològics, sintàctics... I, si és possible, un conjunt prou representatiu dels diferents estrats que constitueixen el sistema lingüístic. En una anàlisi quantitativa aquests aspectes s'han de tractar amb molta més cura que no pas en un tractament qualitatiu, sobretot en els tractaments quantitatius que, *a priori*, consideren totes les variables com si fossin del mateix rang.

Un altre problema que presenten sovint els estudis d'aquesta mena té a veure amb una certa utilització indiscriminada de les dades d'estudis geolingüístics, que no han estat concebuts per ser analitzats amb tècniques de caràcter quantitatiu. De fet, una de les finalitats dels mètodes dialectomètrics –inicialment– era poder tractar la gran quantitat de dades dels atles lingüístics, perquè aquests no es convertissin en 'cementiris de dades'.[13] Un tractament quantitatiu requereix que el conjunt de dades sobre el que s'aplica sigui representatiu de les varietats lingüístiques o dels estrats lingüístics que es vol analitzar. I aquesta no és una característica gaire comuna en alguns dels estudis geolingüístics que han estat tractats amb mètodes dialectomètrics, molt centrats en aspectes lèxics no sistemàtics.[14]

En alguns tractaments dialectomètrics hom hi troba a faltar una anàlisi lingüística coherent en la qual basar la transposició de les dades fonètiques, obtingudes a partir del qüestionari lingüístic, a les variables de comparació, que serveixen de base per al tractament quantitatiu. Atesa la gran variació que es pot donar en qualsevol estudi dialectal, els tractaments dialectomètrics han tendit a una certa 'tipificació' de les dades –és a dir, a una certa simplificació de la variació observada–; si aquesta 'tipificació' no recolza sobre criteris lingüístics coherents, pot ocórrer que es barregin criteris incompatibles (sincrònics i diacrònics, interdialectals i intradialectals) o que les variables en què recolza el procés classificatori no reflecteixin adequadament la variació real observada.

I, finalment, hi ha algunes qüestions relacionades directament amb el tractament estadístic de les dades que poden estar sotmeses excessivament a la subjectivitat de

(12) Estem, doncs, d'acord amb Veny (1992:214) en el sentit que els mètodes quantitatius s'han de complementar d'alguna manera amb aspectes qualitatius.

(13) Vegeu Viereck (1987: 11).

(14) Vegeu en aquest sentit Veny (1986: 26-27), que amb encert qüestiona l'aplicació del mètode Guiter al català –Sardà & Guiter (1975)–, tot remarcant que el problema d'aquesta aplicació sembla raure més *en la fragilitat dels materials que els van servir de base (ALC)*, que no pas en el mètode quantitatiu.

l'investigador i que han estat sovint el centre de moltes crítiques realitzades als mètodes dialectomètrics.[15] Concretament la tria del tipus de mesura de similitud, a partir de la qual s'estableix la distància lingüística, i de l'algorisme de classificació, que permet transformar la distància observada a partir de la mesura de similitud en una distància ultramètrica i obtenir la posterior representació dendrogràfica, implica un grau considerable d'arbitrarietat. L'investigador pot triar entre diferents possibilitats de mesura de similituds o d'algorisme classificatori, que donaran resultats amb diferències considerables. Per això és indispensable utilitzar mesures de control que permetin contrastar la fiabilitat de les classificacions obtingudes.

4. UNA PROPOSTA PER AL CÀLCUL I LA REPRESENTACIÓ DE LA DISTÀNCIA LINGÜÍSTICA

Tenint en compte aquests factors, creiem que la millora de l'adequació dels mètodes de classificació dialectal basats en criteris quantitatius passa per tenir en compte les característiques següents. En principi s'han de basar en el concepte de distància lingüística, entesa com a mesura de les similituds/divergències existents entre diferents varietats lingüístiques i s'han de servir de tècniques d'anàlisi multivariant per determinar la distància lingüística a partir de múltiples variables.

En el disseny dels diferents estadis del procés classificatori s'ha de tenir en compte el posterior tractament quantitatiu de les dades. Així, d'una banda, el punt de partida del procés ha de ser l'anàlisi de la variació d'un conjunt de dades representatives dels sistemes lingüístics o dels àmbits que es vulguin comparar, la qual cosa permet introduir consideracions qualitatives en el tractament quantitatiu. I de l'altra, cal minimitzar els aspectes distorsionadors dels corpus de dades analitzats (ens referim, per exemple, als casos de respostes nul·les, errònies o múltiples que poden aparèixer en les enquestes dialectals), que pertorben l'anàlisi estadística i poden incidir negativament en els resultats.

Les variables de comparació emprades per a la classificació de les varietats lingüístiques han de ser el resultat de l'aplicació d'una anàlisi lingüística –basada en els principis de la fonologia generativa– a les dades obtingudes a partir de les entrevistes. En aquest sentit, per exemple, una anàlisi lingüística de tipus generatiu permet simplificar i sistematitzar la variació observada, alhora que possibilita la distinció entre fenòmens variacionals de caràcter subjacent i fenòmens variacionals superficials.

Per últim, atesa la gran variabilitat que es pot produir en els resultats del tractament estadístic segons el tipus de mesura de similitud emprada o l'algorisme utilitzat per a la representació geomètrica de la distància observada, cal utilitzar mesures que permetin contrastar la fiabilitat dels resultats obtinguts.

Una metodologia d'aquestes característiques és la que s'aplica a Clua (1998),[16] treball que ens permetrà exemplificar tot el procés de classificació. Aquest estudi, en

(15) Vegeu Viereck (1988: 542-547), on es critiquen certes aplicacions dialectomètriques en l'àmbit dels dialectes anglesos; concretament les crítiques d'aquest autor s'adrecen a l'arbitrarietat que aquest mètode pot implicar quan es tracta d'establir una determinada interval·lització de les distàncies lingüístiques de cara a establir els grups dialectals.

(16) Aquest estudi té el seu punt de partida en Viaplana (1997), treball de caràcter interdisciplinari que combina diferents aspectes de la dialectologia geogràfica, de la dialectometria, de la lingüística generativa i de l'anàlisi de dades, amb l'objectiu de descriure els aspectes més rellevants de la morfologia regular de les varietats nord-occidentals i de proposar-ne una classificació a partir de la variació analitzada.

el qual es proposa una classificació de les varietats valencianes a partir de la morfologia flexiva, parteix de la idea que l'afinitat entre dues varietats és inversament proporcional a les divergències existents entre els sistemes lingüístics respectius. Aquestes divergències entre dos sistemes constitueixen el que anomenem distància lingüística, que com hem vist és una noció manllevada de l'anàlisi de dades. La major o menor distància lingüística és el factor que determina l'agrupament de les diferents varietats en classes (sub)dialectals. Atès que les característiques lingüístiques a partir de les quals s'estableix la distància (variables de comparació) són múltiples i que les dades resultants de l'anàlisi lingüística són considerables, ens servim de tècniques d'anàlisi estadística multivariant per poder-les tractar adequadament.

En principi, en aquest estudi no es tractava d'aplicar una determinada tècnica quantitativa a les dades d'una entrevista preexistent o als mapes d'un determinat atles dialectal, sinó que tant el disseny del qüestionari com la realització de l'entrevista, com els altres estadis de la investigació, s'han realitzat tenint en compte que un dels objectius finals era el tractament quantitatiu de la variació lingüística observada. Això vol dir que, per exemple, en el disseny del qüestionari –un cop descartat, per inviable, el tractament exhaustiu de la flexió– es va intentar que abastés una mostra prou representativa d'aquest àmbit lingüístic, que ens permetés arribar a conclusions generalitzables. El conjunt de dades analitzades comprèn exhaustivament les formes dels articles, les formes simples dels clítics pronominals i els diferents paradigmes dels verbs regulars; pel que fa als adjectius, ultra les formes regulars, s'analitzen els casos més generals entre els «irregulars». Creiem, doncs, que es tracta d'un conjunt representatiu de la flexió valenciana.

Quant a l'entrevista, després d'una primera anàlisi global de les dades obtingudes en l'aplicació principal, se'n va realitzar una de comprovació. Entre els objectius no secundaris d'aquesta segona recollida de dades hi havia el d'intentar cobrir les respostes deficients o nul·les de la primera entrevista, ja que aquest tipus de mancances pot distorsionar els resultats d'un tractament quantitatiu com l'utilitzat en aquest estudi.

Tot seguit presentem un esquema del procés seguit per a la classificació de les varietats valencianes. I, a continuació, n'expliquem els aspectes més rellevants des de l'òptica de l'anàlisi quantitativa.

(1)

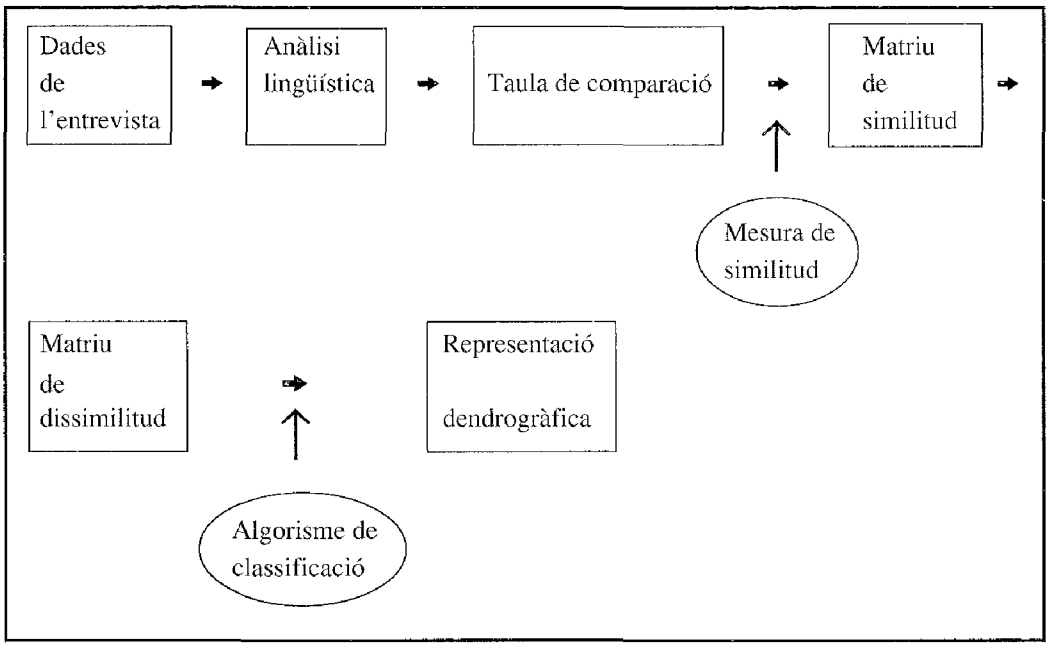

El procés s'inicia, evidentment, amb la selecció del qüestionari, la determinació de l'àmbit geogràfic i del tipus i la quantitat dels informants, la realització de l'entrevista i la transcripció de les respostes.

L'anàlisi lingüística de les dades constitueix el següent pas del procés. Aquest és un factor força rellevant en l'anàlisi multivariant, ja que la matriu de comparació no està constituïda per les dades fonètiques resultants del procés de transcripció de les respostes de l'entrevista, sinó que els elements que la componen són el resultat de l'aplicació de l'anàlisi lingüística a aquestes dades. L'anàlisi lingüística emprada es basa en els principis de la fonologia generativa, que es caracteritza per analitzar la matèria sonora de les llengües a partir de dos nivells: el de les formes subjacents o bàsiques, constituïdes per segments fonològics, i el de les formes fonètiques o superficials. La relació entre ambdós nivells s'explica mitjançant els processos fonològics que permeten derivar les realitzacions fonètiques de les formes subjacents. D'aquesta manera s'aconsegueix simplificar la descripció lingüística i, a la vegada, es poden establir generalitzacions sobre el funcionament i l'estructura de les varietats lingüístiques.

Des d'aquest enfocament, la variació morfològica existent entre dues varietats pot ser bàsicament de dos tipus: de tipus morfològic, que implica l'existència de segments morfològics subjacents diferents; o de tipus fonològic, en què els segments morfològics subjacents són coincidents i la diferència es produeix per divergències en els processos fonològics que deriven les realitzacions fonètiques a partir de les representacions

fonològiques dels morfemes. D'acord amb aquests supòsits, l'anàlisi lingüística desenvolupada en aquest treball té com a finalitat la descripció explícita de les dades recollides en l'entrevista, mitjançant l'establiment de les formes subjacents i la determinació dels processos fonològics que relacionen aquestes amb les formes superficials.

A partir, doncs, de les formes subjacents i dels processos fonològics definits s'estableixen les taules de comparació, que són la base per poder definir posteriorment la similitud i la distància lingüístiques. Les taules de comparació posen en relació un conjunt de variables –en aquest cas, formes subjacents i processos fonològics– amb un conjunt d'individus – els informants– i presenten l'estructura següent:

(2)

Variables / Individus	X_1	X_2	X_3	…	…	…	X_p
Informant 1	X_{11}	X_{12}	X_{13}	…	…	…	X_{1p}
Informant 2	X_{21}	X_{22}	X_{23}	…	…	…	X_{2p}
Informant 3	X_{31}	X_{32}	X_{33}	…	…	…	X_{3p}
…	…	…	…	…	…	…	…
Informant *n*	X_{n1}	X_{n2}	X_{n3}	…	…	…	X_{np}

A partir de la taula de comparació, i mitjançant el paquet informàtic SAS,[17] es van elaborar les matrius de similituds, que constitueixen el següent pas del procés quantitatiu. Abans, però, com es pot veure a l'esquema (1), cal establir la mesura de similitud a partir de la qual el programa informàtic comptabilitzarà les coincidències i establirà les similituds entre els informants.

L'elecció de la mesura o índex de similitud té una gran rellevància per al resultat final del procés, ja que segons el tipus de mesura establert els resultats poden variar considerablement; sobretot quan les matrius de comparació presenten caselles nul·les, a causa de respostes errònies en l'entrevista o a causa de la manca de respostes, o quan les dades impliquen respostes múltiples. En aquests casos la mesura de similitud que se sol utilitzar és el percentatge de les coincidències, en relació amb el total d'elements comparats entre dues varietats.[18] En aquest estudi, el primer d'aquests factors, com ja hem assenyalat, era irrellevant, ja que no hi havia caselles buides;[19] pel que fa a les respostes múltiples, la constitució de la matriu de comparació a partir dels informants, i no de les poblacions, ens permetia tenir en compte la possibilitat de respostes diferents dins d'una mateixa varietat; d'aquesta manera se simplificava molt la possibilitat de comptar amb aquest tipus de resposta, que implica una gran complexitat en el moment d'establir la mesura de similitud.[20]

(17) Vegeu SAS Institute, Inc (1990). Per tenir una idea de la gran quantitat de dades que s'han hagut de comparar, només cal tenir present, per exemple, que el total de segments morfològics, potencials objectes de comparació, en la flexió verbal gira al voltant dels 70.000 elements –tenint en compte que hi ha en joc 17.500 formes verbals [5 verbs x 50 formes verbals x 70 informants] i que aquestes es poden fraccionar potencialment en quatre segments morfològics: extensió, tema, mode-temps i nombre-persona. Evidentment, una comparació d'aquesta mena no es pot dur a terme sense el suport electrònic adequat.

(18) Pel que fa a altres mesures de similitud utilitzades en aplicacions dialectomètriques, Vegeu Goebl (1981, 1984 I, 1993 i 1997).

(19) El fet de treballar bàsicament sobre dades de la morfologia regular, juntament amb la realització de l'entrevista de comprovació, expliquen aquesta característica.

(20) En els casos en què un mateix informant presentava respostes múltiples, es va intentar esbrinar *in situ* la variant preferent, o es va seleccionar contrastant les respostes del qüestionari amb el fragment de conversa lliure gravat.

Tenint en compte això, la mesura de similitud utilitzada és força simple i es basa en les coincidències, en relació amb les diferents variables, entre parells d'informants. Es pot definir de la manera següent:

(3) $$s(i,j) = \sum_k coin_k(i,j)$$

On $coin_k$ (i, j) pren el valor 1 quan, pel que fa a la variable lingüística k, coincideixen els informants i i j, i pren el valor 0 en cas contrari.

És a dir: la similitud entre dos informants (i, j) equival al sumatori $(\sum)$ de coincidències en relació amb les diferents variables analitzades.

Un cop establertes les matrius de similituds i definides, per tant, les relacions d'interdistància associades a les similituds morfològiques entre les varietats analitzades, cal cercar una representació de l'estructura resultant que ens permeti visualitzar clarament les relacions de proximitat/llunyania entre aquestes varietats, ja que les matrius no permeten una bona interpretació dels resultats ni una visualització plausible de les distàncies entre varietats. Ens referim al darrer pas del procés esquematitzat a (1). Amb aquesta finalitat es va recórrer a les possibilitats que ofereix l'anàlisi de dades.

Un dels objectius de l'anàlisi de dades consisteix en la recerca, la representació i la interpretació de models que reflecteixin les analogies i diferències entre individus, poblacions o grups de poblacions. En aquest sentit, en general, es pretén aconseguir una representació en un espai de dimensió reduïda –per exemple, el pla–, de forma que produint una mínima distorsió en l'estructura original d'interdistàncies –que en el nostre cas és multidimensional– s'aconsegueixi una fàcil interpretació de les dades.

Hom sol agrupar les possibles representacions en dues classes segons el tipus d'espai geomètric utilitzat: representacions en models espacials o continus i representacions en models de xarxa o discrets.[21] Pel que fa als models continus o espacials, amb aquests models es pretén visualitzar l'estructura d'interdistàncies entre els individus o les poblacions, i per això es representen aquests com a punts d'un espai –el pla–, de forma que la distància entre els punts reflecteixi la distància entre els individus o les poblacions representades. Entre les tècniques que utilitzen aquest model de representació geomètrica destaca el *Multidimensional Scaling*.[22]

Quant als models discrets o de xarxa, la seva finalitat és posar de manifest les estructures de grups, i per això es representen els individus o les poblacions com a punts d'un espai en què tenim definits uns camins –xarxes– que permeten comunicar-los. Les longituds dels camins que uneixen les poblacions reflecteixen les distàncies entre les poblacions representades. Entre els models de xarxa, destaquen els arbres ultramètrics i els additius.[23]

Atès que un dels objectius bàsics d'aquest treball era determinar les possibles agrupacions entre varietats lingüístiques, a l'hora de representar les interdistàncies

(21) Vegeu Arcas & Cuadras (1987).

(22) Vegeu Cuadras (1981: 371-418).

(23) Vegeu Arcas & Cuadras (1987).

entre les varietats estudiades ens vam decantar per la utilització de models discrets o de xarxa. Concretament, vam optar per una representació mitjançant arbres ultramètrics, que permeten una visualització òptima de l'estructura de grups. Aquest tipus de representació té com a finalitat la construcció de grups, basant-se en les relacions de proximitat/llunyania observades entre els diferents elements a partir d'una mesura de similitud adequada. L'esquema d'aquesta mena de classificacions és el següent:

(4)

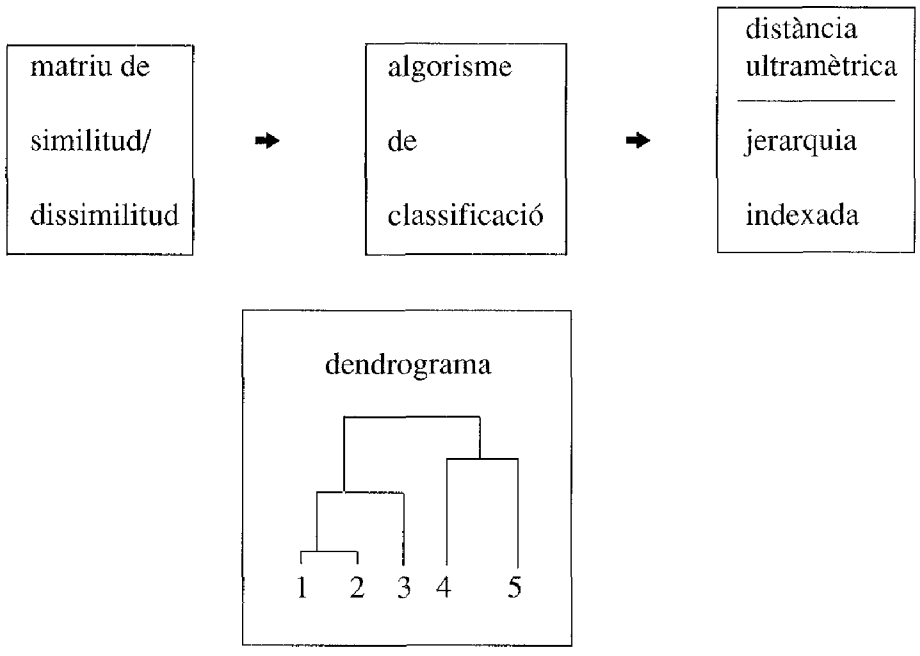

És a dir, a partir d'una matriu de similitud/dissimilitud[24] i mitjançant l'algorisme de classificació, s'estableix una distància ultramètrica i una jerarquia indexada dels objectes que defineixen la matriu; finalment es representa en forma de gràfic –dendrograma– aquesta distància ultramètrica. L'element principal en aquest procés és l'algorisme de classificació, que permet dur a terme la necessària deformació de la dissimilitud inicial –la de la matriu– en una distància ultramètrica,[25] a partir de la qual obtenim la jerarquia indexada dels diferents elements de la matriu. La jerarquia indexada associada al dendrograma de (4) seria:

(5)

Jerarquia indexada de (4)

$J_1 = \{\{1\}, \{2\}, \{3\}, \{4\}, \{5\}\}$

$J_2 = \{\{1,2\}, \{3\}, \{4\}, \{5\}\}$

(24) En general, la taxonomia numèrica fonamenta les classificacions jeràrquiques partint d'una matriu de similitud, però la descripció teòrica dels algorismes es basa en el concepte de dissimilitud.

(25) Sobre les característiques de la distància ultramètrica vegeu Arcas & Cuadras (1987).

$J_3 = \{\{1,2,3\}, \{4\}, \{5\}\}$
$J_4 = \{\{1,2,3\},\{4,5\}\}$
$J_5 = \{\{1,2,3,4,5\}\}$

La classificació realitzada es basa en el mètode UPGMA (*Unweighted Pair-Group Method using Arthmetic Averages*), definit per Sokal & Michener (1958). Es tracta d'un mètode utilitzat àmpliament en les aplicacions pràctiques de la taxonomia numèrica en diverses disciplines. Pel que fa a la qualitat de la representació obtinguda en relació amb el grau de fidelitat del model ultramètric a les dades originals, en general es considera el coeficient de correlació cofenètica, mesura d'ajust entre les dissimilituds de partida i les ultramètriques, que es caracteritza per: a) el coeficient de correlació cofenètica pren valors entre -1 i 1; b) el grau de distorsió del model considerat respecte de les dades originals es quantifica per la proximitat a 0 del coeficient de correlació. En aquest sentit, si el coeficient de correlació és molt pròxim a -1 o a 1, el model considerat reflecteix bé l'estructura d'interdistàncies original, i si el coeficient de correlació és pròxim a 0, llavors el model considerat distorsiona molt les dades originals. Els coeficients de correlació cofenètica obtinguts en els diferents gràfics han sortit suficientment pròxims a 1 per assegurar que els models jeràrquics obtinguts reflecteixen amb fidelitat l'estructura d'interdistàncies original.[26]

El resultat final del procés és un dendrograma que ens forneix una classificació de les varietats valencianes analitzades.

(6)

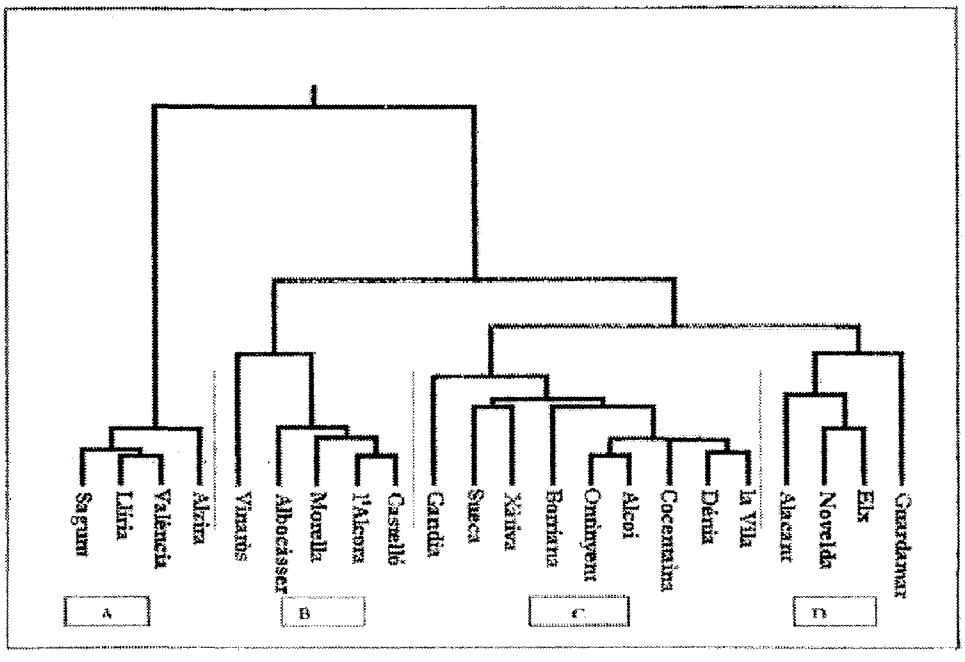

(26) A més, amb la finalitat de contrastar els resultats obtinguts, hem tingut en compte també representacions geomètriques mitjançant arbres additius, i n'hem comparat els resultats. Hem utilitzat, concretament, models additius basats en l'algorisme de Tversky (1977). Les representacions obtingudes mitjançant aquests models corroboren totalment les agrupacions dialectals obtingudes amb els arbres ultramètrics.

Aquesta representació posa de manifest l'existència de quatre grups dialectals –separats per les línies discontínues– amb diversos graus de cohesió interna. En primer lloc, a l'esquerra del dendrograma, s'hi troben agrupades les varietats apitxades –grup A–, amb València, Llíria i Sagunt fortament cohesionades –és a dir, separades per una distància lingüística molt petita– i Alzira, que s'hi aplega a continuació, per tant, a una major distància lingüística.

A continuació, el grup B està constituït per les varietats més septentrionals; es tracta de totes les varietats castellonenques, tret de Borriana. En aquest grup el primer conglomerat està integrat per les varietats de Castelló i l'Alcora, que presenten una distància lingüística mínima, semblant a la que es donava entre València i Llíria; tot seguit s'hi adjunten Morella i Albocàsser, a distàncies relativament petites. I, finalment, acaba incorporant-se en aquest grup la varietat de Vinaròs; en aquest cas, però, a un nivell de llunyania molt superior, la qual cosa trenca una mica la cohesió del grup.

El grup C, que és el més nombrós, està format per les varietats de València –tret de les apitxades–, és a dir: Sueca, Xàtiva, Gandia i Ontinyent; per les varietats del nord d'Alacant: la Vila Joiosa, Dénia, Alcoi i Cocentaina; i per Borriana.

Finalment, el grup D està format per les varietats alacantines situades al sud de la línia Biar-Busot:[27] Alacant, Elx, Novelda i Guardamar. Aquest grup és el que exhibeix una major distància lingüística entre els seus integrants. En aquest sentit destaca la varietat de Guardamar com la més allunyada de totes.

Aquesta agrupació dialectal coincideix amb la delimitació del valencià apitxat de Sanchis Guarner (1936). També està d'acord amb Colomina (1985) en la caracterització com a grup subdialectal de les varietats alacantines del sud de la línia Biar-Busot. En canvi, pel que fa a la resta de varietats, comporta diferències significatives amb les classificacions existents. D'una banda, el que aquí anomenem valencià septentrional no abasta totes les varietats castellonenques, ja que Borriana s'agrupa amb força claredat amb les varietats centrals. De l'altra, la nostra classificació implica definir un subdialecte, que anomenem central, integrat per les varietats compreses entre l'espai geogràfic delimitat per Borriana i la Vila Joiosa –amb l'excepció, de les varietats apitxades. Com que s'ha realitzat a partir de l'anàlisi de les varietats dels caps de comarca del País Valencià, tot i no ser geogràficament exhaustiva, es fonamenta en una perspectiva global de la variació geogràfica dels parlars valencians, la qual cosa li confereix rellevància en contraposició a altres delimitacions de varietats dialectals aïllades, realitzades bàsicament amb una perspectiva més local.

Evidentment, es tracta d'una classificació centrada en les característiques de la morfologia flexiva; cosa que permet introduir consideracions qualitatives en el tractament quantitatiu. Alhora, però, aquest fet comporta que l'assumpció d'aquests resultats en termes de la globalitat dels sistemes lingüístics valencians s'hagi de fer amb certes reserves, ja que la consideració d'altres estrats lingüístics –com el sintàctic, per exemple– podria comportar modificacions en la classificació establerta. En aquest sentit, és remarcable que la consideració de les varietats alacantines del sud de la línia

(27) Vegeu Colomina (1985:60).

Biar-Busot com a grup dialectal diferenciat de les varietats veïnes del nord –el grup C de (6)– només té sentit si tenim en compte el conjunt de la morfologia flexiva, ja que, si considerem aïlladament la flexió verbal, la distància lingüística existent entre ambdós grups no permet establir-hi cap mena de divisió.

5. CONCLUSIONS

Un dels principals reptes que es continua plantejant en l'anàlisi de la variació lingüística geogràfica és la delimitació i classificació de les varietats dialectals. Les classificacions tradicionals, que utilitzen com a eina bàsica les isoglosses i que es basen en criteris estrictament qualitatius, impliquen un grau considerable de subjectivitat, ja que es fonamenten en la selecció d'un petit nombre de trets lingüístics.

Amb l'objectiu de resoldre el problema de l'arbitrarietat que comporta el mètode qualitatiu, durant les darreres dues dècades han proliferat les classificacions basades en criteris quantitatius. La dialectometria, sorgida de la intercomunicació entre la geolingüística i l'anàlisi de dades, és la disciplina que aplega totes aquestes tècniques centrades en el tractament global de les dades d'un conjunt de varietats lingüístiques. Els tractaments dialectomètrics, però, no han estat exempts de mancances, que han hipotecat tant l'adequació dels seus resultats, com la seva pretesa objectivitat.

De la reflexió sobre les principals mancances observades en aquests mètodes, n'hem extret alguns trets que poden contribuir a potenciar-ne l'adequació. Estem convençuts que els tractaments quantitatius basats en el concepte de distància lingüística constitueixen una eina adequada per a la determinació d'agrupacions i classificacions de varietats lingüístiques. Permeten, si més no, que el recorregut entre la descripció de la variació i les conclusions classificatòries no es porti a terme únicament amb el suport del coneixement intuïtiu de l'investigador, sinó que es faci de forma fonamentada, amb el suport de l'anàlisi estadística multivariant, la qual permet un tractament global del conjunt d'elements lingüístics que determinen les semblances o les diferències entre varietats.

Això sí, sempre que aquest tipus de tractaments compleixin els requisits que hem comentat. En principi, cal que parteixin de l'anàlisi d'un conjunt de dades representatives dels sistemes o dels àmbits lingüístics que hom vulgui comparar. També és primordial que es fonamentin en una anàlisi lingüística coherent, que permeti sistematitzar i definir adequadament la variació lingüística observada. I, finalment, cal que es complementin amb mesures de control per tal de contrastar la fiabilitat de les classificacions obtingudes.

ESTEVE CLUA
Universitat Pompeu Fabra

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARCAS, A. & C. M. CUADRAS (1987) «Métodos geométricos de representación mediante modelos en árbol», *Publicacions de Bioestadística i Biomatemàtica*, 20.

CHAMBERS, J. K. & P. TRUDGILL (1980) *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.

COLOMINA, J. (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Diputació Provincial d'Alacant.

CUADRAS, C. M. [1981] (1991) *Métodos de análisis multivariante*, Barcelona: PPU.

GOEBL, H. (1981) «Éléments d'analyse dialectométrique (avec application à l'AIS)». *Revue de linguistique romane*, 45, pàgs. 349-420.

– (1984) *Dialektometrishe Studien. Anhand italoromanischer, rätoromanischer und galloromanischer Sprachmaterialien aus AIS und ALF*. I, II i III, Tübingen: Niemeyer.

– (1987) «Points chauds de l'analyse dialectometrique: *pondération* et *visualisation*», *Revue de linguistique romane* 51, pàgs. 63-118.

– (1989) «Problèmes et méthodes de la dialectométrie», dins Schouten, M. E. H. & P. Th. van Reenen (eds.) *New Methods in Dialectology. Proceedings of a workshop held at the Free University, Amsterdam, December 7-10, 1987*, Dordrecht: Foris Pubications, pàgs. 165-184.

– (1991) «Una classificazione gerarchica di dati geolinguistici tratti dall'AIS. Sagio di diallettometria dendrografica», *Lingüística, 31*, pàgs. 341-351.

– (1992) «Problèmes et méthodes de la dialectométrie actuelle (avec application à l'AIS)», dins *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra Euskaltzaindia. Bilbo 1991, X, 21/25*.

– (1993) «Dialectometry. A Short Overview of the Principles and Practice of Quantitative Classification of Linguistic Atlas Data», dins Köhler, R. & B. B. Rieger (eds.) *Contributions to Quantitative Linguistics*, Dordrecht, Boston, London: Kluwer, pàgs. 277-315.

– (1997) «Some Dendrographic Classifications of the Data of CLAE 1 and CLAE 2», dins *The Computer Developed Linguistic Atlas of England 2* (1997), Tübingen : Max Niemeyer Verlag.

GUITER, H. (1973) *Atlas et frontières linguistiques*, dins Straka, G. & P. Gardette (eds.) *Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux. (Colloque de Strasbourg)*, París:Centre Nationale de la Recherche Scientifique, pàgs. 61-109.

HOPPENBROUWERS, C. & G. (1993) «Feature Frequencies and the Classification of Ductch Dialects», dins Viereck, Wolfgang (ed.) *Proceedings of the International Congress of Dialectologist. Bamberg 29.7-4.8.1990*, volume 1, Stuttgart: Steiner (*Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte,77), pàgs. 365-383.

INOUE, F. & FUKUSHIMA, C. (1997) «A Quantitative Approach to English Dialect Distribution: Analyses of CLAE Morphological Data» dins *The Computer Developed Linguistic Atlas of England 2* (1997), Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

INOUE, F. & HISAKO K. (1989) «Dialect Classification by Standard Japanese Forms», dins Mizutani, S. (ed.) *Japanese Quantitative Linguistics* (*Quantitative Linguistics*, 39), Bochum, pàgs. 220-235.

MANLY, B. F. J. (1986) *Multivariate Statistical Methods*, London: Chapman & Hall [ed. 1992]

MORGAN, B. J. T. & D. J. SHAW (1982) «Graphical methods for illustrating data in the Survey of English Dialects», *Lore and Language*, 3, pàgs. 14-29.

ORTEGA , J. C. (1998) «Aplicació de tècniques de socioestadística avançada en l'anàlisi de dades dialectals: classificació dels parlars de la comarca de la Marina», *Sarrià*, núm. 0, Callosa d'en Sarrià, La Marina.

POLANCO, Ll. (1992) «Llengua i dialecte: una aplicació dialectomètrica a la llengua catalana», dins *Miscel·lània Sanchis Guarner, III*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 5-28.

SANCHIS GUARNER, M. (1936) *Extensión y vitalidad del dialecto valenciano «apitxat»*, dins *Revista de Filología Española*, 23, pàgs. 45-62.

SAS INSTITUTE, INC. (1990) *SAS User's Guide: Statistics. Edition 6.04*, Cary, North Carolina.

SÉGUY, J. (1971) «La relation entre la distance spatiale et la distance lexical», *Revue de Linguistique Romane*, 35, pàgs. 335-357.

– (1973) «La dialectometrie dans l'*Atlas linguistique de la Gascogne*», *Revue de Linguistique Romane*, 37, pàgs. 1-24.

SHAW, D. J. (1974) «Statistical analysis of dialectal boundaries», *Computer and the Humanities*, 8, pàgs. 173-177.

SIBATA, T. & Y. KUMAGAI (1993) «The S&K Network Method: Processing Procedures for Dividing Dialect Areas», dins Viereck, Wolfgang (ed.) *Proceedings of the International Congress of Dialectologist. Bamberg 29.7-4.8.1990*, volume 1, Stuttgart: Steiner (*Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte,77), pàgs. 459-495.

SNEATH, P. H. A. & R. R. SOKAL (1973) *Numerical Taxonomy. The Principles and Practice of Numerical Classification*, San Francisco: W. H. Freeman and Company.

SOKAL, R. R. i C. D. MICHENER (1958) «A statistical method for evaluating systematic relationships». *University of Kansas Sci. Bull.*, 38, pàgs. 1409-1438.

VENY, J. (1978) *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona: Edicions 62.

– (1982) *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca: Moll.

– (1986) *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

– (1992) «Fronteras y áreas dialectales», dins *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra Euskaltzaindia. Bilbo 1991. X. 21/25*, pàgs. 197-245.

VIAPLANA, J. (1997) *Entre la dialectologia i la lingüística: Una anàlisi dialectal aplicada al nord-occidental*, Barcelona. [Publicat a Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999.]

VIERECK, W. (1987) «Lowman's southern English dialectal data and dialectometry». *English World-Wide*, 8, pàgs. 11-23.

– (1988) «The Computerisation and Quantification of Linguistic Data: Dialectometrical Methods», dins Thomas, A. R. (ed.) *Methods in Dialectology. Proceedings on the 6th International Conference held at V. College of North Wales 3-7, 8, 87*, Clevedon Philadelphia: Multilingual Matters Ltd. Cop., pàgs. 524-550.

– (ed.) (1993) *Proceedings of the International Congress of Dialectologist. Bamberg 29.7-4.8.1990*, volume 1, Stuttgart: Steiner (*Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Beihefte, 77).

– (ed.) (1995) *Proceedings of the International Congress of Dialectologist. Bamberg 29.7-4.8.1990*, volume 4, Stuttgart: Steiner (*Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte, 77).

WOODS, A., P. FLECHTER & A. HUGES (1991) *Statistics in language studis*, Cambridge: Cambridge University Press.

JOAN VENY

LEUCONÍQUIA I CULTURA POPULAR

A l'amic Jesús Tusón,
en el seu seixantè aniversari

1. Per a la confecció del *Qüestionari* de l'*Atles Lingüístic del Domini Català*, a càrrec d'Antoni M. Badia i de mi mateix (Badia, Pons & Veny 1993), a més de tenir en compte els qüestionaris d'altres atles, especialment dels més propers territorialment (Gascunya, Andalusia, Aragó, Navarra i la Rioja), el coneixement de la realitat lingüística pròpia ens va impulsar a incloure algunes preguntes que jutjàvem interessants i que, en general, no apareixien en altres obres de cartografia lingüística. Per exemple, el contacte de llengües realitzat en el nostre domini convidava a introduir, al costat del concepte 'lleixiu (de preparació casolana)', el 'lleixiu (preparat químicament)', de resultats tan atractius des d'un angle semàntic i geolingüístic (Veny 1994). Semblantment, i en relació amb la cultura popular, vàrem creure oportú d'incorporar al *Qüestionari* el concepte 'mentides' o taquetes blanques de les ungles, respecte a les quals, com veurem, els parlars populars s'han mostrat especialment frondosos, sigui atribuint-li uns significats, sigui generant-ne unitats lèxiques. És indubtable que ambdós casos ofereixen un interès lingüístic i antropològic, que tractaré de posar en relleu en aquest estudi.

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 27-37

EL NOM CIENTÍFIC

2. Aquest descoloriment parcial de l'ungla s'anomena en terminologia mèdica *leuconíquia*, concretament *leuconíquia puntejada*, per a diferenciar-la de l'*estriada*, que es manifesta en forma de ratlles (*DEM*). Es tracta d'un terme savi compost dels mots grecs *leucos* 'blanc' i *onyx* 'ungla' i que tindria, segons l'esmentat *DEM*, els congèneres cast. *leuconiquia*, fr. *leuconychie*, it. *leuconichia*, al. *Leuconychie*, ang. *leuconychia*, que tanmateix no apareixen en els diccionaris no especialitzats d'aquestes llengües (tret del portuguès on Ferreira recull *leuconíquia*). En canvi, els sinònims catalans *albugo* (pres del mateix mot llatí, format sobre *albus* 'blanc') i *selenosi* (format sobre el grec *selene* 'lluna') (*DEM*) sí que els trobem en altres llengües romàniques: fr. *albugo* (i *albugine*), aplicat primer a la taca blanca de la còrnia de l'ull i després estès a la de les ungles (Rey, *Robert*); it. *albugine*; cast. *albugo*, *selenosis* (*DRAE*, Moliner); port. *albugo, albugem, selenose* (Ferreira, Figueiredo). El cat. *selenosi* ja apareix en el Labèrnia de 1888 (s.v. *selenossis*).

Aquests termes no s'han de confondre amb la zona blanca, còncava, situada a l'arrel de l'ungla, que s'anomena *lúnula unguial* (*DEM*); respostes de l'*ALDC*, com *creixents, llunes* (*cf.* 4 C, *b*) podrien obeir a una confusió amb aquest altre significat.

CAUSES

3. Fins ara no s'han trobat les causes de l'aparició de la leuconíquia. Per a uns es deuria a trastorns de la nutrició («troubles nutritifs» *TLF* s.v. *albugo*); per a d'altres, seria deguda, en certes ocasions, «a petites bombolles d'aire entre l'ungla i el seu llit» (*DEM*). La saviesa popular la relaciona amb la presència de calç (Ontinyent) (*ALDC*).

TIPOLOGIA

4. Proposo aquesta classificació de base onomasiològica i antropològica, a partir dels materials fornits per l'*ALDC* (*Qüestionari*, pregunta 126):

A. De caire negatiu.
B. De caire positiu.
C. De caràcter descriptiu.

Per a la distribució geolingüística dels significants i creences, vegeu el mapa[1] (en el mapa 1 es consigna el nom de cada localitat).

A. De caire negatiu.

(1) On s'han representat les respostes relatives a una creença ('senyal de mentida', 'senyal d'alegria', etc.) i les que han cristal·litzat en una formulació lèxica (*mentida, alegria, regal*, etc.).

1) Relació amb les mentides presumiblement dites per l'individu (Perpinyà, Roses, Camallera, Cruïlles, Guardamar, Ciutadella, Maó, Migjorn Gran, Felanitx, Palma de Mallorca, Pollença, Santanyí). Es pot arribar a una lexicalització de la suposada creença: cada taca rep el nom de *mentida* (Alaró, Estagell, Jóc, Montoriol, Mosset, Prats de Balaguer, Prats de Molló, Sant Cebrià, Llucmajor, Sóller) o *mentira* (l'Alguer, Tàrbena, Fraga) (*cf.* 6 A, 1); en aquest darrer cas, la variant fonètica algueresa és deguda al conegut rotacisme de la *-d-* intervocàlica, d'influència sarda (com *vira* < *vida*), mentre que la variant valenciana és atribuïble al contacte amb l'aragonès. Palomba, d'altra banda, testifica la vigència de la creença a l'Alguer amb aquestes paraules:

> Il bugiardo si conosce dalle unghie macchiettate di bianco. Tante sono le macchiette, tante sono le bugie che il bambino ha detto (Nughes 1996, 107).

2) Consideració de les taques com a *pecats* (Casinos, Meranges); no hi ha més d'una passa de la 'mentida' al 'pecat' (*cf.* 6 A, 2).

3) Relació de les leuconíquies amb *enveges* (Sta. Maria de Corcó, Vilallonga de Ter), que tindrien una motivació semblant a la d'una altra anomalia digital, els *padrastres* o *enemics* (vegeu 6 *a*, 3). Les *taques d'enaiguament* es relacionaven a Ceret amb el fr. *envies* (*enaiguament* «migrament i tristesa morbosa [...] originada per la insatisfacció d'un desig, especialment de veure menjar allò que veuen menjar a un altre» [*DCVB*]). *Desig* (Cànoves) podria respondre a la idea de 'desig insatisfet'.[2]

4) Senyal de desgràcia si les taquetes sortien a la mà esquerra (i, en canvi, d'alegria, si sortien a la mà dreta) (Sant Josep de sa Talaia).

B. De caire positiu:

1) Relació amb regals que rebrà l'interessat: «mos faran *regalos*» (Riba-roja d'Ebre), «et faran un *regal*» (Rossell; Verdú).[3] Es pot arribar a la lexicalització: les leuconíquies es diuen *regals* (Atzeneta del Maestrat, Picassent, Valljunquera, Borriana, Vinaròs) o *regalos* (Barcelona, Alió, Amposta, Ulldecona, Palau de Noguera, Torrevelilla, la Codonyera, «lo padrí et farà un *regalo*» Favara de Matarranya) (*cf.* 6 B, 1).

2) Relació amb una idea de 'alegria', 'sort'. Tenim la creença sense reflex lingüístic: «done alegria» (Vall-de-roures), «donava sort» (Cardona), «diuen que quan una de les taquetes arriba a la punta es tindrà una alegria» (la Ginebrosa); en algun cas es precisa, com hem dit (A,4), que són signe d'alegria si les taques surten a les ungles de la mà dreta i de desgràcia si a les de la mà esquerra (Sant Josep de sa Talaia). Però també pot donar-se la lexicalització: *alegries* (Llagostera, Llívia, Oix, Porté, Bassegoda, Almenar, Bellmunt de Mesquí, la Ginebrosa), *sorts* (les Llosses) (*cf.* 6 B, 2).

3) Vaticini d'«amor', d'un futur 'promès', de 'recepció d'una carta': *nòvio, nòvia*, segons que l'afectat sigui noia o noi respectivament (Vilalba dels Arcs, Mas de

(2) Vegeu *desig* 'taca que surt al nadó com a resultat d'un desig insatisfet de la mare quan estava encinta'; per als noms italians i retoromànics d'aquest concepte, *cf.* K. Jaberg, «Zu den italienischen und rätoromanischen Namen des Muttermals», *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, I, Barcelona, 1955, 355-366.

(3) Ho deia l'àvia de Maria del Mar Massanell, a la qual agraeixo aquesta informació.

Barberans, Móra la Nova); *senyals d'amor* (Sollana); *promeses* (Sant Andreu de Llavaneres) (*cf.* 6 B, 3), *cartes* (Lledó d'Empordà) (*cf.* 6 B, 4).

4) Relació amb la idea de 'riquesa', 'hisenda': *senyal de diners* (Sollana), *senyals de ser ric* (Alzira), *va per ric* (Vilamarxant), *hisendes* (Sant Pere de Ribes, dit en to humorístic).

C. De caràcter descriptiu.

a) Mots generals, no específics, dits per l'informador probablement davant la insistència de l'investigador: *taques* (Eivissa, Freixenet de Segarra, les Paüls, Sorita), *taquetes* (Arbeca), *tatxes* (Alacant), *tatxetes*[4] (Muro del Comtat), *manxes blanques* (Alacant), *taques d'enaiguament* (Ceret; vegeu A, 3), *marques* (Sallent de Xàtiva), *senyals* (Sallent de Xàtiva), *claps* (Tordera), *blancs de les ungles* (Balsareny), *pigues* (Alzira), *ungles pigallades* (Llançà).

b) Amb recurs a una metàfora: 'nuvolets' → *brometes* (Taüll), 'llunes' → *creixents* (Alins de Vallferrera), *llunes* (Roquetes, Senet de Barravés), que podrien constituir una extensió d'ús de *lluna* o *creixent* des del sentit de 'lúnula unguial' o bé, com he dit abans, una confusió de l'informant; 'guixes (llavor de la lleguminosa)' → *guixes* (Planoles). *Senyora* (Peramola) podria ser resultat d'una confusió amb *senyora* 'equimosi, sangtraït'.

DOCUMENTACIÓ CATALANA

5. Ens manquen, però, testificacions antigues catalanes. Tanmateix el fet que s'usi *mentides* [mantíras] en alguerès, on forçosament ha de ser portat pels catalans colonitzadors, car en sard es diu *faulas*, confereix patent d'antiguitat al mot i a la creença dins la resta del català.

PARAL·LELISMES EN ALTRES LLENGÜES

6. Deixant a part les denominacions de tipus descriptiu (apartat C: *taques*, *marques*, etc.), entre el poble s'han generat, com hem vist, dos tipus d'interpretació situats en pols de signe oposat: un, negatiu, entorn de les mentides (i conceptes relacionats: *enveges*, *pecats*) i un altre, positiu, entorn dels regals, idea de riquesa, etc.

No es tracta de creences limitades a l'àmbit català, sinó que es troben més enllà de les seves fronteres, com passa amb tantes altres creences: per exemple, els *padrastres* o *enemics* 'repelons', dependents de l'antiga creença, estesa de Portugal a Alemanya, que relaciona el naixement d'aquests molestos trossets de pell al costat de les ungles amb l'odi, l'animadversió que tenia el *padrastre* o un *enemic* contra aquella persona (Colon 1968). Veurem ara casos paral·lels de semblants creences i, quan escaigui, ulteriors lexicalitzacions, segons la tipologia establerta:

(4) Sobre aquestes variants formades per interferència de *taca* i *manxa*, vegeu Veny (1978, 222-223).

A. 1) 'Mentida'

La creença relacionada amb les mentides es troba a Itàlia. La *bugia* 'mentida', en la seva accepció 5, es defineix així al *Grande Dizionario* de Battaglia:

> Macchiolina bianca delle unghie (così detta familiarmente per la consuetudine di far credere ai bambini che ciascuna sia il segno d'una bugia che hanno detta).

Igual sentit té *buscìa* en napolità («macchioline bianche nell'unghia» [Salzano 1986]), així com *mentira* en castellà (Moliner) i portuguès («pequena mancha branca nas unhas» [Figueiredo; Ferreira]), *mensonge* en llengua d'oïl (Centre) (*FEW*, *ALEC*, 845), *messorgo* (*messongo*, *messonjo*, etc.) en occità (Honnorat s.v. *messongea;* Mistral; *FEW* 6/1, 737 *a* i nota 15), *faula* en sard –on vol dir 'mentida' i 'leuconíquia': «segno –secondo il popolo– che la persona è bugiarda» (*DES*).

En francès coneixem la documentació més antiga (s. XVII) del mot *mensonge* en aquest significat: «Les Médecins, aussi-bien que le peuple, appellent *mensonges* certaines marques & taches blanches qui viennent sur les ongles» (Furetière 1690); per a altres fonts, *cf.* Blochwitz 1968, 406.

2) 'Pecat'

Tenim els significants *péché* i *péché mortel* en llengua d'oïl (*ALEC*, 845).

3) 'Enveja'

Té paral·lels en el francoprovençal de Vaud *env*[ɛ]*da* (*GPSR*, VI, 454 a) i llengua d'oïl *envie* (*ALEC*, 845). Aquest mot, que en francès estàndard vol dir 'taca a la pell' o 'repeló', com *messorgo* en occità (Mistral), explicaria el francoprovençal *ennemi* 'leuconíquia' com una extensió de significat a partir de 'repeló' (*cf.* cat. *enemic*), sentit generat en el marc d'una creença que relacionava els trossets de pell de prop de l'ungla amb l'enemistat, l'odi, la malvolença d'algú (especialment el padrastre) contra l'individu a qui sortien els repelons (*cf.* 6). D'altra banda, en les fórmules de vaticini angleses (*cf.* nota 6) la taqueta blanca a l'índex crida un enemic.

B. 1. 'Regal'

La creença favorable, vinculada als regals, es troba també fora del domini català, a Anglaterra, on es documenta des del 1708:

> 7. A white speck on the finger-nails, supposed to portend a gift.
> What is the Cause of little white Spots, which sometimes grow under the Nails of the Fingers? And what is the reason they say they are Gifts? *A.* The reason of their being call'd Gifts is as Wise an one as that of Letters, Winding Sheets, & c. in a Candle *(Oxford Dict.)*.

El regal, segons a quin dit surt la taqueta, arribarà prest (el dit polze) o bé trigarà a arribar o no arribarà mai (els altres dits), com es veu en aquests texts en anglés dialectal:

> A gift on the thoom comes soon. A gift on the singer comes nivver.
> A gift on the thumb is seer ti cum, bud yan on the finger is seer ti linger. (Wright 1898).

L'*Oxford Dictionary* recull més documentació anglesa de 1796, 1854 i 1886; vegeu més informació a Wright (1898) i Webster (1976).

En llengua d'oïl (*ALEC*, 845) també es registra aquesta creença.

2) 'Sort', 'felicitat', 'viatge'

En punts de llengua d'oïl (dues localitats a l'*ALEC* 845) es considera signe de sort («chance») i l'alemany *Glücksfleck* 'leuconíquia' vol dir literalment 'taca de felicitat' (Slaby - Grossmann 1988). En els jocs infantils anglesos basats en la leuconíquia (*cf.* 6) la taca blanca al dit petit és senyal d'un futur viatge.

3) 'Promès', 'matrimoni', 'amant', 'amic', 'carta'

En les fórmules predictives angleses la mentida pot augurar un promès, un amic, una visita, una carta, un amor, segons quin sigui el dit de la taqueta (*cf.* 6) i en quatre punts de llengua d'oïl s'interpreta com una invitació al matrimoni (*ALEC*, 845) (*cf.* cat. *nòvio, nòvia*).

C. Entre els mots descriptius, en trobem un en altres llengües, desconegut en català, que és la imatge de la 'flor': llengua d'oïl *fleur, petite fleur, ongle fleuri* (*ALEC*, 845); xilè *flor* (Moliner).

MOTIVACIÓ

7. Uns mots descriptius es basen en l'ús d'un genèric (*taques, taquetes, tatxes*, etc.), respostes que l'informador ha donat davant la insistència de l'investigador (a vegades recorrent a més d'un informador, com en el cas de Llançà). D'altres s'han generat per metàfora (*brometes, llunes, creixents*). Però la majoria obeeixen a la vigència d'unes creences nascudes com un intent d'explicar el misteri de l'aparició d'aquells puntets blancs de les ungles, com ha passat amb els repelons, d'acord amb la imaginació popular.[5] A fets singulars, explicacions singulars. I d'aquí vindria el doble sentit, positiu o negatiu, de les leuconíquies. D'aquest darrer el grec *pseuma* 'mentida' i 'taca blanca' ja n'és un precedent; segons Teòcrit, es referia a les ampolles que es fan al nas i a la llengua i que eren interpretades entre el poble com un càstig per haver dit mentides (Blochwitz 1968, 405-406) i d'aquí s'hauria estès a les taques de les ungles. Aquesta creença 'mentides' i el seu reflex lèxic, però, hauria estat exportada dins el món infantil, com es desprèn del text de Battaglia, ja citat:

> (bugia) così detta familiarmente per la consuetudine di far credere ai bambini che ciascuna sia il segno d'una bugia che hanno detta.

O, com confirma D'Hombres quan, a propòsit de l'occità *méssorgos*, diu:

> Petites taches blanches qui viennent sur les ongles de la main, par ce que c'est sur leur nombre et sur leur forme qu'on fait accroire aux enfants que l'on reconnaît la quantité et la grosseur des *mensonges* qu'ils ont dits (ap. *FEW*, 6/1, 737, *a*).

(5) Blochwitz (1968) veu un «desenvolupament immanent» en el pas del concepte 'mentides' als de 'encenalls', 'leuconíquia', 'repelons'. En el cas de la leuconíquia, atesa la proliferació de resultats de signe diferent al de 'mentida', és evident que cal pensar en un fons antropològic cultural al qual no seria aliè el món infantil.

I com es desprèn d'alguns comentaris recollits dels informadors en les enquestes de l'*ALDC*:

> Ho deien a l'informant quan era al·lot (Sóller).
> El mestre deia als nens que eren senyals de les mentides que havien dit (Roses).

Recurs que no deixava de ser una mesura de redreçament moral.

La vinculació amb l'àmbit infantil traslluu igualment, bé que aplicat a altres creences ja vistes (*regal, amic, promès*, etc.), en una mena de joc, practicat a Anglaterra i que consistia a anar assenyalant successivament el dit polze, índex, del cor, anular i menuell, tot dient: «un regal, un amic, un enemic, un promès, un viatge» i havia de succeir el que designava el mot que corresponia al dit on el nen tenia la taqueta blanca o mentida:

> The popular belief is that they betoken a present, and children say - beginning with the thumb and ending with the little finger: «A gift, a friend, a foe, a sweetheart, a journey to go». The event to happen is indicated by the word which corresponds to the finger on which the white spot is seen (Wright 1898, s.v. *gift*).[6]

Recorda el joc dels dits amb què les mares entretenien (entretenen?) els petits, començant pel dit polze: «Això és son pare, això és sa mare, aquest demana pa, aquest diu que no n'hi ha i això és sa porcelleta petita que fa nyic, nyic»[7] (en castellà de Cuba, començant pel dit xic: «este se encontró un huevito, este le echó la sal, este le echó el aceite, este lo sofrió y este, gordo, gordo, se lo comió»).

D'altra banda el caràcter supersticiós es manifesta en l'afirmació de l'informant de Torrevelilla :

> les mentides surten de tallar-se les ungles els dies que tenen *r*.

O en el signe positiu o negatiu que anuncien relacionat amb el fet d'aparèixer la selenosi a la mà dreta o la mà esquerra respectivament i que recorda el valor de l'auguri bo o dolent segons que s'esternudava a la dreta o a l'esquerra (Veny 1978: 63-106).

No s'ha d'excloure el to humorístic (Sant Pere de Ribes [*hisendes*]), festiu, amb un punt d'incredulitat, amb què es donen les respostes.

8. CONCLUSIONS

Després d'aquest periple que combina la geolingüística amb la semàntica, la cultura popular i la comparació lingüística, es desprenen algunes conclusions:

1) S'ha mostrat l'encert d'incloure el concepte 'leuconíquia' en el *Qüestionari* de l'*Atles Lingüístic del Domini Català*, atesa la seva productivitat i la relació amb creences ancestrals.

(6) Wright adduei x més textos amb petites variants: «On the forethumb they portend a gift or a present; on a forefinger, a friend; on the middle finger, a sweetheart; and on a little finger, a journey»; «A white speck on the thumb nail is the gift; that on the first finger, a friend; on the second, a foe; on the third, a letter (or a lover); and on the fourth, a journey»; «A gift on the thumb indicates a present; on the fore.finger a friend or lover; on the middle finger a foe; on the fourth finger a visit to pay; on the little finger a journey to go».

(7) Així ho diem a Campos (Mallorca). Per a d'altres variants a tot el domini, vegeu *DCVB*, s.v. *dit*.

(8) Em plau expressar la meva gratitud a Oriol Casassas, M. Reina Bastardas i Lluís Urpinell pel seu ajut en diverses qüestions.

2) La comparació amb altres llengües, sobretot romàniques, ha fet veure la presència de creences de signe diferent no sols en català sinó en una part important de l'Europa occidental: el signe vinculat a 'mentida' presenta una àrea romànica (Península Ibèrica, Gal·loromània, Itàlia) enfront de vinculacions diferents del món germànic i anglosaxó. La inclusió d'aquesta pregunta a més atles hauria permès un estudi comparatiu panromànic –i europeu– més ampli.

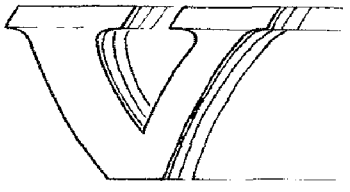

3) Tractant-se d'un mapa lacunar, resulta difícil traçar isoglosses. Destaquen tanmateix dues àrees compactes que comparteixen la solució 'mentides': l'Alguer, el Rosselló, Mallorca i Menorca, fins al nivell de la lexicalització (tret de la darrera); com en tantes ocasions, Eivissa se'n separa (Veny 1999). En el català continental trobem el mateix signe en punts esparsos que testifiquen el caràcter general de la creença (punts 89 i 118 del català nord-occidental, punts 182, 188 i 190 del valencià meridional; *mentires* del 182 [Tàrbena] podria imputar-se a la colonització mallorquina del s. XVII, amb valencianització formal de *mentides*, atès que la forma lexicalitzada no es troba en valencià). A la resta del domini campen, aquí i allà, a més de mots descriptius, significants o creences del costat positiu: *regals* manifesta una especial concentració a l'àrea tortosina i, menys, a la valenciana.

4) La manca de documentació antiga ve suplida en certa manera pels ensenyaments de la geolingüística: la presència de *mentides* a l'Alguer, inexplicable a partir del sard –que diu *faulas*–, testifica l'antiguitat de la creença en terres catalanes; no crec gens probable que es tracti d'un calc semàntic del mot sard.

5) El *Diccionari General* de P. Fabra no es fa ressò de cap dels noms populars ni científics aquí adduïts; el recent *Diccionari de la Llengua Catalana* (Barcelona, 1995) de l'Institut d'Estudis Catalans ha omplert la llacuna dels darrers introduint-hi *leuconíquia* i *albugo* i no seria desencertada per a una propera edició l'acceptació de sinònims populars com *mentides*, *regals* i/o *alegries*, com s'ha fet en altres casos agermanant el mot tècnic amb el mot col·loquial (*diarrea / cagarrines, cagarel·la*; *icterícia / fel sobreeixit, aliacrà*; *verrucós / berrugós*; etc.).

JOAN VENY
Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALDC = VENY, J. & PONS, L. *Atles Lingüístic del Domini Català* , Institut d'Estudis Catalans-Universitat de Barcelona. [En curs de preparació.]

ALEC = P. DUBUISSON (1976) *Atlas Linguistique et Ethnographique du Centre*, II, Paris.

BADIA, A. M. & PONS, L. & VENY, J. (1993) *Atles Lingüístic del Domini Català. Qüestionari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

BATTAGLIA, S. (1961-1981) *Grande Dizionario della Lingua Italiana*, Torino.

BLOCHWITZ, Werner (1968) «*Mensonge* 'copeau de rabot'», dins K. Baldinger, *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag* , Tübingen, Niemeyer.

COLÓN, G. (1968) «Aragonés *enemigo*, alemán *Neidnagel*», dins K. Baldinger, *Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag* , Tübingen, Niemeyer.

DCVB = ALCOVER, A. M. & MOLL, F. de B. (1930-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca.

DEM = CASASSAS, O., director (1990) *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

DES = WAGNER, M. L. (1960-1964) *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, Carl Winter.

DRAE = Real Academia Española, *Diccionario de la Lengua Española*, 20ª ed., Madrid, 1984.

FERREIRA, Amélio Buarque de Holanda (s.d.) *Novo dicionário da língua portuguesa*, Rio de Janeiro.

FEW = Walther von WARTBURG, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, Leipzig-Berlin, Basilea, des de 1928.

FIGUEIREDO, Cândido de (1954) *Dicionário da língua portuguesa*, 13ª ed., Lisboa.

FURETIÈRE, Antoine (1690) *Dictionnaire universel*, La Haye-Rotterdam.

GPSR = *Glossaire des patois de la Suisse romande*, Neuchâtel-Paris, des de 1924.

HONNORAT, S. (1847) *Dictionnaire provençal-français*, Digne.

LABÈRNIA, P. (1888) *Diccionari de la Llengua Catalana*, nova edició, Barcelona, Espasa.

MISTRAL, F. (1878) *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire occitan-français*, Aix-en-Provence.

MOLINER, M. (1973) *Diccionario de uso*, Madrid, Gredos.

NUGHES, Antoni (1996) *Tradizioni, usi e costumi di Alghero, de Joan Palomba. Pàgines de literatura algueresa*, L'Alguer, Edicions del Sol.

REY, A., director (1994) *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, Dictionnaires le Robert.

Robert = *Le nouveau petit Robert*, nouvelle édition, Paris, 1993.

SALZANO, Antonio (1986) *Vocabolario napoletano-italiano italiano-napoletano*, Napoli, Edizioni del Giglio.

SCHÜLE, R.- C. (1998) *L'inventaire lexicologique du parler de Nendaz (Valais)*, II, Bâle [*Romanica Helvetica* , vol 117].

SLABY, R. J. & GROSSMANN, A. (1988) *Diccionario de las lenguas española y alemana*, Barcelona, Herder.

TLF = *Trésor de la Langue Française*, Paris, 1964.

VENY, J. (1978) *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.

– (1994) «La importación del fonema /χ/ en catalán», *Revista Española de Lingüística*, 24/1, pàgs. 1-19.

– (1999) *Aproximació al dialecte eivissenc*, Mallorca, Moll.

Webster = *Webster's Third New International Dictionary*, Chicago, etc., 1976.

WRIGHT, Joseph (1898) *English Dialect Dictionary*, Oxford - New York.

ANNEX 1: Llista per número de codi dels punts d'enquesta de l'*ALDC*

1. Salses
2. Estagell
3. Perpinyà
4. Mosset
5. Sant Cebrià de Rosselló
6. Jóc
7. Formiguera
8. Montoriol
9. Cornellà de Conflent
10. Porté
11. Prats de Balaguer
12. Llívia
13. Ceret
14. Prats de Molló
15. Meranges
16. Maçanet de Cabrenys
17. Llançà
18. Vilallonga de Ter
19. Alp
20. Queralbs
21. Planoles
22. Bassegoda
23. Oix
24. Castellar de n'Hug
25. Roses
26. Lledó d'Empordà
27. Gósol
28. Campdevànol
29. Sant Privat d'en Bas
30. Les Llosses
31. Banyoles
32. Camallera
33. Avià
34. Santa Maria de Corcó
35. Girona
36. Begur
37. Cruïlles
38. Prats de Lluçanès
39. Santa Eulàlia de Riuprimer
40. Llobera de Solsonès
41. Cardona
42. Palamós
43. Llagostera
44. Balsareny
45. Moià
46. Campins
47. Tossa de Mar
48. Castellfollit de Riubregós
49. Calaf
50. Cànoves
51. Sant Salvador de Guardiola
52. Tordera
53. Freixenet de Segarra
54. Vacarisses
55. Sentmenat
56. Sant Andreu de Llavaneres
57. Aguiló
58. Santa Coloma de Queralt
59. Sant Jaume Sesoliveres
60. Barberà del Vallès
61. Cervelló
62. Barcelona
63. Sant Boi de Llobregat
64. Sant Jaume dels Domenys
65. La Febró
66. Alió
67. Sant Pere de Ribes
68. Tarragona
69. Cambrils de Mar
70. Ciutadella
71. Es Migjorn Gran
72. Maó
73. Pollença
74. Sóller
75. Alaró
76. Sineu
77. Son Servera
78. Montuïri
79. Palma
80. Llucmajor
81. Felanitx
82. Santanyí
83. Sant Josep de sa Talaia
84. Eivissa
85. L'Alguer
86. Esterri d'Àneu
87. Cerler
88. Ordino
89. Senet de Barravés
90. Taüll
91. Alins de Vallferrera
92. Santa Coloma d'Andorra
93. Les Paüls
94. Eressué
95. Sort
96. Bescaran
97. Arfa
98. Sarroca de Bellera
99. Sopeira
100. La Pobla de Roda
101. Palau de Noguera
102. Tolba
103. Sant Llorenç de Morunys
104. Isona
105. Peramola
106. Estanya
107. Àger
108. Peralta de la Sal
109. Sanaüja
110. Cubells
111. Almenar
112. Agramunt
113. Linyola
114. Cervera
115. Saidí
116. Lleida
117. Arbeca
118. Fraga
119. Granyena de les Garrigues
120. Vinaixa
121. Vimbodí
122. Mequinensa
123. Margalef de Montsant
124. Riba-roja
125. Favara de Matarranya
126. La Torre de Fontaubella
127. Marçà
128. Vilalba dels Arcs
129. Móra la Nova
130. Massalió
131. Valljunquera
132. La Codonyera
133. L'Ametlla de Mar
134. Torrevelilla
135. Horta de Sant Joan
136. Vall-de-roures
137. Bellmunt de Mesquí
138. La Ginebrosa
139. Aiguaviva de Bergantes
140. Roquetes
141. Mas de Barberans
142. Sorita
143. Amposta
144. Xiva de Morella
145. Ulldecona
146. Rossell
147. Vinaròs
148. Sant Mateu del Maestrat
149. Vilafranca del Maestrat
150. Albocàsser
151. Alcalà de Xivert
152. Atzeneta del Maestrat
153. Cabanes de l'Arc
154. Castelló de la Plana
155. Borriana
156. Fondeguilla
157. La Llosa de la Plana
158. Algímia de la Baronia
159. Benifairó de les Valls
160. Casinos
161. El Puig de Santa Maria
162. Vilamarxant
163. València
164. Alfafar
165. Picassent
166. Torís
167. Sollana
168. L'Alcúdia de Carlet
169. Albalat de la Ribera
170. Alzira
171. Alberic
172. Sallent de Xàtiva
173. Simat de Valldigna
174. L'Alqueria de la Comtessa
175. Benigànim
176. Montesa
177. La Font de la Figuera
178. Ontinyent
179. Pego
180. Xàbia
181. Muro del Comtat
182. Tàrbena
183. Beneixama
184. Altea
185. Torremançanes
186. Novelda
187. El Pinós de Monòver
188. Alacant
189. Crevillent
190. Guardamar

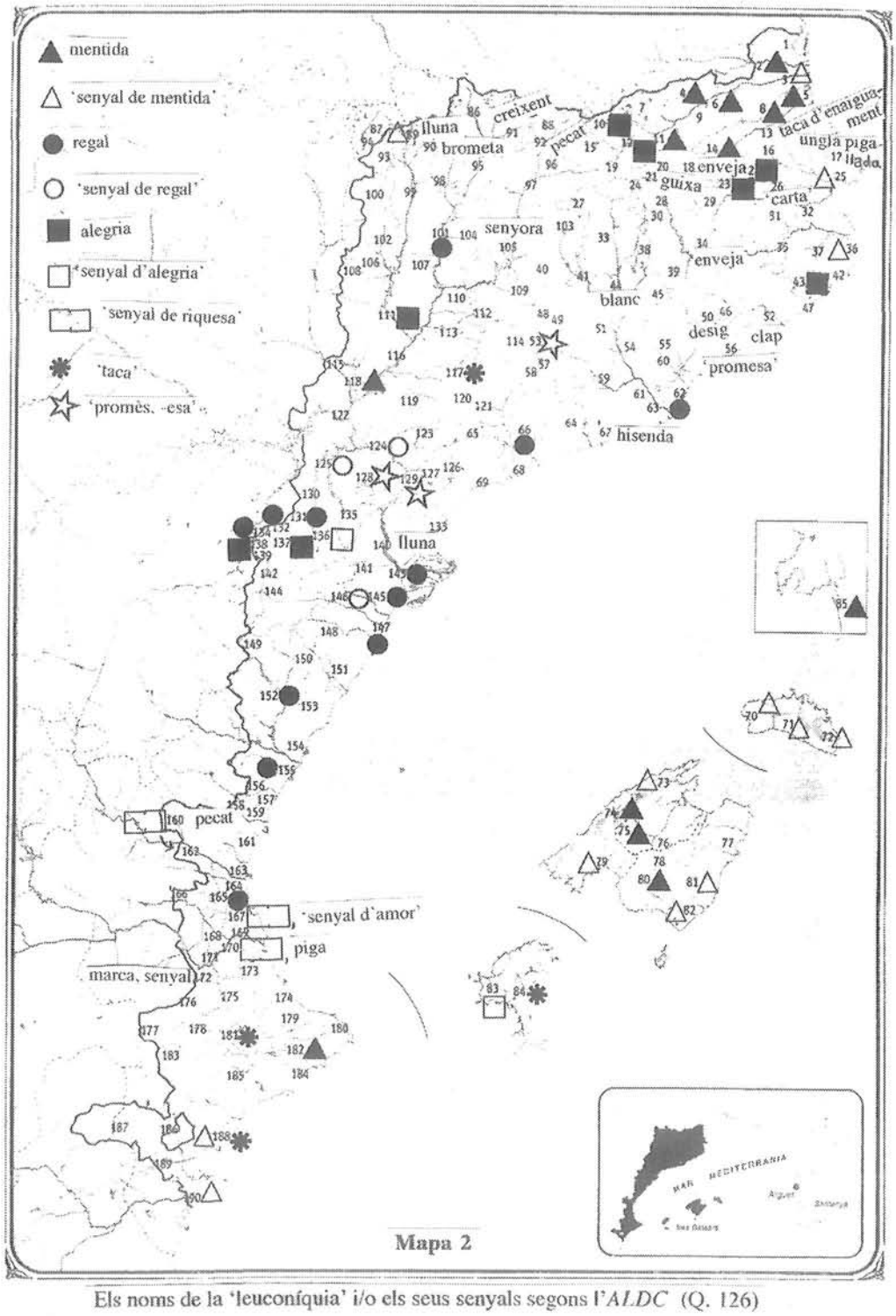

Mapa 2

Els noms de la 'leuconíquia' i/o els seus senyals segons l'*ALDC* (Q. 126)

XAVIER FAVÀ I AGUD

LA GEOSINONÍMIA DELS CEPS I RAÏMS CATALANS

1. INTRODUCCIÓ

Si consulteu els principals atles geolingüístics de la Romània, observareu que sovintegen els mapes de sinonímies referides als termes de lèxic més general, però difícilment trobareu mapes dedicats a camps lèxics molt especialitzats. Una de les raons per no cartografiar aquesta mena de termes és el nombre important de buits que restarien al mapa, i la complexa abundància de geosinònims locals, que no es produeix en el lèxic més comú.

L'*ALDC* [*Atles Lingüístic del Domini Català*], per exemple, inclou al seu qüestionari una pregunta on els enquestadors havien de demanar les «classes de raïm».[1] Aquesta mena de pregunta oberta va aportar un gran cabal d'ampelònims,[2] però l'enunciat no afavoria lògicament l'aparició de sinonímies. L'objectiu era que els informants recordessin el màxim nombre de noms possible, però no es demanava cap informació específica sobre els ampelònims respectius.[3]

Per completar aquestes dades, l'any 1996, sota la direcció de Joan Veny, vaig realitzar una enquesta més específica a una quarantena de localitats catalanes. Repartides al llarg de tota l'àrea lingüística: des de les Balears fins a la Franja Aragonesa, i des de la Catalunya Nord fins al País Valencià, passant pel Principat de Catalunya.[4] El meu model d'enquesta es va centrar en quatre apartats: a) Enumeració dels ampelònims

(1) Originàriament la núm. 935, però renumerada amb el 1036 en el nou qüestionari publicat al 1993.

(2) Quan uso el terme *ampelonímia* (o els seus derivats: *ampelònim*, *ampelonímic*, etc.), estic creant un cultisme compost a partir del grec AMPELOS 'vinya', i del també grec ONOMA 'nom'. Per tant, l'*ampelonímia* serà el 'conjunt dels noms de ceps i de raïms' (aquests darrers indissolublement lligats a les seves plantes).

(3) Naturalment, no qüestiono la utilitat de l'*ALDC*. Sols en aquesta pregunta 935 apareixen més de 30 noms de raïms que ningú no havia documentat abans (ni tan sols les obres especialitzades).

(4) De fet, aquesta enquesta forma part d'un estudi més global sobre els noms catalans dels raïms. Si voleu ampliar la informació, consulteu la meva tesi doctoral: Xavier Favà i Agud, *Etimologia i variació dels ceps, raïms i vins: un lèxic d'ampelonímia catalana*, Universitat de Barcelona, 1998.

coneguts pels informants de cada localitat; b) Descripció, sovint per oposició, de les principals característiques de cadascun dels ceps i raïms;[5] c) Descripció dels vins a cadascuna de les varietats viníferes: tonalitat, grau alcohòlic, gust, etc.; d) Possibles geosinònims coneguts per l'informant.

De tota manera he de reconèixer que, mentre les tres primeres preguntes em van donar un rendiment notabilíssim, la quarta va aportar uns resultats més escadussers. He tingut, però, una segona font informativa: les nombroses obres especialitzades. En el món de la vinya i del vi sovintegen des d'antic els llibres que descriuen els raïms, i en donen algunes sinonímies. En realitat no m'he limitat sols a les obres catalanes i he tingut en compte la resta de bibliografia romànica, ja que es tracta d'un camp molt actiu, on les vinyes (i els seus noms) recorren la Romània des de fa més de mil anys.

Un cop recopilades les dades pròpies i les de l'*ALDC*, i contrastades amb les opinions dels llibres especialitzats, he aprofitat per confegir una sèrie de mapes amb els principals geosinònims catalans. A la pràctica, sols he donat per bones (i he cartografiat) aquelles sinonímies de què tinc més certesa. Encara que no ho sembli aquest és un dels aspectes lexicogràfics més difícils, per la quantitat de vacil·lacions i contradiccions que es produeixen entre les diverses fonts d'informació.

Aquest meu article, doncs, és un intent d'establir geosinònims en l'especialitzat lèxic de la vinya, la qual cosa no treu que sigui un camp essencial dins de la cultura agrària catalana.[6] Tot seguit enumero les sinonímies escollides i cartografiades al final del present article: 1) boval = requeno; 2) garnatxa = giró = lledoner; 3) tintorera = alicant = rosselló; 4) parellada = montònec = martorella; 5) xarel·lo = pansal = cartoixà = jaén; 6) pansa = palop = imperial; 7) monastrell = gaiata = ros = garrut = mataró = xurret; 8) picapoll = verdiell; 9) moscatell = maçanet = raïm del gustet.

2. GEOSINONÍMIA AMPELONÍMICA

2.1. BOVAL = REQUENO

La primera de les sinonímies que analitzo és la del boval, ampelònim català documentat ja a la València del s. XV (*ap. DECat*, II, 184). Posteriorment el terme català ha estat manllevat per altres llengües romàniques.[7] Es tracta d'una antiga varietat valenciana que a la comarca vitícola de Requena ha acabat esdevenint quasi un monocultiu; la qual cosa explica per què també es coneix aquest raïm amb el nom de *requeno*. Aquesta alternança, al valencià septentrional i al català nord-occidental, sembla que és un fenomen en evolució. Fins a principis del s. XX, la lexicografia catalana donava preeminència a l'ampelònim antic *boval* i, en la majoria dels casos ni citava el toponímic *requeno/-a*. En canvi, les meves enquestes i les de l'*ALDC*, fetes als darrers anys, recullen sovint el segon ampelònim a les comarques riberenques de l'Ebre (vg. mapa 1). Crec que l'explicació no és altra cosa que una progressiva substitució septentrional de la forma antiga.[8]

(5) O sigui: la mida del cep; l'època de maduració i la destinació dels fruits; la mida i compactació dels seus raïms; la forma, el color i el sabor dels seus grans; el gruix de la pellofa; la duresa de la cua; etc.

(6) Perquè ens fem una idea cal dir que s'ha conreat vinya a pràcticament tot el territori catalanòfon: famosos són, per exemple, els vinyets del Rosselló, però també els de l'Alguer o els de Mallorca. Igualment el sector del vi (i del cava) és molt actiu a Catalunya; però també al País Valencià, on esdevé la segona font d'ingressos agraris (després del cítrics). Fins i tot, en temps antics (d'economies més closes), no van faltar vinyes a les contrades més muntanyenques.

(7) Per exemple, a Azeitão [Portugal] es coneix el *boal-de-alicante* (*DdeF*). I al nord de Sardenya, el *bovàle/-i* (*DES*).

(8) És evident que en determinats moments han hagut de conviure els dos sinònims, sigui amb variants compostes com *requeno boval* (vg. infra), o bé en diferents estrats generacionals. Així, doncs, el *TrL* (s. v. *boval*) i (s. v. *requeno*) situa a Tortosa ambdós ampelònims.

Pel que fa a la documentació, diverses fonts modernes asseguren aquesta sinonímia: «Bobal. Conocida en algunos lugares como Requena» (Romero, 73); «Esta variedad [bobal] también conocida como Tinto de Requena o requení, es la más extendida en tierras valencianas» (Guía, 116). Confirma aquesta geosinonímia el fet que el *TrL* esmenta a Gandesa una varietat coneguda com a *requeno boval*. Jo també puc constatar aquest mot compost a la mateixa Gandesa.

2.2. GARNATXA = GIRÓ = LLEDONER

Dintre dels ampelònims més famosos de la Romània ocupa un lloc especial el *garnatxa* o *vernatxa*.[9] Etimològicament, no tinc cap dubte sobre l'origen toponímic ligur de la 'vernaccia'.[10] De tota manera, seria massa extens explicar les raons que han generat cadascuna de les antigues variants catalanes: *vernatxa, vernassa, granatxa, garnatxa*, etc.[11] En últim terme, la gran variació diatòpica i diacrònica serveix per demostrar l'arrelament d'aquesta planta a les terres catalanes.[12]

No manca informació sobre la seva geosinonímia catalana. Un historiador agrari valencià ha escrit sobre el garnatxa: «vidueño conocido también como Alicante en Cataluña, vernassa en Sant Mateu y giró o gironet en la Marina» (Guía, 119). Certament no tinc gaires dubtes sobre l'equivalència entre el *garnatxa* (o *vernassa*) i el *giró*, encara que no puc dir el mateix pel que fa a l'*alicant(e)*. D'entrada, a la Catalunya Nord, l'àrea dialectal d'aquest alicante se superposa sovint amb el *garnatja* (*cf. infra*: apartat 2.3).

A banda de la coincidència que observo en les descripcions respectives, es pot veure (al mapa 2) com les variants del *garnatxa* ocupen bona part de l'àrea lingüística continental; llevat del litoral meridional valencià [la Marina] i del català insular, on sols coneixen el *giró*.

Altres fonts també confirmen una sinonímia entre el *garnatxa* i el *lledoner*: «garnacha ó lladoner» *RevSI*, XX, 312; «garnatxa, anomenada també a la comarca [l'Alt Empordà] lledoné» Puig, 23.[13] Personalment, a Vilajuïga m'han explicat que dels raïms del cep lledoner es fa un vi de postres anomenat garnatxa. Sembla, per tant, que la fama del vi garnatxa va desplaçant progressivament el nom específic del cep a l'Empordà.

2.3. TINTORERA = ALICANT = ROSSELLÓ

Força complexa és la sinonímia de l'*alicant* (o *alicante*), el qual sovint ha estat confós amb el *garnatxa*.[14] Especialistes i lexicògrafs francesos coincideixen amb aquesta sinonímia, ja des del segle passat. A mitjan s. XIX va escriure Rendu (I, p. 1r): «granatxa negre, appelé aussi Alicante dans le Roussillon». Posteriorment el *TdF* occità (s. v. *granacho*) citarà un segon sinònim: «alicant, roussihon». Tal com farà l'espanyol Hidalgo (p. 151): «garnacha tinta; en Francia: Roussillon o Alicante». Modernament, també llegeixo al *TLF* (II, p. 508): «alicante, appelé aussi grenache».

(9) El terme és ben conegut, per exemple, en espanyol [*garnacha*, segons el *DECH*, III, 100]; en francès [*grenache*, segons el *TLF*, IX, 475]; en italià [*vernaccia*, segons el *DEI*]; en occità [*granacho* o *grenacho*, segons el *TdF*]; en sard [*vernáttsa* o *garnáccia*, segons el *DES* (s. v. *vernáccia*)]; etc.

(10) Coromines, per exemple, al seu diccionari català ja no manté els dubtes apuntats a l'etimològic espanyol (*cf. DECH*, III, 101-102), i escriu: «És clar que el país d'origen és Itàlia. És molt més convincent l'opinió de Migliorini i Angel-Prato (tan experts en etimologies post-toponímiques i post-onomàstiques), segons la qual prové aqueix nom del de *Vernazzo*, un dels cinc pobles de la famosíssima comarca vinícola de les Cinque Terre, prop de La Spezia. I ho confirma el fet que Boccaccio parli de la *vernaccia da Corniglio* (variant *Cornelia* en el nostre Franch), com sigui que *Corniglia* justament és un poblet agregat del municipi de Vernazza» *DECat, IV*, 75.

(11) Podeu consultar l'entrada <*garnatxa*> de la meva tesi doctoral (citada a la nota 4) per obtenir informació complementària sobre etimologies, documentació, paral·lelismes romànics i variants catalanes d'aquest ampelònim.

(12) Com ha escrit *Ciurana*: «les primeres relacions marítimes amb Gènova permeteren d'introduir a Catalunya els vins de la Cinqueterre [...] El cep que els produïa, la 'Vernaccia', fou l'origen de l'actual 'garnatxa', una varietat ara tan estesa a casa nostra que hi ha esdevingut autòctona per mutació al llarg dels segles i per adaptació als nostres terrenys» (p. 84).

(13) Igualment, l'*ALDC* recull que a Camallera [l'Alt Empordà] consideren el '*llodener*' (= *lledoner*) un sinònim antic de la '*garnatxera*' (= *garnatxa*).

(14) No tothom ho té tan clar. Per exemple, un ampelògraf gallec es pregunta sobre les raons de la complexitat sinonímica: «Asegúrase tamén ás veces que o *Alicante* cultivado na Galizia é o mesmo existente no País Valenciá (*Alicante Bouschet*), namentras

Per aclarir aquesta controversia cal primer entendre el fenomen agronòmic de la hibridació. M'explico: a mitjan s. XIX, la demanda de vins amb molt color va posar de moda els raïms 'tintorers'; és a dir, d'un negre intens. Aquests es van obtenir mitjançant inflorescències i empelts de varietats nobles (com el garnatxa), amb varietats nigèrrimes inferiors (com el 'teinturier' francès). D'aquests encreuaments van néixer varietats híbrides com el garnatxa tintorera o l'alicant-bouschet.

Així, doncs, l'alicant podria equiparar-se com a híbrid amb el garnatxa tintorera (o tintorera), però mai amb el cep originari. Comprovo que això ho tenen molt clar a Cotlliure. En aquesta població de la Marenda, famosa pels seus vins de postres, em diferencien tres subvarietats: el granatja blanc, el granatja gris i el granatja negre. L'alicante, també el coneixen, però no l'han conreat mai per tractar-se d'una varietat mediocre pròpia de la Plana rossellonesa.

Cal donar per bona, en canvi, la sinonímia entre el (*garnatxa*) *tintorera* i l'*alicant*; tal com apunten nombroses fonts modernes: «garnatxa tintorera. També conegut per Alicant, tintorera» *GCat*, 25; «la Tintorera o Garnatxa tintorera» Simó, 280; «garnatxa tintorera. También llamada Alicante» Feijóo, 336.

Puntualment, també he recollit al Matarranya l'ampelònim *rosselló* (mapa 3). Evidentment es tracta del mateix raïm tintorer que en occità s'anomena 'roussihon' (vg. *supra*) i, per tant, és un geosinònim de l'*alicant(e)* septentrional.

2.4. PARELLADA = MONTÒNEC = MARTORELLA

Una de les sinonímies més clares entre els raïms catalans és la que es dóna entre el *parellada* i el *montònec* o *montona*; varietat que localment també s'anomena *martorella*. Tot i que el primer dels tres termes és el més famós, ja que forma part de la tríade de raïms blancs emprada per empaperar les ampolles de cava català; no s'anomena així al Penedès, on hi ha la principal producció d'aquest producte vinícola.[15] Com m'expliquen a la Granada del Penedès, *montònec* és el nom antic del cep a la comarca, encara que modernament és més conegut com a 'prellada'.

Tot i que l'àrea del cep *parellada* és prou considerable (vg. mapa 4), es tracta d'un ampelònim sense documentació antiga; a diferència del montònec que ja està documentat des de meitat s. XV al País Valencià i des de principis del XVIII a les Balears.[16]

Al 1890, un enòleg català (Roig, 35) ja parla de l'equivalència entre el *parellada* i el 'moltonach'. Modernament, Ciurana (pp. 13 i 103) també estableix la sinonímia entre el *parellada* i el *montònec* o 'montònega'. La mateixa sinonímia pot ser ampliada al cep martorella, segons la *GCat* (p. 20), obra que iguala els tres geosinònims. Jo també confirmo parcialment aquesta sinonímia quan un expert viticultor d'Artés m'assegura que la seva 'mortorella' és anomenada *parellada* al Penedès.[17]

que noutras ocasións é coa caste *Garnacha* coa que se identifica. Son o *Alicante Bouschet* e a *Garnacha* castes similares? Ainda que tamén nalgunhas zonas da Fráncia se utiliza o nome de *Alicante* como sinónimo de *Grenache* ou *Garnacha*, diferencia-se ben este '*Alicante*' do *Alicante Bouschet*, entre outras cousas diferencia-se da *Garnacha* porque nesta caste o xugo de polpa é branco (pode-se facer o viño en branco de feito) e no *Alicante Bouschet* a polpa ten unha fortísima cor tinta» *Masa*, 4.

(15) El nom de *parellada* és emprat bàsicament a la Catalunya meridional. Jo, per exemple, l'he sentit a Belianes, a Sarral, a Creixell de Mar, a Riudoms, a Gandesa i a Sta. Bàrbara.

(16) D'aquest ampelònim en concret podeu obtenir més informació etimològica i romànica si consulteu l'article següent: Xavier Favà i Agud, *Del* montònico *napolità al* montona *balear. Etimologia i variació d'un nom de vi català*, «Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny, II», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998 [pp. 647-662].

(17) El mateix informant m'explica que aquests raïms s'anomenen així perquè havien vingut de [murtu'reʎ], variant de *Martorell* amb assimilació vocàlica. També la fan a Sentmenat [murtu'rej], segons l'*ALDC*.

2.5. XAREL·LO = PANSAL = CARTOIXÀ = JAÉN

A diferència del *parellada*, en el cas del *xarel·lo*, ha estat l'ampelònim del Penedès el que ha obtingut la fama que atorguen les ampolles de cava. Però no es tracta del terme més antic, ja que el seu geosinònim *pansal* té més extensió i antiguitat,[18] com demostra la seva cartografia (mapa 5).

A banda del *pansal* (o *pansalet*) encara cal considerar altres geosinònims prou contrastats, com el *cartoixà*. Diverses (i variades) fonts estableixen una triple sinonímia: «xarel·lo ó cartuixá» (*RevSI*, XX, 316); «Xarel·lo, pansalet ó cartuixá» (Roig, 34); «pansal o xarel·lo» (*DECat*, VI, 230); «xarel·lo, conocida también con los nombres de cartoixà y pansá<l>» (*Enc.*, IV, 20); «Sinonímia: Xarel·lo, Cartoixà, Pansal, Pansalet...» (*GCat*, 20); etc.

I en aquest conjunt de sinoníms encara manca una forma més, d'origen hispànic. Es tracta de l'ampelònim valencià *jaén* o *eixaent*, conegut a la Vall d'Albaida, al Camp de Túria i a la Costera.[19] Un parell d'estudis agraris del s. XIX ja confirmaven aquesta sinonímia: «y'l rahím blanch Jaen, anomenat en lo pays xarel·lo» (Roig, 48); «el Jaen blanco ó doradillo, vulgo charelo» (Castellet, 24).

2.6. PANSA = PALOP = IMPERIAL

Una de les sinonímies més embolicades del camp ampelonímic és generada per la varietat *pansa*.[20] La dificultat és provocada perquè hi ha dues subvarietats de raïm de pansa: una que és blanca i una altra que és rogenca. Pel que fa a la mida, sembla que la pansa (blanca) és més grossa i tendra.[21] Segons em diuen a Alella, és la varietat tradicional; mentre que la pansa roja (o pansa rossa) és una varietat més moderna, almenys al Maresme. Les possibles confusions, però, han estat provocades pel fet que la varietat rogenca ha estat sovint anomenada *pansal* (vg. *supra*: apartat 2.5); mentre que la blanca ha mantingut el nom originari *pansa*, o altres derivats com *panser*.

Segons la *GCat* (p. 25) el *pansé<r>*, a més d'anomenar-se *pansa blanca*, també és conegut com a *palop*. En principi, segons el corresponent mapa de geosinònims, això és ben possible perquè les àrees dialectals es complementen perfectament (vg. mapa 6). A més, les descripcions coincideixen força, fins al punt que el *pansa* i el *palop* (o *calop*)[22] són dels pocs raïms que tenen una subvarietat moscada.[23]

Actualment, a bona part de Menorca, la varietat calop imperial (anomenada així pel *DAg*, s. v. *calop*) ha reduït el seu nom compost en imperial, convertint allò que originàriament era un qualificatiu en nom específic. Generalment l'epítet 'imperial', aplicat als vegetals, assenyala la millor de les espècies. En aquest cas, la millor classe de raïm calop que, per lògica, ha de ser la subvarietat predominant als vinyets. A la pràctica, doncs, cal considerar-lo un geosinònim local del *calop*.

(18) Trobo esmentat el *xarel·lo* al 1785 (Marcé, 104). Segons el *DCVB* (s. v. *xarel·lo*) prové de l'italià *chiarello* 'claret'. En canvi, el *pansal* ja es documenta a l'Alguer de finals del s. XVII (*ap.* Bosch, 368).

(19) L'*ALDC*, per exemple, recull *jaén* a la Font de la Figuera i [*Xa'en*] a Vilamarxant (amb so velaritzat castellà). Aquesta grafia també apareix a la lexicografia del s. XIX (*DLab* del 1839). Jo, en canvi, sento *eixaent* a Llíria, variant escollida pel *DEsc* del 1851.

(20) No s'ha de confondre el raïm *pansa*, ja documentat al 1617 [Agustí, 94], amb el fruit sec anomenat 'pansa'. Aquest segon pot obtenir-se de diverses varietats, encara que el nom específic del raïm esmentat devia provocar-lo una varietat molt adequada per a la pansificació.

(21) Així s'explica perquè al Pallars Jussà sento sempre l'augmentatiu *pansot*; i s'entén que a Sentmenat [el Vallès Occidental] l'*ALDC* recullí el *pansatendre*, diferenciat del *pansallet* (= *pansalet*).

(22) La importància d'aquest raïm a les Balears és considerable, fins al punt de generar un derivat com *caloper* 'home que cultiva vinya de calop...' (*DCVB*). A més, el català *palop*, documentat al 1569 a València (LPal, 59v), s'hauria estès a d'altres llengües romàniques com el sard (*cf. DES*, s. v. *galóppu*).

(23) A mitjan s. XIX tan aviat documento una 'panse musquée' al Rosselló (Rendu, I-10v), com un *calop moscatell* a Mallorca (*DAm*, s. v. *calop*).

2.7. MONASTRELL = GARRUT = GAIATA = ROS = MATARÓ = XURRET

Nombroses són les sinonímies atorgades al *monastrell* o *morastell*, però no totes són igual de fiables. En faig una selecció de les que veig més probables, especialment aquelles sinonímies comprovades personalment: «Monastrell. Recibe también los nombres de morastrell y garrut» (*Enc.*, IV, 22); «llamada también Ros... o Gayata en ciertas localidades» (Marcilla, 104); «també es coneix pels noms de Ros, Gaiata, Xurret...» (Simó, 279); «També es coneix com a morastel, ros» (*GCat*, 24).

A les meves enquestes, un informant de Jesús Pobre [terme municipal de Dénia] m'explica que s'usaven indistintament els noms de 'gueiata' i de *monastrell*, per referir-se a una única varietat de sarments corbats (en forma de gaiata). A més, al 1791, el valencià Valcàrcel (pp. 29-30) ja comentava que «...el monastrell gordo es propiamente la llamada gayata».

També crec que la sinonímia entre el *mataró* i el *monastrell* és ben possible. De fet, diverses fonts diferencien una subvarietat de monastrell ros i una subvarietat de monastrell de la gaiata.[24] Igual passa amb el *mataró*, on també s'estableixen les mateixes subvarietats.[25]

Com que la coloració rossa i les sarments corbades només són atribuïdes a aquestes varietats (*monastrell* i *mataró*), podem suposar que es tracta de sinònims de la mateixa espècie. A més, tot i que en origen l'epítet *ros* sols servia per qualificar una classe de monastrell, amb el temps va acabar substantivant-se fins a desplaçar l'ampelònim compost, almenys al Vinalopó alacantí (vg. mapa 7).[26]

Pel que fa al *garrut*, no sols trobo dades recents sobre la seva sinonímia amb el *monastrell*, també puc documentar el compost *monastrell garrut* a la *RevSI* (XX, p. 295) del 1871. Aquesta dada permet, per tant, parlar també d'una substantivació del qualificatiu. Fins i tot, en aquest cas, hi pot ajudar l'origen etimològic. Sens dubte, l'adjectiu 'garrut' fa referència a un cep enfiladís, els sarments del qual s'emparren amb facilitat per la seva forma de 'garra' (o, si es vol, per la forma de gaiata).

I per acabar, afegiré que un llaurador de la Pobla de Vallbona m'assegura que el raïm anomenat *xurret* pels de Llíria,[27] és conegut com a *monastrell* al seu poble.

2.8. PICAPOLL = VERDIELL

De vegades els diccionaris també aporten sinonímies prou difícils de verificar. Un cas curiós és el del raïm *picapoll* i el del raïm *verdiell* o *verdil*,[28] ampelònims antics en tots dos casos.[29]

Segons l'apèndix alfabètic del *DMGa*, diccionari valencià de finals del XIX, el raïm de verdil i el picapoll són la mateixa varietat. Igualment el *DAg*, recull lexicogràfic de principis del s. XX, inclou una entrada <verdiell> que defineix simplement com a «raïm picapoll». A banda d'aquestes informacions antigues, no hi ha cap obra recent del camp

(24) Per exemple, l'*ALDC* arreplega el *monastrell ros* a Albocàsser [l'Alt Maestrat], i jo el recullo recentment a Corona [terme municipal de St. Antoni de Portmany]. També l'*ALDC* inclou un *monastrell de la gaiata* a Alcalà de Xivert [el Baix Maestrat], mentre que el *DCVB* (s. v. *morastell*) esmenta a Gandesa un *morastrell de la gaiateta*.

(25) En aquest cas és el *TrL* (s. v. *mataró*) qui cita el *mataró de gaiatet* i el *mataró ros*. Aquesta segona varietat la situa a l'Espluga de Francolí [la Conca de Barberà], informació que serà copiada pel *DCVB* (s. v. *mataró*).

(26) Es tracta del mateix fenomen que he atribuït anteriorment al *calop imperial* de Menorca (vg. *supra*: apartat 2.6).

(27) El diminutiu 'xurret' s'usa en aquest cas com un gentilici figurat. Segons el *DCVB* (s. v. *xurro*), aquest terme serveix en valencià per referir-se a tot allò que provingui de les terres castellanòfones de l'antic Regne de València. La localització del *xurret* (a la comarca fronterera del Camp de Túria) confirma aquesta motivació etimològica.

(28) No hi veig cap obstacle per a la identificació *verdiell-verdil*, ja que es tracta d'un ampelònim amb múltiples variants al País Valencià. Jo, a més de les variants ja citades, he arreplegat *verdell* a Torreblanca *i verdiguell* a les Useres. I l'*ALDC* va recollir *vedriell* a Fondeguilla i *verdilet* a Muro del Comtat.

(29) El *vi picapoll* ja apareix citat per Eiximenis a finals del s. XIV (ap. *DCVB*, s. v. *picapoll*) i el *vi verdiell* és documentat pel *DAg* al 1587.

lexicogràfic ni del camp agrari que en digui res al respecte;[30] però en aquest cas la cartografia esdevé una bona ajuda (mapa 8). Així, situa al *picapoll* en una àrea septentrional, i al *verdiell* o *verdil* en una àrea meridional que pràcticament encaixen a la perfecció.

2.9. MOSCATELL = MAÇANET = RAÏM DEL GUSTET

Sols en el cas d'algun raïm tan famós com pot ser el moscatell, la cartografia permet il·lustrar l'abast dialectal de manera global i completa. De fet, vist el mapa 9, no hi ha cap dubte de l'àmbit septentrional del *moscat* en front del terme *moscatell* que ocupa la resta de l'àrea lingüística catalana,[31] amb la significativa excepció d'Eivissa.

El motiu d'aquesta absència el sento a la localitat eivissenca de St. Agustí des Vedrà. Un informant m'explica que el raïm maçanet, de gust moscat, és el que tradicionalment feia el vi moscatell.[32] De fet, a diversos llocs del municipi de St. Antoni de Portmany m'asseguren que el conreu del raïm moscatell és molt recent a l'illa. Segons això, el raïm maçanet eivissenc és un geosinònim tradicional del raïm moscatell continental; ultra les modernes varietats de moscatell de taula, amb gra més gros i gust menys moscat.[33]

I per acabar, apunto que a Monòver m'asseguren que raïm del gustet era la forma antiga d'anomenar el famós raïm moscatell; però que actualment el terme tradicional està sent substituït pel segon, d'abast molt més general a tota l'àrea lingüística catalana (i espanyola).[34]

XAVIER FAVÀ I AGUD

(30) Malgrat la relativa antigor cal dir que es tracta de dues obres fiables que, almenys en aquest camp lèxic, donen en casos semblants informacions prou contrastades.

(31) Ambdues variants són de gran antigor i ja apareixen en català al s. XIV. Així, el *moscat* es documenta al 1361 (ap. *Trenchs*, 353) i el *moscatell* apareix a les obres medievals de Turmeda i d'Eiximenis (*ap. DCVB*, s. v. *moscatell*).

(32) Constato un fenomen equivalent a Sta. Bàrbara [el Montsià], on el raïm que produeix el *vi moscatell* s'anomena *salsa*.

(33) El fet que l'*ALDC* recullí a la vila d'Eivissa el raïm *moscatell*, a més del *maçanet*, és fruit possiblement de la presència d'aquesta moderna varietat de taula, desvinculada del tradicional *moscatell* de vi.

(34) De fet l'àrea lingüística del *moscatell* o *moscat* abasta tota la Romània. Sols a la meva tesi (citada a la nota 4) esmento més d'un centenar de paral·lelismes romànics del raïm *moscatell*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUSTÍ, Miquel (1617) *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*, Barcelona.

[*ALDC*] = *Atles Lingüístic del Domini Català*, Institut d'Estudis Catalans/Universitat de Barcelona. [En curs de publicació].

BOSCH, Andreu (1997) *Edició dels registres d'estimes de fruita de la Barracelleria a l'Alguer durant el primer terç del XIX. Estudi dels noms de la fruita (tesina)*, Universitat de Barcelona.

CASTELLET, Buenaventura (1869) *Viticultura y Enologia españolas o Tratado sobre el cultivo de la vid y los vinos de España*, Terrassa?

CIURANA, Jaume (1980) *Els vins de Catalunya*, Barcelona.

[*DAg*] = *Diccionari Aguiló* (1915-1934) 8 vols., Barcelona.

[*DAm*] = AMENGUAL, Juan J. (1858-1878) *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*, Palma de Mallorca.

[*DCVB*] = ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B. (1930-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca.

[*DdeF*] = DE FIGUEIREDO, Cãndido (1936) *Dicionário da Língua Portuguesa*, 2 vols., Lisboa.

[*DECat*] = COROMINES, Joan (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona.

[*DECH*] = COROMINAS, J. i PASCUAL, J. A. (1979-1983) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid.

[*DEI*] = BATTISTI, C. i ALESSIO, G. (1950-1957) *Dizionario etimologico italiano*, 5 vols., Firenze.

[*DES*] = WAGNER, Max L. (1960-1964) *Dizionario Etimologico Sardo*, 3 vols., Heidelberg.

[*DEsc*] = ESCRIG, Josep (1851) *Diccionario valenciano-castellano*, 2 vols., València.

[*DLab*] = LABÈRNIA, Pere (1839-1840) *Diccionari de la llengua catalana*, 2 vols., Barcelona.

[*DMGa*] = MARTÍ I GADEA, J. (1891) *Novísimo Diccionario General valenciano-castellano*, València.

[*Enc.*] = *Enciclopedia del vino. Enologia, viticultura y cata*, III-IV (1987), Barcelona.

FEIJÓO, Ino (1987), *Vinos y cavas de España*, Barcelona.

[*GCat*] = GENERALITAT DE CATALUNYA (1990) *El conreu de la vinya a Catalunya*, Barcelona.

[*Guía*] = PIQUERAS, Juan (1986) *Historia y guia de los vinos valencianos*, Valencia.

HIDALGO TABLADA, J. (1896) *Tratado del cultivo de la vid en España*, Madrid.

[*LPal*] = PALMIRENO, Lorenzo (1569) *Vocabulario del humanista*, Valencia.

MARCÉ, Abbé (1785) *Essai sur la manière de recueillir les denrées de la Province de Roussillon à moindres frais; de les améliorer, ainsi que les terres; et sur les autres avantages qu'elle pourrait retirer*, Perpignan.

MARCILLA, Juan (1942) *Tratado práctico de viticultura y enología españolas*, Madrid.

MASA, Antón (1989) «As castés, os híbridos, as variedades autóctonas e os inxertos», *Cadernos a Nosa Terra*, 1, pp. 4-8.

PUIG I VAYREDA, E. (1990) *Vins i cellers. 19 diàlegs apassionats amb els pàmpols de l'Empordà*, Figueres.

RENDU, Victor (1857) *Ampélographie française comprenant la statistique, la description des meilleurs cépages, l'analyse chimique du sol et les procédés de culture et de vinification des principaux vignobles de la France*, Paris.

[*RevSI*] = *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, XVIII-LXXX (1869-1931), Barcelona.

ROIG ARMENGOL, R. (1890) *Memoria acompañatoria al mapa regional vinícola de la Provincia de Barcelona*, Barcelona.

ROMERO MAS, G. (1984) *El vino en Castellón*, San Rafael del Río.

SIMÓ, Vicente (1980) *Nuestros vinos*, Valencia.

[*TdF*] = MISTRAL, Fréderic (1878-1886) *Lou Tresor dou Felibrige ou Dictionnaire Provençal-français*, 2 vols. (ed. de 1968), Aix-en-Provence.

[*TLF*] = *Trésor de la Langue Française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960) (1971-1993)*, 16 vols., Paris.

TRENCHS, Josep (1990) «El vi a la Taula Reial: documents per al seu estudi a l'època del Rei Cerimoniós», *Vinyes i vins: mil anys d'història (Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària)*, Vilafranca del Penedès, I, pp. 343-365.

[*TrL*] = GRIERA, Antoni (1935-1947) *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, 14 vols., Barcelona.

VALCÀRCEL, Joseph A. (1791) *Agricultura general, (y gobierno de la casa de campo)/ VIII*, Valencia.

ANNEX (Mapes)

Mapa 1: *boval/ requeno*

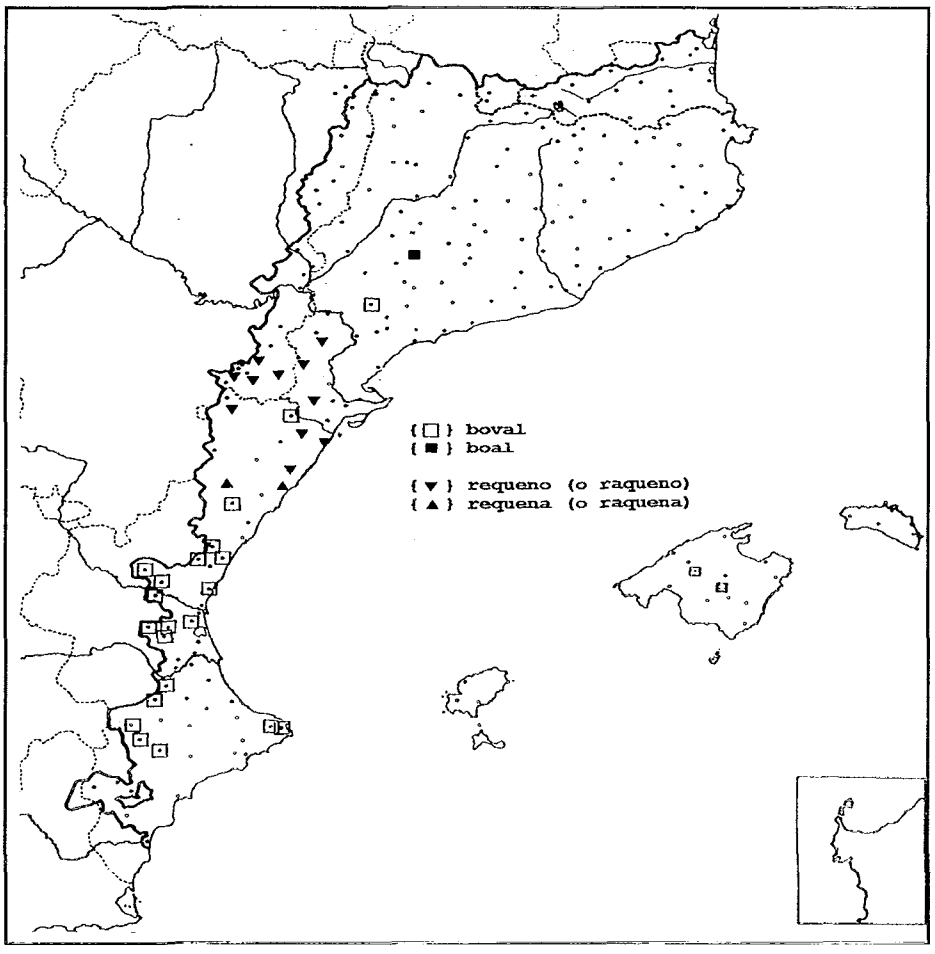

Mapa 2: *garnatxa/ giró/ lledoner*

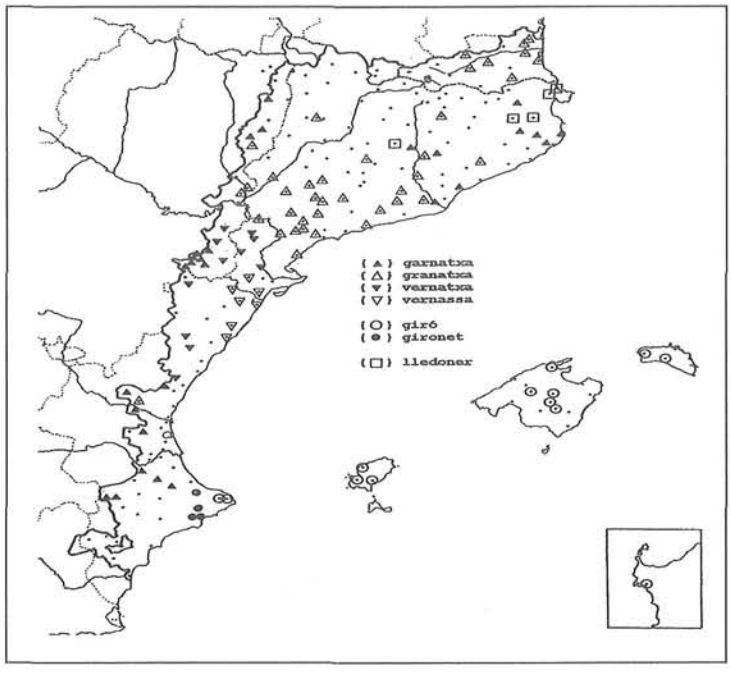

Mapa 3: *tintorera/ alicant/ rosselló*

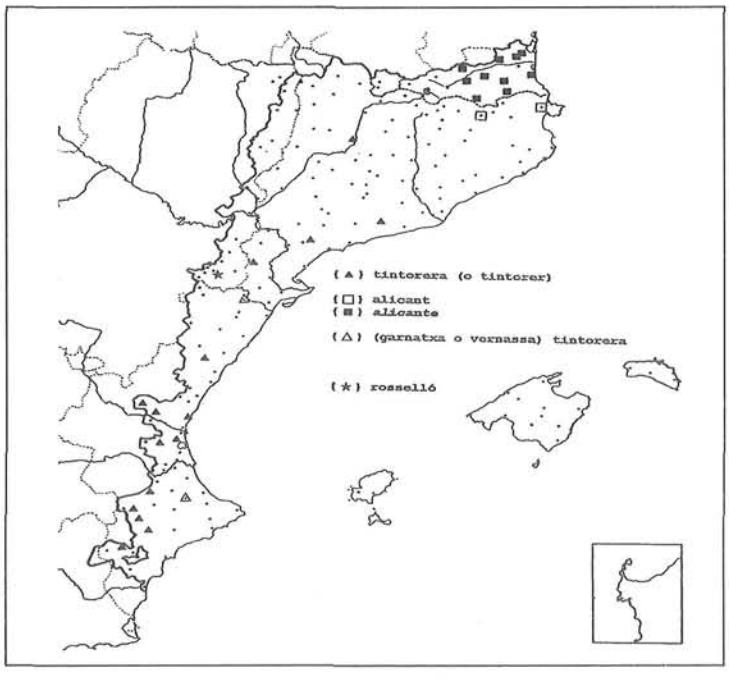

Mapa 4: *parellada/ montònec/ martorella*

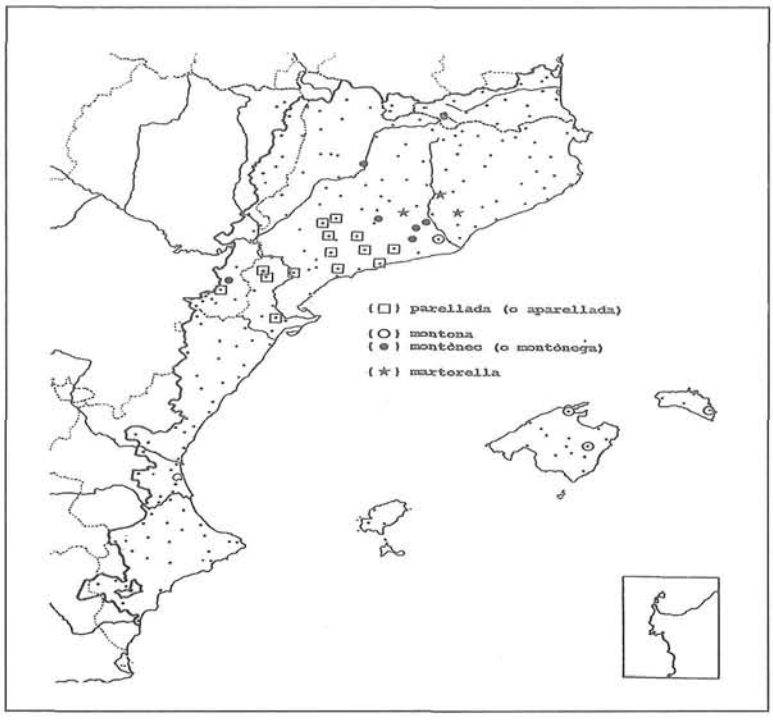

Mapa 5: *xarel·lo/ pansal/ cartoixà/ jaén*

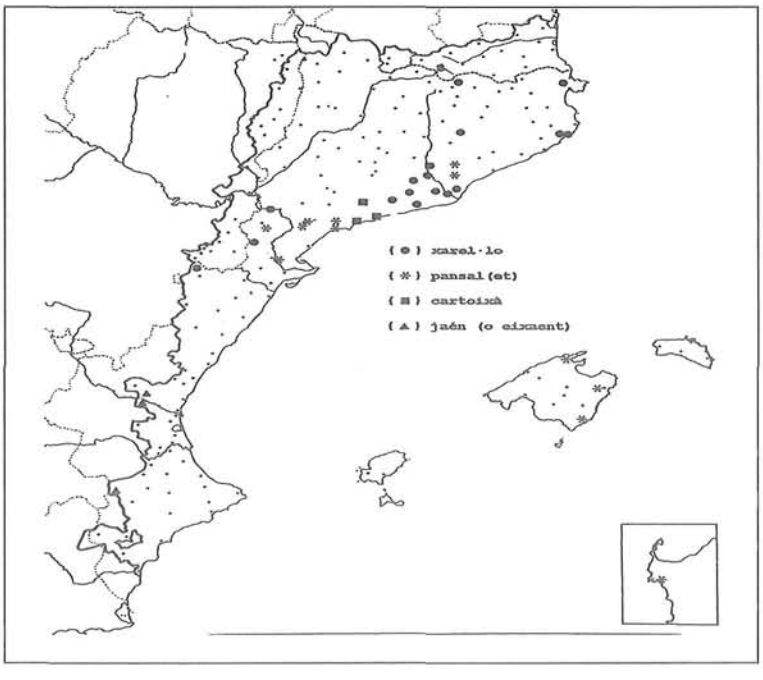

Mapa 6: *pansa/ palop/ imperial*

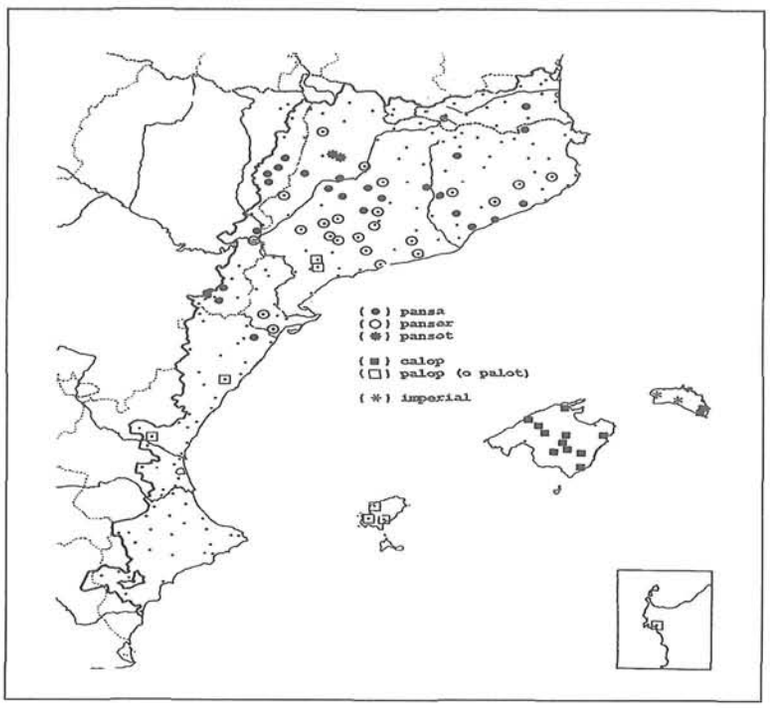

Mapa 7: *monastrell/ garrut/ gaiata/ ros/ mataró/ xurret*

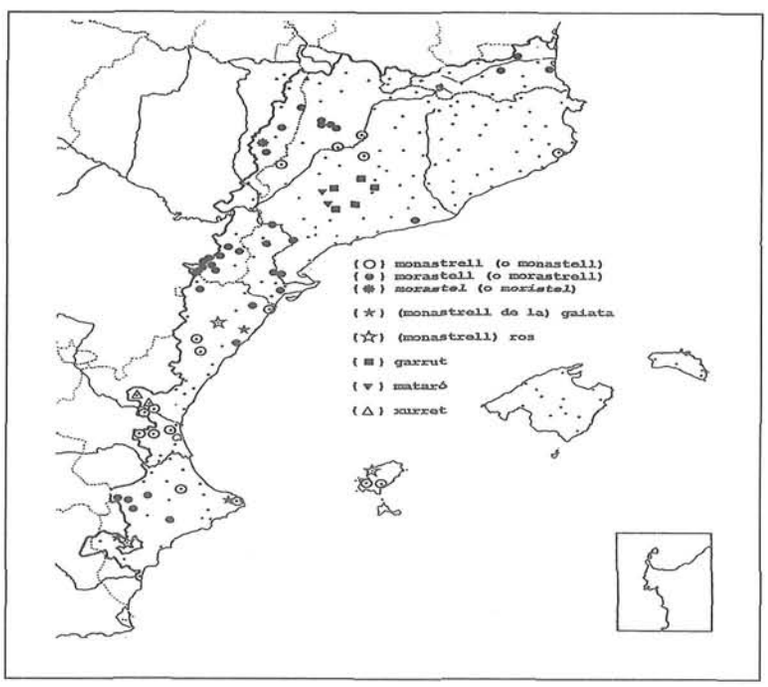

Mapa 8: *picapoll/ verdiell*

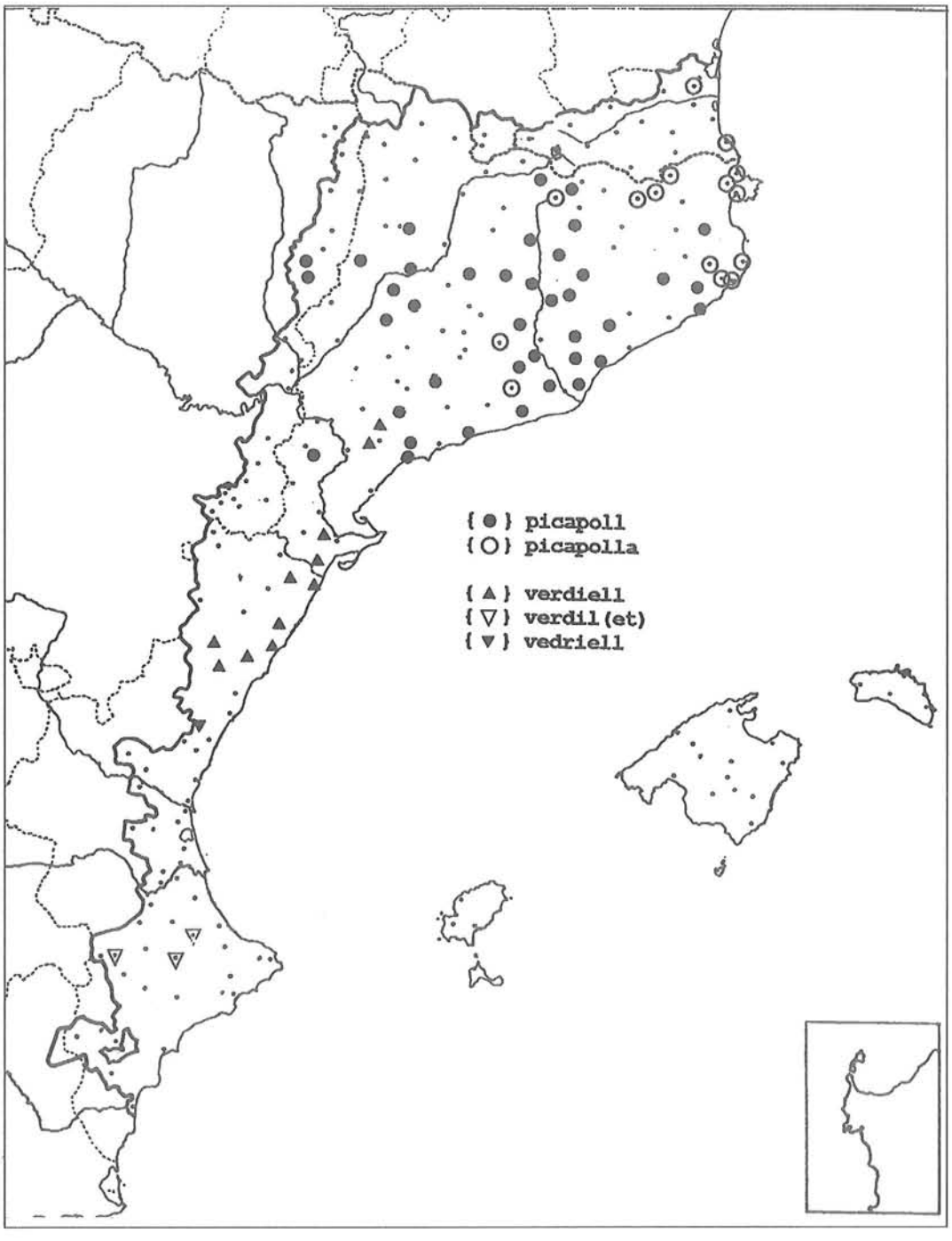

Mapa 9: *moscatell/ maçanet/ raïm del gustet*

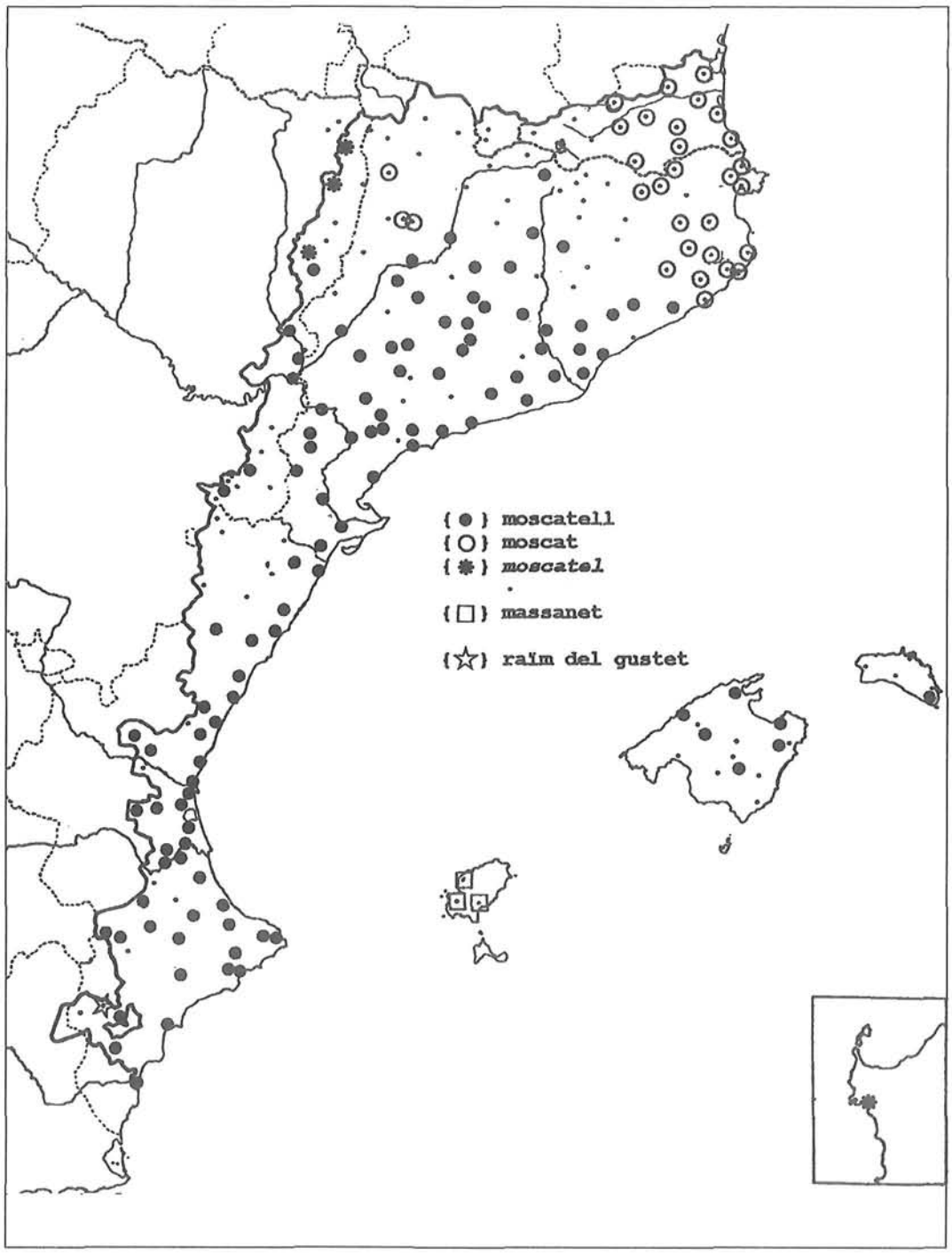

ANTONI CORCOLL

ELS NOMS DE L'ERIÇÓ DE MAR' EN CATALÀ*

INTRODUCCIÓ

Fins fa relativament poc temps, ni els biòlegs ni els lingüistes s'havien gairebé interessat per l'eriçó de mar. Molt probablement perquè era un animal poc conegut, atès que no començà a comercialitzar-se, almenys pel que fa al nostre litoral, fins no fa gaires anys. Aquest fet ha impedit, sens dubte, que l'eriçó de mar aparegués en qualsevol relació d'animals marins més o menys apreciats gastronòmicament al llarg de molts segles.

No obstant això, aquest equinoïdeu ha estat utilitzat com a aliment, i fins i tot com a medecina, des d'èpoques remotes. A l'obra *El banquet dels savis* de l'erudit grec Ateneu de Nàucratis, trobem les primeres manifestacions documentals del seu consum i comerç, ja des del segle IV a. C. (IV, 133). També Aristòtil, en la seva *Història dels animals* (IV, 5, 530a - 530b), es refereix a una varietat d'eriçó de mar que és comestible.

En totes les èpoques de la llatinitat són nombrosos els autors que fan referència al consum i fins i tot, en molts casos, a les excel·lències gastronòmiques d'aquest animal marí: Plaute (*Rudens*, 290-306), Enni (*Hedyphagetica*), Horaci (*Sàtires*, II, 4, 33), Sèneca (*Ll. Lucili*, XV, 95, 26), Plini el Vell (*Hist. nat.*, XXXI, 95), Marcial (*Epigrames*, XIII, 86), Plini el Jove (*Lletres*, I, 15, 3), Juvenal (*Sàtires*, IV, 143), Macrobi (*Saturnalia*, III, 13, 12)... i, molt especialment, Apici (s. I d. C.) en el receptari *L'art de*

(*) Una primera versió d'aquest treball s'ha publicat en italià amb el títol «I nomi del riccio di mare in catalano», dins Gianna Marcato (ed.), *I dialetti e il mare. Atti del congresso internazionale di studi in onore di Manlio Cortelazzo (Chioggia, 21-25 settembre 1996)*, Padova: Unipress, 1997, pp. 143-156. Hi he fet algunes esmenes i he incorporat algunes dades noves.

En la primera part d'aquest treball, o sigui, el pròleg i l'estudi dialectal, em baso en la meva tesi de llicenciatura: *L'eriçó de mar: aspectes dialectals*, i pel que fa a l'estudi diacrònic, en la recerca que estic duent a terme per a la meva tesi doctoral.

D'altra banda, voldria expressar el meu agraïment al Dr. Joan Veny per la seva contribució en aquest article.

la cuina (IX, 8), on enumera diverses maneres per a cuinar-lo o condimentar-lo. És molt possible que el lloc de privilegi que va ocupar en les taules romanes de finals de la república i època imperial fos degut a l'influx de la cuina grega que, com qualsevol altre aspecte de la cultura hel·lènica, havia causat una profunda transformació en els hàbits i gustos dels romans, i que tant criticà Sèneca (*op. cit.*).

A partir de la desaparició de la civilització romana i durant molts segles, que inclouen el llarg període de formació de les llengües romàniques, els testimonis escrits de l'eriçó de mar són pràcticament inexistents.

No serà fins al naixement de l'humanisme i del renaixement en què tornaran a aparèixer algunes referències a aquest animal marí, sobretot des d'una perspectiva científica, en els grans tractats dels naturalistes Belon (1553), Rondelet (1554), Gesner (1604) i Aldrovandi (1606) que, fins i tot, indiquen ja alguns vocables en vulgar de distintes llengües per a anomenar aquest equinoderm.

Tanmateix, en els receptaris gastronòmics, l'eriçó de mar continuà sent pràcticament un desconegut. Una de les poques excepcions és el famós llibre de cuina italiana l'*Opera* ([1570] 1598: 99), de Bartolomeo Scappi, cuiner del papa Pius V, on hi ha una recepta de com cuinar aquest animal marí, recepta que copià literalment, després de traduir-la al castellà, Diego Granado, oficial de cuina de la cort de Felip II, en el *Libro del arte de cozina* (1599: 243-244), aspecte aquest que no ha estat tingut en compte pels estudiosos d'aquest autor.

Des de finals del segle XVIII, està ja documentada la venda d'eriçons a diverses ciutats de l'Adriàtic, com Venècia, Rijeka i Triestre (Ballesteros 1993: 8) i, en el segle XIX, a Marsella (Centelles 1981: 93), encara que en aquest port el comerç d'aquest animal marí sembla que s'inicià molt abans.

Pel que fa a tota l'àrea geogràfica de parla catalana, si exceptuem aquestes darreres dècades, no he trobat cap receptari que inclogui aquest equinoïdeu, encara que per mitjà d'un opuscle, de l'any 1811, sobre els peixos i mariscos que es venien a la peixateria de Maó, Joan Ramis ens indica que els *vogas marins*, forma pròpia de l'illa de Menorca per a designar l'eriçó de mar, són més gustosos i saludables entre les vuit llunes plenes de setembre a abril. Curiosament, aquest equinoderm no es consumeix actualment en aquesta illa.

Aquesta succinta cronologia documental de l'eriçó de mar té la seva importància per a un estudi ictionímic. D'una banda, perquè el fet que hagi estat un animal poc conegut, poc apreciat en general, si més no a les nostres contrades, ha influït, sense cap mena de dubte, en la gran varietat de formes lexicals que es mantenen vives a les nostres costes, i, d'una altra, perquè la manca de documentació medieval d'aquest animal marí en català crea moltes dificultats per a dur a terme una investigació etimològica d'alguns dels significants d'aquest equinoïdeu.

OBJECTIUS

L'objectiu bàsic de la meva exposició, tal com indica el títol, és de donar a conèixer els termes genèrics que s'empren al nostre litoral per a designar l'eriçó de mar (vegeu mapes a l'annex). Amb tot, també em referiré a altres veus que són utilitzades per a diferenciar algunes espècies d'equinoïdeus, especialment entre la gent de mar. Així mateix, a grans trets, esmentaré la seva distribució geogràfica i, en alguna ocasió, la seva vitalitat. Finalment, faré un breu comentari sobre les motivacions o l'etimologia dels significants més rellevants de l'eriçó de mar.

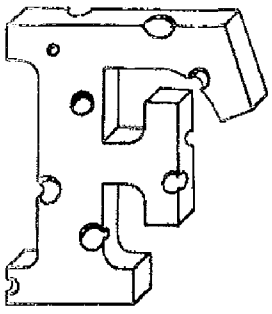

I. ESTUDI DIALECTAL

Metodologia

Per a l'obtenció d'aquestes dades, he utilitzat diversos mitjans, entre els quals cal destacar:

1. Enquestes efectuades a un total de 60 poblacions.

2. Consulta d'atles lingüístics: el *Léxico de los marineros peninsulares* (*LMP*), obra dirigida per Manuel Alvar i que inclou 27 poblacions de parla catalana, i l'*Atles lingüístic del domini català* (*ALDC*), els resultats del qual he tingut l'oportunitat de consultar, malgrat que encara no han estat publicats, i extreure'n les dades de 33 municipis.

3. Consulta de nombrosos diccionaris, especialment el *Diccionari català-valencià-balear* (*DCVB*), d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (*DECat*), de Joan Coromines, que apleguen una generosa informació.

4. Estudis locals que, en molts casos, fan referència al lèxic dels pescadors o al parlar d'alguna localitat costanera, com: *Le dialecte d'Argelès-sur-mer et le langage des pêcheurs*, d'Hélène Manent (1972); *A proa plena*, de Josep Malloll (1985) del Port de la Selva; *El parlar de Cadaqués*, d'Ernesta Sala (1983); *L'Estartit i les Medes*, de Marcel·lí Audivert (1971); *Recull de mots i expressions marineres tossenques*, de Telm Zaragoza (1999); *La gent de mar a Lloret de Mar*, de Joan Sala i Lloberas (1986); «El vocabulari de la pesca», d'Emerencià Roig i Joan Amades (1926), que, encara que no ho indiquen d'una manera específica, fan al·lusió especialment al lèxic del port de Blanes; *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*, de Xavier García (1980); *El léxico pesquero a Vinaroz*, de Consol Arnau (1965); *El món mariner de Peníscola*, d'Alfred Ayza (1981); *El món mariner a Dénia*, de Roser Cabrera (1997); *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina*, de Francesc Xavier Llorca (1998); *Il gergo dei pescatori di Alghero*, de Giusy Maria Pascalis (1988), entre d'altres.

5. Llibres, treballs i reculls d'ictionímia, com *Le dedans de la mer Méditerranée...*, de Jacques Centelles (1979), l'autor és de Banyuls de la Marenda, o els *Noms de peixos* recollits pel P. Miquel Colom (1935) a Portocolom (Felanitx), entre molts altres.

6. Contactes epistolars, sobretot amb antics pescadors.

En definitiva, he aconseguit informació d'un total de 100 localitats situades a la costa o a zones relativament pròximes: 7 de la Catalunya Nord, 39 del Principat, 26 del País Valencià, 27 de les Illes Balears i la de l'Alguer a l'illa de Sardenya.

Resultats

Els significants bàsics que serveixen per a designar d'una forma genèrica l'eriçó de mar són: *bogamarí, capellà, cassoleta, castanya de mar, eriçó (de mar), garota, garoina, olleta, oriç* i *paparinell*, que, amb les seves variants, sumen un total de vint-i-huit formes diferents.

Normalment, aquests noms fan referència a l'espècie *Paracentrotus lividus*, per ser la més coneguda, especialment perquè és la més apreciada gastronòmicament; però hi ha encara un gran nombre de significants, moltes vegades sintagmes, constituïts, en la majoria dels casos, a partir dels lexemes suara esmentats, sobretot de *garota, eriçó, oriç i bogamarí*, que serveixen a l'usuari per a fer diverses distincions o matisacions i que sovint fan referència a l'hàbitat, aparença externa, comestibilitat, sexe o coloració d'aquest animal marí. Aquests termes, més de setanta, coincideixen en molts casos amb una espècie d'equinoïdeu en concret.

Com una petita mostra d'aquests significants, donaré alguns exemples d'aquells que fan al·lusió a l'hàbitat de l'eriçó de mar, com: *garota de roca*; *garota* o *bogamarí d'en terra*; *garota* o *eriçó de fons* o *de fora*; *vogo de tenassa*. De la seva aparença externa, com: *engarota grossa*; *melonet de mar*; *garota peluda*; *bogo* o *vogo fi*; *olleta*; *cassoleta*. De la seva comestibilitat o no comestibilitat, com: *engarota bona*; *judiua*; *dimoni*. Del seu sexe, com: *garota, eriçó* o *bogamarí mascle* o *femella*, o simplement sense el substantiu: *mascle* o *femella*. De la seva coloració, com: *garota, eriçó* o *bogamarí negre, violeta* o *morat*; *paparinell roig o negre; oriç blanc*; *moro*.

Distribució geogràfica

No és possible aquí comentar amb tot detall la distribució geogràfica de tots els significants i variants que he aplegat. Per això, faré esment, a grans trets, dels termes més coneguts i amb més vitalitat dins el domini lingüístic català:

garota: allà on aquesta paraula està més arrelada, juntament amb la forma sincopada *grota*, és a l'Alt Empordà i franja nord del Baix Empordà, i també per les costes del Rosselló, per bé que aquí amb les variants *engarota, esgarota* i les formes sincopades respectives. Però *garota* s'estén per altres zones del Principat i cada vegada s'empra

més a la ciutat de Barcelona. La isoglossa meridional arriba fins a Vilanova i la Geltrú (Garraf).

garoina, groina: aquestes formes són les més habituals a la zona central del Baix Empordà (Begur, Llafranc, etc.).

oriç: allà on aquest mot assoleix la major vitalitat és a la franja més meridional del Baix Empordà (Palamós, Sant Feliu de Guíxols) i a Blanes (la Selva). La isoglossa meridional es troba a Arenys de Mar (Maresme). Com a variants, podem citar: *oriça, oriço, soriç* i *soriço*, aquestes dues últimes exclusivament al port de Blanes.

Eriçó de mar o simplement *eriçó*: la isoglossa septentrional se situa a Arenys de Mar (Maresme), si bé alguna variant es pot sentir més al nord, i s'estén, en direcció sud, per moltes poblacions del Principat, especialment de la costa tarragonina, i també del País Valencià. Així mateix, trobem aquesta designació a l'illa de Mallorca. Les variants més conegudes són *eriç* i *eriço*. Cal comentar que *eriço* és l'adaptació fonètica del castellà *erizo* al català, i *eriç* sembla el resultat espontani de catalanitzar el castellanisme *eriço*.

Capellà, capellanet: formes utilitzades en alguns municipis limítrofs entre el Principat i el País Valencià.

Bogamarí: aquest terme s'empra a les illes de Mallorca, Eivissa, Formentera i a la ciutat de l'Alguer. Pel que fa al continent, encara que d'una manera més aïllada, també hi trobem aquest significant. A Catalunya, *bogamarí* només és viu a Tossa de Mar (la Selva) i no torna a aparèixer fins a Xàbia (Marina Alta) al sud del País Valencià. Cal destacar-ne les variants següents: *vogamarí* a l'illa de Menorca; *bogo, vogo* i *bogomarí* a l'illa de Mallorca, i *bogamarina*, en algunes localitats del litoral alacantí.

Vitalitat d'alguns termes

En el transcurs de les diverses enquestes efectuades al port de Blanes, he pogut comprovar que un mot ben documentat com *soïç*, propi d'aquesta localitat, ha caigut en l'oblit en aquestes últimes dècades.

Així mateix, un sintagma molt conegut a tot el Mediterrani occidental, com és *castanya de mar*, pràcticament ha desaparegut en català, malgrat que està molt documentat des del segle XVIII fins ara.

Una situació ben diferent és la del mot *garota* que, des de les contrades més septentrionals del nostre domini lingüístic, s'ha anat estenent i enfortint al llarg d'aquests últims anys. Aquesta veu no apareix en cap diccionari publicat a Barcelona anterior al segle XX, per la qual cosa cal suposar que *garota* no es va començar a utilitzar

en aquesta capital fins a finals del segle XIX o a principis del segle XX. Després, a través de l'àrea focal que és aquesta gran ciutat, s'ha anat expansionant fins a convertir-se en el terme prioritari en tots els diccionaris i enciclopèdies del Principat, o, pel cap baix, al mateix nivell que *eriçó de mar*.

Termes no documentats

Dels significants que he reunit, n'hi ha alguns que no estaven documentats fins ara. Aquests són:

capmoret (*Sphaerechinus granularis*), al Port de la Selva.
dimoni, jueua, juiua (*Arbacia lixula*), a Cadaqués.
garota d'alguer, garota de planassa (*Paracentrotus lividus*) i garotí (*Psammechinus microtuberculatus*), a Roses.
oriç blanc (*Sphaerechinus granularis*); *oriç de fons, de forària, de fondària* (*Echinus acutus*), i *oriç fusta* (*Cidaris cidaris*), a Palamós
oriço, soriço (*Paracentrotus lividus*), a Blanes.
moro (*Arbacia lixula*), a Dénia; *bogamarí moro* o *moro*, a Xàbia; *moro, mores*, a Calp.
olleta moruna o simplement *moruna*, a Altea.
peu de vaca (*Spatangus purpureus*), a l'Alguer.

D'altra banda, el contacte amb la gent de mar m'ha permès conèixer altres aspectes que tenen una relació més o menys directa amb l'eriçó de mar, com són els distints instruments que utilitzen o utilitzaven per a capturar-los i aquells amb què se servien d'aquest animal marí com a esquer. Així, m'ha estat possible documentar per primera vegada alguns significants d'estris de pesca, com: *jambina, asta amb xarxa* i *guiulera*, i altres que no estan inclosos en cap diccionari o enciclopèdia: *badoc*, *engaroter*, *engroter, groter, grabitana* i *grampeta*.

Consum de l'eriçó de mar

Deia anteriorment que els pescadors fan diverses distincions terminològiques per a referir-se a l'eriçó de mar. Una de les que empren amb major freqüència és la de la femella i el mascle; la femella que, segons ells, és bona per a menjar i el mascle que no ho és, ja que afirmen que no té cap substància. Aquesta creença popular no és, tanmateix, patrimoni del nostre litoral, atès que s'estén per altres zones del Mediterrani, com ho reflecteixen, per exemple, Palombi & Santarelli (1969: 295-296) o Manlio Cortelazzo (1968-1970: 404).

Precisament, la manera més tradicional de menjar-los i que encara avui té més adeptes és tal com ho fan els pescadors des de fa molt de temps, és a dir, immediatament que es treuen de l'aigua, es tallen per la meitat i es consumeixen al natural. Normalment,

per a extreure de l'interior la gònada, la part comestible de l'animal, utilitzen una mica de pa i s'acompanya amb un bon raig de vi.

Aquest antic costum de consumir-los, amb algunes petites variants segons els llocs, es manté viu dintre d'unes determinades àrees de les nostres costes que comprenen les zones litorals i prelitorals de la Catalunya Nord i de les comarques més septentrionals de Catalunya fins a Tossa de Mar, i torna a reaparèixer molt més al sud en algunes poblacions de la costa alacantina, com també al port de l'Alguer. D'altra banda, en algunes localitats, com Arenys de Mar o Barcelona, una nova moda gastronòmica es va estenent de mica en mica, probablement sota l'influx de la cuina francesa, en què l'eriçó de mar s'ofereix en plats molt elaborats en restaurants de gran categoria.

II. ASPECTES DIACRÒNICS

Paral·lelismes amb altres llengües romàniques

En aquesta investigació, des d'una perspectiva històrica, he tingut molt en compte les distintes relacions que hi ha entre els noms romànics que serveixen per a designar el nostre equinoïdeu. Certament, hi ha alguns vocables, com *paparinell*, *garota* o *garoina*, que són propis d'una àrea geogràfica que pertany exclusivament al nostre domini lingüístic, però n'hi ha d'altres, com la perífrasi *castanya de mar*, que prové de comparar l'eriçó de mar amb el fruit del castanyer, o sigui la castanya, que s'estén per una bona part del Mediterrani: el castellà *castaña de mar*, el vènet *castagna de mar* (Palombi & Santarelli 1969: 296), l'occità *castagno de mar* [*sic*], el francès *châtaigne de mer*; sintagma que fins i tot es coneix en llengües no romàniques com el basc *itxaslakatz* (*itxase* 'mar', *lakatz* 'pelló de la castanya'), i també a Algèria, on han manllevat el provençal *castagno de mar* (Dauzat 1954: 197).

Un altre paral·lelisme, per bé que d'un àmbit molt més restringit, és el de *dimoni*, nom que rep l'eriçó de mar «mascle» a Cadaqués (Alt Empordà), i que també trobem a les petites illes italianes de Lampedusa [a rrízz-e diávulu] i de Pantelleria [a rrízza diávula] (Ruffino 1977: 118).

Documentació

La primera datació de l'eriçó de mar, escrit *eriço de mar* i *arisso*, és del 1507. Apareix a l'adaptació catalana que va fer l'agustí fra Gabriel Busa del *Lexicon* (1492) i del *Vocabulario* (v. 1495) d'Elio Antonio de Nebrija.

En un manuscrit de l'any 1722 del naturalista Joan Salvador, llegim, per primera vegada, el vocable *castanyas* amb el valor d''echinus' (ap. Lleonart & Camarasa 1987: 102).

D'aquest mateix segle, concretament del 1751, és el llibre del cirurgià escocès Georghe Cleghorn sobre les malalties epidèmiques de la illa de Menorca i on trobem el testimoniatge més antic de la forma *voga mari* (44, nota).

Respecte a *garota*, la primera datació és molt recent i encara apareix amb la forma sincopada *grota* en la narració de Joaquim Ruyra *Les senyoretes del mar* (1903: 106), que l'any 1896 guanyà la copa artística dels Jocs Florals de Barcelona.

Propostes motivacionals o etimològiques

Quant a la motivació semàntica o etimològica dels diferents significants de l'eriçó de mar, l'origen d'alguns termes, com *castanya de mar*, el qual acabo de comentar, *eriçó, cassoleta, olleta* i *capellà*, sembla bastant diàfan.

Així, la perífrasi *eriçó de mar* prové de comparar l'equinoïdeu amb l'eriçó mamífer, tal com ocorre en altres llengües romàniques, com el castellà *erizo de mar*, el francès *hérisson de mer* o l'italià *riccio di mare* (Dauzat 1954: 196-197).

En el cas de *cassoleta* i *olleta*, el mòbil de la comparació ha estat la similitud de la clova de l'eriçó de mar amb una cassola o una olla petites, respectivament.

La motivació metafòrica de *capellà* o *capellanet* prové, segons la meva opinió, de comparar el color negre que té una de les espècies més conegudes de l'eriçó de mar (l'*Arbacia lixula*) amb el de l'hàbit del sacerdot, i també hi podria haver influït la similitud que hi ha entre la zona de la boca de l'equinoïdeu, desproveïda de pues i d'un to més clar, amb la tonsura del clergue, així com l'anticlericalisme de molts pescadors que s'hauria de relacionar amb el fet que aquest tipus d'eriçó és rebutjat per la gent de mar, perquè «no són bons» per a menjar.

Tanmateix, hi ha altres ictiònims, com *paparinell, oriç, bogamarí* o *garota*, que presenten més dificultats i requereixen un estudi molt més detallat.

Pel que fa a *paparinell*, tot i que hi ha diverses hipòtesis, crec que s'ha de tenir en compte l'aportació de Llorca (1998: 802) que considera que *paparinell* prové de comparar l'equinoïdeu amb la caparra, pel fet que tots dos animals viuen arrapats a les roques del mar o a la pell d'altres animals, respectivament, amb contaminació del so bilabial oclusiu sord de la primera síl·laba i simplificació de la vibrant múltiple: paparinell < *paparrinell < *paparrí < paparra.[1]

Quant a *oriç, bogamarí* i *garota*, crec que puc aportar alguna novetat respecte a les hipòtesis que s'han formulat fins ara.

A les zones on el nostre equinoderm és anomenat *oriç* també el mamífer rep aquest nom. Si estudiem els hàbits d'aquest animal ens adonarem que l'orina hi té una gran importància, ja que quan pressent la presència dels caçadors es contrau, s'enrotlla en forma de bola i, si se sent en perill, s'orina a sobre de manera que malmet la seva pell, com també la seva carn. Així, crec que s'ha produït una homonimització formal entre un antic *eriç* i *orí* o *orina*, el resultat de la qual ha estat *oriç*.

Quant a *bogamarí*, opino que prové d'un primitiu *boga*. Veu que pertany, molt probablement, a una àmplia i extensa família de paraules que procedeixen del

(1) Per brevetat expositiva, no entro aquí en detalls d'aquesta proposta, ni tampoc de les que comento a continuació.

gal·loromànic *bulga* (*cf. REW*, § 1382; *FEW*, s.v. *bulga*; Bloch 1964, s.v. *bogue*; *TLF*, s.v. *bogue*; *DECat*, s.v. *bujola* i *butxaca*). *Boga* estaria emparentat directament amb l'occità *bogo* (*TdF*, s.v.) i el francès *bogue* (Godefroy 1880-1902, s.v.; Bloch 1964, s.v.; *TLF*, s.v.) que tenen el valor del peix 'boga' (*Boops boops*) i el de 'pelló de la castanya'. Aquest últim significat hauria d'haver rebut *boga* en algun estadi de la nostra llengua, des d'on passà, per comparació, a designar l'eriçó de mar, amb la inclusió de l'adjectiu *marí* o *marina*, per a una major transparència semàntica.

Respecte a *garota*, considero que ha de relacionar-se amb el famós *garum*, condiment molt apreciat pels romans, però d'origen grec.

CONCLUSIONS

Després d'aquest breu estudi de l'eriçó de mar, tant des d'un punt de vista dialectològic com etimològic, podem concloure:

1) La riquesa onomasiològica d'aquest espinós animal marí, que ha pogut arribar fins als nostres dies gràcies, en part, al poc valor comercial que ha tingut fins fa ben poc, atès que, com és ben sabut, quan una espècie marina assoleix un valor econòmic important es tendeix a generalitzar un sol nom pertot.

2) La propagació de *garota* des del nord del nostre domini lingüístic cap al sud, procés que no és estrany a la nostra llengua, ja que aquesta penetració lingüística s'ha imposat en altres casos (Colon 1976: 148-150; Veny 1984: 124).

3) Per a un estudi etimològic o motivacional d'un animal marí, és necessari conèixer d'una manera exhaustiva les seves característiques, costums, etc. Així mateix, el mètode comparatiu pot ser-nos molt profitós (vegeu *eriçó, castanya de mar*) (Veny 1977: 318-319). També pot ajudar-nos saber les distintes solucions que han adoptat les nostres llengües veïnes i, fins i tot, en alguna ocasió, s'haurà de tenir present aquelles paraules que poguessin tenir algun parentiu, encara que sols sigui de caràcter formal, com succeeix entre l'occità *bogo* i el primer segment del català *bogamarí*.

ANTONI CORCOLL

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALDC = Atles lingüístic del domini català, Universitat de Barcelona (en curs d'elaboració).

ALDROVANDI, Ulisse (1606) *De reliquis animalibus exanguibus libri quatuor, post mortem eius editi, nempe de mollibus, crustaceis, testaceis, et zoophytis*, Bononiae.

ALVAR, Manuel (ed.) (1977) *Terminología marinera del Mediterráneo*, Madrid: Comisión Española del ALE.

ARNAU, Consuelo (1965) *El léxico pesquero de Vinaroz*. Tesis de llicenciatura dirigida pel Dr. Antoni M. Badia i Margarit. Universitat de Barcelona.

AUDIVERT, Marcel·lí (1971) *L'Estartit i les Medes. Biografia d'un poble de la Costa Brava*, Granollers: Editorial Montblanc - Martín.

AYZA, Alfred (1981) *El món mariner de Peníscola*, València: Diputació Provincial de Castelló - Universitat de València, Facultat de Filologia.

BALLESTEROS, Manuel (1993) «Erizos de mar: proteínas exquisitas», *La Vanguardia*, suplement «Ciencia y Tecnología» (16-10-93), pp. 8-9.

BELON, Pierre (1553) *De aquatilibus, libri duo*, Paris.

BUSA, Gabriel, vegeu Elio Antonio de Nebrija.

BLOCH, Oscar (1964) *Dictionnaire étymologique de la langue française* (4a ed.), Paris: Presses Universitaires de France.

CABRERA GONZÁLEZ, M. Rosario (1997) *El món mariner a Dénia. Estudi etnolingüístic*, Ajuntament de Dénia - Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta - Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».

CENTELLES, Jacques (1979) *Les dedans de la mer Méditerranée d'hier et d'aujourd'hui*, Banyuls-sur-Mer: Ed. Méditerranée.

– (1981) *De la Méditerranée aux étangs et marécages*, Banyuls-sur-Mer: Ed. Méditerranée.

CLEGHORN, George (1751) *Observations on the epidemical diseases in Minorca from the year 1744 to 1749*, London: Impr. per D. Wilson.

COLOM, Miquel (1935) *Noms de peixos recollits pel P. Miquel Colom*. Transcripció de Miquel Duran (text inèdit).

COLON, Germà (1976) *El léxico catalán en la Romania*, «Biblioteca Románica Hispánica», Madrid: Gredos.

CORCOLL, Antoni (1995) *L'eriçó de mar: aspectes dialectals*. Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Joan Veny. Departament de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona.

– (1997) «La bogue de la châtaigne et *bogamarí* (châtaigne de mer) en catalan», dins Sylvie Mellet (ed.) *Les zoonymes. Actes du colloque international (Nice, 23-25 janvier 1997)*, Nice: Publications de la Faculté des Lettres, Arts et Sciences Humaines de Nice, pp. 117-139.

CORTELAZZO, Manlio (1968-1970) «Notizie popolari su alcuni animali marini», *Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*, 10-12, pp. 377-407.

DAUZAT, Albert (1954) «L'étymologie d'«oursin»», *Revue de Linguistique Romane*, 18, pp. 192- 200.

DCVB = Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL: *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1926-1962, 10 vols.

DECat = Joan COROMINES: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial, 1980-1991, 9 vols.

FEW = Walther von WARTBURG: *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, Leipzig, Berlin, Basel, des de 1922.

GARCÍA, Xavier (1980) *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*, Barcelona: Selecta.

GESNER, Konrad (1604) *Historiae animalium liber IV qui est de piscium & aquatilium animantium natura*, Francofurti.

GODEFROY, Frédéric (1880-1902) *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du ixe au xve siècle*, Paris: F. Vieweg (I-IV) - Bouillon (V-X), 10 vols.

GRANADO, Diego (1599) *Libro del arte de cozina*, Madrid: Luis Sánchez. [N'he consultat l'ed. amb introducció de Joaquín del Val. Madrid: Sociedad de Bibliófilos Españoles, 1971.]

LMP = Manuel ALVAR (ed.) *Léxico de los marineros peninsulares*, Madrid: Arco Libros, 1985- 1989, 4 vols.

LLEONART, Jordi & CAMARASA, Josep M. (1987) *La pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*, Barcelona: Museu Marítim, Diputació de Barcelona.

LLORCA IBI, Francesc (1998) *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina*. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Colomina i Castanyer. Facultat de Filosofia i Lletres. Departament de Filologia Catalana. Universitat d'Alacant.

MALLOL, Josep (1985) *A proa plena (ruixims de tramuntana). Notes marineres d'El Port de la Selva*, El Port de la Selva.

MANENT, Hélène (1972) *Le dialecte d'Argelès-sur-Mer et le langage des pêcheurs*. Mémoire de Maîtrise. Université Paul Valéry, Montpellier.

NEBRIJA, Elio Antonio de (1507) *Vocabularius (Diccionari llatí-català i català-llatí)*. Adaptació catalana dels diccionaris de Nebrija feta per fra Gabriel Busa, Barcelona: Impr. per Carles Amorós.

PALOMBI, Arturo & Santarelli, Mario (1969) *Gli animali commestibili dei mari d'Italia* (3a ed.), Milano: Hoepli.

PASCALIS, Giusy Maria (1988) *Il gergo dei pescatori di Alghero*. Tesi di Laurea, Università di Sassari.

RAMIS, Juan (1811) *Temps y paratjes de Menorca en què és més gustós y saludable, o dañós respectivament, el pex y marisc que se aporta per vendre en la pescateria de Mahó*, Mahó: Impr. per Viuda i Fills de Fàbregues. [Ed. facs. Menorca: Edicions Nura, 1986.]

REW = Wilhelm MEYER-LÜBKE: *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (3a ed.), Heidelberg: Carl Winter, 1935.

ROIG, Emerencià & AMADES, Joan (1926) «Vocabulari de la pesca», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, 14, pàgs. 1-69.

RONDELET, Guillaume (1554) *Libri de Piscibus Marinis, in quibus verae Piscium effigies expressae sunt* , Lugduni.

RUFFINO, Giovanni (1977) *Il dialetto delle Pelagie e le inchieste dell' Atlante Linguistico Mediterraneo in Sicilia*, Biblioteca del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani, 2. Palermo.

RUYRA, Joaquim (1903) *Marines y boscatjes*, Barcelona: Joventut.

SALA, Ernesta (1983) *El parlar de Cadaqués*, Olot: Diputació Provincial de Girona.

SALA I LLOBERAS, Joan (1986) *La gent de mar a Lloret*, Barcelona: Ultramar.

SCAPPI, Bartolomeo (1598) *Opera di M. ... cuoco secreto di Papa Pio Quinto divisa in sei libri... Con il discorso funerale che fu fatto nelle esseque di Papa Paulo III*, Venetia.

TdF = Frédéric MISTRAL: *Lou Tresor dóu Felibrige*, Ais de Provença, 1878-1886. [2a ed. Genève - Paris: Unicorne, 1979, 2 vols., reimpressió de l'edició de París, 1932.]

TLF = *Trésor de la langue française: Dictionnaire de la langue de XIXe et de XXe siècle.* Sota la direcció de Paul Imbs. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, des de 1975.

VENY, Joan (1976) «El valencià meridional», dins *Problemes de llengua i literatura catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el català (Amsterdam 1970)*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 145-180 (amb 50 mapes). [Reproduït amb algunes addicions dins Veny 1984, pp. 203-240.]

– (1977) «Problemas de ictionimia catalana», dins Manuel ALVAR (ed.): *Actas del V Congreso Internacional de Estudios Lingüísticos del Mediterráneo (Málaga 1973)*, Madrid, pp. 315-329. [Reproduït a Manuel ALVAR (ed.) 1977, pp. 309-323.]

– (1984) *Estudis de geolingüística catalana* (2a ed.), Barcelona: Edicions 62.

ZARAGOZA I RAIG, Telm (1999) *Recull de mots i expressions marineres tossenques*, Blanes: Confraria de Pescadors de Tossa de Mar.

ANNEX I: Mapa

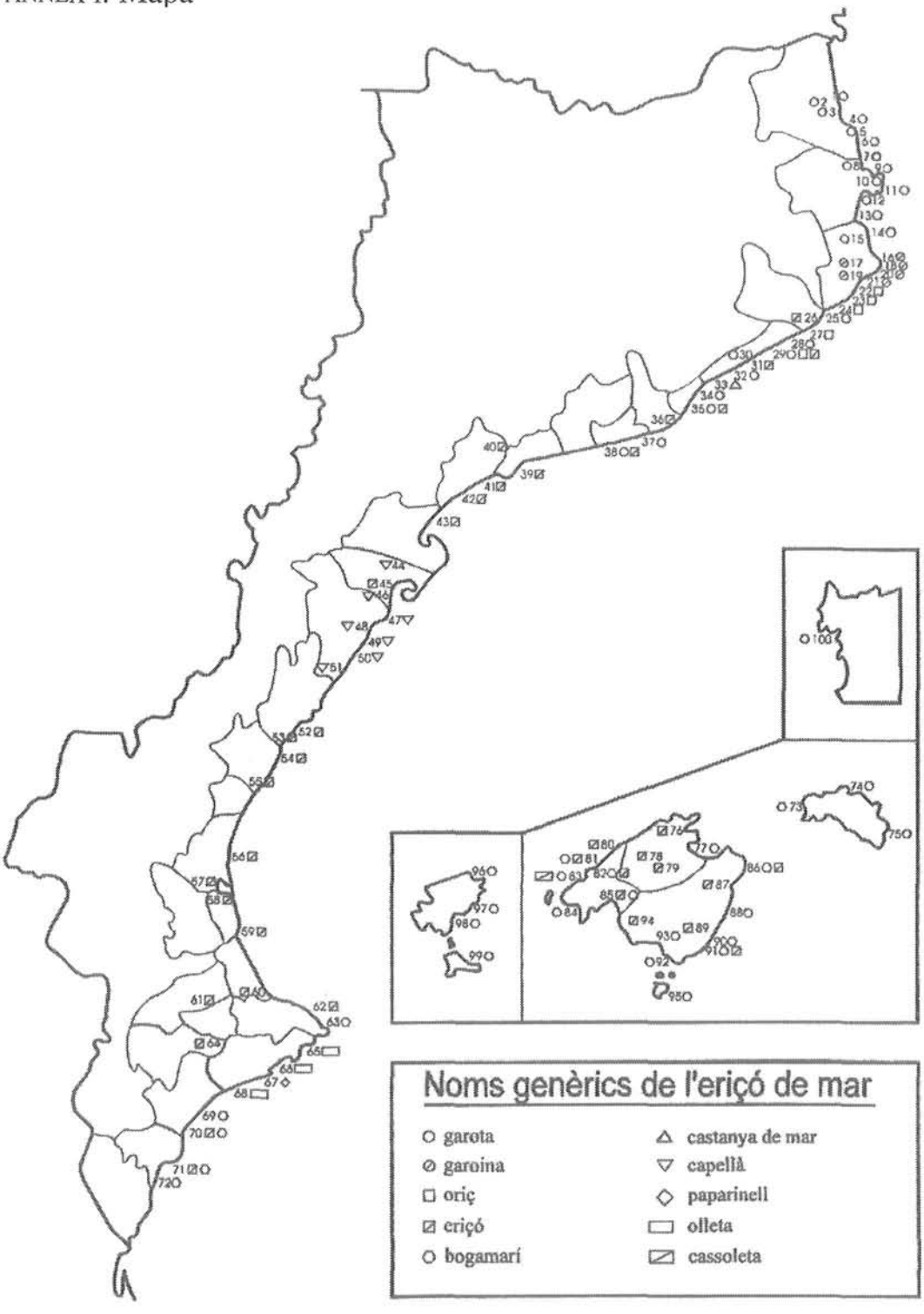
Noms genèrics de l'eriçó de mar
garota
garoina
oriç
eriçó
bogamarí
castanya de mar
capellà
paparinell
olleta
cassoleta

ANNEX II: Llista de localitats incloses en el mapa amb el número que les identifica

1	Sant Cebrià de Rosselló	35	Barcelona	68	La Vila Joiosa
2	Elna	36	Sant Boi de Llobregat	69	El Campello
3	Argelers	37	Sitges	70	Alacant
4	Cotlliure	38	Vilanova i la Geltrú	71	Santa Pola
5	Portvendres	39	Tarragona	72	Guardamar
6	Banyuls de la Marenda	40	Maspujols	73	Ciutadella
7	Cervera	41	Cambrils	74	Fornells
8	Llançà	42	L'Hospitalet de l'Infant	75	Maó
9	El Port de la Selva	43	L'Ametlla de Mar	76	Port de Pollença
10	La Selva de Mar	44	Amposta	77	Alcúdia
11	Cadaqués	45	Sant Carles de la Ràpita	78	Inca
12	Roses	46	Alcanar	79	Llubí
13	L'Escala	47	Vinaròs	80	Port de Sóller
14	L'Estartit	48	Càlig	81	Deià
15	Torroella de Montgrí	49	Benicarló	82	Valldemossa
16	Begur	50	Peníscola	83	Banyalbufar
17	Llofriu	51	Alcalà de Xivert	84	El Port d'Andratx
18	Tamariu	52	Castelló de la Plana	85	Palma de Mallorca
19	Palafrugell	53	Almassora	86	Cala Rajada
20	Llafranc	54	Borriana	87	Son Cervera
21	Calella de Palafrugell	55	La Llosa de la Plana	88	Portocristo
22	Palamós	56	València	89	Felanitx
23	Sant Antoni de Calonge	57	Picassent	90	Portopetre
24	Sant Feliu de Guíxols	58	Sollana	91	Santanyí
25	Tossa de Mar	59	Cullera	92	Colònia de Sant Jordi
26	Lloret de Mar	60	L'Alqueria de la Com-	93	Campos
27	Blanes		tessa	94	Llucmajor
28	Sant Pol de Mar	61	Ontinyent	95	Cabrera
29	Arenys de Mar	62	Dénia	96	Portinatx
30	Sant Andreu de Llavaneres	63	Xàbia	97	Santa Eulària del Riu
31	Mataró	64	Alcoi	98	Eivissa
32	Vilassar de Mar	65	Calp	99	Formentera
33	Premià de Mar	66	Altea	100	L'Alguer
34	Badalona	67	Benidorm		

JAVIER GIRALT LATORRE

UNA MOSTRA DE LA TRANSICIÓ DIALECTAL CATALANOARAGONESA: ELS PARLARS DE LA LLITERA

INTRODUCCIÓ

En el límit oriental de la província d'Osca se situa la Llitera, una comarca amb una extensió de 820 Km^2, la qual confina al nord amb la Ribagorça, al sud amb el Baix Cinca, a l'est amb la província de Lleida i a l'oest amb el Somontano i el Cinca Medio (*cf.* mapa 1). Des d'una perspectiva geogràfica, a la Llitera es poden diferenciar dues zones, seccionades pel Canal d'Aragó i Catalunya:

a) l'Alta Llitera, una àrea muntanyenca prou despoblada i formada per un conjunt de serres originades pels darrers plecs pirinencs. Comprèn les localitats següents: Açanui, Alins, Baells, Calassanç, El Campell, Camporrells, Castellonroi, Estopanyà,[1] Gavasa, Natxà, Peralta de la Sal, Sant Esteve de Llitera, Tamarit de Llitera, Valldellou;

b) i la Baixa Llitera, on es concentra bona part de la població de la comarca, amb un relleu pla i amb forma de triangle capgirat. Està integrada per Albelda, Algaió, Binèfar, Esplucs, El Torricó i Vencilló.

Demogràficament, aquesta comarca s'acosta als 20.000 habitants, però són uns 10.020 els que constitueixen el conjunt d'individus catalanoparlants,[2] perquè a Binèfar, Esplucs i Vencilló –la població dels quals representa gairebé la meitat del total–

(1) Aquest municipi, que pertanyia a la Llitera, resta integrat a la Ribagorça després de la reestructuració comarcal feta per la Diputació General d'Aragó l'any 1996 (*cf.* Llei 8/1996 de 2 de desembre de delimitació comarcal d'Aragó, publicada en el *Boletín Oficial de Aragón* de l'11 de desembre de 1996).

(2) Sobre aquestes dades, *vid.* Martín Zorraquino *et al.* (1995: 34), Espluga i Capdevila (1995: 118).

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 67-90

s'utilitza únicament el castellà. Per això aquests tres darrers pobles queden exclosos de tots els comentaris que seguidament es faran.

CONFIGURACIÓ DIALECTAL DE LA LLITERA

Amb la delimitació geogràfica establerta, queda clar que bona part de la Llitera pertany a l'Aragó catalanòfon, a la nomenada *Franja de Ponent* o *Franja Oriental de Aragón*,[3] en la qual es distingeixen –de nord a sud– dues àrees lingüístiques a partir de les isoglosses que s'hi atesten:

I. Una regió de límits escadussers des del Pirineu fins a la Llitera, on es comprova una transició gradual del català a l'aragonès i al castellà, la qual constitueix una realitat anterior a la Reconquesta, producte de límits ètnics, polítics o comercials entre els pobles preromans. Quant als nuclis dominats pels àrabs, cal dir que van ser reconquerits el segle XII, és a dir, quan el dialecte romànic allí existent encara era capaç de subsistir i predominar enfront dels que arribaven amb les gents d'Aragó i Catalunya (Menéndez Pidal 1916: 82-86).[4]

II. I una regió de límits marcats des de la Llitera fins al Matarranya (província de Terol), on la separació entre català i castellà apareix ben traçada. Aquesta situació és resultat directe de la repoblació dels territoris per gent catalana i aragonesa; segurament a partir del segle XII ja no hi havia un dialecte romànic prou fort que pogués competir amb el que portaven els reconqueridors,[5] la qual cosa afavorí la implantació del castellà i del català, mantenint una frontera més estricta que a les veïnes terres del nord.

S'ofereixen totes aquestes dades, tan sovint repetides als treballs que fan referència a l'Aragó catalanòfon, perquè interessa destacar que les dues àrees delimitades conflueixen a la Llitera, circumstància que hi determina l'existència d'una zona d'isoglosses lliures, les quals han ocasionat la presència aleatòria de trets catalans, aragonesos i castellans, al costat d'una altra on predomina la uniformitat lingüística. Cal assenyalar, a més, que Sant Esteve de Llitera constitueix l'extrem meridional de la zona de transició, i Tamarit de Llitera l'extrem septentrional de l'àrea de límits marcats,[6] municipis que, com ja indica el seu nom, pertanyen a la Llitera.

Els factors que s'acaben d'esmentar han estat els condicionants principals per a la configuració dialectal de la Llitera. Si s'observa la variació diatòpica manifestada a través de la presència de fets lingüístics catalans, aragonesos i castellans, és possible traçar la divisió següent (*cf.* mapa 2):

Zona A: està formada únicament per la varietat local d'Alins, la qual ha de ser considerada de transició de l'aragonès al català pel major pes específic dels fenòmens castellans i aragonesos; per tant, és un parlar de filiació aragonesa o, si es prefereix,

(3) Sobre la problemàtica referent a la denominació d'aquesta àrea, *vid.* Martín Zorraquino *et al.* (1995: 11-12), Espluga i Capdevila (1995: 53-60), Moret (1998: 7-16).

(4) Enfront de la idea de Griera (1914: 31), qui defensava que aquesta situació venia condicionada pels límits de l'antic comtat de Ribagorça i l'antic bisbat de Roda. La teoria de Menéndez Pidal ha estat acceptada per altres filòlegs, com Alvar (1976: 8-9) o Sanchis (1992: 61-68).

(5) Segons Menéndez Pidal (1916: 86), per dues raons: perquè el castellà i el català començaven ja el seu període literari, i perquè els mossàrabs havien decaigut extraordinàriament, sobretot amb la invasió dels almoràvits l'any 1110.

(6) En relació amb aquest aspecte, *cf.* Giralt (1997).

castellanoaragonesa,[7] de la mateixa manera que les varietats de Fonts i Estadella (Arnal 1998). Així mateix, cal destacar que el component català d'Alins no és d'importació moderna; d'això s'infereix que tal vegada en algun temps el seu estat lingüístic fóra el mateix que a la veïna població d'Açanui (qüestió sobre la qual podria aportar alguna llum la toponímia).

Zona B: engloba els parlars d'Açanui, Calassanç i Sant Esteve de Llitera.[8] Són varietats de transició del català a l'aragonès, ja que en aquest cas predominen els trets catalans sobre els castellanoaragonesos. Per tant, són modalitats de filiació lingüística catalana, que pertanyen al subdialecte ribagorçà del català nord-occidental. No obstant això, hi ha diferències internes que indiquen que Açanui s'acosta més al parlar d'Alins, Calassanç als de la zona C, i Sant Esteve als de la zona D.

Zona C: inclou els parlars de Gavasa i Peralta de la Sal, variants del català ribagorçà amb elements constitutius de filiació aragonesa que coincideixen amb els parlars de la zona B, tot i que no s'arriba al grau de transició que coneix aquesta darrera zona.

Zona D: comprèn els parlars d'Albelda, Algaió, Baells, El Campell, Camporrells, Castellonroi, Estopanyà, Natxà, Tamarit de Llitera,[9] El Torricó i Valldellou. Són també modalitats del català ribagorçà, que desconeixen molts dels trets aragonesos testimoniats a la zona C. A més, tenen un nivell inferior de castellanització, tal vegada més acusat a Tamarit de Llitera per les seves característiques semiurbanes.

DESCRIPCIÓ LINGÜÍSTICA DELS PARLARS LLITERANS

Per il·lustrar la configuració dialectal de la Llitera, es comenten tot seguit les característiques fòniques i morfològiques[10] més representatives de les varietats esmentades, distingint els trets comuns dels diferenciadors.

A/ *Característiques comunes*

Com és natural en un continu lingüístic, les varietats locals de la Llitera posseeixen elements comuns o generals que, lògicament, són els que faciliten la intercomunicació entre els seus parlants. Es poden citar els següents:

1. **Nivell fònic**

1.1. Si s'examinen primer els trets exclusivament catalans, cal assenyalar, des d'una perspectiva sincrònica, el manteniment d'un sistema vocàlic tònic de set fonemes

(7) Opinió compartida per Coromines (1970: 49) i Sistac (1993: 309).

(8) Sobre aquesta localitat, cap a l'inici del segle XX deia Saroïhandy (1908: 33) que encara es parlava prou bé el català. En canvi, Viudas (1979a: 423) afirma que el dialecte d'aquest poble té una identitat pròpia, amb la influència posterior de l'aragonès i del català, opinió que també té Castro (1955: 179) sobre el parlar d'Açanui. Molt més encertades són les consideracions de Coromines (1970: 48; vegeu també pàgs. 53, 70 i 122) en dir que «en el cas de Calassanç, Açanui, Aler (agregat a Benavarri) i àdhuc Sant Esteve de Llitera [...], el nombre de trets no catalans s'acosta de prop al 50%».

(9) Carpi (1981: 4-5), però, opina que el «tamaritano» és una varietat autòctona amb nombroses semblances amb el català i amb importants aportacions de l'aragonès, del ribagorçà i àdhuc del llenguadocià.

(10) Presentem aquí una síntesi dels resultats de la nostra tesi doctoral *Contribución al estudio de las hablas de La Litera* (realitzada a la Universitat de Saragossa, sota la direcció del Dr. José Mª Enguita, amb una beca d'investigació de la Diputació General d'Aragó), on analitzàrem exhaustivament la fonètica, la fonologia i la morfologia dels diferents parlars locals; també incloguérem un vocabulari amb totes les paraules que recollírem en les enquestes, però sense elaborar l'estudi lexicològic que mereix; per aquest motiu, no s'ha inclòs cap dada que faci referència al lèxic. Pel que fa a l'escriptura dels exemples, *vid.* Giralt (1998: 29-31).

repartits en quatre graus d'obertura: /a/, /ɛ/, /e/, /i/, /ɔ/, /o/, /u/, encara que les oposicions ɛ/e, ɔ/o són poc productives (sobretot a les zones A i B: *sèr/sé*, *dòna/dóna*). I, com en català occidental, aquest sistema es redueix a cinc unitats en posició inaccentuada: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, tot i que hi ha imprecisió o canvi de timbre en alguns casos, com en els parlars col·loquials (*cf.* Payrató 1996: 88): *arrancar/arrencar*, *mesdia/misdia*, *domentxe/dumentxe*, *obrir/ubrir*.

Des d'un punt de vista diacrònic, el consonantisme aporta més elements pròpiament catalans. Pel que fa a les consonants simples, destaca la palatalització de L- inicial de paraula en /ʎ/ (*vid.* Corominas 1976a: 82-85): *lluna*, *llana*, *llengua*, malgrat alguns castellanismes (v. gr. *làvio*, *ladilla*, *ladrillo*). També la vocalització de les consonants llatines -B-, -V-, -F-, -D-, -C- (i del grup -TY-) en [w],[11] quan han quedat en posició final de paraula per l'apòcope d'una vocal: *beu*, *cllau*, *nèu*, *mòu*, *tòu*, *pèu*, *niu*, *diu*, *prèu*. S'ha d'afegir, a més, la pèrdua regular de -r final:[12] *cantar*, *anar*, *dir*, *carrèr*

Quant als grups consonàntics, es poden comentar tres qüestions. Primer, que els grups -TIC- (> -DY-), -DIC- (> -DY-), -NIC- (> -NY-) evolucionen generalment a /tʃ/:[13] *fetxe*, *ratxa*, *misatxe*, *mintxar*, *montxa*. Segon, que el grup -ND- s'assimila en /n/:[14] *anar*, *faena*, *espona*, *demanar*, encara que també hi ha casos, principalment a les zones A, B i C, en què es conserva el grup llatí (*vendem*, *vendeva*, *fondo*), tal vegada com a resultat castellanoaragonès. I tercer, que els grups secundaris B'R, V'R, D'R, C'R passen a [wɾ], tot i que el nombre de casos és inferior a les zones A i B: *llaurar*, *abeurar*, *beure*, *creure*, *riure*, *còure*.

1.2. En aquest nivell lingüístic també hi ha característiques compartides per l'àmbit dialectal català i l'aragonès. Sincrònicament, s'han de ressaltar dos fets: d'una banda, l'existència del fonema prepalatal fricatiu sord /ʃ/ (*caixa*, *aixada*, *ixada*, *baixar*, *coix*, *coixo*). D'altra, l'apitxament, és a dir, l'absència dels fonemes catalans sonors /z/, /ʒ/ i /dʒ/ (Veny, 1991: 170); per aquest motiu, els sons llatins G^{e,i}-, J- inicials originen el fonema palatal sord /tʃ/ i no els sonors /ʒ/ i /dʒ/, generals en català (*vid.* Fort 1991: 191-192): *txelar*, *txes*, *txinèbro*, *txugar*, *txusto*, *txust*. Nogensmenys, hi ha manlleus del castellà amb la solució /χ/ (*gemèlo*, *gènio*, *judia*).

Diacrònicament, a més del manteniment de la F- inicial (*farina*, *fulla*, *forno*, *fum*, *fumo*), s'observa que els grups C'L, G'L, T'L, LY donen com a resultat /ʎ/: *abella*, *agulla*, *orella*, *rella*, *ruello*, *rull*, *roll*, *viello*, *vèll*, *cagalló*, *cagallón*, *millo*, *mill*, *millor*. Amb tot, la solució castellana apareix en paraules com *ajo*, *ceja*, *hijo*, *hoja*, bàsicament a la zona A. També es comprova que el grup -CT- evoluciona a /it/: *fèito*, *fèit*, *maitino*, *maití*, *fita*, *nit*, *txitar*; hi ha, però, algun mot amb /tʃ/, sobretot a les zones A i B: *pètxo*, *trutxa*, *letxe*, *notxe*.

1.3. I com a tret específic[15] dels parlars lliterans hi ha la palatalització de la consonant lateral dels grups llatins PL, BL, FL, CL, GL, compartida per totes les varietats lingüístiques de la Ribagorça i del Baix Cinca (*cf.* Fort 1991: 192): *pllòure*, *fllama*, *cllau*, *bllat*, *cinglla*. S'atesta aquí una fase mitja entre la solució conservadora del català i altres varietats aragoneses, i la innovadora del castellà.[16] No s'oblidi, però,

(11) *Vid.* Alarcos (1983: 101-102), Rafel (1963-1968: 120), Gulsoy (1993: 147).

(12) És pràcticament general en català, excepte en valencià (Badia 1984: 242-243); també s'atesta a l'aragonès d'Ansó, on sembla ser un tret d'influència gascona (Alvar 1978: 28).

(13) *Vid.* Gulsoy (1993: 251-290), on analitza totes les teories relacionades amb aquest punt, tant referides al català com al francès i a l'occità, a més de les afinitats i les divergències observades entre les tres llengües.

(14) Indica Rasico (1981a: 25) que l'assimilació progressiva de -ND- en català es comprova en els documents des del segle IX, malgrat que la seva simplificació no es generalitza fins a les darreries del període preliterari.

(15) Quan es parla de trets específics, realment s'està fent referència a fenòmens que els parlars de la Llitera comparteixen –en general– amb els de la Ribagorça i del Baix Cinca, com ja s'indica en cada cas; són components, però, que no s'atesten a la resta dels dominis lingüístics català i aragonès, ni en castellà.

(16) Sobre les causes i la cronologia de la palatalització d'aquests grups per tota la Romania, *vid.* Ariza (1989: 78-84). A més, les grafies *pll*, *cll*, *gll*, etc., documentades en alguns texts medievals de l'Alt Aragó, tal vegada puguin significar que antigament la pronunciació palatal de la lateral va tenir una major extensió per aquesta àrea dialectal (Corominas 1972: 197; Viudas 1979b: 373).

la iodització que afecta aquest resultat, de manera que s'escolten realitzacions com [pj'ɔwɾe], [ki'aw], [bj'aŋka], [fj'ama], ['reɤja].[17]

2. Nivell morfològic

2.1. Específicament catalanes són les formes pronominals de tercera persona *ell, ells* (*Lo que podeva dir ell ia'l sabeva, Les normes no les fa ell sòl, Ells estan orgullosos, Ells baixaven a Llitèra*), de la mateixa manera que *vusté, vustés* (*Vusté e de Fraga, No sé si se n'acordaran vustés*). S'ha d'afegir també la substitució dels pronoms personals de datiu *li, lis* per *hi* (*hie*) quan van combinats amb una forma d'acusatiu: *Conta-lo-hie, Porta-l'hi, Los hi va contar, Los hi dic ben cllar a n'estos crios.*

Pel que fa als adjectius, s'utilitzen els demostratius *aquell, aquells* (*Aquell no te'l voldrà fèr, Aquells fan mòlta pena*), i els indefinits *tot* (*Tot no se pòt tindre*), *masa* (*Ny'ha masa txent, Això e de masa importància*).

Quant al sistema verbal, s'atesta la desinència /-m/[18] per a la primera persona del plural (*posam, som, hem, dim, vendem, venem*), la creació de la segona persona del plural de l'imperatiu per analogia amb l'indicatiu (*cantaç, cantau, dormiç, dormiu*), i, a més, l'ús del pretèrit perfet perifràstic (*vas caure, va caier, vam txugar, vaç baixar, vau puiar*).

D'altra banda, s'apleguen les formes adverbials *fòra* (*Està sentat a fòra*), *ara* (*Ara no treballa coma antes*), *mai* (*No l'acabarem mai*), *encara* (*Encara fa calor*), *avui* (*Avui no sé que fèr*), *demà*[19] (*Demà pasaré per casa*), *així* (*Així no acabarem mai del món*), *més* (*Me pareix que ia no hi tornaré més*), *mòlt* (*E mòlt fiero de cara*), *potsèr* (Peralta, zona D) –amb les variants *posèr* (Açanui, Calassanç, zones A i C) i *potxèr* (Sant Esteve, Açanui, Peralta)– (*Los txoves potsèr tenen una miqueta més d'estudis, Posèr tindria algo de ragó, Potxèr tú no l'has sentit dir*), *agon* (*Agon està la pllaça?*), *quan* (*Quan vindràs?*), *còm* (*Ell hu sap, còm hu sap tothòm*), *coma* (*Fès-lo coma millor te vaiga*). I pel que fa a les preposicions, cal esmentar *per* (*Dentra per detràs*).

2.2. Des de la perspectiva morfològica, es palesa que les solucions comunes entre el domini lingüístic català i l'aragonès són més nombroses. Així, el plural d'un mot acabat en consonant es crea amb l'addició del morf /-s/ (*txornals, manolls, ans, anys, mans, trens*), excepte quan el singular acaba en /-ʃ/, /-s/ o /-θ/, perquè aleshores es forma amb l'al·lomorf *-os*: *grisos, peixos, mesos, nasos, escobiços.*[20]

Entre els pronoms apareixen les formes febles de datiu *li, lis,*[21] i els adverbials ĬBĬ > *hi, hie,*[22] ĬNDE > *ne, n', en, 'n* (*vid.* Giralt 1995); endemés, el relatiu i interrogatiu *qui* (*Això e pa qui li agrade, Qui pòt vindre a la una?*) i els indefinits *res* (*No ny'ha res*), *guaire* (*No me poses guaire verdura*), *pròu* (*Ia ny'ha pròu txent*).

S'enregistren igualment els adverbis *devant* (*Estira de devant*), *millor* (*E lo millor que ny'ha*), *rai* (*Això rai!*) i la preposició *de* amb valor partitiu (*No me'n poses, de pa*).

En relació a la morfologia derivativa es poden remarcar el sufix *-ada* com a creador d'abstractes d'acció (*cremada, cagada, txarrada, txelada, costellada, cutxillada, culada*) i el sufix diminutiu *-et*[23] (*airet, barreta, boleta, bultet, cagadeta*).

(17) Això es testimonia fonamentalment en parlants de les generacions més joves, sobretot quan es mouen diàriament en àmbits castellanoparlants; és la manifestació d'un procés de debilitament que facilita l'articulació de la palatal lateral en aquesta posició (*cf.* Guzmán 1997).

(18) A la zona A i a Calassanç apareix la variant /-n/ en les formes *hen, van*: *Nusatros hen veniu de seguida, Nusatros van puiar quan mos van gritar.*

(19) *Deman* a la zona A: *Deman ia te l'habré fèito*; també a Juseu i Torres del Bisbe (Quintana 1993: 296).

(20) També es testimonia algun castellanisme: *meses, países*, sobretot a les zones A i B.

(21) Encara que a les zones A i B també s'enregistren les castellanes *le, les*.

(22) Aquesta variant s'utilitza molt més a les zones A i B, perquè es tracta pròpiament d'una solució aragonesa.

(23) D ades sobre la seva extensió en l'àmbit geogràfic aragonès es poden trobar a Enguita (1984: 234-236), amb les diferents variants documentades a l'*ALEANR*.

2.3. Trets morfològics no catalans són les formes adverbials *astí* (*Vès per astí*), *detràs* (*Va a detràs de tu*), *cerca* (*Està cerca de casa*), *antes* (*Antes se treballava més que ara*), *pronto* (*Si no acude pronto, martxarem*); i les preposicions *cara* (*Anirem cara la torre*), *hasta* (*Hasta el dumentxe*), *pa* (*Pa fèr una tortada*).

2.4. Pròpia de la comarca és la variant pronominal *ny'*, conseqüència de la fusió de *ne* (< ĬNDE) i *hi* (< ĬBĪ), usada davant del verb impersonal *havèr* (*vid.* Giralt 1995: 70-72): *No ny'ha melons, Va ny'haure una tronada mòlt fòrta, Ny'havie pòques ganes de fèr festa*. També són particulars les formes verbals *és* (2a persona) i *e* (3a persona) del present d'indicatiu de *sèr* (*cf.* Casanova 1986: 467).

B/ *Característiques diferenciadores*

A més dels trets compartits, n'hi ha d'altres que no es testimonien a tots els parlars de la comarca i que, al capdavall, són els que permeten concretar llur filiació lingüística.

1. **Vocalisme**

1.1. Si ens referim al vocalisme tònic, la primera qüestió que s'ha de tractar és l'evolució de les vocals llatines Ĕ i Ŏ tòniques (*cf.* mapa 3). A la zona A és gairebé general la diftongació castellanoaragonesa /ie/, /ue/ (*hierba, pierna, bueno, puente*), malgrat haver-hi alguns exemples amb les solucions catalanes /ɛ/ i /e/ (*sèrra, ciment*), /ɔ/ i /o/ (*pòu, espona*). A la zona B s'enregistra un nombre important de mots amb diftongació (*tierno, ruello*), però aquí no supera el de paraules que presenten els resultats catalans esmentats (*tèrra, dolent, fòrt, conto*). En canvi, a les zones C i D preval clarament el tractament català, és a dir, Ĕ > /ɛ/ i /e/[24] (*tèndre, rec*), O > /ɔ/ i /o/ (*pònt, tro*), tot i que hi ha algun aragonesisme (*fiero*).

També és interessant el tractament de la /a/ del llatí vulgar de les desinències verbals tòniques del present d'indicatiu (*cantam, cantaç/cantau*) i de l'imperfet de subjuntiu (*cantase, cantàs, cantàsem*), perquè conserva el seu timbre a les zones A, B i C, de la mateixa manera que en català antic, castellà i aragonès; en canvi, la zona D s'ajusta al català comú, ja que aquesta vocal es tanca en /e/ (*cantem, canteu, cantesa, canteses*).[25]

1.2. Quant al vocalisme àton, en posició inicial absoluta la vocal /e/ persisteix a les zones A, B i C (*espantar, empacar, encargar*), mentre que a la zona D hi ha una tendència a transformar-la en /a/ (*aspantar, ampacar, ancargar*),[26] tret característic del dialecte occidental (Badia 1984: 160; Veny 1991: 160), que sembla més arrelat a Castellonroi i Albelda. I en aquesta mateixa posició, la vocal /o/ es manté generalment a les zones A, B i C (*ovella, obago, oliva*); a la zona D, però, diftonga en /au/ per fonètica sintàctica (*auvella, aubaga, auliva*),[27] com en català col·loquial.[28]

En posició final de paraula, la /a/ dels plurals femenins i de les terminacions verbals no experimenta cap alteració a les zones A, B i C, tractament que es pot considerar

(24) Per tota la Llitera és més general el resultat obert, enfront del català comú que presenta la vocal tancada; no és, però, un comportament exclusiu de la comarca, sinó que s'estén per altres punts de l'Aragó catalanòfon i en pallarès (Sistac 1998: 62-63).

(25) Aquest canvi, segons Badia (1984: 126-127), s'ha produït pel caràcter més palatal de la /a/ catalana enfront de la castellana; Coromines (1976a: 87) afirma que es tracta d'un canvi morfològic afavorit per l'analogia.

(26) Recasens (1991: 74-75) indica que les raons que han pogut originar aquest canvi són, fonamentalment, dues: l'efecte sobre la vocal inicial absoluta per part de les vocals de les síl·labes següents, sobretot si es tracta d'una /a/ tònica; i la qualitat especialment baixa i centralitzada de /e/ àtona en posició inicial de paraula (per la inexistència de la variant neutra [ə] del català central, el català occidental modifica la /e/ inicial en /a/); sense oblidar, com a tercera possibilitat, causes fonosintàctiques.

(27) A les zones A, B i C, només es documenten *aulor, aulorar, aufegar*.

(28) Per a Recasens (1991: 138-139) la manca de prestigi de les formes amb diftong actualment explica el seu retrocés en benefici de les variants sense diftong, com succeeix en aquesta comarca entre els parlants més joves. És un tret que també coneix el gascó (Rohlfs 1977: 125).

castellanoaragonès:[29] *casas, cantas, canta, cantan*. No succeeix el mateix a la zona D, on la vocal passa a /e/ en tots els casos, seguint el comportament del català comú (*cf.* mapa 4): *cases, cantes, cante, canten* (*vid.* Badia 1984: 173; Rasico 1993: 16-17). El mateix esdevé amb les desinències verbals àtones de primera i segona persona, les quals mantenen la /a/ a les zones A, B i C (*cantàvam, cantàvaç, cantàvau*), com en castellà i aragonès; tanmateix, la zona D presenta una /e/ (*cantàvem, cantàveu*), com en català.

Si s'analitza l'apòcope de la vocal final /o/ (*cf.* mapa 5), es comprova en la majoria dels casos a les zones C i D (*badall, caball, còll, agost, curt, txunt*). La inestabilitat s'observa especialment a la zona B, perquè a Calassanç i Açanui el percentatge de casos amb pèrdua de la vocal no arriba al 50%, mentre que a Sant Esteve supera aquesta xifra. En canvi, la zona A es caracteritza pel manteniment de la vocal velar (*cadillo, montxuelo, infierno, fongo, forno, fumo*).

I quan la /o/ final apareix darrere un grup consonàntic acabat en lateral o vibrant, a la zona D, d'acord amb el català comú, hi ha la vocal /e/ (*amplle, mascle, rascle, nègre, nòstre*); nogensmenys, a les zones A, B i C perdura la /o/ (*ampllo, mascllo, rascllo, nègro, nòstro*), com en castellà i aragonès.

2. Consonantisme

2.1. Des de l'òptica de la sincronia actual, cal destacar dos aspectes: d'una banda, que a les zones A, B i C existeix la unitat fonològica castellanoaragonesa /θ/ (*vid.* Rafel 1981: 55-65; Rasico 1981b: 7-15), la qual no es presenta a la zona D (*cf.* mapa 6); d'altra, que el fonema castellà /χ/, a través de diverses vies de penetració (*vid.* Recasens 1991: 232-233), s'ha integrat ja en el sistema fonològic de les zones A, B i C, mentre que a la zona D encara es pot considerar un element aliè.

També s'atesta el desenvolupament sistemàtic d'un so nasal [n] entre les preposicions *a, pa* i una altra paraula que comenci per /e/ o /a/ (tòniques o àtones), fenomen fonosintàctic de les modalitats lliteranes de les zones C i D: *Vèure-la a n'ella i canviar, A n'esto lloc ny'ha pares que diuen que sí, Pa n'estes còses són pròu espavilats*. Aquesta característica del català col·loquial (Payrató 1996: 89) no es testimonia a les zones A i B.

2.2. Des de la perspectiva de la fonètica històrica, com en castellà i aragonès, la consonant final /-n/ (*cf.* mapa 7) es manté regularment a la zona A (*ragon, teixon, mixon*), i desapareix, com en català, a les altres tres zones de la comarca (*ragó, teixó, mixó*).[30]

És important assenyalar, així mateix, que el grup secundari T'S en posició final té diferents tractaments (*cf.* mapa 8). A les zones A i B sorgeix la solució aragonesa /θ/ (Alvar 1953: 198-200), tant si és l'al·lomorf de plural (*toç, roç, gateç, boneç*), com si és el morfema verbal de segona persona de plural (*cantaç, dormiç, venívaç, anireç*). A la zona C hi ha /θ/ quan es tracta de l'al·lomorf de plural (*gaç, toç, mòlç, pllaç*), però

(29) Sistac (1993: 73) creu que és degut a l'analogia amb les formes del singular; per a nosaltres, aquests parlars lliterans segueixen senzillament el tractament del castellà i dels parlars aragonesos.

(30) Aquest tret es documenta ja a finals del segle x (Rasico 1982: 226).

apareix el resultat català [w] (*vid.* Gulsoy 1993: 156-160) quan és el morfema verbal de segona persona (*cantau, dormiu, venívau, anireu*). I a la zona D s'enregistren només resultats catalans: la conservació del grup /ts/[31] a les formes nominals de plural (*gats, tots, pllats, bonets*) i la solució [w] per a la desinència verbal (*canteu, dormiu, anàveu, vindreu*).

3. **Morfologia**

3.1. Si es parla primer de l'article (*cf.* mapa 9), s'ha de dir que les formes *el, els* s'usen a les zones A i B, com en altres modalitats catalanes ribagorçanes (*cf.* Haensch 1960: 91-92; Veny 1991: 146): *El txarró s'ha trencat, Sí que l'he notau en els txoves.* A les zones C i D es troben les variants del català occidental *lo, los:*[32] *Lo dotor e de Camporrells, Los pares no podien fèr gran còsa* .

Sobre els demostratius (*cf.* mapa 10), a la zona A, Açanui i Calassanç hi ha les variants aragoneses *este* (*Este cotxo està plleno de pulças*), *ixe* (*El Rèi Pèdro primèro mos va dixar ixe recuerdo*) i les neutres *esto* (*Esto se diu així*), *ixo* (*Lo més antiguo que tenim al llugar e ixo*), *aquello* (*Mai s'ha sabiu si aquello èva verdat*); però a Sant Esteve i a les zones C i D s'empren les solucions *esto* (*Esto hòme se va fèr arbanyil per qüenta d'ell*), *ixo* (*Ixo no sap mai lo que vòl*) i les formes neutres *açò* (*Açò m'han dit a fòra*), *això* (*En això no'n tindrà pròu*), *allò* (*No lis estava mòlt a qüenta allò de tindre un txornalèr*), totes catalanes.

En relació als possessius, les formes d'un sol posseïdor castellanoaragoneses *mio, tuio, suio* (*Ixe cotxo e mio, Este çagal tuio és mòlt simpàtico, No sabe hasda agon allega lo suio*), són pròpies de la zona A, Açanui i Calassanç (de manera incipient a Sant Esteve); i les catalanes *mèu, tèu, sèu* (*Lo de la caixa e mèu, Lo tèu cunyat me hu diva, Lo sèu hòme e d'Altxèrri*) ho són de Sant Esteve i les zones C i D.

D'altra banda, a les zones C i D es localitzen els adjectius interrogatius catalans *quin* (*Sas quin dia parlen més les dònes?*) i *quant* (*Quant pà hai de portar?*); tanmateix, els castellans *qué* (*Qué dia acabarem la faena?*) o *qual* (*Qual sirà més barato?*) i *quanto* (*Quanto txes tenim?*) a les zones A i B.

També els indefinits i els quantitatius marquen diferències importants, entre les quals destaquen les següents:

a) a les zones A i B s'empren les formes castellanoaragoneses *alguno* (*Alguno te vindrà a fèr visita*), *ninguno* (*No vai trobar a ninguno*), *pòco* (*Ny'ha ben pòco pa*), *tanto* (*No'n quiero tanto, de vino*), i a les zones C i D les catalanes *algú* (*Algú hue sap tot*), *ningú* (*Ningú la vòl*), *pòc* (*Fa pòc temps d'això*), *tant* (*Tant gane, tant gaste*);

b) l'adjectiu negatiu *cap* és desconegut a la zona A, Açanui i Calassanç, i en lloc seu només s'usa *ningun* (*A la'sqüela, ia no hi va ningun crio*);

c) *tothòm* tan sols s'atesta a les zones C i D (*Tothom va a la sèua martxa*), i a les zones A i B apareix el sintagma *tot lo/el món* (*To lo món s'imagina lo pior*);

(31) Segons Rafel (1963-1968: 209 n. 77), en el manteniment de *-ts* es posa de relleu la tendència conservadora de la llengua catalana, de manera que la -S del grup, pel seu valor morfemàtic, es va veure com a quelcom diferent de la dental precedent.

(32) I del català antic (Badia 1984: 318-319).

d) a la zona A, Açanui i Calassanç s'usa *atro* (*Ia vindrem un atro dia*), a Sant Esteve i la zona C el català *altro* (*Pren un altro pastelet*), i a la zona D el català *altre* (*Avui ha vingut en un altre nòvio*);

e) a la zona A, Açanui i Calassanç es troba el castellà *mismo* (*Io mismo te'l faré*), i a Sant Esteve i a les zones C i D el català *mateix* (*Va trucar ell mateix*);

f) l'aragonès *brenca* (*No vai tindre brenca gana*) només es localitza a la zona A, Açanui i Calassanç, mentre que *molla* (*No me va fèr molla mal*) solament es coneix a Sant Esteve, zones C i D.

Endemés, els numerals cardinals de la zona A són els castellans; a la zona B conviuen solucions catalanes i castellanes (v. gr. *sèt*, *vuit*, *nòu*, *dèu*, *onçe*, *doçe*, *treçe*, *catorçe*, etc.); i a les zones C i D s'utilitzen les catalanes (*cf.* mapa 11).

Pel que fa a la morfologia pronominal, les formes tòniques de primera i segona persona del plural es distribueixen de la manera següent: *nusatros*, *vusatros* a la zona A i Açanui (*Nusatros no tenim guaires tèrras*, *Vusatros vereç*); *nusaltros*, *vusaltros* a Sant Esteve (*Nusaltros vam allegar tarde, pero vusaltros més*); *natros*, *vatros* a Calassanç (*Natros salldrem ben pronto*, *Vatros heç patiu molta misèria*); *naltros*, *valtros* a les zones C i D (*Això e pa naltros, no pa valtros*), i *naltres*, *valtres* a la zona D (*E parènt de naltres*, *Valtres hau fèit una miqueta de comèdia*). I quant a les formes àtones d'acusatiu de tercera persona, a les zones A i B tenen els masculins *el*, *els* (*El vèigo toç els dias*, *Els faré el dumentxe*) i el neutre *el* (*Això, el fem per tu mare*), que coincideixen amb altres modalitats del català ribagorçà; a les zones C i D, però, s'hi testimonien les solucions masculines *lo*, *los* (*Lo vai trobar a Binèfar*, *Los compraré a Llèida*) i la neutra *hu/hue* (*Io sempre hu hai vist així*, *Pa io hue fan mòlt bé*), genuïnes del català occidental.

3.2. Si s'analitza ara la morfologia verbal, en primer lloc s'hauran d'assenyalar algunes qüestions sobre les formes no personals del verb. En relació a l'infinitiu (*cf.* mapa 12), s'han atestat per a la segona conjugació formes acabades en *-er* [-e] i *-re* (com en català), i en *-er* [-é] (com en castellà i aragonès), amb la següent distribució geolingüística: els infinitius en *-er* [-é] predominen a la zona A (*beber*, *comer*, *saber*, *caier*), al costat d'uns pocs en *-re* (*caure*, *ny'haure*, *tindre*), típica situació d'una modalitat lingüística aragonesa de frontera; a Açanui conviuen infinitius en *-re* (*podre*, *caure*, *vindre*) i, minoritàriament, en *-er* [-é] (*coneixer*, *naixer*, *pareixer*); a Calassanç i Sant Esteve hi ha formes en *-re* (*beure*, *viure*, *sabre*), en *-er* [-é] (*ofrecer*, *cerner*, *pllanyer*) i en *-er* [-e] (*conéixer*, *nàixer*, *convéncer*, *pèrder*), encara que aquests dos darrers tipus presenten un nombre inferior de casos; i a les zones C i D hi ha infinitius en *-re* (*cabre*, *pondre*, *pèdre*, *vòldre*) i en *-er* [-e] (*convéncer*, *paréixer*, *córrer*, *créixer*).

El gerundi posseeix a tota la comarca la desinència *-nt*, amb les particularitats següents quant a la vocal temàtica: a les zones A, B i C hi ha els acabaments *-ant* (1a conjugació: *baixant*), *-ent* (2a conjugació: *sabent*), *-int* (3a conjugació: *dormint*); en

canvi, a la zona 3 s'usen *-ant* (1a conjugació; *puiant*), *-ent* (2a i 3a conjugacions: *vinguent*, *visquent*, *sentiguent*).

I el participi adopta aquestes desinències (*cf.* mapa 13): a la zona A i Açanui, els formants castellanoaragonesos *-au* (*acabau*), *-iu* (*dormiu*); a Calassanç, els aragonesos *-au* (*puiau*), *-eu* (*sabeu*), *-iu* (*partiu*);[33] a Sant Esteve, els catalans *-at* (*mirat*), *-it* (*sentit*);[34] i a les zones C i D, els catalans *-at* (*llavat*), *-ut* (*perdut*), *-it* (*parit*).

3.3. Si s'examinen ja les formes personals, s'adverteix que la primera i segona persones del plural del present d'indicatiu dels verbs de la segona conjugació tenen a la zona D una consonant velar analògica (*beguem*, *caiguem*, *vengueu*, *vulgueu*),[35] que no apareix a les zones A, B i C (*bebem*, *beuem*, *caem*, *caim*, *cauem*, *vendeç*, *veneu*, *voleç*, *voleu*).

Tots els verbs de la tercera conjugació de la zona D posseeixen l'infix incoatiu *-isc-*, propi del català ribagorçà (Veny 1991: 147): *dormisco*, *dormisca*, *sentisco*, *sentisca*; a les zones A, B i C, tanmateix, no es conserven pràcticament formes incoatives, excepte algun cas a Sant Esteve, Peralta i Gavasa que gairebé no s'empra (*patisco*, *partisco*).

Com en aragonès i pallarès (*vid.* Alvar 1953: 230-232; Sistac 1998: 68-69), l'imperfet d'indicatiu regular de les zones A, B i C conté el morf temporal /-b-/ a totes les conjugacions (*cantava*, *perdeva*, *sentiva*); a la zona D, però, només la primera ofereix aquest morf sistemàticamente (*puiava*), ja que les altres dues alternen les desinències *-iva*, *-ia* (*plloïve*, *tenia*, *sentiva*, *dormia*); i a Estopanyà també s'atesta la /-b-/ a totes les conjugacions, malgrat haver-hi alternança *-iva/-ia* a la tercera.

Són interessants igualment algunes formes irregulars de l'imperfet d'indicatiu. El verb *sèr* presenta a les zones A, B i C la solució analògica *èva*, característica d'algunes modalitats ribagorçanes (*cf. ALEANR*: mapes 1668, 1669); a la zona D s'utilitza el català *èra*. En relació al verb *fèr*, s'enregistra el resultat aragonès *fèva* a les zones A, B i C, com en pallarès (Coromines 1976b: 62); a la zona D s'empra el català *fia*. I en el cas del verb *havèr*, les formes aragoneses *hèva*, *haveva* apareixen a les zones A, B i C, mentre que la solució catalana *havia* s'usa a la zona D.

Sobre l'imperfet de subjuntiu, cal dir que les terminacions aragoneses *-ase/-às* (1a conjugació: *cantase*, *cantàs*), *-ese/ -és* (2a conjugación: *bebese*, *beués*), *-ise/-ís* (3a conjugació: *partise*, *partís*) es troben a les zones A, B i C. Nogensmenys, a la zona D totes les conjugacions tenen la terminació catalana *-esa* (*cantesa*, *venguesa*, *fesa*).

3.4. També entre els adverbis hi ha algunes diferències. Així, les formes catalanes *ací* (*Ací no hem sentit res*), *dinç* (*Dèu d'estar per adinç*), *damunt* (*Dixa-hu a damunt del banc*), *devall* (*No pases per devall d'ixa escalèra*), *sempre* (*Sempre estaria picant alguna cosa*), *allavònç* (*Allavònç se va fèr arbanyil*), *sovent* (*Me'n vai sovent al lloc de la txicarrona*), *ahir* (*Va venir ahir*), només s'atesten a les zones C i D, mentre que a les altres hi corresponen les solucions castellanoaragoneses *encima* (*Dixa-lo encima de la mesa*), *siempre* (*Siempre fa lo que no ha de fèr*), *alaveç* (zona A: *Alaveç no ny'haveva tantas facilidaç*), *alavegada* (zona B: *Alavegada tenívam que apanyar-mu-las coma*

(33) També a Bisaurri, Renanué i Benasc (Haensch 1960: 117).

(34) Aquesta situació coincideix amb el Rosselló (Badia 1984: 365).

(35) Veny (1991: 147) indica que és un tret definidor del català ribagorçà.

podévam), *debaix* (zona A: *Va pasar per debaix*), *ditxós* (zona B: *L'haurem de sacar de ditxós*), *a menudo* (*He d'anar mòlt a menudo a l'hospital*), *aier* (*Aier vai trobar a tu txermano*).

Quant a les preposicions, a Sant Esteve i a les zones C i D s'empra *a* amb valor locatiu (*Està a casa*) i *en* amb sentit de companyia (*Ha venit en l'amo*), com en català; les formes castellanes corresponents *en* (*Està en un tuçal mòlt alto*) i *con* (*Ha veniu con su primo*) apareixen a la zona A, Açanui i Calassanç. Així mateix, la preposició aragonesa *enta* (*Van tirar enta la torre*) és pròpia de les zones A, B i C, i la catalana *cap a* (*Vès cap a casa*) de Sant Esteve i de les zones C i D. També s'ha localitzat la solució aragonesa *seguntes* (*Se podrà fèr seguntes la txent que vinga*) a les zones A, B i C, mentre que a la zona D perviu la variant catalana *segons* (*Segons quins dies no val la pena eixir de casa*). Finalment, la preposició castellanoaragonesa *sin* (*Treballa sin ganas*) s'usa a les zones A i B, i la catalana *sense* (*Sense pacència no hu faràs*) a les zones C i D.

3.5. Sobre la morfologia derivativa, es pot mencionar la vitalitat del sufix *-dèra* a les zones A i B (*amaitinadèra*, *cepilladèra*, *criticadèra*, *txarradèra*, *txugadèra*), enfront de *-dora* a les zones C i D (*amaitinadora*, *cepilladora*, *criticadora*, *txarradora*, *txugadora*); cal matisar, però, que a la zona C hi ha més ocurrències de *-dèra* que a la zona D.

Es comprova també que a la zona A i Açanui hi ha el sufix *-èro* (*farrèro*, *barbèro*, *campanèro*), enfront de la variant apocopada *-èr* de Sant Esteve, Calassanç i les zones C i D (*farrèr*, *barbèr*, *campanèr*).

Per acabar, a la zona A s'ha documentat el sufix *-iço* en substantius derivats de verbs que expressen la veu dels animals o altres sons no articulats (*nyauliço*, *txifliço*),[36] mentre a les altres zones es testimonia el sufix *-it* (*nyaulit*, *txiulit*, *siulit*).

CONSIDERACIONS FINALS

La descripció fònica i morfològica presentada en aquestes pàgines demostra la importància i la riquesa dialectal d'una comarca que s'ubica en el sector més occidental de l'àmbit catalanoparlant i en l'extrem meridional d'un feix d'isoglosses encreuades, del qual ja s'ha parlat a la *Introducció*. La Llitera és, doncs, la continuació i la fi del panorama dialectal que es palesa a la Ribagorça.

S'adverteix que entre els parlars locals de la comarca, malgrat aparèixer-hi un conjunt de trets comuns –fonamentalment catalans–, hi ha una diversistat geolingüística que permet distingir les quatre zones esmentades al començament d'aquest treball, les quals es poden agrupar en dues àrees dialectals: la castellanoaragonesa, formada tan sols per la varietat d'Alins, i la catalana nord-occidental, constituïda pels parlars de les zones B, C i D (amb una clara variació diatòpica entre totes tres).

(36) També als parlars aragonesos de la Baixa Ribagorça occidental (Arnal 1994: 298).

Però les divergències també es manifesten quan s'analitza llur vitalitat. En termes generals, és segur que els parlars de les zones C i D són emprats habitualment per tots els grups d'edat, excepte algun cas de castellanització originat per raons de tipus divers (per exemple, la procedència dels pares o dels avis, l'àmbit de treball, etc.). No es pot dir el mateix de la zona B, perquè entre els parlants de menys de 35 anys hi ha un percentatge ben alt d'individus que exclusivament usa el castellà com a llengua de comunicació (però entén perfectament el català local, és a dir, són *parlants passius*). I molt poc es pot dir sobre la zona A: tot i que els cinc únics habitants que queden al poble utilitzen la varietat local, la seva avançada edat fa pensar en una desaparició ben propera.

Naturalment, la perduració de les varietats dialectals lliteranes –deixant ara de banda el cas de la zona A– depèn sobretot del seu prestigi, el qual, si en algun temps es va veure amenaçat (*vid.* Giralt en premsa), avui sembla assegurat perquè aquestes varietats es consideren un signe d'identificació, tal vegada el més important de tots els que poden posseir els lliterans. En relació amb això, una de les qüestions que planteja fortes discussions entre els mateixos parlants és el nom de les varietats locals (*vid.* Martín Zorraquino *et al.* 1995: 50-51) i, en conseqüència, llur filiació lingüística, especialment pel que fa a les varietats de transició.

La denominació majoritària és *txapurreat* o *txapurreau*, la que s'ha donat tradicionalment (*cf. ALEANR*: mapa 5), desproveïda de la càrrega despectiva que pot tenir el seu significat.[37] Hi ha parlants, però, que consideren que aquesta terminologia és molt pejorativa, perquè fa referència al caràcter híbrid o barrejat dels seus parlars («una meçclla», «una barrea», «un barreat», segons ells), que es pot relacionar fàcilment amb la idea de «parlar malament» o «parlar bast». Per aquest motiu adopten altres nomenclatures, i és aquí on es poden veure discrepàncies entre les tres zones. Així, a les zones B i C a penes s'escolta el nom de *lliterà* o *literano*, mentre que a la zona D s'accepta prou bé, sobretot entre els parlants de mitjana edat. Això demostra que a les zones B i C no existeix una consciència lingüística comuna amb la zona D: la gent reconeix que hi ha afinitats entre unes localitats i altres, però que les diferències també són importants i que, per tant, no es parla igual; d'aquesta manera, el *lliterà* o *literano* no té una entitat pròpia per als parlants de les zones B i C. En canvi, a la zona D succeeix exactament el contrari: gairebé un 20% dels parlants opta per aquesta denominació, la qual cosa revela un panorama ben diferent, és a dir, aquí els parlants són conscients de les coincidències que hi ha entre les seves varietats i això els permet utilitzar un terme que destaqui aquesta unitat lingüística, recolzada a més per la unitat administrativa. No obstant això, també és cert que, quan a la zona D es parla de *lliterà*, es fa referència només a les poblacions que integren aquesta zona, ja que troben que les zones B i C estan molt més distanciades des del punt de vista lingüístic.

També hi ha denominacions de caràcter més localista, com *açanuiense*, *santistevense*, *peraltí*, *tamarità*, *albeldà*, *lo de Calassanç*, poc usades a les zones C i D (especialment entre parlants de més de 45 anys), però amb força vitalitat a la zona B: segons les nostres

(37) Segons el *DIEC* (s.v.), *xampurrar* o *xampurrejar* significa 'parlar enxampurrat', o sia 'parlar molt imperfectament una llengua barrejant-hi mots, expressions, etc. d'una altra'.

dades, l'empra el 25% dels parlants amb més de 65 anys, el 35% dels que tenen entre 35 i 65 anys, i el 55% dels que tenen menys de 35 anys. Amb els termes localistes sembla que es vol ressaltar que una determinada varietat dialectal identifica una comunitat lingüística concreta enfront de les altres.[38] En àmbits dialectals pròxims, com el de la Baixa Ribagorça occidental, l'ús d'aquests noms palesa també l'escàs ús comunicatiu (Arnal 1998a: 46); a la Llitera, però, no ocorre així, perquè permet la comunicació sense problemes amb bona part del domini catalanòfon, de manera que no resta ineficaç fora del cercle lingüístic format pels pobles veïns.

I pel que fa al qualificatiu de *català*, l'actitud més generalitzada de la gent és evitar aquesta denominació, tot i que es declaren les semblances que hi ha amb les varietats dialectals catalanes (sobretot amb el lleidatà i el valencià). Es rebutja el terme català i es prefereix dir que són modalitats lingüístiques amb un caràcter propi i autònom (*cf.* Martín Zorraquino *et al.* 1995: 51; Quintana 1987: 155-156). Tanmateix, a la zona D respon *català* bona part dels parlants de menys de 35 anys i un nombre prou significatiu dels que tenen entre 35 i 65 anys. Aquestes dades són el reflex d'un canvi d'actituds envers el reconeixement de la catalanitat lingüística del ribagorçà de la Llitera, amb totes les seves variants. No hi ha dubte que això és el fruit d'una bona informació de la qual, malauradament, no gaudeixen tots els lliterans, sobretot a les zones de transició. Admetre que es parla una varietat del català no vol dir que es vulgui deixar d'ésser aragonès, ni de bon tros; només s'accepta una realitat ben demostrada científicament, la qual contribueix –i força– a l'enriquiment cultural de la Comunitat Autònoma d'Aragó.

JAVIER GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALARCOS, E. (1983) *Estudis de lingüística catalana*, Barcelona, Ed. Ariel.

ALEANR: M. ALVAR, amb la col·laboració de T. BUESA, A. LLORENTE, i E. ALVAR, *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, 12 vols., Madrid, CSIC-IFC, 1979-1983.

ALVAR, M. (1953) *El dialecto aragonés*, Madrid, Ed. Gredos.

– (1976) *La frontera catalano-aragonesa*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.

– (1978) «Repertorio ansontano. Encuestas de 1950», *Archivo de Filología Aragonesa*, 22-23, pàgs. 21-48.

ARIZA, M. (1989) *Manual de fonología histórica del español*, Madrid, Ed. Síntesis.

ARNAL, M. L. (1994) «Hablas bajorribagorzanas», dins Enguita, J. M. ed., *III Curso sobre Lengua y Literatura en Aragón (Siglos XVIII-XX)* (Zaragoza, 1992), Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pàgs. 287-310.

(38) Alvar (1976: 72 n. 11) indica que aquestes denominacions reflecteixen l'existència d'una consciència geogràfica que oculta la veritable realitat lingüística.

– (1998) *El habla de la baja Ribagorza Occidental. Aspectos fónicos y gramaticales*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.

BADIA, A. M. (1984) *Gramàtica històrica catalana*, València, Ed. Tres i Quatre, 2ª ed. en català.

CARPI, J. (1981) *El dialecto de Tamarite de Litera*, Tamarite de Litera.

CASANOVA, E. (1986) «Evolució de la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb *ser* en català», dins Veny, J. i Pujals, J. M. eds., *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Tarragona-Salou, 1985), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 467-493.

CASTRO, J. M. (1955) «Un texto ribagorzano moderno», *Miscelánea filológica dedicada a Mons. Antoni Griera. I*, Barcelona, CSIC, pàgs. 177-188.

COROMINAS, J. (1972) «Dos grandes fuentes de estudio del aragonés arcaico», *Tópica Hespérica. I*, Madrid, Ed. Gredos, pàgs. 186-226.

COROMINES, J. (1970) «Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa», *Estudis de Toponimia Catalana. II*, Barcelona, Ed. Barcino, pàgs. 43-141.

– (1976a) *Entre dos llenguatges. I*, Barcelona, Curial.

– (1976b) *Entre dos llenguatges. II*, Barcelona, Curial.

DECat: J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, Curial Edicions-La Caixa, 1980-1991.

DCECH: J. COROMINAS i J. A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Gredos, 1980-1991.

DCVB: A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1968-1969, 2a ed.

DIEC: Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Edicions 62, 1995.

ENGUITA, J. M. (1984) «Notas sobre los diminutivos en el espacio geográfico aragonés», *Archivo de Filología Aragonesa*, 34-35, pàgs. 229-250.

ESPLUGA, J. L. & CAPDEVILA, A. (1995) *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*, Lleida, Pagès Editors.

FORT, M. R. (1991) «Hablas orientales», dins Enguita, J. M. ed., *I Curso de Geografía Lingüística de Aragón (1988)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pàgs. 185-199.

FRAGO, J. A. (1978) «El problema de las asimilaciones iberorrománicas del tipo *-mb-* > *-m-* a la luz de nuevos datos dialectológicos sobre el área navarro-aragonesa», *Via Domitia*, 20-21, pàgs. 47-73.

GIRALT, J. (1995) «Valors i funcions d'IBI i INDE als parlars lliterans», *Alazet*, 7, pàgs. 57-74.

– (1997) «La transición lingüística catalano-aragonesa en su extremo meridional: la línea Estopiñán, Gabasa, Calasanz, Alins», dins Arnal, M. L. i Giralt, J. eds., *Actas*

del Primer Encuentro «Villa de Benasque» sobre Lenguas y Culturas Pirenaicas, Zaragoza, Diputación General de Aragón, pàgs. 371-392.

– (1998) *Aspectos gramaticales de las hablas de La Litera (Huesca)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.

– (en premsa) «Diglosia funcional y actitudes lingüísticas en La Litera (Huesca)», *Actas del I Simposio Internacional sobre o Bilingüismo: Comunidades e Individuos Bilingües* (Vigo, 21-25 de octubre de 1997), Vigo, Universidade de Vigo.

GRIERA, A. (1914) *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

GULSOY, J. (1993) *Estudis de gramàtica històrica*, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GUZMÁN, E. (1997) «El canvi lingüístic a l'Alta Ribagorça (Estudi dels grups consonant+L a l'Alta Ribagorça aragonesa)», dins Arnal, M. L. i Giralt, J. eds., *Actas del Primer Encuentro «Villa de Benasque» sobre Lenguas y Culturas Pirenaicas*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, pàgs. 393-415.

HAENSCH, G. (1960) *Las hablas de la Alta Ribagorza*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.

MARTÍN ZORRAQUINO, M. A., FORT CAÑELLAS, M. R., ARNAL PURROY, M. L. & GIRALT LATORRE, J. (1995) *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*, Zaragoza, Departamento de Lingüística General e Hispánica.

MENÉNDEZ PIDAL, R. (1916) «Reseña a *La frontera catalano-aragonesa* de A. Griera», *Revista de Filologia Española*, III, pàgs. 73-88.

MORET, H. (1998) *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya-Institut d'Estudis del Baix Cinca.

PAYRATÓ, Ll. (1996) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València.

QUINTANA, A. (1993) «Encara més capcirs: els parlars orientals de Sarró (Baixa Ribagorça Occidental)», dins Massot, J. coord., *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. XXVII. Miscel·lània Jordi Carbonell. 6*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 271-308.

RAFEL, J. (1963-1968) «La *U* catalana d'origen consonàntic», *Estudis Romànics (Estudis de Lingüística i Filologia Catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra, en el centenari de la seva naixença)*, 12, pàgs. 179-211.

– (1981) *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Barcelona, Universidad de Barcelona.

RASICO, P. D. (1981a) «El desenvolupament dels fonemes Ẑ i Ŝ en el català preliterari: Qüestions de fonologia històrica, cronologia i geografia lingüística», dins Massot, J. coord., *Estudis de Llengua i Literatura catalanes, II. Homenatge a Josep M. de Casacuberta. 2*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 5-24.

– (1981b) «El tractament català dels grups de nasal o líquida més oclusiva, a la llum de la documentació medieval: precisions fonològiques», dins Massot, J. coord.,

Estudis de Llengua i Literatura catalanes, III. Miscel·lània Pere Bohigas. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 9-25.
– (1982) *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
– (1993) «Dues qüestions de fonologia diacrònica catalana», *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Curial, pàgs. 9-19.
RECASENS, D. (1991) *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
ROHLFS, G. (1977) *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Berhefte zur ZRPh, Tübingen-Pau, Max Niemeger Verlay, 3a ed.
SANCHIS GUARNER, M. (1992) *Aproximació a la història de la llengua catalana. Creixença i esplendor*, Barcelona, Ed. Salvat, 2a ed.
SAROÏHANDY, J. (1908) «El català del pirineu, a la ralla d'Aragó», *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pàgs. 331-334.
SISTAC, R. (1993) *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
– (1998) *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu.
VENY, J. (1991) *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 9a ed.
VIUDAS, A. (1979a) «Descripción fonológica del habla de La Litera», *Archivum*, 29-30, pàgs. 423-457.
– (1979b) «Sobre la evolución de *pl-* a *pll-* y *cl-* a *cll-* en aragonés antiguo», *Anuario de Estudios Filológicos*, 2, pàgs. 355-375.

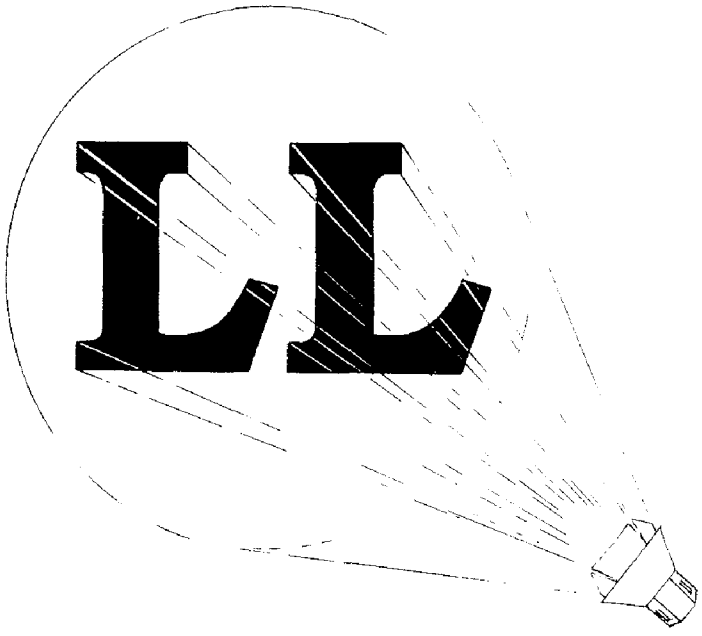

ANNEX 1: MAPES

Mapa 1: Provínicia d'Osca

1. Ribagorça; 2. La Llitera; 3. Baix Cinca

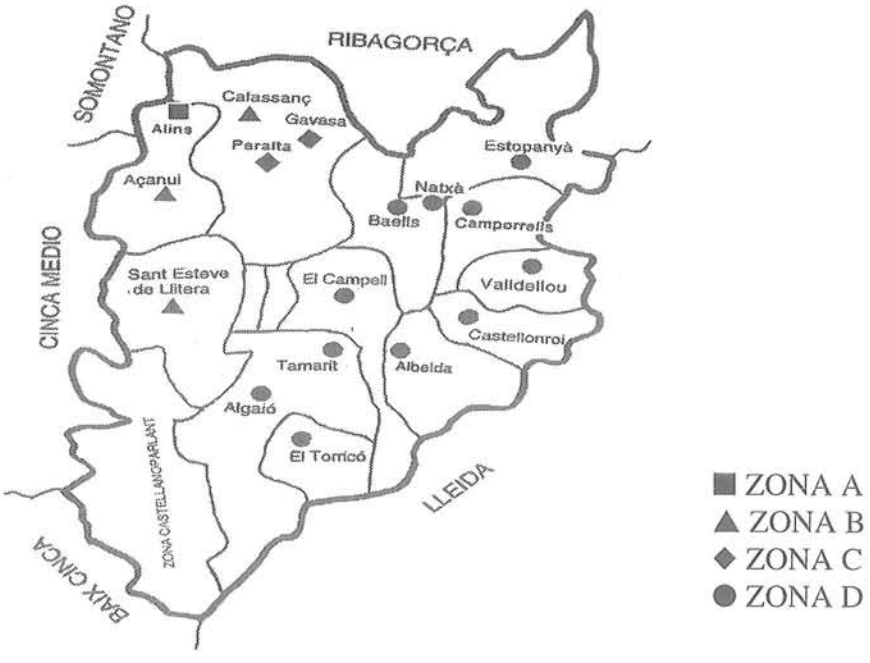

Mapa 3: Diftongació de Ĕ, Ŏ

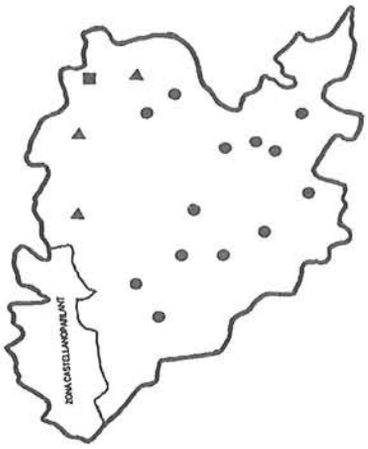

■ +75% amb diftong
▲ + 50% sense diftong
● + 75% sense diftong

Mapa 4: Evolució de -AS, -ANT

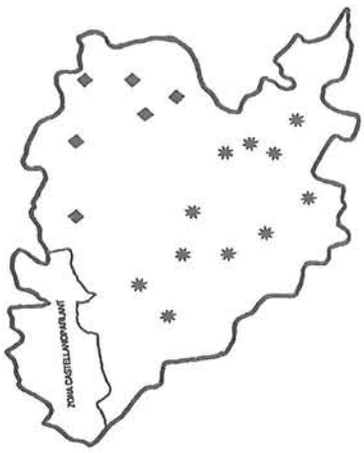

◆ -as, -an
✱ -es, -en

Mapa 5: Apòcope de /-o/

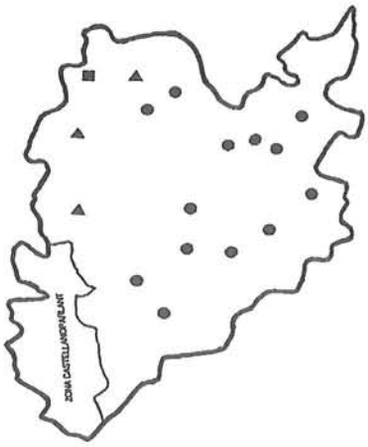

■ Resultat minoritari
▲ A l'entorn d'un 50%
● Resultat majoritari

Mapa 6: Fonema /θ/

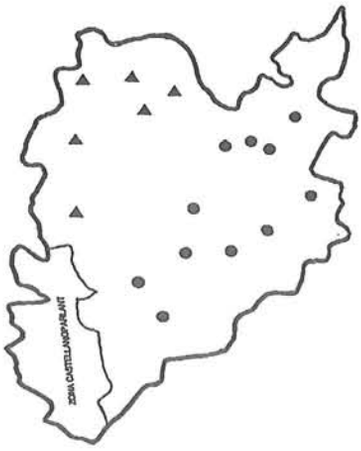

▲ Presència de /θ/
● Absència de /θ/

Mapa 7: Tractament de /-n/

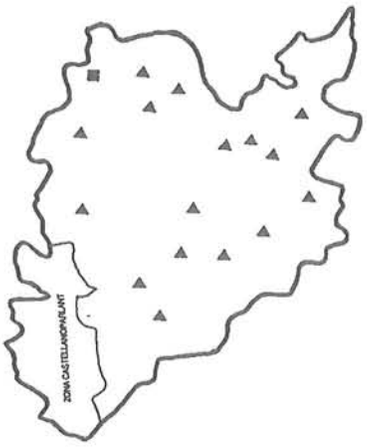

■ conservament
▲ pèrdua

Mapa 8: Evolució de -T'S

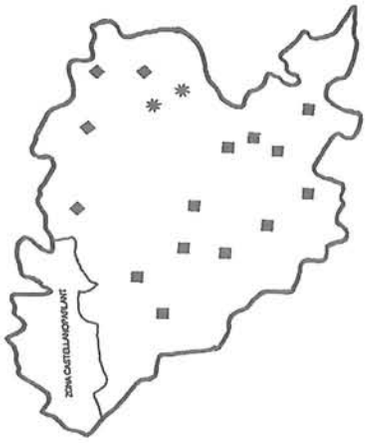

◆ /-θ/
✱ /-θ/, /-u/
■ /-ts/, /-u/

Mapa 9: Article determinat

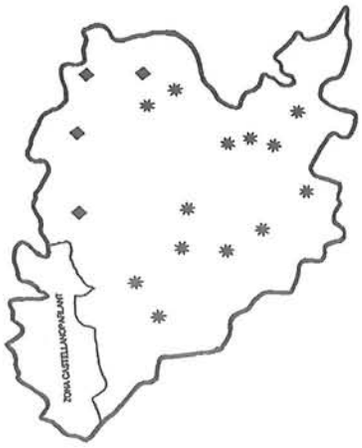

◆ el, els
✱ lo, los

Mapa 10: Demostratius

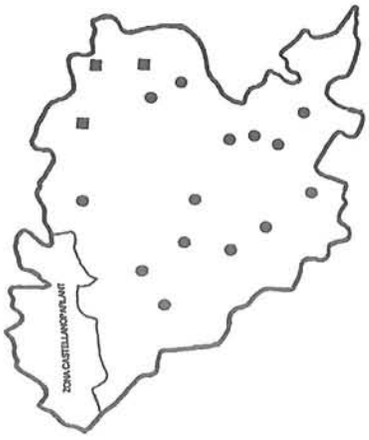

■ este, ixe / esto, ixo, aquello
● esto, ixo / açò, això, allò

Mapa 11: Numerals cardinals

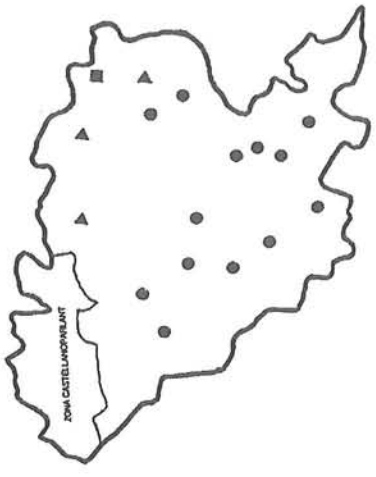

■ formes castellanes
▲ formes castellanes i catalanes
● formes catalanes

Mapa 12: Infinitius

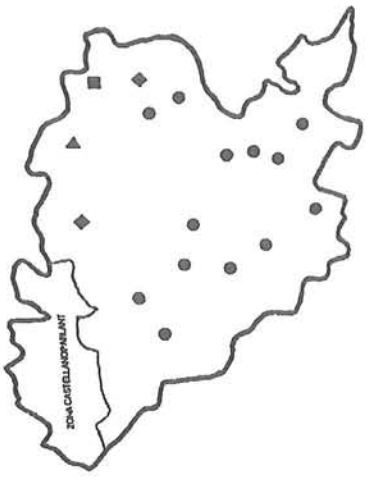

■ -er [é], (-re) ◆ -er [é], -er [e], -re
▲ -er [é], -re ● -er [e], -re

Mapa 13: Participis

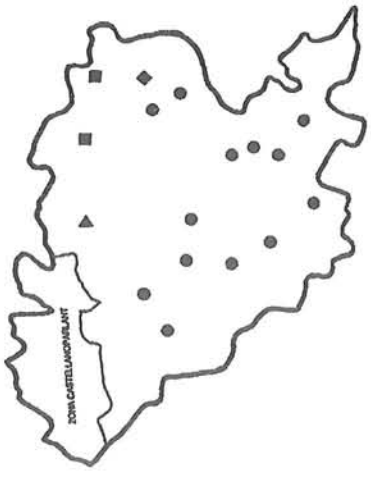

■ -au, -iu ◆ -au, -eu, -iu
▲ -at, -it ● -at, -ut, -it

ANNEX II: ETNOTEXTOS[39]

AÇANUI

Ny'haveva dòs matadors i es tocinos es pillavan con un gantxo i es degollavan i les sacavan sangre, i con ixa sangre fèvam morcilla. I después, l'esquartiriçavan, guardàvam els lomos pa partir-los pa adobar-los, la costilla, també la posàvam a part, la partívam i la posàvam en adobo, es magros... I las carnes las triàvam, pues... la més fina pa llonganiças finas, la més basta pues... ia fèvam atras un pòco més bastas pa gastar-las més pronto. I de la cabeça, de las menudències ixas se fèva butifarra. També se fèvan bulls: con la grasa que sacavan més mala, perque la mantèca... unas pieças que sacavan, pues ixo el guardàvam en pòç pa mantèca fina; la molévam, después la sulsívam i con els txintxarros que quedavan d'ixo, apanyàvam els bulls, digam, i una pòca més de mantèca, un pòco més de sebo al millor dels intestinos, hie posàvam pa, hie posàvam ixa mantèca, açucre, canèla i fèvam els bulls; ny'haveva que hi posavan algun güevo, ixo depende, cada uno... A las morcillas al millor s'hi posava armellas, I també fevan morcilleta, morcilleta que divan; d'ixo no en vai fèr mai, pero en fèvan: èva con pa i güevo, i grasa, molto güevo i armella i tot ixo, i un poquet de dolço també. Èva morcilla bllanca, pero nusatros no en vam fèr mai. I a la nègra hi posàvam açucre i el pa con ixo, armellas i grasa. Si estavan ben apanyadas de grasa i èvan dolcetas, èvan mòlt buenas.

magros: 'Pernil'. Els derivats del ll. MACRU > cat. *magre*, cast. *magro*, es van utilitzar com a sinònims de 'prim'; després, es va generalitzar l'aplicació del vocable a la carn sense greix, que avui predomina (*DCECH* III, 764). Al parlar d'Açanui (i a d'altres de la comarca lliterana) s'usa amb el significat de 'pernil', per extensió del seu sentit original.

menudències: 'Menuts, entranyes d'un animal mort'. Paraula atestada ja el 1492 en català (*DECat* V, 595b), encara que no apareix recollida al *DIEC*; es tracta d'un dialectalisme conegut en català occidental, valencià i mallorquí (*DCVB* VII, 362).

bulls: 'Producte de la matança del porc', que s'elabora segons explica l'informant. Com es pot comprovar, aquest producte no té massa a veure amb el *bull* català 'botifarra bullida feta del budell ample, farcida principalment de carn magra', molt general en el català occidental pirinenc (*DCVB* II, 730); però l'origen de la paraula ha de ser el mateix, del ll. BOTULUS, amb influències de la família de *bullir* (o *bulldre*, segons el parlar d'Açanui), ja que el *bull* s'ha de bullir per coure'l (*DECat* II, 317a).

txintxarros: Variant local del mot valencià i ribagorçà *xitxarros* 'llardons'; procedeix del castellà *chicharrón* (*DECat* IX, 562).

açucre: Variant del mot català *sucre*, però amb l'afegiment de la vocal inicial *a-* (< àr. *al-*) i amb articulació interdental sorda. La forma *azucre* es testimonia a l'asturià (*DCECH* I, 437).

armellas: Variant del català *ametlla*, del ll. AMYGDALA > AMIGDULA > AMIDDULA (*DECat* I, 278), on es pot observar que el grup secundari -D'L- s'ha resolt en /ʎ/ i no en el so palatal geminat del català comú (Badia 1984: 231). Pel que fa a la *-r-*, es pot pensar en l'article àrab *al-* per influx dels mots que el posseeixen, com en castellà, amb una dissimilació posterior entre les laterals. Aquesta forma s'atesta també a Benavarri i Fraga (*DCVB* I, 870). Cf. *armenlla* a Calassanç.

morcilletas: Diminutiu de *morcilla*, utilitzat per a la designació d'un embotit semblant a aquell però sense sang, segons explica el mateix informant.

(39) S'inclou, a continuació de cada text, l'explicació de les paraules que, des d'una perspectiva dialectal, poden resultar més interessants. Si algun mot ja s'ha comentat en un dels textos precedents, no es repeteix la informació que s'hagi donat.

CALASSANÇ

Se matava el tocino i mos posàvam uns devantals bllancos. Pillàvam la sang, retxirant-la, retxirant-la pa que no se quajase. A la vegada hie posàvam pa, que fèvam coma sopas, pa fèr coquetas nègras i morcillas. Después el rostivan, el rostiva el matador i el llavavan bèn llavat. I a la vegada el partivan i triavan las carnes: las finas a un puesto, i la basta, que èva un poquet més

grasa, a l'atro. I a la vegada fèvam llonganiças finas i llonganiças bastas, que encar èvan més bònas las bastas, que ny'haveva un pòco més de grasa. I del solomillo i tot ixo tan bueno, fèvam txoriço. I después fèvam del morro, las orellas, uns troseç del pernill de la'spanlla, una punteta també el fèvam buldre, la freixura, tot ixo fèvam butifarras, buenísimas!, mòlt bònas. De la llengua i del rinyó, ne fèvam un embutit que li divan txoricet de..., hi posàvam un poquet de carne magra a dintro, el rinyonet, que l'ubrívam, i después la llengua, i fèvam a la vegada... le posàvam aquella tèla que salleva allí... coma de grasa, que salleva a dintro, que èva coma la'nsúndia; l'embolicàvam con aquello i a dintro hie posàvam sal i espècias, que quiere dir pimienta, i a la vegada el bullívam mòlto rato; i después que n'èva de bueno!, un embotit buenísimo! Dívam el txoricet de la llengua. I después fèvam coquetas, també nègras; pero ara ia casi las nègras, casi s'han perdeu. I fèvam coquetas bllancas. Te voi a dir coma las fèva io ara: armenlla molida, güego, açucre i el pa, i a la vegada el fèvam duro con farina, i anís en grano també li posava, i anís de l'atro, a granèl.

coquetas: 'Producte de la matança del porc', que s'elabora segons explica l'informant al final del text; és el mateix que el *bull* d'Açanui (*cf. supra*).

salleva: Imperfet d'indicatiu de l'infinitiu analògic *salldre* 'sortir', variant del català antic i dialectal *sàller* < SALIRE; modernament es mantenen derivats d'aquest verb en ribagorçà i en rossellonès (*DECat* VII, 626-627).

la'nsúndia: 'Ensunya, greix de qualsevol animal'. És possible que *ensúndia* sigui el resultat de l'encreuament del mot castellà *enjundia*, del qual manté el grup *-nd-*, i el català *ensunya*, del qual conserva la consonant *-s-*, tots dos derivats del llatí AXUNGIA (*DECat* IX, 601 i ss.).

quiere: Present d'indicatiu del verb *querir* 'voler', infinitiu conegut pel català antic (*DCVB* IX, 45-46) i usat avui en alguns parlars aragonesos.

SANT ESTEVE DE LLITERA

Se fèva en dalla i en segadèra. Dispués, ny'haveva un engavellador i un piador, i uno que donava gavellas també. Dispués se piava i se ropllegava las cargas a montxòias, en sis i en nòu. Dispués, quan s'anava a trillar, se carreava en un carro o a carga en las çamugas. Dispués se descargava a l'èra, se fèva la trillada i se trillava. S'espartxivan es faixos i dispués se deslligavan, i a la vegada, a estendre la trillada. Se trillava en el trillo o en el diaplle. El trillo s'engantxava a las bèstias, dòs bèstias, i també en una. Una llevava el ruello i dòs el trillo. I anar donant vueltas, pendre i dixar, pendre i dixar. Lo menos se teniva que donar tres vueltas, tres txiradas lo menos, u quatre. I a misdia dixavan la trillada i tenivas que escobar l'èra, se rodava l'èra i a la tocada de la una, a tornar a engantxar a trillar. Dispués a ropllegar-la i a ventar en forca, una de tres denç, dispués ia anava la de quatre i de sis. Dispués, quan s'hèva sacat la palla, se ropllegava altra vegada i se forqueava, uno forqueava, l'altro trespalava. Dispués se crivava i se posava en sacs, i a cargar-mus al coll, a cargar a la bèstia o coma fose.

segadèra: Variant dialectal del català *segadora*, característica del ribagorçà (*DECat* VII, 734). S'ha de destacar el canvi de sufix en la formació d'aquest mot, ja que, enfront del català *-dora*, s'afegeix l'aragonès *-dera*.

piar: 'Lligar', variant del català general *pitjar* amb fonètica dialectal i amb un sentit una mica esbiaixat, que tira més aviat cap al castellà, malgrat que aquesta accepció es documenta en català antic (*DECat* VI, 564). És paraula característica del ribagorçà. D'ella deriva el substantiu *piador* 'encarregat de lligar els feixos'.

ropllegava: Variant ribagorçana del català *replegar* 'arreplegar', amb labialització de la vocal pretònica per la /p/ següent (*DECat* VI, 607b; *DCVB* IX, 570).

cargas: 'Conjunt de sis feixos'.

montxòias: 'Conjunt de més de nou feixos'. El català comú *monjoia* té el significat de 'petit munt de trepadella, de fajol, etc., segats' com a segona accepció (*DIEC*, s.v.); amb el sentit de 'munt de garbes' s'atesta al Baix Empordà (*DECat* V, 778a).

çamugas: 'Samugues, dispositiu de fusta, compost de dues barres amb trevessers, que serveix per transportar productes agrícoles, lligant-lo amb fortes cordes al bast d'un animal' (*DECat* VII, 650). Aquest mot del català occidental (*cf. DCVB* IX, 719) canvia a Sant Esteve de Llitera la /s/ inicial per /θ/, seguint una tendència general de l'aragonès (Alvar 1953: 170-171).

trillada: 'Batuda, estesa de garbes que es posa a l'era; també acció de trillar, i el conjunt de cereals batuts'. És un derivat del verb *trillar*, característic d'alguns parlars catalans d'Aragó (*DCVB* X, 525).

faixos: Variant aragonesa del català *feix*, que té la seva prolongació en el català ribagorçà *faix* (*DECat* III, 928b; *DCVB* V, 700).

diaplle: Enfront del *trillo*, el *diaplle* és un altre tipus de trill que consisteix en una taula que porta encastades una sèrie de làmines de ferro tallants en lloc de les pedres (*DCVB* IV, 396). Segons el nostre informant, es tracta d'una versió més moderna que el *trillo de pedrenyas*. En aquest cas, hom ha aplicat el calificatiu de *diable* a un instrument agrícola, segurament per la seva violència i la seva efectivitat a l'hora de trencar i tallar la palla. Fonèticament, cal destacar l'ensordiment de la consonant bilabial sonora per una intensificació de l'articulació.

ruello: 'Corró, cilindre pesant de pedra o de ferro que, fent-lo rodar sobre quelcom, serveix per a aplanar-ho, compactar-ho, aixafar-ho, etc.'. Forma aragonesa, enfront del català dialectal *roll* o *rull* (*DECat* VII, 383a).

escobar: 'Escombrar'. Forma antiga del català (*DECat* III, 531), que es conserva dialectalment sobretot per influx del castellà.

engantxar: Aquí té el significat de 'començar una feinar'.

trespalava: Variant del català comú *traspalar* 'passar amb la pala (gra, terra, etc.), d'un lloc a un altre'.

crivava: 'Garbellar, passar pel garbell'. Derivat del substantiu *criva* (l. CRIBRA), utilitzat a les àrees valenciana i ribagorçana (*DECat* IV, 360a; *DCVB* II, 766).

PERALTA DE LA SAL

Io vai anar a Huesca en lo *padre* Monfort, que estava de retor aquí, i'l iaio Frantxona, perque algunas vegadas el *hermano*, antes de llevantar-me io del llit ia puiava a trucar a casa: «Venga! ia te pòç llevantar, que m'ha dit lo retor que baixes, que hem d'anar a Huesca». «I qué he de fèr io a Huesca?». Au!, tirava cap allà baix. Ni hèva demanat audència pal governador, ni res del món; pero el iaio Frantxona, cinc u sis fàrias al bolsó, i la bolsa dels carambèlos pa las secretàrias que ny'hèva allí. Arribàvam allí a l'això, i a devant, ia no demanàvam permís ni res. I anàvam a demanar, coma te dim, cosas pal lloc, i això. Pues, si vas a n'algú per astí, diu: «Oh! perque lis conveniva a n'ells». Aquí lo que ham de mirar és que estiga bè'l lloc, convinga a n'ells o no convinga; pero el benefici e pa naltros. Quan vam anar a demanar pa las aiguas, ia hu sap esto, tenívam que anar a buscar l'aigua allà a un barranc, a pagar una pèrra per cànter; tenívam que anar a buscar l'aigua a un barranc, en los argadèlls i'ls cànters, en la mula. Bueno; vam demanar aigua pal lloc. «Oi! que si açò, oi! que si allò; a bòn prèu mos costarà, ia lis podem dona(r)'l lloc». Pues si se pagava una pèrra, com aquell que diu, pues mos vam trobar l'aigua al lloc. Lis conveniva a n'ells; pero, qui se n'usufructa d'això? Lo teléfono, igual. Apanya(r)'ls carrèrs, pues enterament igual. Mira que ny'hèva txent allavònç, que encar ny'ha mòlç ara.

bolsó: 'Butxaca'. Aquesta adaptació del castellà *bolsón* ha assolit el significat concret que s'enregistra en el text; és una paraula característica també del català de Benavarri (*DCVB* II, 563).

carambèlos: S'atesta aquí un fenomen de caràcter vulgar, pel qual la consonant *-m-* origina el grup *-mb-*; és freqüent al castellà d'Aragó i reflecteix el procés fonètic natural contrari al que afavoreix les assimilacions del tipus MB > *m* (Frago 1978: 67-69). A la Llitera, avui és una solució que està limitada als parlants de més de 60 anys. També s'ha proposat l'influx del mot *carámbano* (*DCECH* I, 851).

pèrra: 'Moneda de coure amb un valor de deu cèntims de pesseta'. És un castellanisme, que procedeix del mot *perro* 'gos'; per extensió del seu significat pejoratiu, ha designat una moneda de molt poc valor (cf. *DCECH* IV, 499a).

argadèlls: 'Arguenells, cistells fets de malla ampla de castanyer reforçats en la part superior per un bastidor de fusta, els quals es posen en nombre de dos a cada costat de l'animal de càrrega'. Derivat del ll. *ARGANUM, amb influència en el radical del b. ll. ERGATA; s'utilitza a les àrees ocidentals del català (*DECat* I, 386; *DCVB* I, 849).

EL TORRICÓ

Quan crivàvem lo bllat o l'òrdi, a la part de l'aire, la palla o pols que ny'hagués, o bròsa, caïve en contra de l'aire, i allevòns ny'havie un que balive pa saca(r)'n més. Sacàvem la palla sense ventar, per demunt; pero'l radèr camí, si quedave mitxa èra después de sacar la palla, aquella ia no la'scobàvem, perque s'hi havia de tornar a tirar la garba; però la part aquella que hi havien de tornar a pasar, s'havie d'escobar. Les grapes se ficaven a part; i quan s'acabave de trillar, se fie una rollada, perque quedave lo bllat vestit; allevòns se fie una rollada de tot lo trillat, de tot lo que sobrave. Oh!, ère la trillada més bòna que fíem, lo dia la rollada, perque, claro, la fíem grasa perque quedés més net, per no pèdre tant temps, hi anave molt gra, allí a les grapes. I'l radèr dia, pues la rollada que's dive, perque s'emplleave, pues qué te diré io, lo menos quatre hòres lo roll en les mules, i anant-la retxirant, perque tot aquell vestit, se despullave. Ixa ère la rollada. Un any va ixir cinquanta quartères de les grapes; ia te dic, ère la millona, ère'l dia que fíem la lifara.

balive: 'Balejar, separar amb l'escombra residus de palla, d'espiga, gra sense espellofar, que cauen amb el gra en destriar-lo de la palla'. La forma d'imperfet d'indicatiu del text remet a l'infinitiu *balir*, enfront del català comú *balejar*.
camí: 'Vegada, una volta'. Amb aquest significat és comú a moltes comarques occidentals i tarragonines (especialment, la zona de l'Ebre), i es deixa sentir bastant fins a la Ribagorça (*DECat* II, 453b).
grapes: 'Grapissos, pallot amb gra'. Cfr. *DECat* IV, 619.
rollada: 'Feina desenvolupada amb el *roll* o *corró*, que consisteix a passar aquest instrument per damunt dels grapissos amb la finalitat de destriar millor el gra de la palla'.
vestit: 'Blat amb pellofa'.
roll: 'Corró'. També s'utilitza a la Ribagorça, a la Conca de Tremp i al Pla d'Urgell (*DCVB* IX, 5454).
millona: Forma col·loquial femenina de l'adjectiu *millor*.
lifara: 'Alifara, berenada, esp. la servida a l'era el darrer dia de batre, en què prenen part tots els batedors'. També s'utilitza amb el sentit general de 'convidada de menjar o beure per celebrar alguna cosa' (cf. *DCVB* I, 511).

PERE NAVARRO

ELS PARLARS DE TRANSICIÓ ENTRE EL CATALÀ OCCIDENTAL I L'ORIENTAL

1. PRESENTACIÓ

Tradicionalment, la llengua catalana ha estat dividida en dos grans blocs dialectals: l'occidental i l'oriental. Va ser Milà i Fontanals el qui, l'any 1861, establia, per primera vegada, aquesta classificació dels dialectes catalans. I ho feia, «amb encert», segons Joan Veny (1998: 17), a partir d'uns criteris relacionats amb el vocalisme àton: els parlars del bloc occidental mantenen l'articulació de les *a*, *e* i *o* en aquesta posició, mentre que els del bloc oriental neutralitzen en [ə] les *a* i les *e* i en [u] les *o*.

Posteriorment, va ser Antoni Maria Badia i Margarit (1951)[1] el qui va afegir-hi un altre criteri: el del resultat de [e] tònica del llatí vulgar, procedent de les vocals llatines Ĭ i Ē, articulades [e] en els parlars del bloc occidental i [ə] o [ɛ] en els del bloc oriental.

Joan Veny, en el llibre *Els parlars catalans*,[2] recull aquests tres criteris anteriors però n'afegeix 15 més, la qual cosa implica augmentar de 3 a 18 els trets més generals que serviran per oposar els parlars dels dos blocs dialectals.

A partir de l'aplicació d'aquests criteris, s'ha constatat que les isoglosses que il·lustren els tres fenòmens fonètics anteriorment esmentats no se superposen, no coincideixen. Com que el feix d'isoglosses augmenta si hi sumem els criteris proposats per Veny, això significa que el pas d'un bloc dialectal a l'altre es produeix sense ocasionar un canvi sobtat de trets; és a dir, no es poden establir uns límits clars entre

(1) La cita és de l'edició de la traducció catalana de l'any 1981, p. 57.

(2) En la seva dotzena edició, del 1998, en la qual ha modificat un dels criteris formulats en l'edició anterior de 1982.

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 91-105

ambdós blocs dialectals. Aquest fet provoca que entre el dos blocs aparegui una zona de transició que, de nord a sud, s'estén per les comarques de l'Alt Urgell, el Solsonès, la Segarra, la Conca de Barberà, el Priorat, el Baix Camp i la Ribera d'Ebre.

2. ESTUDIS ANTERIORS

El territori aquí estudiat ja ha estat objecte d'algunes investigacions dutes a terme amb el propòsit d'establir la frontera dialectal entre el català occidental i el català oriental. Aquest és el cas dels treballs de Maria Teresa Cabré (1977); de Montserrat Alegre, Joaquim Güell i Joan Rofes (1980); i de Maria Rosa Duran (1985). L'interès per establir la frontera entre els dos blocs dialectals ha estat present, també, en l'obra de diversos filòlegs, com per exemple Antoni M. Alcover (1909: 203), Antoni Griera (1920), Antoni M. Badia i Margarit (1951), Manuel Sanchis Guarner (1980) i Joan Veny (1982) (mapa 1), i Montserrat Alegre (1991).

3. OBJECTIUS, CRITERIS I METODOLOGIA

El present treball no es proposa revisar ni modificar els criteris de divisió dialectal del català, sinó que la seva intenció és establir, amb dades precises, l'àrea de transició entre el català occidental i l'oriental al sud d'aquesta zona, que s'estén per les comarques de la Conca de Barberà, el Priorat, el Baix Camp i la Ribera d'Ebre (mapa 2). Els criteris seguits són els que proposa Joan Veny (1998: 19-20), criteris qualitativament productius i racionalment sòlids, rigorosos, fonamentats i gens arbitraris, malgrat les discrepàncies que han manifestat Viaplana (1985), DeCesaris (1990) o Recasens (1990), entre d'altres.

Les dades lingüístiques que s'aporten són fruit d'un treball de camp dut a terme per l'autor d'aquest estudi entre els anys 1996 i 1998. Han estat triats informants que complien els requisits establerts en treballs d'aquesta índole, això és que són nascuts a les localitats enquestades i que tenen els pares i, si és el cas, també el o la cònjuge procedents del mateix lloc. La franja d'edat dels informants ha comprès totes les generacions a partir dels 25 anys i han estat enquestats tant homes com dones. El qüestionari utilitzat s'ha basat en el de *l'Atles Lingüístic del Domini Català*[3] i ha constat d'unes 170 entrades que corresponen als diferents nivells lingüístics –vocalisme tònic i àton, consonantisme, morfologia nominal i verbal, lèxic.

També han estat tingudes en compte l'obra de Daniel Recasens sobre el Camp de Tarragona (1985) i la de Carme Plaza sobre la Conca de Barberà (1996). S'han tingut en consideració totes les localitats que configuren les esmentades comarques per tal d'aconseguir la màxima precisió. Aquesta investigació ve a completar, de vegades, o

(3) Publicat, el 1993, per l'Institut d'Estudis Catalans.

a esmenar, en d'altres, els treballs ja al·ludits de Cabré (1977), Alegre-Güell-Rofes (1980) i Alegre (1991).

Com que la zona estudiada en aquest treball presenta una situació de veïnatge amb l'àrea per on s'estén el subdialecte tarragoní, amb el qual comparteix una bona colla de característiques, no seran tinguts en compte els següents trets exposats en la llista de Veny (1998: 19-20):

4: la Ŭ de IŬNCU > [u]
5: QUÁ, GUÁ tònics es mantenen
6: QUA, GUA àtons es mantenen
7: no coneix el fenomen de la iodització
8: [tʃ] africada inicial o postconsonàntica
9: [ʃ] intervocàlica i final precedida de iod
11: nasal adventícia *mangrana, llangost*
13: plurals d'antics proparoxítons llatins en 'NS
15: formes plenes dels pronoms personals febles

Cal puntualitzar, encara, que, com que el número 14 de la llista de Veny (morfema de 1a persona del present d'indicatiu dels verbs del primer grup) coincideix amb el resultat del manteniment o neutralització de *o* en posició àtona, no ha estat tingut en compte. Els números 10 –presència o absència de reforçament amb dental de mots acabats en -/r/– i 12 –doble solució del mot llatí HEDRA–, de l'esmentada llista tampoc no han estat tinguts en consideració. Tanmateix, cal precisar que els criteris 1 i 2, referents a la distinció o a la neutralització de les *a*, *e* i *o* àtones, han estat desglossats en dos cadascun d'ells, ja que les esmentades vocals no tenen el mateix resultat quan es troben en posició pretònica o quan es troben en posició posttònica.

4. ANÀLISI DELS TRETS LINGÜÍSTICS

Basant-nos en la mateixa llista proposada per Veny (1998:19-20), són vuit els trets estudiats en aquest treball.

4.1. Distinció o neutralització de *a* i *e* pretòniques

De les quatre isoglosses que il·lustren el vocalisme àton, aquesta és la que transcorre més cap a occident. A la seva esquerra –on es distingeix entre *a* i *e* pretòniques–, i de sud a nord, se situen les localitats de: Masriudoms, Pratdip, la Torre de Fontaubella, Porrera, Siurana, Vilanova de Prades, Vallclara, Vimbodí, Belltall i Passanant (mapa 1).

4.2. Distinció o neutralització de /e/ àtona final

De totes les isoglosses referides al vocalisme àton, la que deixa més territori dins el bloc occidental és la que marca la distinció de /e/ àtona final. També de sud a nord, i a la seva esquerra, apareixen –amb el manteniment de /e/ àtona final– les localitats de Masriudoms, Pratdip, Colldejou, la Torre de Fontaubella, Pradell de la Teixeta, Porrera, Siurana, Prades, l'Espluga de Francolí, Barberà de la Conca, Sarral, Montbrió de la Marca, Biure, les Piles i Santa Coloma de Queralt. A la banda occidental d'aquesta isoglossa es poden trobar dues realitzacions de /e/ posttònica final: la palatal semitancada [e] i la palatal tancada [i], pròpia dels parlars xipelles, localitzables a la comarca de la Conca de Barberà.

El fenomen de tancament en [i] de /e/ àtona final es produeix a les localitats de Barberà de la Conca, Blancafort, Conesa, Forès, Ollers, Pira, Savallà, Senan, Solivella, en les quals encara gaudeix d'una vitalitat prou considerable. Esporàdicament i molt residualment, es pot trobar el resultat de [i] a l'Espluga de Francolí, les Piles, Biure, Santa Coloma de Queralt i a Pradell de la Teixeta, ja a la comarca del Priorat (mapa 1).

4.3. Distinció o neutralització de *o* i *u* pretòniques

Situats ja en el vessant velar, el fenomen de distinció o neutralització de *o* i *u* pretòniques transcorre completament paral·lel al de *a* i *e* en la mateixa posició. S'hauria pogut, doncs, representar els dos fenòmens només amb una sola isoglossa, però, com que és possible que més al nord de la zona estudiada se separin, s'ha considerat oportú assignar una isoglossa per a cada vessant vocàlic. Per tant, mentre no es pugui completar l'estudi, s'haurà d'interpretar com a provisional la necessitat d'una o dues isoglosses (mapa 1).

4.4. Distinció o neutralització de *o* i *u* àtones posttòniques

Les *o* àtones en posició posttònica vénen representades a través de la segona isoglossa començant per orient. A la seva dreta –on és articulada [u]–, i de sud a nord, hi quedaran les localitats de l'Hospitalet de l'Infant, l'Argentera, Arbolí, la Febró, Capafonts, l'Espluga de Francolí, Blancafort, Solivella, Forès i Savallà (mapa 1).

4.5. Tractament de les vocals llatines Ĭ i Ē en posió tònica ([e] en llatí vulgar)

Si afegim als quatre trets del vocalisme àton aquest altre que té en compte el resultat de la [e] tònica del llatí vulgar, el territori on s'observarà el resultat propi del català oriental es desplaçarà més cap a ponent. D'aquesta manera, pràcticament tot el Priorat quedaria inclòs dins el bloc oriental –llevat de les localitats de Falset i la Bisbal de Falset (mapa 1). Aïllat geogràficament trobem el mateix resultat de [ɛ] a la localitat de Ginestar, a la veïna comarca de la Ribera d'Ebre.

Tot i que la solució majoritària, a la dreta d'aquesta isoglossa –a les comarques estudiades i també a tot el Camp de Tarragona–, és la de [ɛ], cal remarcar que alguns resultats coincideixen amb els dels parlars del bloc occidental –[e]– en mots com *sense* < SĬNES o *setze* < SĒDĔCE. A més, a la localitat de Margalef –a la comarca del Priorat–, ubicada a la dreta de l'esmentada isoglossa i on, per tant, el resultat de [e] tònica del llatí vulgar és [ɛ], l'evolució de la Ĭ dels sufixos de diminutiu llatins -ĬTTU, -ĬTTA constitueix una excepció, ja que s'hi articula [e], com fan els parlars del bloc occidental.

4.6. Increment incoatiu -ĪSC- o -ĒSC-

De les dues isoglosses referides a la morfologia verbal, la que es refereix a l'increment dels verbs incoatius és la que es desplaça més cap a llevant, deixant a la dreta –amb la solució provinent de -ĒSC-, pròpia dels parlars del bloc oriental *pat[ɛ́]ixo*– tota la Conca de Barberà, pràcticament tot el Priorat –llevat de Margalef i la Bisbal de Falset, on s'usa *pat[í]xo*–, tot el Baix Camp –llevat de Vandellòs, Masdemboquera i Masriudoms, on també apareix *pat[í]xo*– i les localitats de Darmós i la Serra d'Almos –a la Ribera d'Ebre. Cal tenir present, però, que el resultat de la Ē llatina no és el mateix a totes les localitats on s'empra aquest infix: a Falset, Darmós i la Serra d'Almos el timbre de la vocal palatal és [e], propi dels parlars occidentals: *pat[é]ixo* (mapa 2).

4.7. Desinències de les persones 2, 3 i 6 del present de subjuntiu

La segona de les isoglosses de la morfologia verbal és la que fa referència als morfemes de les persones 2, 3 i 6 del present de subjuntiu (mapa 2). Els parlars que es troben a la dreta d'aquesta isoglossa presenten la vocal morfemàtica *-i*, pròpia dels parlars orientals. En canvi, a l'esquerra apareixen tres tipus de morfemes vocàlics:

-e a Miravet –la Ribera d'Ebre–: *que tu dónes, que ell done, que ells donen.*

-ie/-ia a Ginestar i Rasquera –la Ribera d'Ebre:[4] *que tu dónies, que ell dónia, que ells dónien.*

-o a Ascó, la Torre de l'Espanyol i Vinebre –la Ribera d'Ebre–: *que tu donos, que ell dono, que ells dóno*

4.8. Lèxic específic: *espill/mirall, panís/moresc/blat de moro, paloma/papallona, botana/fuada, roig/vermell*

En el nivell lèxic, com a mostra de l'oposició entre els dos blocs dialectals, s'han triat cinc grups de geosinònims. Dels quatre termes lèxics que proposa Veny en la seva

(4) Aquests morfemes apareixen, també, a les veïnes localitats del Perelló i l'Ametlla de Mar, a la comarca del Baix Ebre.

llista de trets opositors entre el català occidental i l'oriental (1998: 20), tres són presents en el subdialecte tarrragoní: *xic*, *melic* i *corder*. És per aquest motiu que només se n'ha conservat un dels que Veny proposa –*espill*– i han estat triats quatre termes més per tal d'il·lustrar la repartició territorial de cinc significats en les comarques estudiades. És el cas dels termes *paloma/papallona, roig/vermell, panís/moresc/blat de moro, botana/fuada* (mapa 3).

A les comarques del Baix Camp, la Conca de Barberà i el Priorat, la forma *espill* no és utilitzada en cap de les localitats que les configuren: la forma usual allí és *mirall*. A la comarca de la Ribera d'Ebre, a les localitats de la Palma i de la Torre de l'Espanyol, es va constatar que el terme emprat en l'actualitat és també *mirall*, però s'afirmava que els més vells havien usat la forma *espill*. A la resta de localitats de la Ribera, tot i que usualment es fa servir encara *espill*, la pràctica totalitat d'informants va respondre que també s'emprava la forma *mirall*.

Encara es manté viva la forma *paloma*, o el seu diminutiu *palometa*, a tota la comarca de la Ribera d'Ebre, a les localitats de Vandellòs i Masdemboquera –al Baix Camp–, i a setze localitats del Priorat. En aquesta darrera comarca cal especificar que, en les poblacions on es va recollir la forma pròpia dels parlars orientals, aquesta presentava la variant *papellona* –diferenciant les dues pretòniques: la inicial articulada [a] i la interna articulada [e]. La distinció de timbres d'ambdues vocals es podria explicar o bé a través d'una dissimilació vocàlica o bé a través de l'evolució directa de la forma etimològica llatina *PAPĬLĬŌNA, en la qual la Ĭ àtona hauria esdevingut [e] seguint la llei fonètica corresponent. Cal advertir que la forma *papallona* –amb la segona pretònica grafiada *a*– no té cap justificació etimològica. A la localitat de Belltall –la Conca de Barberà–s'utilitza la variant *voliana*, forma que apareix per diverses comarques de Ponent com les Garrigues, l'Urgell, la Noguera i alguns pocs pobles de la Segarra (Reñé 1983: 68).

Semblantment al que s'esdevé amb la unitat lèxica anterior, l'extensió geogràfica de *roig* abraça tota la comarca de la Ribera d'Ebre, catorze pobles del Priorat i quatre de l'extrem sud del Baix Camp –l'Hospitalet de l'Infant, Masriudoms, Masdemboquera, Vandellòs i Pratdip. També resulta quasi innecessari fer notar que, en totes les poblacions on encara és viu el terme *roig*, aquest es veu, cada vegada més, desplaçat pel geosinònim oriental *vermell*; l'escola és l'àmbit fonamental de la seva propagació.

El quart exemple pertanyent al nivell lèxic és el que ve representat per les tres variants següents: *panís* –pròpia de quasi tot el bloc occidental–, *moresc* –usual en el subdialecte tarragoní– i *blat de moro* –característica del català central. A pràcticament tota la Conca de Barberà es fa servir la forma tarragonina *moresc* –només a les Piles, Biure, Santa Coloma de Queralt i Aguiló apareix la variant *blat de moro*–, així com també és general a les comarques de l'Alt Camp, el Tarragonès i la pràctica totalitat de la del Baix Camp –llevat de l'Hospitalet de l'Infant, Masriudoms, Masdemboquera, Vandellòs i Pratdip, on s'usa *panís*. Ja dins la comarca del Priorat, Poboleda, la Morera,

Siurana, Cornudella i Ulldemolins utilitzen també *moresc*. A la resta del Priorat i a tota la Ribera d'Ebre, la forma usual és *panís*.

El darrer dels exemples del nivell lèxic és el format per la parella *botana/fuada* –«forat produït a la roba per una espurna de foc»–, que, tot i que només coneixen una extensió geogràfica reduïda, serveixen per il·lustrar el caràcter de zona de transició que presenten les comarques estudiades. La forma *botana* és recollida pel *DCVB* (vol. 2, 616) a Móra d'Ebre, Gandesa i Tortosa, i *fuada* –com a variant de *fusada*, amb la pèrdua de l'alveolar sonora intervocàlica– és localitzada pel *DCVB* (vol. 6, 101) al Penedès i al Camp de Tarragona. Doncs bé, la variant *botana*, general a tota la Ribera d'Ebre i a tot el Priorat, és emprada a Vilanova de Prades –la Conca de Barberà– i a tretze localitats del Baix Camp –l'Hospitalet de l'Infant, Masriudoms, Masdemboquera, Vandellòs, Pratdip, Colldejou, Mont-roig, l'Argentera, Duesaigües, Botarell, Riudecols, Arbolí i la Febró. De les cinc isoglosses lèxiques, aquesta és la que transcorre més cap a llevant.

5. CONCLUSIONS

Per regla general, en els treballs on es fa referència a la frontera entre els dos blocs dialectals del català, molt poques vegades s'especifica quin o quins són els criteris a partir dels quals se n'estableixen els límits. Aquest estudi que el lector té a les mans sobre la zona sud de l'àrea de transició entre el català occidental i l'oriental, a les comarques de la Conca de Barberà, el Priorat, el Baix Camp i la Ribera d'Ebre, té la voluntat de ser més explícit.

Aquesta modesta contribució a la geolingüística catalana ha intentat aportar noves dades sobre la partió dels dos blocs dialectals del català. I ho fa seguint el criteri clàssic: el del resultat de la [e] tònica del llatí vulgar i del de les vocals àtones /a/, /e/ i /o/ –especificant quan les àtones són pretòniques o són posttòniques–; també s'ha tingut en compte el resultat de l'infix dels verbs incoatius. Els altres trets proposats per Veny (1998: 19-20) no han estat tinguts en compte, o bé perquè abracen tot o bona part del subdialecte tarragoní,[5] o bé perquè queden inclosos dins un altre tret.[6] El nivell lèxic,[7] tot i que aporta una valuosa informació, ha de ser tractat independentment, ja que presenta una ingent variació.

Les isoglosses relatives al vocalisme àton transcorren paral·leles i mai no s'entrecreuen. D'esquerra a dreta, d'occident cap a orient, segueixen l'ordre següent:

a, *e* pretòniques
o pretònica
o posttònica
e posttònica

(5) Trets números 4-13, 15

(6) Tret número 14, referent al morfema de 1p. IP, inclòs en el resultat de la vocal /o/ posttònica final.

(7) Tret número 18.

Tal i com s'ha pogut constatar, el manteniment de les vocals pretòniques, tant *a*, *e* com *o*, és el tret que es desplaça més cap a ponent, mentre que el manteniment de les vocals posttòniques és el que se situa més cap a llevant. Les vocals posttòniques, doncs, es presenten més resistents al canvi.

La isoglossa que indica el resultat de la [e] tònica del llatí vulgar, provinent de Ĭ, Ē del llatí clàssic, s'eixampla cap a l'esquerra, cap a ponent. Com es pot observar en els mapes, aquesta isoglossa presenta un traçat tortuós a les comarques del Priorat i de la Ribera d'Ebre. Si en lloc d'un mapa d'isoglosses en tinguéssim un de sintètic, veuríem com les localitats de Falset, al Priorat, i de Ginestar, a la Ribera d'Ebre, constitueixen dos illots en relació amb aquest fenomen, sense continuïtat geogràfica, envoltats de parlars que presenten la solució oposada. Un cas semblant és el que s'esdevé a la localitat de Sarral, a la Conca de Barberà, on el manteniment de la /o/ posttònica deixa aïllat el parlar enmig de pobles on és articulada [u].

De les dues isoglosses relatives a la morfologia verbal, la que deixa més territori a la solució oriental és la que representa el morfema vocàlic del present de subjuntiu; és la que transcorre més cap a ponent. La isoglossa que se situa més cap a llevant és la relativa a l'increment dels verbs incoatius. Aquesta és la que transcorre més pròxima a la del resultat de [e] tònica del llatí vulgar.

Aquestes set isoglosses conflueixen en un sol feix compacte només quan arriben a la mar, trobant-se totes a la serra del coll de Balaguer. Deixen a la banda oriental la localitat de l'Hospitalet de l'Infant, i a l'occidental, la de l'Ametlla de Mar (mapa 6).

Quant al nivell lèxic, es constata que els termes *mirall*, *papallona* i *vermell* –propis del català oriental– van guanyant territori i estan desplaçant els termes genuïns occidentals *espill*, *paloma* i *roig*, respectivament. És a la comarca del Priorat on millor s'observa el lent i progressiu canvi lingüístic de formes que es desplacen de llevant fins a ponent.

Així, doncs, el pas d'un bloc a l'altre no es realitza nítidament. L'àrea de transició entre el català occidental i l'oriental presenta uns trets heterogenis, solucions mixtes de les dues zones dialectals. Aquest conjunt de parlars, gens homogenis, comparteix trets dels dos blocs. Per tant, el treball aquí presentat mostra que no es pot delimitar la «frontera» pròpiament dita entre l'un i l'altre blocs dialectals. I com diu Joan Veny (1988:33):

> No cal insistir en la inexistència d'una frontera lineal entre occidental i oriental, sinó en l'existència d'una franja de transició dels fets representada per un gruix d'isoglosses que suara cavalquen gairebé sobre la frontera «teòrica», suara va més cap a l'oest, suara més cap a l'est; la llengua és un producte històric, de factors complexos, i aquests desajustaments en les clivelles isoglòssiques formen part del «continuum» lingüístic.

Havent aplicat els criteris anteriorment exposats, això és: els quatre trets relatius al vocalisme àton: *a*, *e* pretòniques, *e* posttònica final, *o* pretònica i posttònica, el referit al vocalisme tònic: resultat de la [e] del llatí vulgar provinent de Ĭ i Ē del llatí clàssic i el que té en compte l'infix dels verbs incoatius: per a l'occidental -ĪSC- i -ĒSC- per a l'oriental, es pot concloure que els parlars de transició entre els dos blocs dialectals són els compresos entre la isoglossa més oriental –/e/ posttònica final– i la més occidental –increment dels verbs incoatius–.[8] Seguint aquests criteris, la zona per on s'estenen els parlars de transició entre els dos blocs dialectals del català presenta la següent distribució geogràfica per comarques i localitats:

LA RIBERA D'EBRE: Ginestar, Darmós i la Serra d'Almos.
EL PRIORAT: tots els pobles de la comarca, llevat de la Bisbal de Falset.[9]
EL BAIX CAMP: Masriudoms, Masdemboquera, Vandellòs, Pratdip, Colldejou i Prades.
LA CONCA DE BARBERÀ: tota la comarca llevat de les localitats de Vilaverd, Montblanc, Lilla, la Guàrdia dels Prats, Vallespinosa, Pontils i Aguiló.

Per tal de poder establir en la seva totalitat la zona de transició entre els dos blocs, convindria, peremptòriament, que es completés aquesta investigació a les comarques de les Garrigues, l'Urgell, la Segarra, el Solsonès i l'Alt Urgell.[10]

6. MOSTRA DEL PARLAR D'ALGUNES LOCALITATS

A manera d'exercici pràtic, a partir de l'aplicabilitat de les isoglosses detallades en els mapes número 1 i 2, ens proposem oferir la variació fonètica i morfològica de la parla de 18 localitats de la zona estudiada, a través de la frase següent:

Pateixo per si no podem arribar demà i que les xiquetes ja no hi siguin

LA RIBERA D'EBRE
Ginestar
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síγien]

Miravet
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síγen]

Rasquera
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síγien]

la Serra d'Almos
[patéjʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síγin]

(8) No s'han tingut en compte les isoglosses lèxiques pels motius exposats més amunt i tampoc no ho ha estat la que fa referència als morfemes de les persones 2, 3 i 6 del present de subjuntiu, ja que, tot i que a la zona estudiada transcorre prou paral·lela a la de l'increment dels verbs incoatius, si s'ampliés l'estudi a comarques més septentrionals podria distorsionar en gran manera el resultat final.

(9) Montoya (1985: 53) considera que la meitat est del Priorat pertany al bloc oriental i que la meitat oest s'ubica en l'occidental.

(10) Cal recordar els treballs realitzats per Guiter (1952), Russell-Gebbett (1956, 1961) i Barniol (1979, 1981, 1983). També convé puntualitzar, per tant, que les isoglosses que passen per les Garrigues i l'Urgell han de ser considerades provisionals, fins que no es completi l'estudi en tota l'àrea de transició.

Tivissa
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

Vinebre
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣon]

EL PRIORAT

la Bisbal de Falset
[patíʃo par[11] si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

els Guiamets
[patéjʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

Margalef
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

Pradell de la Teixeta
[pətéjʃu pər si nó puðém əriβá ðəmá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

EL BAIX CAMP

Colldejou, Prades
[pətéjʃo pər si nó puðém əriβá ðəmá j kə les tʃikétez já nó j síɣin]

l'Hospitalet de l'Infant
[pətéjʃu pər si nó puðém əriβá ðəmá j kə ləs tʃikétəz já nó j síɣin]

Vandellòs
[patíʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

Pratdip
[patéjʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

LA CONCA DE BARBERÀ

l'Espluga de Francolí
[pətéjʃu pər si nó puðém əriβá ðəmá j kə les tʃikétez já nó j síɣin]

Passanant, Belltall
[patéjʃo per si nó poðém ariβá ðemá j ke les tʃikétez já nó j síɣin]

Sarral, Senan
[pətéjʃo pər si nó puðém əriβá ðəmá j kə les tʃikétez já nó j síɣin]

Solivella, Barberà de la Conca
[pətɛ́jʃu pər si nó puðɛ́m əriβá ðəmá j kə lis tʃikɛ́tiz já nó j síγin]

PERE NAVARRO
Universitat Rovira i Virgili

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEGRE, Montserrat (1991) *Dialectologia catalana*, Barcelona, Teide.

ALEGRE, Montserrat, GÜELL, Joaquim & ROFES, Joan (1980) «Delimitació de frontera dialectal en una zona del Baix Camp-Priorat», *Anuario de Filología*, 6, Universitat de Barcelona, pp. 327-336.

ALCOVER, Antoni Maria (1908-1909) «Una mica de dialectologia catalana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV, pp. 194-303.

ALCOVER, Antoni Maria & MOLL, Francesc de Borja (1926-1968) *Dicionari català-valencià-balear*, 10 volums, Palma, Moll.

BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1951) *Gramática histórica catalana*, Barcelona, Noguer.

– (1981) *Gramàtica històrica catalana*, versió catalana, València, Tres i Quatre.

BARNILS, Pere (1919) «Dialectes catalans», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VII, pp. 1-10.

BARNIOL I ESTANY, Eugeni (1979) «Llengua catalana i parla solsonina: esborrany», *L'Afrau*, 0, pp. 7-17.

– (1981) «Contribució a un estudi del vocalisme de Solsona», *L'Afrau*, 4, pp. 5-25.

– (1983) «Dissonàncies consonàntiques: divergències entre el so i la grafia (vulgarismes, principalment)», *L'Afrau*, 6, pp. 7-28.

CABRÉ, Maria Teresa (1977) «Delimitació de la frontera català oriental/català occidental en la zona de l'Argentera-Torre de Fontaubella-Capçanes», *Anuario de Filología*, 3, Universitat de Barcelona, pp. 445-456.

COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1999) *Dialectologia catalana. Introducció i guia bibliogràfica*, Alacant, Universitat d'Alacant.

DECESARIS, Janet (1986) «Les divisions dialectals del català», dins *Actes del Setè Col·loqui Internacional de la Llengua Catalana*, edició a cura de Joan Veny i Joan M. Pujals, Barcelona, Abadia de Montserrat, pp. 679-701.

DUARTE, Carles & ALSINA, Àlex (1984) *Gramàtica històrica catalana I. Origen i formació. Fonologia*, Barcelona, Curial.

DURAN I ALBAREDA, Maria Rosa (1985) «Vimbodí. Descripció d'un parlar», *Aplecs de treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 7, Montblanc, pp. 115-142.

GRIERA, Antoni (1920) «El català oriental», *Butlletí de dialectologia catalana*, VIII, pp. 1-34.

GUITER, Henri (1952) «Faits de fermeture vocalique dans quelques hautes vallées catalanes», *Revue des Langues Romanes*, LXXI, pp 159-170.

MOLL, Francesc de Borja (1952) *Gramática histórica catalana*, Madrid, Gredos.

MONTOYA I ABAT, Brauli (1985) «Entorn del lèxic regional tarragoní», *Universitas Tarraconensis*, IX, Tarragona, Facultat de Filosofia i Lletres, Divisió Filologia, pp. 51-62

NAVARRO, Pere (2000) *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*, Ibarca, Migdia Serveis Culturals (en premsa).

– (2000) *Aproximació geolingüística als parlars de la Ribera d'Ebre*, Flix, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.

PLAZA, Carme (1996) *La parla de la Conca de Barberà*, Tarragona, Diputació de Tarragona.

RECASENS, Daniel (1985) *Estudi lingüístic de la parla del Camp de Tarragona*, Barcelona, Curial/Abadia de Montserrat.

– (1990) *Temes de fonètica i lingüística del català*, Tarragona, Diputació de Tarragona.

REÑÉ, Josep (1983) «Cinc estudis sobre lèxic nord-occidental», *Butlletí de Dialectologia Nord-occidental*, núm. 2, (Fondarella, Urgell), Edicions del Butlletí, pp. 67-81.

RUSSELL-GEBBETT, Paul (1956) «The *Xipella* subdialect of Catalan in Tuixén and Josa de Cadí; *Yéisme* in Gósol and Sorribes», *Orbis*, 5, 2, pp. 393-406.

– (1961) «Catalán oriental y catalán occidental en el nordeste de la provincia de Lérida», dins *Actes del Novè Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, Lisboa, pp. 305-315.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1956) «Factores históricos de los dialectos catalanes», *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, VI, Madrid, pp. 151-186.

– (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Barcelona, Salvat.

VENY, Joan (1982): *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*, Palma de Mallorca, Moll.

– (1986) *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

– (1988) «Noves dades sobre la partió català occidental-català oriental», *Actes del cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Abadia de Montserrat, pp. 11-41.

– (1998) *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*, Palma de Malorca, Moll, 12a edició revisada i augmentada.

VIAPLANA, Joaquim (1985) «En relació a la distinció oriental-occidental. Notes crítiques sobre el mapa dialectal del català», *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 2*, Barcelona, Abadia de Montserrat, pp. 27-36.

MAPA 3
Vocalisme

MAPA 4

Morfologia verbal
Subjuntiu -e, -o/ -i
Incoatius -ISC-/-ESC-

MAPA 5
Lèxic

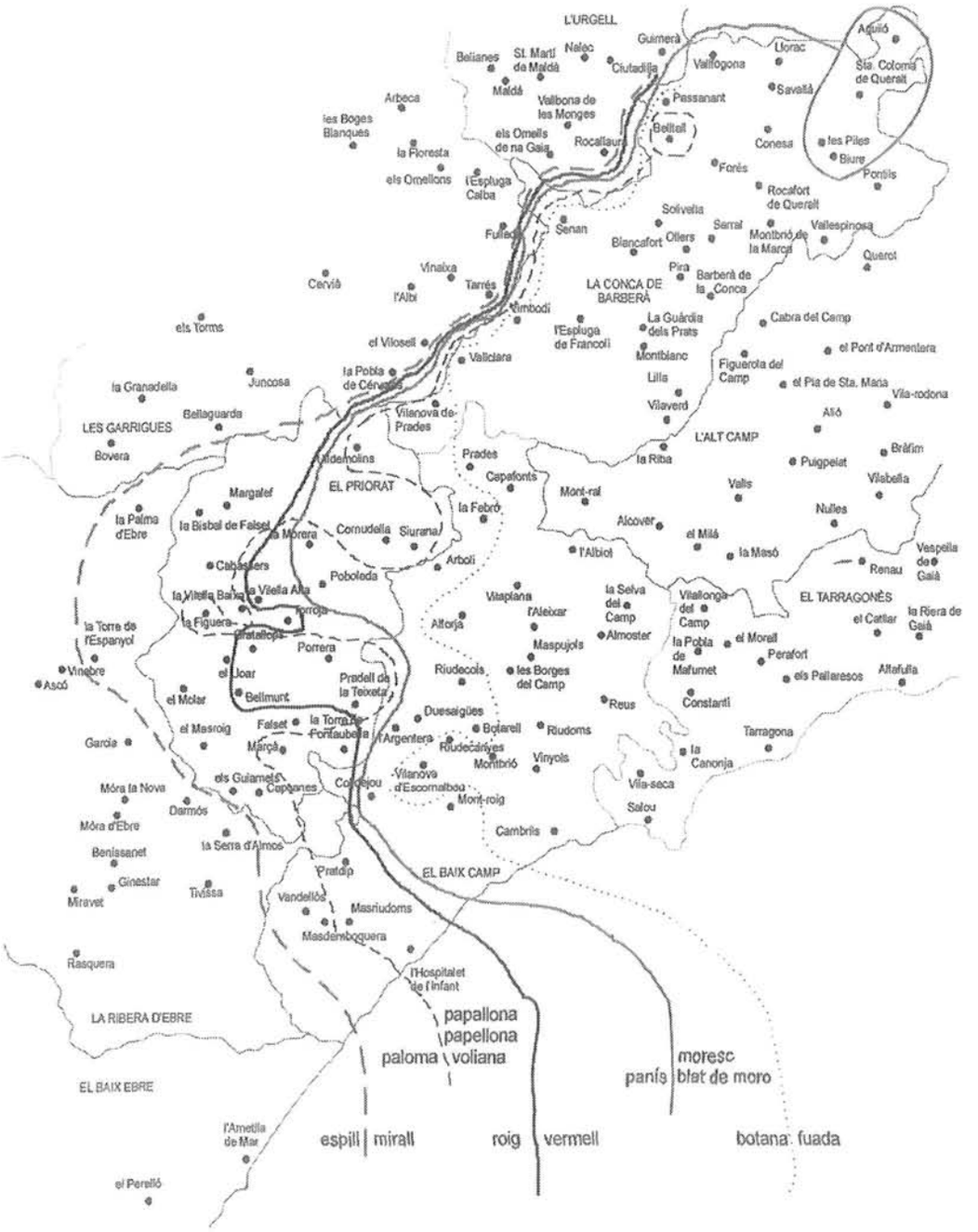
L'URGELL
Guimerà
Nalec
Ciutadilla
Vallfogona
Llorac
Aguiló
Sta. Coloma de Queralt
Belianes
St. Martí de Maldà
Maldà
Vallbona de les Monges
Passanant
Savallà
Arbeca
les Boges Blanques
la Floresta
els Omellons
l'Espluga Calba
els Omells de na Gaia
Rocafiaura
Belltall
Conesa
les Piles
Biure
Pontils
Forés
Rocafort de Queralt
Solivella
Sarral
Vallespinosa
Montbrió de la Marca
Querol
Blancafort
Otiers
Pira
Barberà de la Conca
LA CONCA DE BARBERÀ
Cervià
Vinaixa
l'Albi
Tarrés
Fulleda
Senan
Cimbodi
l'Espluga de Francolí
La Guàrdia dels Prats
Montblanc
Cabra del Camp
el Pont d'Armentera
Figuerola del Camp
el Pla de Sta. Maria
Vila-rodona
Lilla
Vilaverd
Aiió
L'ALT CAMP
la Riba
Puigpelat
Bràfim
Vilabella
Nulles
Valls
Mont-ral
Alcover
el Milà
la Masó
Renau
Vespella de Gaià
EL TARRAGONÈS
el Catllar
la Riera de Gaià
Altafulla
els Pallaresos
Perafort
el Morell
la Pobla de Mafumet
Vilallonga del Camp
la Selva del Camp
Almoster
Maspujols
les Borges del Camp
Reus
Constantí
Tarragona
la Canonja
Vila-seca
Salou
Cambrils
Riudoms
Vinyols
Montbrió
Riudecanyes
Botarell
Duesaigües
l'Argentera
Vilanova d'Escornalbou
Mont-roig
Colldejou
Pratdip
EL BAIX CAMP
Masriudoms
Masdenverge
Vandellòs
l'Hospitalet de l'Infant
Tivissa
Miravet
Ginestar
Benissanet
la Serra d'Almos
Darmós
Móra d'Ebre
Móra la Nova
Capçanes
els Guiamets
Garcia
Marçà
Falset
la Torre de Fontaubella
el Masroig
el Molar
Bellmunt
el Lloar
Pradell de la Teixeta
Porrera
Poboleda
Cabacés
la Vilella Baixa
la Vilella Alta
Torroja
la Figuera
Gratallops
la Torre de l'Espanyol
Vinebre
Asió
Rasquera
LA RIBERA D'EBRE
EL BAIX EBRE
l'Ametlla de Mar
el Perelló
la Palma d'Ebre
la Bisbal de Falset
la Morera
Margalef
EL PRIORAT
Cornudella
Siurana
Arbolí
la Febró
Capafonts
Prades
Vilanova de Prades
Vallclara
la Pobla de Cérvoles
el Vilosell
Juncosa
la Granadella
Bellaguarda
LES GARRIGUES
Bovera
Vilaplana
l'Aleixar
Altorja
Riudecols
Duesaigües
papallona
papellona
paloma
voliana
panís
moresc
blat de moro
espill
mirall
roig
vermell
botana
fuada

MAPA 6
Conclusions

ANDREU BOSCH I RODOREDA
& LUCA SCALA

VARIACIÓ FONÈTICA I CLITICITZACIÓ PRONOMINAL EN ALGUERÈS: UNA PRIMERA APROXIMACIÓ INTRADIALECTAL

1. INTRODUCCIÓ

L'objecte d'aquest article és la descripció des d'una òptica intradialectal d'aspectes que caracteritzen l'alguerès dins el diasistema català. Concretament, ens centrarem en l'anàlisi dels fenòmens de cliticització pronominal i en les connexions fonetico-fonològiques que se'n deriven. Tanca l'article un apèndix amb la transcripció fonètica de tres etnotextos provinents de fonts orals, que serveix d'exemplificació contextualitzada d'aspectes relatius a la cliticització i alhora de presentació dels principals fenòmens fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics que caracteritzen l'alguerès actual.[1]

El punt de partença de la connexió entre dialectologia i cliticització neix, d'una banda, de la constatació de l'escassetat d'estudis recents sobre els clítics pronominals de l'alguerès, que podem reduir a Pais (1970: 107-111), Manunta (1988: I, 91-95) i Bosch (1998: 149-150); i, d'una altra banda, de l'interès despertat arran de la lectura de l'article de Lloret & Viaplana (1996), en què s'afirma que «els pronoms clítics, per la seva varietat dins cada dialecte i per les diferències que manifesten d'un dialecte a un altre, constitueixen una de les àrees més complexes del català» (1996: 307), sense que això hagi d'impedir, en opinió dels autors, «la possibilitat de descriure la llengua –en tant que conjunt de dialectes– com un sistema de sistemes» (1996: 273). Tanmateix,

(1) Per a la caracterització de l'alguerès modern, veg. Bosch (1997), Corbera (1997) i Bosch (1998).

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 107-130

a diferència de la perspectiva interdialectal oriental que adopten Lloret & Viaplana, el nostre enfocament serà prevalentment intradialectal, si bé oportunament farem referència a aquest estudi que contempla les varietats orientals barcelonina, tarragonina, mallorquina i empordanesa, especialment en aquells casos en què l'alguerès s'acosta a alguna d'aquestes varietats o es desmarca del sistema general.

2. PROCESSOS D'ENCLITICITZACIÓ

2.1. Formes encliticitzades a formes verbals personals (imperatiu)

2.1.1. Restriccions sil·làbiques

Hi ha tot un seguit de regles fonològiques i restriccions sil·làbiques que intervenen en els processos de cliticització de l'alguerès, concretament entre les seqüències consonàntiques finals de l'imperatiu i les formes pronominals encliticitzades:[2]

(1) {-/n/, -/m/} # /l/- > [n]: *pren-les* [ˈprenas], *portem-lo* [pulˈtenu]

(2) {-/n/, -/m/} # /n/- > [n]: *pren-ne* [ˈprena], *omplim-ne* [umˈprina]

(3) -/n/ # /m/- > [m]: *pren-me* [ˈprema], *pren-mos* [ˈpremus][3]

(4) -/s/ # /l/- > [l]: *fes-la* [ˈfela], *fes-lis-hi* [ˈfelizi][4]

(5) -/s/ # /n/- > [n]: *fes-ne* [ˈfena][5]

(6) -/s/ # /m/- > [m]: *fes-me* [ˈfema], *fes-mos* [ˈfemus]

És evident que l'alguerès no tolera en el procés d'encliticització rims travats del tipus (7), resultat d'estructures subjacents diferents: (7a) respon al supòsit segons el qual l'alguerès no admet la seqüència sil·làbica -[n]#[l]-, que es resol amb una regla d'eliminació de la *l*- (8); (7b) exigeix l'aplicació prèvia d'una regla d'assimilació (9), després de la qual, davant de la mateixa restricció sil·làbica de (7a), operaria la regla (8).

(7) (a) *pren-les* *[ˈprenlas] > [ˈprenas]
(b) *portem-lo* *[pul̪ˈtenlu] > [pul̪ˈtenu]

(8) /l/ > Ø / [n] # __

(9) /m/ > [n] / __ /l/

(2) Per a una aproximació al patró sil·làbic de l'alguerès, veg. Serra (1998).

(3) Les restriccions descrites a (1), (2) i (3) també afecten les formes pronominals encliticitzades al gerundi, a causa de la simplificació de grup consonàntic -/n(t)/ #C- (veg. § 2.2.1.).

(4) La caiguda de -/s/ coda final també opera entre clític i clític: *cf.*, amb *vos*, *preni(u)-vo(s)-la* [vu ra], *vo(s)(e)l* [vu l] *dic*, *vo(s) la* [vu ra] *deixau*, *vo(s) l'* [vu l] *havív(e)u pogut emaginar*, *vo(s)(e)ls* [vu ldz] *ompliu*; i amb *mos*, *mo(s)(e)l* [mu l] *passem*, *beie(m)-mo(s)-(e)l* [mu l] (indiquem entre parèntesis les seqüències que no es realitzen fonèticament). Per a la solució gràfica *lis hi* 'els (datiu pl.)', veg. n. 17.

(5) Com en el cas anterior, *cf.*, amb *mos*, *ana(nt)-mo(s)-(e)n* [mu n] *sem*, *no mo(s)(e)n* [mu ŋ] *futi arrés!*, *mo(s)(e)n* [mu n̪] *tenim de (a)nar*; i amb *vos*, *ana(u)-vo(s)-(e)n* [vu n], *rie(u)-vo(s)-(e)n* [vu n], *he pensat de vo(s)(e)n* [vu m] *portar un poc*, *vo(s)(e)n* [vu n̪] *teniu de (a)nar*.

Tanmateix, la realització que resulta dels contextos anàlegs com els de (10), entre verb i clític no pronominal, i, sobretot, de (11), entre dues seqüències sil·làbiques tòniques, ofereix una altra explicació per als casos de (7). Per a (7a) caldria suposar una regla d'assimilació de nasalitat del tipus (12), després de la qual, tractant-se de processos de cliticització, operaria una regla de simplificació com la de (13), gens estranya en fonotàctica algueresa.

(10) *tenívem la campanya* [ta$_{\downarrow}$niva na kam'paɲa][6]

(11) *fem lego* [fen 'neɣu]

(12) /l/ > [n] / [n] __[7]

(13) [n] > Ø / __ [n][8]

Així les coses, per a donar compte de (7b) i (10), després de l'aplicació de la regla (9), operarien successivament (12) i (13). En canvi, a (11) s'haurien aplicat únicament les regles (9) i (12).

Aquesta segona hipòtesi contemplaria també els casos de (14). Mentre per a (14a) només caldria l'aplicació de la regla de simplificació de (13), per a (14b) cal partir d'una prèvia assimilació de lloc d'articulació (15), que ens permetria una major generalització (16) si considerem també els casos de (9).

(14) (a) *pren-ne* *['prenna]
(b) *omplim-ne* *[um'prinna]

(15) /m/ > [n] /__ /n/[9]

(16) /m/ > [n] / __ {/n/, /l/}

Per als casos contemplats a (3), prèvia aplicació d'una regla d'assimilació com la de (18), en resultaria un encontre restrictiu del tipus (17), que s'hauria de resoldre amb una regla de simplificació (19), la qual, al seu torn, ens permetria una major generalització (20) si considerem també els casos de (13).

(17) *pren-me* *['premma], *pren-mos* *['premmus]

(18) /n/ > [m] /__ [m][10]

(19) [m] > Ø / __ [m]

(20) {[+nasal, α lloc d'articulació]} > Ø / __ # {[+nasal, α lloc d'articulació]}[11]

(6) Veg. aquest cas i altres de semblants a l'*Apèndix*, text 2.

(7) Com /ʎ/ > [ɲ] / [ɲ] __ (veg. n. 11). *Cf.* la referència a l'estadi [nn] a Kuen (1932: 161), citant Guarnerio (1886: 298), amb els exemples *ploran(t) la família* [pru$_{\downarrow}$ran na fa'mirja] i *fen(t) lo menjar* [$_{\downarrow}$fen nu man'dʒa] enfront de *fen(t) lo buquet* [$_{\downarrow}$fe(n)nu bu'kɛt] i *dien(t) lo ver* [di$_{\downarrow}$enu 'ver] *-sic*, per ['vɛr]– (en ambdós casos, el primer exemple és de Guarnerio i el segon, de Kuen), que abonen la fase de simplificació -[nn]- > -[n]- ja a la fi del XIX.

(8) *Cf. parlar* > *[pal'la] > [pa'la] i (a)*metla* > ['mella] > ['mela] (Bosch 1999b: 73-74); *taverna* > [ta'vɛlna] > [ta'vɛna] i *tornar* [tul'na] > [tu'na], a través d'un estadi [nn], si bé *DCA* transcriu sistemàticament [ln] (veg. nn. 11 i 40).

(9) *C f . c o n d e m n* a [kun'dɛna] i les formes verbals de *condemnar*; *damnar* [da'na] i derivats, com *damnació* [dana'sjo] i *damnós* [da'nos]; *columna* [ku'rona], que per la realització fonètica sembla més un arcaisme (cat. *colomna*) que no pas un italianisme (it. *colonna*). En canvi, els cultismes com *amnistia* [amnis'tia], de procedència italiana, mantenen la seqüència [mn].

(10) *Cf enmig* [a'mitʃ] i *d'enmig* [de'mitʃ]. Aquesta regla sembla operar fins i tot en seqüències discontínues, com demostra l'alternança ['dona#ma] *vs.* ['do#ma] *dóna-me* i ['dona#mus] vs. ['do#mus] *dóna-mos*.

(11) Fora dels processos de cliticització pronominal, *cfr.*, amb nasal palatal, *enlloc* [a'ɲok] < *[aɲ'ɲok] < *[aɲ'ʎok] i *un lleó* [uɲa'o] < [uɲɲa'o] < *[uɲ ʎa'o], als quals podríem aplicar la mateixa regla (20). Per al grau de palatalització de /n/, com ara a (23), remetem a Bonet & Lloret (1998: 130, n.7).

Finalment, els casos de (4), (5) i (6) els podríem reduir a una regla fonològica del tipus (21), que evitaria casos de sil·labificació conflictiva –per la presència de coda final entre verb i clític– com els de (22):

(21) /s/ > Ø /__ # {/l/, /n/, /m/}

(22) (a) *fes-la* *[ˈfezla], *fes-lis-hi* *[ˈfezlizi][12]
(b) *fes-ne* *[ˈfezna][13]
(c) *fes-me* *[ˈfezma], *fes-mos* *[ˈfezmus][14]

2.1.2. La 2a persona de l'imperatiu (a excepció dels verbs acabats en *-ir* sense extensió incoativa, la segona i la tercera persones dels quals són idèntiques, amb *-i*)[15] davant dels pronoms *-li* (i *-hi*, amb la mateixa realització)[16] i *-lis-hi*[17] pot adoptar la forma alternativa amb *-i* pròpia de la 3a persona –casos de (23) a (26). Tanmateix, aquesta és l'única solució dels verbs acabats en *-re* (24) i de les formes verbals en el procés de cliticització de les quals intervé, a més del datiu plural, el pronom *ne* –combinacions *ne lis hi* [ni ɾizi] o [ni zi] 'els en' (25). En canvi, els verbs acabats en *-er* àton –en alguerès només verbs en *-àixer* i *-éixer* (*nàixer*, *meréixer*, *conéixer*, etc.)– i els d'extensió incoativa en *-ir* admeten també una solució amb epèntesi de [a] entre verb i clític (26).[18]

(23) *posa* [ˈpɔza] vs. *posa-li* i *posa-hi* [ˈpɔzaɾi] o *posi-li* i *posi-hi* [ˈpɔziɾi]
menja [ˈmeɲdʒa] vs. *menja-li* [ˈmeɲdʒaɾi] o *mengi-li* [ˈmeɲdʒiɾi], *menja-lis-hi* [ˈmeɲdʒaɾizi] o *mengi-lis-hi* [ˈmeɲdʒiɾizi] o [ˈmeɲdʒizi]

(24) *mou* [ˈmɔw] vs. *mogui-li* [ˈmɔɣiɾi]
pren [ˈpren] vs. *prengui-lis-hi* [ˈpreŋgiɾizi] o [ˈpreŋgizi]

(25) *dóna* [ˈdona] vs. *dongui-ne-lis-hi* [ˈdoŋginiɾizi] o [ˈdoŋginizi]
treu [ˈtrɛw] vs. *tregui-ne-lis-hi* [ˈtrɛɣiniɾizi] o [ˈtrɛɣinizi]

(26) *coneix* [kuˈneʃ] vs. *coneixe-li* [kuˈneʃaɾi] o *coneixi-li* [kuˈneʃiɾi]
serveix [salˈveʃ] vs. *serveixe-li* [salˈveʃaɾi] o *serveixi-li* [salˈveʃiɾi]

Mentre els casos de (23) semblen derivar de processos analògics, els casos (24), (25) i (26) obeeixen a restriccions sil·làbiques, per tal com l'alguerès, com hem vist (§ 2.1.1.), no tolera en els processos de cliticització rims travats, els quals són resolts amb la inserció d'una [a] epentètica –casos de (26)– o bé adoptant formes amb extensió velar –casos de (24) i (25).[19]

Notem que en els processos d'encliticització de *-lis-hi*, amb realització [ɾi zi] darrere de la vocal de l'imperatiu, aquest pot quedar reduït a [zi] si la vocal final del verb

(12) Veg. n. 4. Els cultismes com *translació* [trazlaˈsjo], de procedència italiana, mantenen la coda. *Cf.* Kuen (1932: 165).

(13) Veg. n. 5.

(14) La regla no opera en interior de mot, com demostra la realització [azm]- de tots els mots començats per *esm-* de *DCA* (460-463), als quals podem afegir *asmadrà* [azmaˈra] < *almadra* 'varietat de raïm' (Bosch 1999b: 165).

(15) *Cf.* [ˈɾɔmi] 'dorm' i 'dormi', [diˈɾidʒi] 'dirigeix' i 'dirigeixi', [ˈsiɣi] 'segueix' i 'segueixi', etc.

(16) Per analogia a la realització de /li/, potser perquè en els processos d'encliticització l'alg. no tolera codes amb [j] en contextos *posa-hi* i *posa(r)-hi* (veg. §§ 2.2.4. i 3.2.). *Cf.*, en canvi, la combinació procliticitzada *se hi* [sa j] (§ 4.2.1.). Contràriament, la majoria de codes amb [w] són tolerades, com demostren els casos de (81), a excepció de *compra(u)-vos* [kumˈpra#vus], (111) i (122).

(17) Adoptem la solució gràfica *lis hi* –amb realització [izi] i [lizi] i variants contextuals– per al clític pronominal de datiu plural corresponent a la forma normativa 'els', que també representa un bon nombre de combinacions binàries (veg. § 3.1., esp. n. 53).

(18) *Cf.* § 2.1.6. Grafiem amb una *e* l'epèntesi de [a], per un criteri d'uniformitat interdialectal.

(19) En alg. *conéixe*r no és un verb d'extensió velar: *coneix* 'conec', *coneixi* 'conegui', *coneixut* 'conegut', etc. (Bosch 1998: 144).

és -[i] –casos de (23) i (24)–; anàlogament, hem vist als casos de (25) que la combinació *-ne-lis-hi* [ni ɾizi] pot realitzar-se també [ni zi], en un context en què [ɾizi] és també precedit d'una -[i], en aquest cas d'un primer clític que ha modificat prèviament el timbre vocàlic per metafonia [na ɾizi] > [ni ɾizi].[20] Amb tot, sembla que el factor determinant de la reducció [ni ɾizi] > [ni zi] i [ɾizi] > [zi] sigui la posició que ocupa l'accent, massa desplaçat a l'esquerra de la seqüència de verb + clític:[21] en el primer cas, l'accent arriba a trobar-se en la cinquena síl·laba començant pel final, com il·lustra l'exemple *d*[ó]*n-gui#*[ni ɾi zi]; mentre que en el segon cas, ho fa en la quarta síl·laba, com l'exemple *d*[ó]*n-gui#*[ɾi zi] (vegeu-ne més exemples a § 2.1.3.). Per tant, podem concloure que l'alguerès en aquests casos desplaça l'accent cap a la dreta a costa d'eliminar la sil·laba interior de la seqüència de clítics: en tots dos casos desapareix la mateixa seqüència [ɾi], la més afeblida des d'un punt de vista fonètic, pel context intervocàlic de la -[ɾ]-.

2.1.3. La 2a persona de l'imperatiu dels verbs *assetiar* 'endreçar' (27), *cambiar* (28),[22] *diure* 'dir' (29), *donar* (30), *estar* (31), *respondre* (32) i *volguer* (33) –en alguerès tots ells verbs d'extensió velar–, presenta canvis davant dels pronoms *-hi*, *-li* i *-lis-hi* i adopta solucions amb extensió velar: amb inserció d'una [a] epentètica entre verb i clític o bé, com en el cas anterior (§ 2.1.2.), amb l'adopció de formes pròpies de la 3a persona del singular en *-i*:

(27) *assetia* [asaˈtia] vs. *assetigue-li* [asaˈtiɣaɾi] o *assetigui-li* [asaˈtiɣiɾi], *assetigue-lis-hi* [asaˈtiɣaɾizi] o *assetigui-lis-hi* [asaˈtiɣiɾizi] o [asaˈtiɣizi]

(28) *cambia* [kamˈbia] vs. *cambigue-li* [kamˈbiɣaɾi] o *cambigui-li* [kamˈbiɣiɾi], *cambigue-lis-hi* [kamˈbiɣaɾizi] o *cambigui-lis-hi* [kamˈbiɣiɾizi] o [kamˈbiɣizi]

(29) *diu* [ˈdiw] vs. *digue-li* [ˈdiɣaɾi] o *digui-li* [ˈdiɣiɾi], *digue-lis-hi* [ˈdiɣaɾizi] o *digui-lis-hi* [ˈdiɣiɾizi] o [ˈdiɣizi]

(30) *dóna* [ˈdona] vs. *dongue-li* [ˈdoŋgaɾi] o *dongui-li* [ˈdoŋgiɾi], *dongue-lis-hi* [ˈdoŋgaɾizi] o *dongui-lis-hi* [ˈdoŋgiɾizi] o [ˈdoŋgizi]

(31) *està* [asˈta] vs. *estigue-li* [asˈtiɣaɾi] o *estigui-li* [asˈtiɣiɾi], *estigue-lis-hi* [asˈtiɣaɾizi] o *estigui-lis-hi* [asˈtiɣiɾizi] o [asˈtiɣizi]

(32) *respon* [rasˈpon] vs. *respongue-li* [rasˈpoŋgaɾi] o *respongui-li* [rasˈpoŋgiɾi], *respongue-lis-hi* [rasˈpoŋgaɾizi] (més rar) o *respongui-lis-hi* [rasˈpoŋgiɾizi] o [rasˈpoŋgizi]

(20) Sembla que el mateix fenomen també afecta o està afectant la combinació *-l'hi*, generalment pronunciada més [li] que no pas [li ɾi] darrere d'infinitius en *-ir*: *Deixa'l, que (l)'hi pot servir-l'hi* [salˈvi#li], *aqueix martell, a Inyàs* vs. *Tenim de obrir-l'hi* [wˈbɾi#li] / [wˈbɾi#liɾi] (més rar) *mosaltros, aqueix bòtul de pomata, a la iaia.*

(21) Per a aquesta qüestió en català, veg. Bonet & Lloret (1998: 210).

(22) En alg. pronunciat [kambiˈa], amb realització bilabial.

(33) *vulguis* [?] vs. *vulgue-li* [ˈvuɫgaɾi] o *vulgui-li* [ˈvuɫgiɾi], *vulgue-lis-hi* [ˈvuɫgaɾizi] o *vulgui-lis-hi* [ˈvuɫgiɾizi] o [ˈvuɫgizi][23]

2.1.4. D'acord amb la regla fonològica de (21), les formes d'imperatiu *fes* (de *fer*) i *vés* (d'*anar*) no pronuncien la *-s* davant dels clítics *-lo*, *-la*, *-los*, *-les*, *-li*, *-lis-hi* i *-ne* (34);[24] també davant de *-hi* (35), que, com hem vist, no es diferencia fonèticament de *-li*:

(34) *fes-li* [ˈfeli], *vés-li* [ˈveli], *fes-lo* [ˈfelu], *vés-lo* [ˈvelu],[25] *fes-lis-hi* [ˈfelizi], *vés-lis-hi* [ˈvelizi], *fes-ne* [ˈfena]

(35) *fes-hi* [ˈfeli], *vés-hi* [ˈveli]

2.1.5. D'acord amb els casos de (1) i (2), per aplicació de la regla fonològica de (16), la marca de 1a persona plural de l'imperatiu de tots els verbs esdevé [n] davant de /l/ dels clítics *lo*, *la*, *los*, *les*; *li*, *lis-hi* (36) i /n/ del clític *ne* (37), fenomen que, com és habitual, es fa extensible davant del clític *hi* (38):

(36) *agafem-la* [aɣaˈfena], *portem-los* [puɾ̪ˈtenus], *colguem-les* [kuɫˈgenas]; *fem-li* [ˈfeni], *comprem-li* [kumˈpreni], *donem-lis-hi* [duˈnenizi]

(37) *acollim-ne* [akuˈʎina]

(38) *juguem-hi* [dʒuˈɣeni]

2.1.6. La 2a persona de l'imperatiu dels verbs *conéixer*, *reconéixer*, *meréixer* (39) i dels verbs en *-ir* amb extensió *-eix* [ˈeʃ] (40) insereix una [a] epentètica abans del clític amb obertura consonàntica, i d'aquesta manera es produeix una resil·labificació del verb per reparar estructures mal formades del tipus (41):

(39) *coneix* [kuˈneʃ] vs. *coneixe-me* [kuˈneʃama]
mereix [maˈreʃ] vs. *mereixe-te'l* [maˈreʃatal]
reconeix [rakuˈneʃ] vs. *reconeixe-ne* [rakuˈneʃana]

(40) *adverteix* [avalˈteʃ] vs. *adverteixe'ls* [avaɾ̪ˈteʃals]
desmenteix [dazmaɾ̪ˈteʃ] vs. *desmenteixe'l* [dazmaɾ̪ˈteʃal]
compateix 'compadir' [kumpaˈteʃ] vs. *compateixe-la* [kumpaˈteʃaɾa]
serveix [salˈveʃ] vs. *serveixe-mos* [salˈveʃamus]

(41) *coneix-me* *[kuˈneʒma], *mereix-te'l* *[maˈreʃtal], *reconeix-ne* *[rakuˈneʒna], *adverteix-los* *[avaɾ̪ˈteʒlus], *desmenteix-lo* *[dazmanˈteʒlu], *compateix-la* *[kumpaˈteʒla], *serveix-mos* *[salˈveʒmus][26]

(23) Partint de l'imperatiu *vulguis* (*DCA*: 1150), molt rar sense clític, operaria la restricció sil·làbica de (4). *Cf.* el canvi *digues* → *diu*, d'acord amb la forma *digas* documentada el 1790 (Armangué & Manunta 1993: 70). Per a un enfocament diacrònic dels verbs d'extensió velar en alguerès, veg. Bosch (1999a: 61-62) i Bosch (1998: 143-144).

(24) Pel que fa a *ne*, només darrere de *fes*.

(25) Dins el context *Vé(s)-lo a (e)l prend(r)e* [ˌvelu al ˈprenda].

(26) Seqüències que foren sil·labificables i, per tant, ben formades en altres varietats dialectals orientals (veg. Lloret & Viaplana 1996).

2.1.7. Igualment, la 2a persona de l'imperatiu del verb *perdre* ['pɛl̪da] insereix una [a] epentètica davant d'un o més clítics pronominals (42), per tal d'evitar estructures sil·làbiques mal formades, amb rims sobretravats per l'obertura consonàntica del clític, o insil·labificables (43):

(42) *perd* ['pɛl̪t] vs. *perde-ne-les* ['pɛl̪danaɾas], *perde'l* ['pɛl̪dal], *perde-me* ['pɛl̪dama], *perde-hi* ['pɛl̪daɾi][27]

(43) *perd-ne-les* *['pɛl̪dnaɾas], *perd-lo* *['pɛl̪dlu], *perd-me* ['pɛl̪dma], *perd-hi* *['pɛl̪dli][28]

2.1.8. Els imperatius la 2a persona dels quals acaba en *-n*, en funció del pronom clític que adopten, poden alternar entre dues variants: amb epèntesi de [a] –casos (46) i (47)–[29] o amb la intervenció d'una regla fonològica d'assimilació i posterior simplificació (veg. § 2.1.1.) –casos (44) i (45):

(44) *respon-me* [ras'pɔma], *pren-me* ['pɾema], *pren-me'l* ['pɾemal][30]

(45) *estén-lo* [as'tenu], *suspén-los* [sus'penus][31]

(46) *respone-me* [ras'pɔnama], *prene-me* ['pɾenama], *prene-me'l* ['pɾenamal]

(47) *estene'l* [as'tenal], *suspene'ls* [sus'penal's] (més rars)

2.1.9. Des d'una òptica interdialectal, l'alguerès s'acosta a algunes solucions paradigmàtiques de l'empordanès, concretament pel que fa als casos d'enclisi del tipus -V # Pr (Lloret & Viaplana 1996: 275). Coincideixen en els casos de (48) pel que fa als clítics /m/, /t/ i /s/, però divergeixen pel que fa a /n/ –casos de (49):

(48) *canta* [ma], *canta* [ta], *canti* [sa][32] (alguerès i empordanès)

(49) *canta* [na] (alguerès) vs. *canta* [n] (empordanès)

Lloret & Viaplana (1996: 275) postulen per als casos de (48) la inserció d'una vocal epentètica perifèrica –[ə] per a l'empordanès, que fóra [a] per a l'alguerès–, amb la exclusió del clític /n/. En aquests supòsit, però, l'alguerès es mostra més sistemàtic, per tal com adopta la mateixa solució per als casos de (48) i (49).

(27) Veg. n. 16.

(28) *Cf.* Pais (1970: 108).

(29) Mai, però, davant del pronom *ne*.

(30) Veg. els casos de (3), d'acord amb les regles fonològiques (18) i (19). *Cf. pren-te* ['prenta] vs. *prene-te* ['prenata], com els casos de (46).

(31) Veg. els casos de (1), d'acord amb les regles fonològiques (12) i (13).

(32) *Cf. Faci el plaier: avisi#*[sa] *lo carretoner* (Bosch & Sanna 1996: 71).

2.2. Formes encliticitzades a formes verbals no personals (gerundi i infinitiu)

2.2.1. Restriccions sil·làbiques

Pel que fa a les formes encliticitzades a gerundis, com en les altres varietats dialectals orientals (Lloret & Viaplana 1996: 302), també s'aplica la simplificació del grup consonàntic final -/nt/ si segueix consonant: /n(t)/#C, tal com demostren els casos de (50) i (51), per l'oposició a les seqüències consonàntiques de (54) i (55), anàlogament als casos de (7a) i (14a). Així, les restriccions sil·làbiques reportades a (1) i (2) podrien ampliar-se d'acord amb (52) i (53), respectivament:

(50) -/n(t)/ # /l/- > [n]: *dient-la* [di'ena][33]

(51) -/n(t)/ # /n/- > [n]: *omplint-ne* [um'prina][34]

(52) {-/n/, -/n(t)/, -/m/} # /l/- > [n]

(53) {-/n/, -/n(t)/, -/m/} # /n/- > [n]

(54) *dient-la* *[di'en(t)la]

(55) *omplint-ne* *[um'prin(t)na]

2.2.2. Per tant, d'acord amb els casos contemplats a (50), per aplicació de les regles (12) i (13) i la resil·labificació posterior, els clítics *lo*, *la*, *los*, *les* perden la *l* darrere de gerundi, que prèviament ha emmudit la *t* (§ 2.2.1):

(56) *emprant-lo* [am'pranu], *refent-la* [ra'fena], *cosint-los* [ku'zinus], *adver tint-les* [ava'tinas]

2.2.3. Anàlogament, els datius *li* i *lis hi* es realitzen respectivament [i] o [i ri] (57) i [i zi][35] (58) darrere de gerundi:

(57) *deixant-li* [da'ʃani] o [da'ʃaniri]

(58) *omplint-lis-hi* [um'prinizi]

2.2.4. Els clítics *-hi* (adverbial) i *-li* (datiu singular) darrere dels infinitius en *-ar*, *-er* tònic i *-ir* es pronuncien sempre [li] –casos de (59) i (60), respectivament–, mentre que *-lis-hi* (datiu plural), [lizi] (61), considerant la caiguda de *-r* coda final:

(33) Vegeu-ne més exemples a continuació (§ 2.2.2.), casos de (56). Per a la cronologia del canvi -[nn]- > -[n]-, un cop caiguda la *t*, veg. n. 7.

(34) En resulta, doncs, una homofonia amb el cas reportat a (2).

(35) *Cfr.* § 3.1.

(59) *anar-hi* [aˈnali], *fer-hi* [ˈfeli], *haver-hi* [aˈveli], *obrir-hi* [uˈbrili], *volguer-hi* [vuɫˈgeli]

(60) *fer-li* [ˈfeli], *haver-li* [aˈveli], *obrir-li* [uˈbrili], *volguer-li* [vuɫˈgeli]

(61) *fer-lis-hi* [ˈfelizi], *haver-lis-hi* [aˈvelizi], *obrir-lis-hi* [uˈbrilizi], *volguer-lis-hi* [vuɫˈgelizi]

2.2.5. Restriccions sintàctiques

Hi ha tot un seguit de restriccions sintàctiques a l'entorn de les formes pronominals encliticitzades a les formes verbals no personals (gerundis i infinitius):

2.2.5.1. Tots els pronoms clítics (*me*, *te*, *se*, *mos*, *vos*, *lo* ['lo' i 'ho'], *la*, *los*, *les*, *li*, *lis hi* [datiu pl. 'els'], *hi* i *ne*) poden aparèixer després de gerundi de totes les classes verbals sense cap excepció (òbviament, quan s'escau, amb aplicació de les regles fonològiques reportades a § 2.2.1.):

(62) *cantant-me*, *obrint-te*, *coneixent-se*, *veient-mos*, *traient-vos*, *anant-hi*, *dient-li*, *posant-lo*, *trobant-la*, *coient-los*, *comprenent-les*, *deixant-lis-hi*, *portant-ne*, etc.

2.2.5.2. Darrere dels infinitius acabats en *-ar*, *-ir* i *-er* tònic (*haver*, *saber*, *poguer*, *volguer* i derivats) només poden aparèixer els pronoms *lo*, *la*, *los*, *les*, *hi*, *li* i *lis hi*:

(63) *haver-hi*, *haver-li*, *fer-lo*, *poguer-la*, *volguer-los*, *desfer-les*, *volguer-lis-hi*, etc. [36]

2.2.5.3. No podem trobar clítics darrere dels infinitius paroxítons en *-re* o *-er* (*caure*, *veure*, *riure*, *moure*, *prendre*, *tendre*, *respondre*, *nàixer*, *conéixer*, *meréixer*, etc.). En aquests casos, les formes pronominals només poden anar procliticitzades a les formes verbals:

(64) *pe(r) ne tre(u)re*, *ana(r) a (e)ls prend(r)e*,[37] *a mos ve(u)re*, *a (l)i di(u)re*, *pe(r) se conéixe(r)*[38]

2.2.5.4. Malgrat aquesta resistència a l'enclisi, sovint trobem formes encliticitzades als infinitius pleonàstiques com a reforç de les formes procliticitzades al verb, amb realització fonètica diferent:

(65) *tu* [ma l]#*tens de batia(r)*#[lu]; *i anava a* [l]#*porta(r)*#[lu]

(36) Per tant, trobarem *pe(r) se n'ana(r)*, *prime(r) de se obri(r)*, etc. No són, doncs, possibles seqüències com **tenim de compra(r)*#[mus] o **teniu de compra(r)*#[vus]; sí, en canvi, [mus] *tenim de comprar* i [vus] *teniu de comprar* (no és gaire usual *tenim de* [mus] *comprar* i *teniu de* [vus] *comprar*).

(37) Vegeu-los, a l'*Apèndix*, textos 1 i 2, respectivament. *Cfr.*, el 1728, «perquè vàtgian a pendre-se lo bou mort» *vs.* «vatgia a se lo pendre» (*ASCA* 864/37, ll. *A*, ff. 3*r* i 16*v*, respect.).

(38) Molts verbs en *-er* o *-re* (-acc.) passen a *-ir* (+acc.): *vèncer* > *vincir*, *córrer* > *corrir*, *rebre* > *recivir*, *escriure* (avui, encara ben viu) > *escrivir*, etc. (Bosch 1998: 144; Bosch 1999a: 61), fenomen que afavoreix casos com *escrivi(r)*#[li] i *escrivi(r)*#[lu], d'acord amb les restriccions sintàctiques reportades. *Cf.* casos de (83), (87) i (89). Per altra banda, recordem que l'alg. no té pretèrit perfet perifràstic, cosa que redueix enormement l'ús d'infinitius.

[i]#*feva ataca(r)*#[li] *lo carro*
sigui per cosa [i]#*teniva de da(r)*#[li] *la llet*
si vol a [jzi]#*posa(r)*#[lizi], [izi]#posem
i [n i]#*feva munta(r)*#[li] *la pedra que traieven*
Ah, de no [j]#*have(r)*#[li] *pensat primer!*
sem anant a [s]#*compra(r)*#[lus][39]

2.3. Homofonies en combinacions enclítiques

Tots aquests processos reportats fins ara als §§ 2.1., 2.2. i 2.3. justifiquen els múltiples casos d'homofonia que detallem a continuació i que exemplifiquem mitjançant les combinacions encliticitzades al verb *fer*, tenint en compte la caiguda sistemàtica de *-r* coda final:

(66) ['felu]: *fes-lo* i *fer-lo*
(67) ['fela]: *fes-la* i *fer-la*
(68) ['felus]: *fes-los* i *fer-los*
(69) ['felas]: *fes-les* i *fer-les*
(70) ['feli]: *fes-hi, fes-li, fer-hi* i *fer-li*
(71) ['felizi]: *fes-lis-hi* ('fes-los' dat.) i *fer-lis-hi* ('fer-los' dat.)[40]
(72) ['fema]: *fes-me* i *fent-me*
(73) ['femus]: *fes-mos, fent-mos* i *fem-mos*
(74) ['fena]: *fes-ne, fem-la, fem-ne, fent-ne, fent-la*[41]
(75) ['fenu]: *fem-lo* i *fent-lo*
(76) ['fenas]: *fem-les* i *fent-les*
(77) ['fenus]: *fem-los* i *fent-los*
(78) ['fenizi]: *fem-lis-hi* ('fem-los' dat.), *fent-lis-hi* ('fent-los' dat.)
(79) ['feni]: *fem-hi, fem-li, fent-hi* i *fent-li*[42]

2.4. Un esquema simplificat d'ús dels clítics pronominals plurals

formes verbals personals (imperatiu):

	#/muz/	#/vuz/	#/lz/ #/luz/	#/laz/[43]
(80)	compra#[mus]	---	compra#[lˈs][44]	compra#[ras][45]
(81)	comprau#[mus]	compra(u)#[vus][46]	comprau#[lˈs][47]	comprau#[ras]

(39) Alguns exemples són de Bosch & Sanna (1996). Vegeu-ne més casos a n. 50 i a l'*Apèndix*, textos 1-3. En aquest darrer cas, notem la forma proclítica V[*(l)s*]#C, amb simplificació de la coda complexa del clític (veg. n. 63).

(40) Tots aquests casos amb el clític amb /l/- realitzat [l] i no pas [r] (/l/ > [r] / V__V) abonen un estadi previ /-r/#/l/- > -[l]#[l]- > -[l]- que justificaria el manteniment de [l] malgrat la situació intervocàlica resultant, anàlogament als casos de fonotàctica *parlar* > *[palˈla] > [paˈla] (veg. n. 8).

(41) *Cf.* els casos de (2) i (51).

(42) Per als casos amb [n] (< *[l]#[n]), veg. n. 8.

(43) Representem /z/ la forma subjacent de la marca de plural, a la qual es pot aplicar la regla fonològica d'ensordiment d'obstruents finals i la d'assimilació regressiva de sonoritat. El clític de 3a pers. masc. pl. presenta al·lomorfia /l+z/ i /lu+z/ (per raons de simplificació, no tractem la qüestió de la naturalesa d'aquesta /u/).

(44) Les *s* precedides de *l* i *n* es realitzen amb una lleugera africació: *cfr. pansa* ['pan'sa], *dolç* ['dol's], *dolça* ['dol'sa], etc. (Bosch 1999b: 160, n. 435). *Cf.* Kuen (1932: 149, 165-167 i 172).

(45) /l/ > [r] / V__V.

(46) *Cf.* *asseti*['a#vuz] *assetia(u)-vos*, *ix*['i#vun] *ixi(u)-vo(s)-(e)n*, *git*['a#vunaras] *gita(u)-vo(s)-ne-les* vs. *port*['aw#mus] *portau-mos*, *compr*['aw#mun] *comprau-mo(s)-(e)n*, *trai*['ew#munal's] *traieu-mo(s)-ne'ls*. La realització fonètica de les seqüències 'V(w)#*vos* –ja documentada a començament del XIX (Bosch 1999a: 55)– i 'Vw#*mos* resulta asimètrica; altrament, augmentarien els casos d'homofonia de (73).

(47) Notem la síl·laba amb coda final sobretravada -[wl's], que no constitueix cap restricció fonètica en alguerès, com tampoc no ho és *be*[wn] 'beu(e)n'. Per a la documentació del fenomen, veg. Bosch (1999a: 54-55 i 59).

formes verbals no personals (gerundi i infinitiu):

sem/séu...

(82) compra(nt)#[mus] compran(t)#[vus] compran(t)#[us] compran(t)#[as][48]

tenim/teniu de...

(83) --- ---[49] compra(r)#[lus] compra(r)#[las][50]

3. PROCESSOS DE PROCLITICITZACIÓ

3.1. Pel que fa a les formes pronominals procliticitzades, convé tenir en compte que els datius *li* i *lis hi* 'els' es realitzen respectivament [i] (o [j]) o [iɾi] (o [iɾj]) (84) i [izi] (o [izj]) (85):

(84) *li havies dit* [j aviaz ˈðit] o [i ɾj aviaz ˈðit]

(85) *lis hi has comprat* [i zj as kumˈpɾat]

Mentre el datiu singular /li/ no presenta problemes d'anàlisi entre les varietats orientals estudiades per Lloret & Viaplana (1996: 283), en alguerès presenta al·lomorfia: d'una part, tenim /i/ > [i]/[j] en proclisi i /li/ > [li]/[ɾi] en enclisi (veg. §§ 2.2.3. i 2.2.4.), que sovint actua com a reforç pleonàstic del datiu proclític (65); i, d'una altra part, l'alternativa [i ɾi]/[i ɾj], sobretot en proclisi però també encliticitzada al verb (57). Aquesta segona solució derivaria de la necessitat d'un reforçament de la forma proclítica [i]/[j], subjacentment /i/+/li/, on /l/ > [ɾ] / V__V. Des d'una perspectiva sincrònica, per a [i] no podem postular /li/ > *[ɾi] > [i] per fonosintaxi,[51] ja que no tots els contextos de procliticització en què intervé són intervocàlics –i, per tant, exigiria una alternança amb *[li]– i perquè aquest supòsit comportaria un bon nombre d'idiosincràsies que afectarien tot el sistema alguerès, com ara *la porta* i *lo porta* > *[a] *porta* i *[u] *porta*; diacrònicament, hem de postular /li/, els contextos intervocàlics del qual, potser ja amb realització [ɾi], degueren afavorir la generalització analògica de [i] 'hi' (veg. § 3.2.), com demostra la documentació.[52]

Anàlogament, hem de postular una al·lomorfia /i+z/ (proclisi) i /li+z/ (enclisi) per al datiu plural. Tenint en compte que la -/z/ del clític no ofereix problemes de sil·labificació amb el verb (veg. § 3.4.) –tret dels contextos de (21), que es resolen amb la caiguda de la *s*–, la -[i] final de [izi] i [lizi] 'els' –i variants– podríem exlicar-la a través de dos processos analògics: o es tracta d'una analogia als casos reforçats del datiu singular [i ɾi] —> /iz/ > [izi] i [li ɾi] —> /liz/ > [lizi] o d'una analogia a les combinacions

(48) Amb sil·labificació postlèxica o resil·labificació (Bonet & Lloret 1998: 68), després de l'aplicació de les regles (12) i (13), d'acord amb els casos d'(1).

(49) Veg. n. 36.

(50) Per al manteniment de [l] intervocàlica, veg. n. 40. *Cfr.* les solucions pleonàstiques [lus]*#teniu de compr*[ˈa]#[lus], *sem anant a* [s]*#compr*[ˈa]#[lus], [las]*#teniu de compr*[ˈa]#[las] (veg. § 2.2.5.4.).

(51) Pensant, per exemple, en un cas com *cadira* [kaˈria] < *[kaˈɾira] (Bosch 1998: 141-142, n. 9) o en la realització fonètica de combinacions de *ne+los* (veg. § 4.1.2.).

(52) Els versos d'una comèdia del 1847 evidencien una realització [li] proclítica: «*Li à dit un Napulità, / Que siddadu trubarà*», «*I si li munta la furia / Nus porta tots à la Curia*», «*Farà lu que li tocca*», «*Que li diun Cia Bucietta*», «*Jo li menc la caretta*», que contrasta amb la realització [i] de *hi*: «*No y vulgaria una dona*», «*Ella es persuasa, i y creu*», «*Si y a nìghessi'l cudì*», «*La Cunfraria y es tambè*» (Anònim 1847: ff. 1*r*, 1*v*, 2*r* i 3*r*).

binàries que representa la seqüència [izi] / [lizi],[53] de manera que *lis hi* —> *lis* > [lizi].[54] No creiem, en canvi, que es tracti d'una mera inserció de la vocal paragògica -[i] que evita en alguerès determinades codes sil·làbiques finals (Bosch 1998: 139-140), perquè resultaria estrany en el cas d'una *-s* final i, a més, generaria formes com *[luzi] *los porta*, *[lazi] *les porta*.

3.2. Els clítics *-li* (datiu singular) i *-hi* (adverbial) es realitzen de la mateixa manera [i]/[j] o [i ɾi]/[i ɾj][55] –casos de (86) i (88), respectivament–; amb infinitius paroxítons només s'admeten formes procliticitzades –casos de (87) i (89), respectivament:

(86) Ell era provant a me provocar, però jo no *(l)i* he pres candela
I com *(l)i* coneix la veu, al pare, també que tengui poca dies!
Enguany a (e)scola a mon fill *(l)i* ensenyen també informàtica

(87) Só anat a *(l)i* di(u)re que no venguessi avui, que no hi sem
Ah, qui gràcia, de *(l)i* nàixer una criatura quasi a cinquant(a) anys!
Han fet tot de (a)magat sou/d'ell, sense *(l)i* di(u)re arrés!

(88) No *hi* pens mai, a les coses fees: pens sempre a les belles
Hi vol coratge, a fe(r) (e)l que ha fet ell!
No *hi* vagis, en allà, que aquell ambient no m'agrada

(89) Això no *hi* té que ve(u)re arrés, amb la raó mia: tu has comprés all per ceba!

D'acord amb el que hem exposat a § 3.1., l'origen d'aquesta identificació fonètica deu partir de les formes procliticitzades al verb, probablement per la pressió exercida per *hi*: [i] 'hi' —> [li] / [ɾi] 'li' > [i]; aquesta identificació es degué generalitzar també entre els casos d'enclisi. Posteriorment, les formes de datiu reforçat amb un /li/, [i ɾi] o [li ɾi], s'haurien aplicat analògicament també a *hi*.

3.3. La inclusió de l'alguerès en una descripció interdialectal com la que proposen Lloret & Viaplana (1996) resulta problemàtica, com ja hem vist pel que fa als processos d'encliticització. Per a les formes proclítiques, també. Així, per exemple, contràriament a la constatació segons la qual els casos de Pr # V- (Lloret & Viaplana: 274) mantenen una regularitat absoluta entre les diverses varietats orientals estudiades (barceloní, tarragoní, mallorquí i empordanès), podem observar com l'alguerès desfà aquesta cohesió:

(90)	Pr /m/ # V-	[ma] obri	[ma] umpli	*vs.* [m]'escolta	[m]'ampra
(91)	Pr /t/ # V-	[ta] obri	[ta] umpli	*vs.* [t]'escolta	[t]'ampra
(92)	Pr /s/ # V-	[sa] obri	[sa] umpli	*vs.* [s]'escolta	[s]'ampra

(53) Amb el valor d'acusatiu plural + datiu singular 'els hi' i 'les hi', datiu plural + acusatiu 'els el' 'els la', 'els els' i 'els les', comptant-hi també 'els ho', i datiu plural + *hi* adverbial 'els hi'. En canvi, *l'hi*, amb la mateixa realització que *li*, només equival a les combinacions 'l'hi' i 'la hi' (acusatiu sing. + datiu sing.), 'li ho' i 'li hi'.

(54) Al XVIII documentem *lis* 'els' sense -[i]: «dos marrons y una asporta ab dos embuts de forment que lis falta del narboni» (*ASCA* 864/37, II. *A*, f. 13*r* [1728]); «que, passant-lis l'home a prop» i «i tenint-lis preparada / corona de gran valer» (Manunta 1988, I: 165; II: 86); en canvi, en una comèdia manuscrita del 1847 trobem «A forza de minestras / lis ranfurzem lus rugnons» enfront de «Lis y pusarem asprons / Per ferlus trabagliar» i «La ploma es aglistrira / Per lis ì gligir la vida», en què trobem [lizi] per a 'els' (Anònim 1847: ff. 1*r* i 6*r*).

(55) *Cf.* la mateixa situació quan són formes encliticitzades a § 2.1.3. i 2.2.4.

(93)	Pr /n/ # V-	[na] obri	[na] umpli[56]	*vs.* [n]'escolta	[n]'ampra
(94)	Pr /l/ # V-	[l]'obri	[l]'umpli	*vs.* [l]'escolta	[l]'ampra
(95)	Pr /l+a/ # V-	[la] obri	[la] umpli	*vs.* [l]'escolta	[l]'ampra
(96)	Pr /l+i/ # V-	[j] obri	[j] umpli	*vs.* [j] escolta	[j] ampra[57]

Pel que fa als casos de (90) a (93), l'alguerès opta per les formes [m], [t], [s] i [n] exclusivament davant de [a] i de les [e] dels auxiliars *ésser* i *haver* (en alg., únicament *he*), si bé *ne* adopta indistintament [n] i [na] davant de les [i] del verb *(e)ixir*: [n]'*ixi* vs. [na] *ixi* 'n'ix'. Quant a /l+a/ (95), l'alguerès segueix la mateixa norma.

Els casos de (94) inclouen els resultats de Pr /o/ # V-, ja que en alg. no tenim *ho* sinó *lo* [lu] (o *l* [l]),[58] mentre que per a (96) ja hem vist que hi ha coincidència amb els casos de Pr /i/ # V- (veg. § 3.2.).

3.4. Un esquema simplificat d'ús dels clítics pronominals plurals:

formes verbals personals:

	#/muz/	#/vuz/	#/luz/	#/laz/
(97)	[muz] amaga	[vuz] amaga	[luz] amaga	[laz] amaga
(98)	[mus] compra	[vus] compra	[lus] compra	[las] compra

formes verbals no personals (infinitiu): veg. §§ 2.2.5.3. i 2.2.5.4. i n. 50.

4. PARTICULARITATS FONÈTIQUES D'ALGUNES COMBINACIONS DE CLÍTICS

4.1. Combinacions amb *ne*

4.1.1. Mentre *n'hi* és amb realització [ni] amb valor d'acusatiu indeterminat + *hi* adverbial 'n'hi' (99), trobem la realització [ni] o [ni ɾi] per a datiu singular + acusatiu indeterminat 'li'n', combinació tant procliticitzada (100) com encliticitzada (101) al verb. Les dues solucions s'adiuen a la doble realització del datiu singular [i] i [iɾi], d'on resulta *n(e)* + [i] > [ni] o *n(e)* + [i ɾi] > [ni ɾi].[59] Una segona hipòtesi fóra suposar directament que la combinació [ni] pot adoptar també un reforçament pleonàstic de /li/, realitzat [ɾi] per fonosintaxi

(99) *N'hi* podem posar un poc de més, de sal, a la carn
Ja *n'hi* ha, de gent tonta, al món!

(56) *Cf.*, però, la forma [n] en combinacions binàries: *Ma xia* [sa n]'*umpli també l'orinal; (L)is hi he dit que* [sa n]'*obrin tres; I tu*, [ta n]'*umplis un poc, de oli?*; *Voleu que* [vu n]'*umpli calquì tassa, de (a)queix vi?*; *Aqueix home* [sa n]'*ompliva a bidons, de (a)quella algua.*

(57) Ocasionalment i en funció del parlant, fins i tot s'accentua la palatalització fins a [ˈʎobri], [ˈʎumpɾi], etc.

(58) Notem «*me*'[l] *diuen mos germans*» per a 'm'ho diuen' (Bosch & Sanna 1996: 51). Vegeu-ne dos casos més a (107) i (108).

(59) *Cf.* [sa ni] i [sa ni ɾi] per a 'se li'n' (§ 4.3.2.).

(100) *N'hi* deix un poc també a ella, de torró
N'hi he portat dos també a la padrina, de melons

(101) Só porta(nt)-*n'hi* u també a ma sogra, de polpinyol
Comprau-*n'hi* una també a ell, de botxa

La mateixa combinació [ni ɾi] correspon analògicament a les seqüències d'acusatiu determinat singular + datiu singular 'l'hi' (102) i 'la hi' (103),[60] amb *ne* redundant de procedència o origen, i a la combinació ternària d'acusatiu indeterminat + datiu singular + *hi* adverbial 'li n'hi' (104):

(102) Ja *n(e) l'hi* [ni ɾj] haveu portat en casa, lo paltò, a babai?
Só traie(nt)-*n(e)-l'hi* [ni ɾi] de mans, lo rasor, al minyó, que se pot fer calqui tall

(103) *N(e) l(a) hi* [ni ɾj] has treta, de damunt, la malla assuerada, al minyó?
Cambia(nt)-*n(e)-l(a)-hi* [ni ɾi] sés del llit, la flassada, a Miquel?

(104) No *n(e) li hi* [ni ɾj] he posat, de sal, a la minestra, al babu, avui m'és (e)ixida bamba!

4.1.2. Combinacions *ne'l, ne la, ne'ls* i *ne les*

Tot i que la realització habitual del clític *ne* en aquestes combinacions és [na] (105), l'auxiliar *he* tendeix a modificar el timbre de la vocal per [e] (106), fenomen avui molt freqüent,[61] que fins i tot pot afectar un tercer pronom (107). De fet, aquest fenomen de metafonia també afecta els clítics *me* i *te* sense la presència de *ne* (108).

Val a dir que amb determinats verbs (*acollir, entrar, gitar, portar, prendre, tirar* 'collir', *treure*, etc.), tal vegada per influència del sard, els clítics d'acusatiu insereixen un *ne* adverbial amb valor implícit de procedència o origen, que pot semblar redundant o innecessari des d'una perspectiva normativa, tot i que a vegades aquestes combinacions *ne'l, ne la, ne'ls* i *ne les* adopten el valor de 'l'en', 'la'n', 'els en' i 'les en', respectivament, també usades enclíticament, només darrere gerundi i imperatiu. El 1734 documentem *ne lo han tret* dins el context «lo sou bou era enfangat y ne lo han tret [del fang]» (*ASCA* 864/60, ll. *A*, f. 9*r*).

(105) Ara *ne'l* [na l] traiem, de (a)queixa posento, lo quadro
Ne la [na ɾa] tirem, aqueixa poma, de l'a(r)bre?
Porta-*ne-la* [na ɾa] en casa, aqueixa bossa
Sem acolli(nt)-*ne-la* [na ɾa] tota un poc cada dia, la magrana del jardí
Só fe(nt)-*ne'ls* [na lᵈz] aixecar-los de pressa, del llit, als / a (l)os minyons
Portau-*ne'ls* [na lᵈz] en campanya, aqueixos gatolins

(60) Per a 'els hi' i 'les hi', amb realització [izi] o [lizi], veg. n. 53.

(61) *Cf.* la realització amb [e] pretònica del topònim local *Magdaleneta* [maðareˈneta] i l'adj. *primerenc -a* [prime'reŋk] -[a] (Bosch 1999b: 155).

Ne les [na ɾaz] entres tu, en casa, les cadi(r)es?
Gita-*ne-les* [na ɾaz] a la ronya, aqueixes forquetes matanges!

(106) *Ne'ls* [nelᵈz] / [nalᵈz] *he trets avui, aquellos poals*
Ne les he [ne ɾeˈz e] / [na ɾeˈz e] carrades en casa de sola, aquelles bosses

(107) *Me ne'ls* [me ne lᵈz] / [ma na lᵈz] / [ma ne lᵈz] *he carrats a la marina*
Te ne'ls [te ne lᵈz] / [ta na lᵈz] / [ta ne lᵈz] *he fotits jo*
Me ne l'he [me ne ˈɾe] / [ma na ˈɾe] / [ma ne ˈɾe] *pres tot*
Te ne l'he [te ne ˈɾe] / [ta na ˈɾe] / [ta ne ˈɾe] *tret jo, lo poll de damunt*
Me ne les he [me ne ɾeˈz e] / [ma na ɾeˈz e] / [ma ne ɾeˈz e] *acollides totes, les pomes de (a)quell a(r)bre*

(108) Me l'he [me ˈɾ e] / [ma ˈɾe] mereixut, això
Me l'he [me ˈɾe] / [ma ˈɾe] pres, lo vi
Te l'he [te ˈɾe] / [ta ˈɾe] escrita, la lletra
Me les he [me ɾeˈz e] / [ma ɾaˈz e] / [ma ɾeˈz e] mirades bé, aquelles dones

Aquests casos contrasten amb la realització habitual de la combinació *me'ls* + *he*, que tendeix a mantenir-se [ma lᵈz e], tal vegada perquè és l'únic cas en què trobem un rim travat després de la sil·labificació.

Tanmateix, a diferència dels casos anteriors, la combinació del clític adverbial *ne* amb l'acusatiu plural *los* ofereix dues variants contextuals procliticitzades, amb algunes restriccions sil·làbiques:[62] *ne'ls*, amb realització [na lᵈz] o [ne lᵈz], [na s] o [na z]; i *ne (l)os*, realitzat [na ws] o [na wz]. En el primer cas, es realitza [na lᵈz] si segueix una vocal (109), tret de *he* [ˈe] d'*he*, que, com hem vist, tendeix a exigir la variant [ne lᵈz] (106); però [na s] o [na z] davant d'obstruent sorda o sonora, respectivament (110). En el segon cas (111), cal suposar un canvi *ne los* [na ɾus]/[na ɾuz] > [na ws]/[na wz], per caiguda de [ɾ] intervocàlica entre clític i clític, fenomen que trobem en altres contextos.[63] Darrere de gerundi i imperatiu, però, trobem únicament *ne'ls* [na lˢs] o [na lᵈz] (105).

(109) Enguany *ne'ls* [na lᵈz] omplim tots, los bòtuls que tenim
De ont *ne'ls* [na lᵈz] has trets, aqueixos discos?

(110) *Ne'ls* [na s] tenc de tirar-los, aqueixos pirastros de la planta
No *ne'ls* [na s] podem carrar-los, amb la màquina, als / a (l)os companyons tous

(111) Enguany *ne (l)os* [na wz] omplim tots, los bòtuls que tenim
Ne (l)os [na ws] tenc de tirar-los, aqueixos pirastros de la planta
De ont *ne (l)os* [na wz] has trets, aqueixos discos?
No *ne (l)os* [na ws] podem carrar-los, amb la màquina, als / a (l)os companyons tous

(62) Pais (1970: 109) apunta que davant de *l*, *ll*, *r* i *s* només trobem *ne los* (s'entén amb realització [na ws]), amb els exemples *ne los rasca* i *no (sic) los lligi*.

(63) *Cf.* a + *los*: *als* [alᵈz] + V / [as] o [az] + C vs. *a (l)os* [a ws] o [a wz]; *de* + *los*: *dels* [delᵈz] + V / [des] o [dez] + C vs. *de (l)os* [de ws] o [de wz]; *per* + *los*: *pels* [pelᵈz] + V / [pes] o [pez] + C vs. *pe(r) (l)os* [pe ws] o [pe wz]; *amb* [ama] + *los*: *am(b)a (e)ls* [a malᵈz] + V / [a mas] o [a maz] + C vs. *am(b)a (l)os*: [a ma ws] o [a ma wz] (les dues alternatives s'usen actualment, tal vegada amb prevalença de les formes aglutinades). *Cf.* els exemples reportats a (64) i (65) i n. 39 i 50.

4.1.3. Finalment, trobem la construcció analògica [ni ɾi zi] o [ni zi] amb valor d'acusatiu indeterminat *ne* + datiu plural *lis hi* per a 'els en' (112), alternança que es dóna únicament en enclisi, ja que la forma procliticitzada és sempre [ni zi] (veg. § 2.1.2.):

(112) No *n(e) (l)is hi* [ni zi] donguis més, de dolços, als minyons
Da(nt)-*ne-lis-hi* [niɾizi]/[ni zi] séu, de algua fresca, a les criatures?
Dieu-*ne-lis-hi* calqui altra, de poesia, als minyons

Tanmateix, analògicament, aquesta combinació [ni zi] pot confondre's amb [ni ɾi] de casos d'acusatiu indeterminat + datiu singular (§ 4.3.2.)

(113) *N(e) (l)is hi* he portat dos també a la padrina, de melons
No *n(e) (l)is hi* diguis, de coses fees, a ton pare
Deixau-*n(e)-(l)is-hi* pocs també al petit, de bocins de torró

Sembla que l'ús de [ni ɾi] o [ni zi] en aquests casos obeeix a una qüestió pragmàtica: s'usa [ni ɾi] si hom vol remarcar el destinatari de l'acció, mentre que usarà [ni zi] si hom vol remarcar l'objecte (pl.).

L'alternança [ni ɾi zi] o [ni zi] pot adoptar també els valors d'acusatiu determinat + datiu plural (114) 'els el', 'els la', 'els les' i 'els les':

(114) Ja t'he vis(t) qu(e) eres traie(nt)-*ne-lis-hi* de les mans, aquell joc, als minyons
N(e) (l)is hi traiem ja, l'escorja, an aqueixes (a)me(t)les?
Umpli-*ne-lis-hi* de prunes, a tes cosines, aquelles dues cistelletes buides

4.2. Combinacions amb *se*

4.2.1. Tenint en compte l'homofonia entre el datiu sing. *li* i l'adverbial *hi* (§ 3.2.), coincideixen també fonèticament *se hi* 's'hi' i *se li* 'se li': en general, amb realització [sa j], sense elisió vocàlica, procliticitzats al verb (115); i [sa ɾi], en enclisi, només darrere de gerundi i imperatiu (116).

(115) *Se hi* [sa j] està posant lo cuc, an aqueixes peces de fromatju!
Se (l)i [sa j] és feta tota vermella, la fatxa, després que ha menjat allò

(116) Eren jugan(t)-*se-hi* [sa ɾi] també la mesada, a cartes
Posi-*se-hi* [sa ɾi] rajoles clares, an aquella part de la cuina
I bé, obrin(t)-*se-li* [sa ɾi] són, aquelles roses, o són encara tancades?
Faci-*se-li* [sa ɾj] adobar la manilla, an aqueixa porta

Amb el datiu plural, en canvi, *se (l)is hi* és realitzat [sa jzi] (117), poc freqüent darrere gerundi i imperatiu (118):

(117) Com los veu(e)n, a (l)os iaios, los néts *se (l)is hi* tiren lego a damunt pe(r) (e)ls abraçar-los!

(118) Acostan(t)-*se-(l)is-hi* més a prop, an aquellos animals, ne'ls / ne (l)os fanen fugir

4.2.2. Notem les combinacions de *se* + acusatiu determinat *se'l* [sa l], amb valor de 'se'l' i 's'ho', *se la* [sa ra] i *se les* [sa ras] (117), també encliticitzades al gerundi i l'imperatiu (118):

(119) Ha dit que no *se'l* deixa, aquell moble, en casa
No *se'l* mereix que (e)l tra(c)tin així mal!
Cada nit *se la* entren al garatge, la màquina
Se les està posant aqueixes botes, o (l)is hi arremun?

(120) Escrivin(t)-*se'l* és, l'endiriç?
Tot això, estutgi-*se'l* a un lloc ben amagat
Posi-*se-la* en butxaca, la moneda
Posan(t)-*se-les* és aqueixes botes, o *(l)is hi* arremun?

Anàlogament al casos de (109) a (111) de *ne'ls/ne (l)os* (§ 4.1.2.), per a 'se'ls' hi ha dues solucions: *se'ls* [sa l^{s}]/[sa l^{d}z] (121) o *se (l)os* [sa ws]/[sa wz] (122), si bé l'única forma encliticitzada, només darrere de gerundi i imperatiu, és *se'ls* (123):

(121) I ta mare, ja *se'ls* [sa l^{d}z] ha venuts, aquellos dos dabaixutxos que teniva al carrer del Carment?

(122) I ta mare, ja *se (l)os* [sa wz] ha venuts, aquellos dos dabaixutxos que teniva al carrer del Carment?

(123) Aqueixos eixugamans grans, són empran(t)-*se'ls* [sa l^{d}z] ellos
Porti-*se'ls* [sa l^{s}], dos de (a)queixos pardalets que havem caçat

4.3. Combinacions amb *se* + *ne*

4.3.1. *se'n* [sa n] –amb *ne* redundant o no–, usat tant en proclisi com en enclisi (124), només darrere gerundi i imperatiu (125); amb infinitius, només admet la forma procliticitzada (126):

(124) Això *se'n* té de tre(u)re, de (e)n anquí!
Ell *se'n* desplau assai, de (a)queixa situació
Vosté *se'n* va o arresta encara en anquí?
Qui *se'n* futi és ell, que no fa arrés to(t) lo dia!
A l'Alguer *se n'*obrin tres o quatre cad(a) any, de botigues de roba

(125) (E)ixin(t)-*se'n* és, que me hi pos jo amb la màquina?
Recordi-*se'n* que té de tornar a venir la se(t)mana qui ve

(126) Per *se n'*anar i me'n de(s)llibrar la casa, los afitàvols m'han volgut cinc milions!

4.3.2. Amb *hi* adverbial, amb valor de 'se n'hi', és pronunciat [sa ni]:

(127) De gent així, no *se n'hi* troba més!
De (a)quella nau, no *se n'hi* ha salvat manc(o) u, de passitgers

Són poc freqüents, però, les combinacions amb les formes de datiu *li*, amb realització [sa ni] o, a vegades, [sa ni ri] (128),[64] i *lis hi*, amb la solució [sa ni zi] (129):

(128) *Se n'hi* han arrobat la bicicleta del carrer, a mon fill (los lladres)
An aquesta poma, *se n'hi* talla la part negra i (e)l resto se menja

(129) *Se'n (l)is hi* han pres to(ts) los conills de les gàbies de (e)n campanya, a mos cunyats (los que són venguts de nit)
(E)ixin(t)-*se'n-(l)is-hi* los afitàvols de (e)n casa, a mes cosines, ja se'n poden entrar elles a habitar

4.3.3. Amb acusatius trobem *se ne'l* [sa na l] (130), *se ne la* [sa na ra] –amb la forma elidida [l] únicament davant de [a]– (131) i *se ne les* [sa na ras] (132), també en enclisi, només darrere gerundi i imperatiu

(130) *Se ne'l* tira tot, lo bolet que troba en aquella campanya
Lo martell *se ne l'* ha pres mon gendre i encara és a me'l torna(r)-lo
Aculli-*se-ne'l*, calqui préssec de (a)quell a(r)bre, que és ja cuit

(131) Portan(t)-*se-ne-la* són, a Maria, a l'hespital?
Que *se ne la* entra, la roba menuda de (e)stesa?
Tregui-*se-ne-la* de damunt, aqueixa malla, que és foradada
La màquina *se ne l'* havia presa ton germà, aqueixa maití

(64) Veg. § 4.1.1. i 2.1.2.

(132) Ella *se ne les* cambia cada dia, les calces, de damunt
Enguany Asbert és fen(t)-*se-ne-les* totes a l'Alguer, les festes
I copigui-*se-ne-les* totes, les rece(p)tes per cuina(r) (e)l peix de (a)queix jornal

Analògament als casos de 4.2.2. i 4.1.2., notem *se ne'ls* [sa na l^{s}]/[sa na l^{d}z] o [sa na s]/[sa na z](133) i *se ne (l)os* [sa na ws]/[sa na wz] (134); en enclisi, darrere gerundi i imperatiu, només podem trobar la primera forma:

(133) La gata, si (e)ls caça en terra, ja *se ne'ls* [sa na z] menja, los pardals
Aculli-*se-ne'ls* [sa na l^{s}], aquellos clavells, així se fa un bell vas pe(r) (e)n casa
Mira qui curiosa aquella gata, carran(t)-*se-ne'ls* [sa na l^{d}z] a u a u al lloc segur, als gatolins

(134) La gata, si (el)s caça en terra, ja *se ne (l)os* [sa na wz] menja, los pardals

5. CONCLUSIÓ

Hem vist, doncs, que en els processos de cliticització de l'alguerès cal tenir en compte tot un seguit de restriccions sil·làbiques i regles fonològiques que tendeixen a evitar codes entre clític i verb i entre clític i clític. Concretament, no admet codes de cap mena en els casos d'encliticització, que resol amb regles d'assimilació i simplificació, amb inserció d'una [a] epentètica entre verb i clític o modificant la flexió en els casos d'algunes segones persones de l'imperatiu (§§ 2.1. i 2.2.). Aquesta restricció sil·làbica provoca molts casos d'homofonies en seqüències de formes encliticitzades al verb (§ 2.3.), tant a formes personals (imperatiu) com no personals (gerundi i infinitiu), homofonies que foren insostenibles en les altres varietats de la llengua catalana, perquè no només afecten el pronom encliticitzat sinó també la flexió verbal, concretament la marca de mode en formes verbals no personals i la marca de nombre/persona en les personals. Les úniques excepcions amb manteniment de coda simple travada per l'obertura del clític són els casos de *compra*[w]#[mus] i *compra*[w]#[ras], que contrasten, però, amb *compra*(w)#[vus], amb eliminació de coda, i amb *compra*[w]#[l^{s}], amb coda sobretravada (§ 2.4.).

Amb infinitius rizotònics en *-re* i *-er* hi ha, a més, una resistència a l'encliticització, que podria obeir a qüestions accentuals, que explicarien també el canvi de conjugació en *-ir* com **córrer > corrir* i *escriure > escrivir*. Els altres infinitius, amb flexió tònica, tot i que admeten, amb alguna restricció, tant formes procliticitzades com encliticitzades, sovint tendeixen a incorporar estructures pronominals pleonàstiques mitjançant formes encliticitzades al verb que reforcen els pronoms procliticitzats (§ 2.2.).

Poques restriccions presenten els processos de procliticització, tret de la tendència dels verbs començats per vocal a no admetre l'obertura consonàntica del clític –si no és que hi ha un segon clític que els precedeix–, la qual cosa obliga a la inserció d'una [a] epentètica a la dreta del pronom (§ 3.3.). Ens referim a [ma], [ta], [sa], [na] i [la]. En són excepció, com hem vist, les formes verbals que comencen per [a], a més de la [e] de *he*. En canvi, s'admeten sempre les obertures amb [l] masc. i neutre i [j], corresponent tant a *li* com a *hi*, que però també són realitzables [i ɾj], amb obertura bibrancal. Tanmateix, la resistència a sil·labificar codes també afecta seqüències de clític i clític, especialment en combinacions amb *mos* i *vos*, que perden la /z/. Les múltiples combinacions amb /lz/ o /luz/ admeten codes amb un i dos elements (§§ 4.1.2., 4.2.2. i 4.3.3.).

Per altra banda, hem intentat comprovar si les regles fonològiques i les restriccions sil·làbiques que operen en els processos de cliticització també operen a interior de mot (fonotàctica). En qualsevol cas, els resultats, encara pendents d'una anàlisi més aprofundida i detallada, van més enllà de l'afirmació segons la qual «l'actitud restrictiva del sistema [patró sil·làbic] alguerès l'obliga a modificar els mots catalans que exigeixen més d'una posició a la coda» (Serra 1998: 520): en els processos de cliticització, especialment amb formes encliticitzades, l'alguerès tendeix a eliminar la coda sil·làbica.

La llum sobre el patró sil·làbic de l'alguerès en els processos de cliticització pot oferir el desllorigador de les solucions analògiques en les quals intervenen els pronoms de datiu de 3a persona *li* i *lis hi*. En qualsevol cas, hem volgut presentar la casuística de la variació de formes [i] *vs.* [i ɾi], [li] o [ɾi] *vs.* [li ɾi] per a 'li' i [lizi] o [ɾizi] *vs.* [zi] per a 'els' i combinacions binàries amb el datiu plural, al costat de les quals hem també descrit les alternances de les combinacions pronominals [ni] *vs.* [ni ɾi] 'li'n', [niɾizi] *vs.* [nizi] 'els en', etc., alternances que podrien obeir a restriccions accentuals (§§ 2.1.3. i 2.1.4.).

Proclíticament, no podem trobar [ni ɾizi] *n(e) (l)is hi* 'els en' sinó [ni zi] (§ 4.1.3.), probablement també per restriccions accentuals, perquè l'accent de la seqüència clítics + verb es troba massa desplaçat a la dreta; anàlogament, hem vist que davant l'alternativa entre [sa ni] i [sa ni ɾi] *se n'hi* 'se li'n', hi havia casos en què només s'admetia la primera (§ 4.3.2.). Si, a més, confrontem les combinacions ternàries amb *se* i *ne*, com ara *se ne (l)os* [sa na ws] (§ 4.3.), sembla que l'alguerès prefereix combinacions proclítiques de dues síl·labes enfront de les de tres.

Una atenció especial hem dedicat a l'origen analògic de la -[i] del clític datiu plural *lis hi* [izi] o [lizi] (§ 3.1.) i a la identificació de la realització fonètica de *li* i *hi*, també en combinacions binàries del tipus *n'hi* [ni] o [ni ɾi] 'li'n' (§ 3.2.).

En definitiva, hem volgut presentar un camp d'estudi encara verge, mancat d'una descripció sincrònica detallada, i reflectir l'estat actual d'aquesta varietat dialectal pel que fa als processos de cliticització i les seves connexions foneticofonològiques. Per raons metodològiques i d'espai, no ens hem pogut ocupar de l'estudi dels valors

sintacticosemàntics de les combinacions pronominals, empresa que mereix una atenció especial i un contrast amb les solucions dels parlars sards, especialment pel que fa a l'ús de *ne*. En qualsevol cas, tant de bo que les nostres pinzellades afavoreixin la proliferació d'estudis a l'entorn de l'alguerès, probablement la varietat dialectal més paradigmàtica de la llengua catalana.

ANDREU BOSCH I RODOREDA
Universitat de Barcelona
LUCA SCALA
CRP Maria Montessori, Università di Sassari

5. APÈNDIX : Etnotextos[65]

TEXT 1: Lo pare o la mare que tenia de batiar lo fill o la filla demanava a la persona «Si me vols posar el baptisme a mon fill?» o «Si me poses la mà a mon fill per fer-lo cristià?» o «A me vols fer aquesta[66] caritat: si me fas cristià a mon fill?». I no se podiva negar de posar la mà, i se feva de tot per fer de padrí.

Després del batiar (alhora se feva parint i lego lego[67] batiant, per ne treure les temptacions), quan la criatura era sola al bressol o al llit, se li posava un tros de pa o un pa enter a costat –per cosa el pa és do de Déu–, per n'allargar les temptacions.

La criatura se portava a la iglésia amb la camijola[68] llonga blanca i la cúfia al cap. Després que la criatura era batiada, s'acostava lo monasillo dient «A cent anys!»,[69] que voliva diure que ell voliva la porreta;[70] i alhora lo pare i lo padrí se posaven la mà a la butxaca del corpeto[71] i li daven calqui menut.[72]

Després de la cerimònia, lego compares i comares se dieven de vós, també que fossin germans i germanes o se coneixessin bé de primer; i quan s'entopaven, lo compare mascle se tocava el boneto o el sombrero –per cosa al cap hi és lo baptisme– i se saludaven assai afectuosament.

[lu para o la ˌmara ke tania ðe batiˌa lu ˈfil | o la ˈfiʎa | damaˌnava a ra palˈˈsona | si ma vɔlˈs puˌza | baˌtizma a muɲ ˈfil || oː | si ma ˌpɔzaz la maː muɲ ˈfil | peˌfelu krisˈtja || oː | ma ˌvɔlˈs fe akesta kariˈtat | si ma fas krisˈtjaː muɲ ˈfil | i no sa puˌriva naˈɣa | de puˌza ra ˈma | i se feva ðe ˌtotˈ pe fe ðe paˈri || dasˌprez ðel baˈtia || aˈlɔra | sa ˌfeva paˈrint | i leɣu ˌleɣu baˈtiaɲt | pe naˌtrɛra las taɲtaˈsjonˈs || kwaɲtˈ la kriaˌtura era ˌsɔra | brasɔl o aʎ ˈʎit | sa j puˌzava wɲ trɔz ðe ˈpa | o wm ˌpaː ɲter a kusˈtat || peˌkɔza | ˈpa | ez ˌðo ðe ˈðew || pe n aʎaɫˌga las taɲtaˈsjonˈs || la kriaˈtura | sa puˌtava a riˈɣrezja | a ma ra kamiˌʒɔra ʎoŋga ˈbraŋka | i raˌkufjaː ɫˈkap || dasˌpres ke ra kriaˈtura | ˌera baˈtiara | s akusˌtava lu munaˈziʎu | diˈent || a saɲˈt anˈs || ke vuˌriva ˈðira | ke ˌel vuriva la puˈrɛta || j aˌlɔra lu para j lu paˈri | sa puˌzava na maː ra buˌtʃaka ðeɫ kulˈpɛtu | i i ˌdavaŋ kaɫki maˈnut || dasˌprez ðe ra siriˈmɔnja | ˈleɣu | kumˌparaz i kuˈmaras | sa diˌevan de ˈvos | tambe ke ˌfosiɲ dʒalmanˈs i dʒalˈmanas | o sa kunaˌʃesim ˌbe ðe priˈme || i kwantˈ s aɲtuˈpavan | lu kumˌpara ˈmaskra | sa tuˌkava | bunɛtu o | sumˈbreru | peˌkɔzaː | kˌap j ez lu baˈtizma | i sa saruˌravan asaj afetuozaˈment ||][73]

TEXT 2: Quan jo era minyona l'Alguer era... hi havia una vida pobra, diem així. Hi eren calqui família noble, i aquellos viviven bé. Lego hi havia famílies que no eren nobles, no eren manco riques, ma viviven bé. En aquella casa no mancava arrés del necessari, del necessitós, com

(65) Presentem tres etnotextos, d'acord amb la terminologia emprada per Veny & Pons (1998), en versió normalitzada i en transcripció fonètica, amb els mateixos criteris adoptats per Veny & Pons (1998: 17-18).

(66) *fer aquesta* (vegeu-ne la transcripció fonètica): en aquest context -[e] + [a]- també hi ha la variant amb elisió vocàlica [fe ˈkesta] (Bosch 1998: 141).

(67) *lego lego*: forma iterativa per a 'tot seguit'.

(68) *DCA* (169a) només recull *camisó*, per a significar «camisa llonga i llarga». Caldria pensar en un canvi *camisola* > *camijola*, amb [ʒ] –so molt poc rendible en alg. modern–, com ha passat amb *brasa* i *braser* > *braja* i *brager* (*cf.* Kuen 1932: 149), tal vegada per pressió de les corresponents solucions sassereses *brasgia* i *brasgeri* (*VDS*: 49b i 54a) i *camisgiora* (*VIS*: 68a, s.v. *camiciola*), també amb [ʒ].

(69) *A cent anys!* (vegeu-ne la transcripció fonètica): la reducció vocàlica de la vocal de *cent* en [a] és conseqüència d'una lexicalització del sintagma; tanmateix, també hi ha la realització no lexicalitzada [a senˈt anˈs].

(70) *porreta*: 'propina'; *DCA* (852a) dóna *porreta* per a «quantitat de moneda (o d'altres coses de valor) donada per obtendre un favor», accepció que no recullen *DECLC* ni *DCVB*. *Cf.* el sard *porrata* o *prorata* 'quota, termini' o sass. *purrata* 'id.', que *DES* (II: 339a, s.v. *ráta*) i *DECLC* (VI: 716a, s.v. *porrat*) recullen com a catalanisme, a partir de *porrata* 'prorrata'. En qualsevol cas, notem el canvi *porrata* > *porreta* de l'alg. mod., amb [ɛ], probablement sense pressió del sufix dim. *-eta*, per tal com aquest és amb [e].

(71) De l'it. *corpetto* 'armilla' (tot i ser un italianisme, notem la realització amb canvi de *r* travada a [l]).

(72) *menut*: 'moneda petita'.

(73) *Informador*: Àngel Scala Salis (l'Alguer, 30-I-1911), tractorista, de pare i mare algueresos.

era la casa nostra, *ad esempio*. Tenívem la[74] campanya, de *conseguenza* hi eren les gallines, hi eren los conills, hi eren los porquedos...

I lego lo babo era un caçador. Ma, diem així, alhora caçava lo babo, no per la passió de matar los animals, caçava per portar a la família calqui cosa endemés del que hi era. Los animals se trobaven! Lo babo eixiva a cavall... Tanta voltes portava també a mosaltros, tots los fills... Dieva: «Anem a caça!». Mosaltros, jo i ma germana anàvem a[75] cavall. Tenívem també un germà, tenívem de los bellos cutxos...[76] I anàvem a una tanca que ara és tot pastura, *hèctaros* i *hèctaros* de terrer. Era tot bosc i mata de murta, de modeiu, de quessa... I en allí hi eren les perdius, les llebres, los columbatxos... *Insomma*, hi havia de tot. I era fàcil: era com anar a els prendre del galliner, diem així. Una volta que s'era a mig d'aqueix bosc, eixiven aqueixos animals meravillosos,[77] aqueixes perdius belles... Quan se posaven en terra caminaven ninant-se, pareixeven belles minyones, amb belles plomes totes colorades...[78]

[kwaɲtˈ ˌjɔ era miˈɲona | ł aˈge | ˈera: || j avia wna ˈvira | ˈprɔba | diem aˈʃi ||ˌj eraŋ kałki famirja ˈnɔbra | j aˌkeʎuz vivivam ˈbe || ˌleɣu j avia faˈmirjas | ke | no eran ˈnɔbras | noˌeram maŋku ˈrikas | ma vivivam ˈbe || an akeʎa ˌkaza no maŋkava: ˌrez ðel netʃeˈsːari | del nasisiˈtos | koˌm era la kaza ˈnɔstra | að eˈzempjo || taˌniva na kamˈpaɲa | de konˈseˈgwentsa | j era naz ɣaˈʎinas | j era nus kuˈnilˈs | j era nus pułˈkɛːdus || i ˌleɣu lu ˌbabu era wŋ kasaˈro || ma | diem aˈʃi | aˌlɔra caˈsava | lu ˈbabu | no peː pe ra paˌsjo ðe maˌta luz aniˈmalˈs || kaˈsava | peː puˈta | a ra faˈmirja | kałki kɔzaː ɳdeˈmes | deł ke ˈj era || luz aniˌmalˈsˈ sa truˈbavan || lu ˌbabu jʃivaː kaˈval || taɲta ˌvɔltas pultava tamˌbe a muˈzaltrus | totˈ lus ˈfilˈs || diˈeva | aˈnem | a ˈkasa || muˈzaltrus | ˌjɔ j maɲ dʒalˈmana | aˌnavan a kaˈval || taˌnivaɲ tambe wŋ dʒalˈma | taˌnivaɲ de wz beʎus ˈkutʃus || j aˈnavan | a wna ˌtaŋka ke ara es totˈ pasˈtura | ˌɛːtaruz j ɛtaruz ðe taˈre || ˌera totˈ ˈbɔsk iː | ˌmata ðeː: ˈmulta | de muˈrɛju | de kɛsːa || j an aˌʎi j era nas palˈdiws | laz ˈʎebras | lus kolumˈbatʃos || inˈˈsoma | j aˌvia ðe ˈtot || iː era ˈfasil || era kom anaː s ˈpreɳdaː: | deł gaʎiˈne | diem aˈʃi || una ˌvɔlta ke sa era a ˌmiz ðe keʒ ˈbɔsk | i,ʃivan akeʃuz aniˌmalˈsˈ meraviˈʎozus | aˌkeʃas paldiwz ˈbeʎas || kwaɲtˈ sa puˌzavan aɲ ˈtɛra | kamiˌnavan ninanˈˈsa || paraˌʃevam beʎaz miˈɲonas | ama beʎas ˌpromas totas kuruˈraras ||][79]

TEXT 3: Si te... calqui u te demana de donar-li estícols per inserir, dóna totes les altres qualitats que hi són, *ma* no donguis aqueixa –m'ha dit–, no donguis, per cosa a l'Alguer no n'hi ha altra. (I teniva raó.)

Jo, porc *infame*!, com teniva de fer? (Però...) *Alhora* hi havia un cunyat meu treballant en aquí, hi havia, casat amb la germana, mi', casat amb la germana, que era la bonànima de Josep Saïu... (La bonànima de Josep Saïu) (Sí, sí...)... No sep si l'havagis coneixut... (Sí, *a voglia, a voglia...*). Va bé, que el fossis coneixut... I li he dit:

—Juse, tu me tens de fer un plaier –li he dit.

—Si és cosa de te fer...

Li he dit:

—Aqueix home vol a li posar-li aqueixos plantons de pera diumenge.

Aquell m'ha mirat, m'ha:

—Eh!, *ma*, o Pi'!, si vol a lis hi posar-lis-hi, lis hi posem...[80]

No ha fet ninguna com se diu, l'obscuredu, no ha fet...

Lo diumenge al maití és vengut. Havem fet lo bocí de la cola,[81] havem fet, n'hi havem fet el bocí de la cola. Sem muntats en aquí... I en dos viatges ne'ls havem davallats a dabaix, ne'ls havem davallats, que eren amb el pa de la terra, eren, no... I posat havem aqueixos deu plantons. D'aqueixos deu plantons, dos han portat dues peres: una u i una l'altro, per cosa eren plantons inserits ja. Eren... *Difatti*... Mosaltros aqueixa qualitat no la coneixévem, com a pera algueresa,

Enquestador: Luca Scala (l'Alguer, 15-X-1966), estudiant universitari.

Enquesta: 2-VI-1996, a casa de l'informador.

Transcriptor: Luca Scala (directament, sense gravació), amb la revisió posterior d'Andreu Bosch i Rodoreda.

(74) *Tenívem la* (vegeu-ne la transcripció fonètica), amb aplicació dels processos fonològics segons els quals {/m/, /n/} + /l/ > [n] (§ 2.1.1.). Vegeu-ne altres exemples a continuació.

(75) *anàvem a* (vegeu-ne la transcripció fonètica): sempre que *-em* correspon a una seqüència verbal àtona (pretèrits imperfets d'indicatiu i condicional, fins i tot *ésser* i *estar*), trobem la realització -[an].

(76) Es tracta d'un calc sintàctic de l'italià *avevamo dei bei cani*, amb el complement amb valor indeterminat.

(77) *animals meravillosos* (vegeu-ne la transcripció fonètica): en aquest cas, no es percep gairebé la diferència respecte de la variant sense epèntesi vocàlica [aniˌmalˈˈz me] (de fet, les dues realitzacions són habituals).

(78) N'hi ha una primera versió, només amb escriptura convencional, dins Bosch & Sanna (1996: 15 i 27-28). Del mateix informador, vegeu-ne un altre fragment comentat dins Bosch (1997: 46).

(79) *Informador*: Maria Spirito (l'Alguer, 16-II-1925), mestressa de casa, filla d'algueresos.

Enquestador: Andreu Bosch i Rodoreda

Enquesta: 2-II-1995, a casa de l'informador.

Transcriptor: Andreu Bosch i Rodoreda (de la gravació en casset), amb la revisió posterior de Luca Scala.

(80) Notem l'ús pleonàstic particular dels pronoms clítics, amb repetició davant i darrere del verb però amb realització diversa (vegeu-ne la transcripció fonètica). Veg. § 2.2.5.4.

(81) Notem el sardisme *cora* [ˈˈkɔra] per a 'canal o rec per a fer escolar l'aigua' (*cf. DCA*: 256b), del log., amb la mateixa realitza-

diem així, no la coneixévem... Era una pera nova per mosaltros. I portat han aqueixes dues peres.

Jo, ja que he vist que han florit i havia ja triat, havia, un dia li he dit a ell, li he dit:

—Senyor *France'*, no sap una cosa?[82]

[si ta | kałki u ta ðaˌmana ðe ðuˌnali asˈtikulˈs | pe jnˈseˈri | dˌona totaz laz aḷtras kwaliˌtats ke j ˈson | ma no ˌðoŋgiz aˈkeʃa | ma ˈðit | no ˌðoŋgis | pe ˌkɔza a r alˌge no n j a:ḷtra <1>|| ˈjɔ | pɔłk iŋˈfame | ˌkoṇ taniva ðe ˈfe || aˌłɔra j aˈvia | uŋ kuɲatˈ ˌmew trabaʎaṇt an aŋˈki | j aˈvia | kaˌzat ama la dʒalˈmana | ˈmi | kaˌzat ama la dʒalˈmana | k era la bɔˌnanima ðe dʒuˌze zaˈiu || <2>|| <3>|| no ˌsep si | avadʒis kunaˈʃut || <4>|| va ˈbe | ke | fosis kunaˈʃut || j e ˈðit || ˈdʒuzɛ || ˌtu ma tenˈsˈ ðe ˌfe wm praˈje | j e ˈðit || si es ˌkɔza ðe ta ˈfe || j e ðit || akeˌʃ ɔma vol a j puˌsali akeʃus praṇtonˈsˈ ðe ˈpera | duˈmeɲdʒa || akel ma miˌratˈ ˈma || e: || ma: | o ˈpi || si ˌvɔl a jzi puˈzalizi | izi puˈzem || no a ˌfetˈ niŋguna konˈsaˈðiw | | askuˈrɛdu | no a ˈfet || lu ðumeɲdʒa | majˈti ez vaŋˈgut || aveɲ ˌfetˈ lu busi ðe ra ˈkɔra | aveɲ ˈfet || n j aveɲ fetˈ | busi ðe ra ˈkɔra || se muṇtats an aŋˈki || eṇ doz viˌadʒaz na lᵈz aveṇ davaʎats a ðaˌvaʒ na lᵈz aveṇ davaˈʎats | ˌk eran ama | pa ðe ra ˈtera | ˈeran | ˈno || i puˌzat avem akeʃuz ðɛw praṇˈtonˈs || de ˌkeʃuz ðɛw praṇˈtonˈs | ˈdos | am puḷˌtatˈ duas ˈperas || una ˈu | j una ˈl aḷtru | pe ˌkɔza eram praṇtonˈs ansiˈrits | ˈdʒa || ˈeran | diˈfati | muˈzaḷtrus | aˌkeʃa kwaliˈtat | no ra kunaˈʃevan | ˌkom a pera: łgaˈreza | diem aˈʃi | ˈno | no ra kunaˈʃevan || ˌera wna pera ˈnɔva | pe muˈzaḷtrus || i puḷˈtat an | aˌkeʃaz ðuas ˈperas || ˈjɔ | dʒa ke ˌvistˈ ke aŋ fruˈrit | j avia ˌdʒa triˈat | aˈvia | uṇ ˌdia j e ðit a ˈel | j e ðit || sapo fraɲˈtʃe | no ˌsap una ˈkɔza ||][83]

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ANÒNIM (1847) veg. SCALA & ARMANGUÉ (1998).

ARMANGUÉ, Joan & Andreu BOSCH (1994) «La fonologia algueresa de Joan De Giorgio Vitelli», *Revista de l'Alguer*, 5, pp. 139-169. [N'hi ha una versió traduïda al català i revisada: Andreu BOSCH I RODOREDA & Joan ARMANGUÉ I HERRERO, «Una traducció en català de la *Grammatica algherese. Fonologia* de Joan De Giorgio Vitelli», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 71, pp. 501-531.]

ARMANGUÉ, Joan & Francesc MANUNTA (1993) *Doctrina cristiana. I catechismi catalani dei vescovi Radicati e Arduino. Catechesi e predicazione in Alghero dal XVIII al XX secolo*, l'Alguer.

BONET, Eulàlia & Maria-Rosa LLORET (1998) *Fonologia catalana*, Barcelona.

BOSCH I RODOREDA, Andreu (1997) «L'alguerès i les seves relacions amb el sard», *Serra d'Or*, 451-452, pp. 45-46.

– (1998) «Aproximació a l'alguerès col·loquial», *Revista de l'Alguer*, 9, l'Alguer, pp. 137-163.

– (1999*a*) «Una primera aproximació a la llengua del *Sermó del Dessendiment de Giesuchrist de la Creu*», dins Joan Armangué (ed.), *La Setmana Santa a l'Alguer. Festa, drama i cançó*, Barcelona, pp. 49-69.

ció, al seu torn manllevat de l'italià *gora* (*DES*, I: 378a).

(82) N'hi ha una primera versió, només en escriptura convencional, dins Bosch & Sanna (1996: 65-66). Del mateix informador, vegeu-ne un altre fragment comentat dins Bosch (1997: 45-46).

(83) <1> muller de l'enquestat: [i taniva ra'o]. <2> muller de l'enquestat: [la bɔˌnanima ðe dʒuˌze za'iu]. <3> conegut de l'enquestat i l'enquestador: ['si | 'si]. <4> conegut de l'enquestat i de l'enquestador: ['si | a 'vɔʎa | a 'vɔʎa].

Informador: Giuseppe Sanna, *xu Pino Xato* (l'Alguer, 2/2/1996), *campanyol*, empeltador i vinyater, casat amb Giovanna Cossu, també algueresa.

Enquestador: Andreu Bosch i Rodoreda.

Enquesta: 20-III- 1995.

Transcriptor: Andreu Bosch i Rodoreda (de la gravació en casset), amb la revisió posterior de Luca Sacala.

– (1999*b*) *Els noms de la fruita a l'Alguer. Els registres d'estimes de fruita de la «Barracelleria» (1783-1829)*, Barcelona.

BOSCH, Andreu & M. A. Susanna SANNA (1996) *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya*, Barcelona.

CORBERA, Jaume (1997) «Introducció essencial al parlar de l'Alguer», dins J. Corbera, F. X. Domènech i J. Mayoral, *L'Alguer: imatge i paraula*, Palma.

DCA: Josep SANNA, *Diccionari català de l'Alguer*, l'Alguer/Barcelona, 1988.

DCVB: Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma, 1930-1962.

DECLC: Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, 1980-1991.

DES: Max Leopold WAGNER, *Dizionario etimologico sardo*, 3 vols, Heidelberg, 1960. [Se cita la 2a reimpressió: Cagliari, 1989.]

GUARNERIO, Pier Enea (1886) «Il dialetto catalano d'Alghero», *Archivio Glottologico Italiano*, IX, pp. 261-364.

KUEN, Heinrich (1932) «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana», dins *Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura*, V, pp. 121-177.

LLORET, M. Rosa & Joaquim VIAPLANA (1996) «Els clítics pronominals singulars del català oriental: una aproximació interdialectal», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXXII, Miscel·lània Germà Colón*, 5, Barcelona, pp. 273-309.

MANUNTA, Francesc (1988-1991) *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana*, 3 vols., l'Alguer.

PAIS, Joan (1970) *Gramàtica algueresa*, Barcelona.

SCALA, Luca & Joan ARMANGUÉ, eds. (1998) *Escenes històriques del Sidadu. Comèdia algueresa inèdita del 1847*. [N'hi ha una edició sense ortografia normalitzada dins *Vilaweb Alguer*, transcripció de l'original manuscrit *Scenas Istoricas del Siddadu y qualchi altra nutiçia en aggiunta*, conservat a la Biblioteca Municipal de l'Alguer, d'on se cita.]

SERRA, Pep (1998) «El patró sil·làbic del sard a la fonologia de l'alguerès», dins Paolo Maninchedda (ed.), *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Cagliari 11-15 ottobre 1995)*, Cagliari, pp. 511-521.

VDS: Giosue MUZZO, *Vocabolario del dialetto sassarese. Sassarese-italiano, italiano-sassarese*, 3a ed., Sassari, 1981.

VENY, Joan & Lídia PONS (1998) *Atles lingüístic del domini català. Etnotextos del català oriental*, Barcelona.

VIS: Vito LANZA, *Vocabolario italiano-sassarese antico e moderno*, Sassari, 1989.

ANDREU BELTRAN ZARAGOZÀ

LA LLENGUA AL NORD DEL PAÍS VALENCIÀ

ELS PARLARS DE TRANSICIÓ DEL NORD DEL PAÍS VALENCIÀ

En el treball es vol descriure la situació actual de la llengua en un territori que correspon a la part catalanoparlant de la província de Castelló. Hi farem referència a divisions comarcals actuals[1] i també a les antigues demarcacions feudals. La Tinença de Culla comprenia les poblacions de Culla, el Vilar de Canes, la Torre d'en Besora, Atzeneta, Benafigos, Benassal i Vistabella. La Batllia de Cervera: Rossell, Canet lo Roig, Sant Rafel del Maestrat, Traiguera, Sant Jordi del Maestrat, Xert, la Jana, Cervera del Maestrat, Càlig, Sant Mateu del Maestrat i la Salzedella. La Tinença de les Coves: Albocàsser, Tírig, les Coves de Vinromà, Vilanova d'Alcolea, la Torre dels Domenges i la Serratella.

CLASSIFICACIÓ DIALECTAL

La primera qüestió que es planteja en estudiar la zona és l'adscripció del territori a un dialecte. És ben sabut que el nord del País Valencià es caracteritza per una gran variació lingüística, per la qual cosa ha estat repetidament qualificat de zona de

(1) Segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Caplletra 26 (Primavera 1999), pp. 131-151

transició, entre el català nord-occidental i el valencià. Els diferents estudiosos que se n'han ocupat[2] es debaten entre la inclusió en un o altre dialecte:

A. M. Alcover és el primer dialectòleg que emmarca la nostra zona en una divisió dialectal que comprén el Regne de València i la Ribera d'Ebre. Posteriorment, el parlar de la Ribera d'Ebre el desvincula del valencià i l'incorpora al lleidatà. J. Saroïhandy, (1906) l'anomenava, per primera vegada, de transició i també incloïa la zona de Tortosa en el valencià.

R. Huguet i Segarra (1913)[3] distingeix cinc parlars valencians en la província de Castelló. El més septentrional el qualifica de catalanitzat i semblant al de Tortosa i el fa coincidir aproximadament amb el Baix Maestrat i part de la Tinença de Benifassà. El parlar dels Ports, l'Alt Maestrat i l'Alcalatén, que sol anomenar «valencià del Maestrat». El valencià de la Plana. El parlar més «valencianitzat» propi dels pobles pròxims a la província de València, amb trets de l'apitxat. I, finalment, el «valencià de transició» dels pobles fronterers amb el castellà-aragonés en el sector meridional.

P. Barnils (1919) li aplicà el nom de «tortosí» i l'inclogué en el dialecte valencià, tot i que en altre lloc del mateix treball l'hagués inclòs en el lleidatà. Per altra banda fou el primer a afirmar que «el parlar castellonés es pot considerar, en general, com una extensió del tortosí».

A. M. Badia i Margarit (1951) marca la frontera entre el dialecte valencià i el lleidatà amb la línia Forcall-Alcalà de Xivert. La part del nord de la província de Castelló pertany, doncs, al subdialecte tortosí, que és assignat al lleidatà, encara que ha d'ésser considerat com de transició. Dins del valencià queda la zona de la província de Castelló amb la desinència verbal *–o*, que, juntament amb la zona de la província de València que no parla apitxat, conforma el subdialecte castellonenc.

F. de B. Moll (1952) inclou el tortosí en el català occidental. M. Sanchis Guarner, (1962: 83) veu reforçada la idea de prolongar meridionalment el tortosí en el País Valencià, per la coincidència amb els límits del Bisbat de Tortosa fins 1960; tanmateix, s'atura davant el sentiment lingüístic dels parlants, que correspon amb els límits politicoadministratius.[4]

J. Veny (1984) quan parla dels límits meridionals del català nord-occidental considera la faixa compresa per la Terra Alta, el Matarranya, el Baix Ebre i el Montsià com a zona de transició cap al valencià, dins del subdialecte tortosí. En referir-se a aquest subdialecte, diu que s'hi poden afegir els Ports i el Maestrat en qualitat de comarques de transició entre els dos dialectes. Anomena «valencià septentrional» el parlar de la zona que va de la Vall d'Uixó fins al límit septentrional del País Valencià, que constitueix igualment una àrea de transició entre aquest dialecte i el nord-occidental. Destaca cinc trets fonètics propis del «parlar de la Plana» i altres fenòmens de traçat variable diferents de la resta del valencià a les comarques més septentrionals (els Ports, el Maestrat, i la franja nord de l'Alcalatén).

L. Gimeno Betí, en el treball que ens serveix de fonament (1986) i en d'altres (1982, 1989), estudia sistemàticament la zona, i afirma que el tortosí té prou trets lingüístics

(2) Així ho exposa Sanchis Guarner (1962: 83) i Gimeno Betí (1986).

(3) En la secció lingüística, i en l'apartat dedicat a la variant dialectal de cada municipi de la *Geografia* de Carlos Sarthou Carreres (1913).

(4) A. Ferrando i A. Guirau (1982: 213), en emmarcar lingüísticament la zona formada per gran part dels Ports de Morella i Vilafranca del Maestrat, consideren que, «des d'un punt estrictament filològic es pot caracteritzar com a tortosí, per bé que en atenció a factors històrico administratius i sociolingüístics, fóra preferible de considerar-lo com a variant del valencià septentrional».

rellevants per considerar-lo el tercer subdialecte del català occidental, juntament amb el català nord-occidental i el valencià.[5] Aquest dialecte comprén les comarques del Baix Ebre, el Montsià, part de la Terra Alta, el Matarranya, l'Alt i el Baix Maestrat, la Tinença de Benifassà i els Ports de Morella. Coincideix d'una manera gairebé absoluta amb els territoris que formen part actualment del bisbat de Tortosa i el divideix en dos parlars: tortosí septentrional i tortosí meridional. És el primer investigador que defineix els límits entre el tortosí i el valencià en el nord del País Valencià, així com en la Catalunya meridional, per distingir-lo del català nord-occidental.

En les comarques del nord de Castelló, Gimeno Betí (1994) diferencia tres zones: a) anomenada «tortosí meridional», on es donen gairebé sempre els trets referents al tortosí general, a partir de la línia que uneix les localitats de Peníscola, Sant Mateu, Xert, Castell de Cabres, Herbers i Torredarques cap al nord-est (Baix Ebre i Montsià); b) «zona de fluctuació» que comprén les poblacions més occidentals, de la comarca dels Ports (Sorita, la Mata, el Portell, Morella i Vilafranca), de l'Alt Maestrat (Ares) i de l'Alcalatén, i c) «valencià septentrional o castellonenc» que va d'Albocàsser a Alcalà de Xivert, amb el nord de la Plana (les Coves de Vinromà i Vilanova d'Alcolea). En aquesta darrera zona, encara que apareixen alguns trets del tortosí general, les localitats estan més relacionades amb el subdialecte valencià del nord. L. Gimeno Betí (1992) acaba de delimitar les dues zones dialectals al sud del tortosí quan distingeix entre les poblacions que parlen el valencià septentrional pròpiament dit, i les que conformen el parlar de la Plana. Segons l'autor, formen una unitat dialectal les poblacions de l'Alcalatén (l'Alcora, Costur, Figueroles, Llucena, les Useres i Xodos); la Plana Alta (Bell-lloc, Borriol, Cabanes, la Pobla Tornesa, la Vall d'Alba, Vilafamés, Sant Joan de Moró, Benicàssim, Orpesa, Torreblanca, Almassora i Castelló de la Plana), i la Plana Baixa (Betxí, Borriana, la Llosa, Moncofa, Nules, Onda, Ribesalbes, la Vall d'Uixó, Vila-Real, la Vilavella, Xilxes, Aín, Artana, Eslida, Fondeguilla, Suera i Tales). La localitat d'Almenara cal considerar-la com a pertanyent al grup dialectal relacionat amb la comarca del Camp de Morvedre, l'«apitxat». Aquest conjunt coincideix, aproximadament, amb l'actual diòcesi de Sogorb-Castelló. La Plana, afegeix l'autor, es pot dividir lingüísticament en dues zones, que aproximadament coincidirien amb la partició que en fa el riu Millars.

Una proposta de definició de les àrees dialectals del nord valencià que reflectesca la realitat lingüística, tant des del punt de vista estrictament lingüístic com des del punt de vista social,[6] hauria de distingir, doncs, al nostre entendre, les següents zones:

1 Les localitats més meridionals de la Plana Baixa (Almenara i la Llosa) restarien dins del *valencià apitxat.*

2. Podríem anomenar subdialecte *valencià septentrional* el conjunt de parlars següents, agrupats en dos blocs:

2.1. *Parlars de la Plana,* que comprendrien: l'àrea al voltant de la ciutat de Castelló, que influeix notablement sobre els pobles de la Plana Alta, amb els quals forma un primer parlar. I el parlar de la Plana Baixa, amb una influència menor de la ciutat de

(5) La classificació dialectal del català occidental proposada per Ll. Gimeno Betí (1986) és: nord-occidental (ribagorçà i pallarès), tortosí (tortosí septentrional, tortosí meridional), valencià (valencià septentrional, valencià «apitxat», valencià meridional).

(6) Els estudis sobre les àrees comercials i de serveis en els darrers vint anys mostren un gran nucli a Vinaròs que centralitza el Baix Maestrat, àrea vinculada amb Tortosa. La Plana Baixa es relaciona amb València. Els Ports mantenen el nucli de Morella, que atrau els pobles limítrofs d'Aragó i tota l'àrea s'orienta cap a la ciutat de Castelló. L'Alt Maestrat, l'Alcalatén i la Plana Alta formen l'àrea que té com a nucli Castelló. (Vegeu *Atlas de la Província de Castellón de la Plana* Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló, 1982. p. 38 (Mapes: «Centres de consulta de metges especialistes»; «Mercats principals de calcer, teles i vestits»; «Mercats principals de mobles»; «Centres de consulta d'advocats»; «Nuclis comercials»...).

Castelló, amb els nuclis de Vila-real i Borriana, per una banda, i de la Vall d'Uixó, Betxí i Onda, receptors d'immigració castellanoparlant, que mostren algunes tendències diferents.

2.2. *Parlars d'interior*, amb influència històrica de l'Aragó, sense cap nucli propi important en l'actualitat, vinculats a la ciutat de Castelló i que corresponen a les tres comarques muntanyenques: l'Alcalatén, la més pròxima a la capital, l'Alt Maestrat i els Ports. Totes tres mantenen característiques particulars, que les acosten al tortosí, de manera gradual conforme a la proximitat; tanmateix tendeixen a l'anivellament progressiu amb els parlars de la Plana. Des d'aquesta darera comarca, s'identifiquen aquells parlars, sobretot els més septentrionals, amb el qualificatiu de *xurro* que porta implícit un to pejoratiu i desprestigiat. Aquests parlars continuen per la comarca del Matarranya.

3. *El tortosí meridional*, format al voltant del nucli de Vinaròs que comprén el Baix Maestrat i continua per la comarca catalana del Montsià, vinculat històricament a Tortosa, encara que, actualment, amb una progressiva tendència a l'orientació cap a Castelló i València. Els parlants de les comarques veïnes, tant dels Ports com de l'Alt Maestrat perceben i identifiquen fàcilment les diferències del parlar del Baix Maestrat que relacionen amb el de les comarques del Principat

PRINCIPALS TRETS QUE CARACTERITZEN ELS PARLARS ACTUALS DEL NORD DEL PAÍS VALENCIÀ

1. Nivell fonètic

1.1. Les realitzacions despalatalitzades del fonema /ʃ/

El fonema fricatiu palatal sord /ʃ/, en les posicions medial i final de mot, presenta actualment diferents realitzacions en la nostra zona. Els tractadistes[7] en distingeixen tres: [iʃ] fricativa palatal sorda, [iš] fricativa alveolar palatalitzada sorda i [is] fricativa alveolar sorda. G. Colon (1970) i Gimeno Betí (1984:140) asseguren que en castellonenc el fonema fricatiu palatal s'articula [iš] (*s* palatalitzada) darrere de vocal que no siga /i/, i [s] (palatalitzada) darrera /i/. La segona realització es tracta d'una *s* molt palatalitzada que els parlants identifiquen com a /s/ i no pas com a /ʃ/ (fricativa palatal).

La distribució geogràfica d'aquestes realitzacions en la zona més septentrional valenciana ha estat estudiada pel darrer autor (1994: 35-41), el qual, comprova que la confusió entre ambdós fonemes, alveolar i palatal, té lloc també en tortosí meridional i s'estén pel valencià septentrional i tortosí meridional. En les localitats on registra les realitzacions no palatals, precisa que hi ha fluctuació, depenent dels contextos i d'altres factors. Segons els mapes de distribució del fenomen, s'observa una considerable absència de realitzacions palatals en posició medial i final de mot en una franja que va de Morella a Alcalà de Xivert. No obstant això, les tres realitzacions es troben en

(7) Gimeno Betí (1994: 35) repassa les dades aportades fins ara pels autors: J. Nebot (1894); Saroïhandy (1904-1906); J. Alcover (1908), Badia i Margarit (1951), Germà Colon (1970), Joaquim Rafel (1981); J. Veny (1984); Gimeno Betí (1991a: 185).

localitats dels Ports, la Tinença de Benifassà, l'Alt i Baix Maestrat, tant en posició intervocàlica com final. D. Recasens (1991: 282,283) afirma que no està ben establert si la realització de la consonant fricativa palatal en valencià és [ʃ] o bé [š] (palatalitzada). Planteja que el fenomen de les comarques septentrionals del domini dialectal valencià podria ser extensible, en menor mesura, a tot el dialecte valencià i a algunes comarques meridionals del català nord-occidental (Baix Aragó, i Priorat). Quant a l'explicació, el mateix autor dubta si la realització [iš] representa una etapa intermèdia en el procés de palatalització dels grups consonàntics etimològics (per exemple CS) en [ʃ] o bé ha estat originada per despalatalització moderna de [ʃ] intervocàlica [iʃ] > [iš].

Gimeno Betí (1994:34) es decanta per un procés de despalatalització quan afirma que és un fet lingüístic que va estenent-se a poc a poc per les comarques més septentrionals i penetra en la comarca del Montsià, com a conseqüència de l'anivellament geolingüístic de la comarca de la Plana i sobretot de la ciutat de Castelló. Així mateix, J. Veny (1984:170) indica que l'origen de la despalatalització no deu anar més enllà de començaments de segle. D. Recasens apunta que el grau considerable de palatalitat de la fricativa alveolar en valencià fa que la distància fonètica entre /s/ i /ʃ/ siga menor que a altres dialectes, i proposa un aprofundiment en l'estudi d'aquestes realitzacions atenent al contrast perceptual i articulatori.

Afegim, per la nostra part, que en el parlar actual de Benassal, el Vilar de Canes i Cinctorres no observem l'esmentada despalatalització en cap context i distingim clarament els dos sons. Això no obstant, per a un parlant d'aquestes localitats és perceptible i contrasta l'articulació despalatalitzada de la gent de la ciutat de Castelló.[8]

1.2. Les realitzacions del fonema /dʒ/

És ben conegut que el fonema /dʒ/ presenta quatre realitzacions en la zona estudiada:[9] [dʒ] variant africada, palatal, sonora; [tʃ] variant africada, palatal, sorda; [jʒ] variant ioditzada palatal sonora, i [ʒ] variant fricativa, palatal, sonora. La distribució geogràfica d'aquestes variants en el nord del País Valencià també ha estat objecte d'alguns treballs. A. M. Badia i Margarit (1951: 192,193) va representar en un mapa el límit que separa la realització [jʒ] i l'africada [dʒ] en posició intervocàlica, mitjançant una isoglossa que li serveix per separar el castellonenc meridional del castellonenc septentrional i tortosí.[10] J. Veny (1984: 171) dóna com a característica del valencià septentrional la realització fricativa intervocàlica, que localitza en les comarques dels Ports, el Maestrat i la franja nord de l'Alcalatén i la Plana, enfront a la realització africada del valencià no apitxat. Per a les comarques més septentrionals indica la variant ioditzada. Com en els altres aspectes, és Gimeno Betí qui s'acosta més detalladament a la distribució de les esmentades variants. Segons les seues dades, la majoria de les localitats estudiades articulen en alguna ocasió la variant africada [dʒ] en posició inicial, intervocàlica i postconsonàntica . Tanmateix, seguint les fluctuacions que es produeixen en eixos contextos amb les altres variants, podem establir les següents zones:

(8) Uns quants exemples de confusió de grafies permeten interpretar que al segle XVIII algunes realitzacions dels fonemes alveolar i palatal es percebien de manera semblant (Beltran Zaragozà 1999: 295).

(9) S'hi han referit Alcover (1908-1909 i 1912), Sanchis Guarner (1950), Badia (1951), Moll (1952), Alfons Guirau (1979), Alfred Ayza (1981), Alarcos (1983), Duarte i Alsina (1984). Per més detalls bibliogràfics, vegeu la consideració feta per Gimeno Betí (1994: 29-34).

(10) Queden dins de l'articulació [jʒ] Vilafranca, Benassal, Culla, la Serra d'en Galceran, Bellloc del Pla, Cabanes i Orpesa.

a) Començant pel sud, una primera zona, fora de l'abast del treball de Gimeno Betí, on predomina en tots els contextos la variant africada sonora, en la part costanera de la Plana Alta pròxima a Castelló i la part de la Plana Baixa que no apitxa.

b) Les localitats del nord, els parlants de les quals fluctuen entre la realització africada [dʒ] i la ioditzada [iʒ] en posició intervocàlica. Aquesta situació es dóna únicament en la part més oriental de la Tinença de Benifassà, a Xert i a Sant Rafel.

b') Amb una situació molt semblant a la zona anterior, amb la diferència que aquí trobem alternança, en posició intervocàlica, de la variant fricativa [ʒ] i l'africada [dʒ], localitzem una nova zona que comença a Vilanova d'Alcolea i la Torre dels Domenges i que nosaltres fem continuar cap al sud per Vilafamés fins a l'Alcalatén. Manquen estudis definitius que hi comproven les variants emprades.

c) Formen el quart conjunt els pobles on es presenta una fluctuació major que els anteriors en posició intervocàlica: a més de [dʒ] i [iʒ], també hi realitzen [ʒ]. Constitueixen una gran zona a l'oest, que coincideix quasi absolutament amb l'antic domini senyorial de Morella més la part occidental de la Tinença de Benifassà; i una altra de petita a la costa, formada per Benicarló i Peníscola.

d) Continuant amb l'augment progressiu de la fluctuació, s'observa un altre grup de pobles que registren la variant fricativa, alternant amb l'africada no només en posició intervocàlica, sinó també en posició inicial de paraula. Gimeno Betí localitza aquesta situació en els pobles de l'antiga Comanda de les Coves. Per la nostra part, ampliem la zona afegint-hi els de l'antiga Tinença de Culla.

e) Poblacions on predomina quasi absolutament la variant fricativa en la posició intervocàlica i en la inicial, i que presenten fluctuació de [dʒ] i [ʒ] darrere de consonant. Les localitats que fan aquestes realitzacions es concentren en l'antiga Batlia de Cervera més la ciutat de Vinaròs.

f) Finalment, agrupem els pobles que realitzen el fonema amb la variant africada sorda [tʃ]. D'aquest tipus parcial d'apitxament parlava Huguet i Segarra (1913) i el localitzava en els llocs que els estudis posteriors donen a l'actualitat. Huguet sentia «avalencianat» el parlar d'Almenara, Xilxes, la Llosa i Onda per una banda i el de Tales, Suera, Veo i Aín com de transició amb el castellà o aragonés. A. Ferrando i A. Guirau (1982: 222, 223) s'adonen de l'extensió de la realització per la zona meridional a Betxí, i inclouen dos enclavaments més en la part septentrional, Vilafranca i el Forcall. Gimeno Betí (1994) aporta algunes dades més sobre aquesta realització africada en tres poblacions del nord, veïnes a Catalunya: Rossell, Canet lo Roig i Vinaròs, variant registrada en posició inicial; mentre que a Vilafranca es registra en posició inicial i intervocàlica.

A banda de la considerable variació i complexitat que demostren les realitzacions d'aquest fonema, observada també en molts altres nivells de la llengua, la singularitat de la nostra zona rau en la inclusió de les variants fricativa i, sobretot, la ioditzada en un territori on predomina la realització africada, tant al sud com al nord[11]. Les zones més singulars, doncs, són la «d» on s'observen realitzacions fricatives en posició inicial i

(11) Quant al nord, Gimeno Betí (1991a: 184) destaca que el grup [dy] romànic procedent de les terminacions llatines -TICU-, -DICU-, precedit de vocal, es pronuncia africat [dʒ] al tortosí septentrional, enfront al meridional en què es dóna la pronúncia fricativa. Així mateix, destaca com a trets diferencials entre els dos subdialectes la fricatització en posició inicial i postconsonàntica del meridional, enfront a la limitació de la fricatització en el septentrional, en context intervocàlic. Al sud, remarquem l'observació de J. Colomina (1985: 139), que diu que el fonema alveolar fricatiu es dóna en algunes poblacions de la Marina Alta.

postconsonàntica, i la «c» que presenta aquestes realitzacions en posició inicial, és a dir el territori complet del Maestrat Vell de Montesa. L'altra particularitat de la zona, la realització que hem anomenat ioditzada, comprén un territori major en la zona nord-occidental, amb els territoris feudals de Morella; i en la zona costanera, de Vinaròs a Peníscola. Desapareix aquesta variant en gran part del Maestrat.

Les explicacions refererents a les diverses realitzacions del fonema solen coincidir a afirmar que la solució africada representa l'estadi medieval de la llengua, mantingut en el català occidental, balear i alguerés i que la realització fricativa és posterior. Quant a la variant ioditzada de la nostra zona, localitzada en altres llocs del català nord-occidental i en el Camp de Tarragona, les explicacions es limiten a les opinions d'Alarcos (1983), que hi veu un simple «glide» desenvolupat entre la vocal i la consonant palatal, i la de Gimeno Betí (1994), basada en les explicacions de Duarte i Alsina (1984) que relacionen l' evolució de [iʒ] amb la de [iʃ]. El procés de fricatització del so [dʒ] fins a esdevenir el fonema [ʒ] passaria per l'estadi intermedi de [iʒ]. La desafricació, que hom suposa que és del segle XIII o posterior perquè quasi no ateny el País Valencià, tenia el seu focus d'irradiació en el català oriental i va afectar tardanament el català nord-occidental, el tarragoní i el tortosí, i quasi gens el valencià. La fricatització va començar en posició intervocàlica i posteriorment afectà les posicions inicial i postconsonàntica, fet ja aconseguit en el català central, rossellonés i part del català nord-occidental. El valencià general, balear i alguerés mantindrien l'estat anterior al procés.[12]

1.3. El manteniment o pèrdua de la *-d-* intervocàlica.

Un altre tret que diferencia els parlars estudiats de la solució general del valencià i els acosta a la resta dels dialectes catalans és el manteniment de la *-d-* intervocàlica de les terminacions *-ada, -adet (a), -ador.* El fet fou ja constatat per Alcover i per altres autors des de principis de segle.

En les localitats més occidentals de la comarca dels Ports i Vilafranca, l'estat actual ha estat estudiat per A. Ferrando i A. Guirau (1982) que constaten la fluctuació entre el manteniment de la *-d-* en la terminació *-ada* amb la pèrdua i reducció a *-a*, i la caiguda, també fluctuant en les terminacions *-adet, -adeta.* Precisen, però, que la caiguda és més freqüent al plural (*-ades*) que no pas al singular, i observen una major resistència en els participis concordats amb un complement directe pronominal femení, utilitzat sobretot emfàticament. Gimeno i Betí (1994) ha estudiat el fenomen en una àrea més àmplia. De les dades que aporta, podem establir diferents zones segons el nombre de contextos en què es manté la *-d-*. Així, de sud a nord trobem:

a) La zona meridional i costanera de la Plana Alta, on es manté fluctuant en el context *-ador, -adora.*

b) L'antiga Tinença de Culla, Ares, Albocàsser, Catí i Tírig, on es manté sistemàticament en*-ador* i fluctua en *-adet, adeta.*

(12) L'anàlisi de les grafies que representen aquest so al segle XVIII permet interpretar l'existència de l'al·lòfon ioditzat en posició intervocàlica en un territori major que l'actual (Beltran Zaragozà 1998: 295).

c) A Morella i els pobles de ponent de la comarca dels Ports, amb Vilafranca, es manté la consonant en *-ador* i fluctua en *-adet* i també en *-ada.*

d) La franja estreta que va de Sorita, per Castell de Cabres, Xert, Sant Mateu, Santa Magdalena i Cervera, Benicarló, Càlig i Peníscola, on es manté en *-ador, -adet* i fluctua en *-ada.*

e) La zona més septentrional que va de la Tinença de Benifassà per Rossell, Canet, Traiguera, Sant Jordi fins a Vinaròs, on es manté en tots els contextos.

Les referències a situacions anteriors del fenomen citades en els estudis esmentats, i en altres de referents a l'alacantí (J. Colomina 1985), ens fan veure que la pèrdua avança al nostre territori, des de la Plana en direcció nord i cap a l'interior, i afecta progressivament els diferents contextos en un procés d'anivellament lingüístic valencià. Ferrando i Guirau, (1982) indiquen que l'inici de la pèrdua a la zona no degué ser anterior al segle XIX i esmenten les dades de l'*ALPI* de cap a 1935, on s'observava el manteniment de la *-d-* en el reflex de *-atore* del mot «caçador» en tot el nord del País fins a una línia que aniria aproximadament de Vistabella a Orpesa, passant per l'Alcora. Renat i Ferrís (1936: 334) assenyalava el manteniment de la *-d-* de la terminació *-ada*, amb fluctuacions a Morella, Benassal i Llucena (Sanchis Guarner [1962: 85]) seguint G. Colon (1952a: 8), indica que la reducció a *-à* de la terminació *-ada* ja començava a sentir-se al sud de Morella, mentre que la *-d-* en el sufix *-ador* es conservava a la zona septentrional, i al mateix sector de Castelló encara hi havia vacil·lació.

1.4. La reducció a [a] dels segments fonètics començats per /e/

Una altre tret variable que destaca en el conjunt del nord del País és la diferent realització del fonema vocàlic /e/ en posició inicial absoluta de de paraula: [e] i [a]. Amb una mica d'atenció, hom s'adona que existeixen llocs on es produeix la reducció vocàlica pròpia de gran part del dialecte occidental, mentre que en altres és absolutament inexistent. L'únic estudi aprofundit amb la delimitació geogràfica d'aquest aspecte és un cop més el de Gimeno Betí (1990, 1994). Segons aquest autor, en l'àmbit del tortosí meridional, el territori queda dividit en dues zones, separades per quatre isoglosses de nord a sud, no coincidents, que formen un feix amb zones de transició, que corresponen als quatre contextos fonètics que observa.

A grans trets, en la banda més septentrional del País, les esmentades isoglosses separen els Ports i l'Alt Maestrat, on es realitza [e], de la banda oriental i costanera formada per la Tinença de Benifassà i el Baix Maestrat, on s'observa l'esmentada reducció en [a].

Si ens fixem en el context, observem que la reducció de *em->am-* ateny el territori major i inclou una localitat de la zona occidental, Vilafranca; en els contextos *es-* i *en-*, el descens vocàlic comprén pràcticament la mateixa zona (de Tírig cap a l'est), i en el segment *eix-* la realització [a] es redueix prou més a la part més oriental.

No comptem amb estudis semblants de la resta del territori al sud del tortosí meridional. Per la nostra banda podem afegir que l'absència de reducció continua cap al sud en les localitats de Benassal, Culla, Vilar de Canes i la Torre d'en Besora fins al terme de la Serra d'en Galceran. El mateix autor que citem, en l'estudi del parlar de Castelló (1984: 137), afirma que ni en la capital ni els parlars del nord de la comarca de la Plana no es dóna el pas [e]>[a], amb les excepcions dels mots *embut* i *amprar*. Tanmateix, a la localitat d'Almassora i en tota la Plana Baixa, és general la reducció.

Manquen, doncs, les dades sobre l'Alcalatén i els pobles més interiors. No obstant això, sembla que el territori marcat per l'absència de reducció vocàlica forma una franja que travessa el territori de nord a sud dels Ports a la Plana Alta (de Sorita a Castelló), que trenca la continuïtat d'un tret que és prou general tant en valencià com en el català nord-occidental.

D. Recasens (1991: 76) recull un cas semblant d'inexistència de descens vocàlic al Baix Aragó, la qual cosa referma l'explicació per què sembla decantar-se Gimeno Betí, tot relacionant l'absència de reducció amb la proximitat i el contacte de l'àrea castellonenca amb les terres aragoneses, teoria suggerida, al seu torn, per les explicacions de Colomina (1985) quant a la zona de l'alacantí, on també s'observa el fenomen, allà relacionat amb el murcià.[13]

1.5. L'elisió de la *-r* final de mot

Prou més conegut i estudiat que el fenomen que acabem de tractar és el manteniment o pèrdua de la *-r* final de mot. Per exposar la situació actual en el nostre territori hem acudit als treballs de G. Colon (1952b), Salas Mezquita (1992) i Gimeno Betí (1994).

El resultat a què hem arribat és que les poblacions més meridionals que emmudeixen la *-r* final són d'est a oest: Peníscola, Santa Magdalena, la Salzedella, les Coves de Vinromà, la Torre dels Domenges, Bell-lloc del Pla,[14] Cabanes, la Vall d'Alba, la Pobla Tornesa, Vilafamés, Atzeneta, Vistabella, Llucena, Figueroles d'Alcalatén, l'Alcora i Ribesalbes.[15] La isoglossa que correspon a aquest tret, doncs, per l'altra banda, se situaria al nord de les poblacions més septentrionals que articulen la *-r* final que són: Alcalà de Xivert, Torreblanca, Vilanova d'Alcolea,[16] Orpesa, Benicàssim, Borriol, les Useres, Costur, Castelló i Onda.[17]

1.5.1. Manteniment en algunes paraules

Germà Colon (1952b) precisava les excepcions a la pèrdua de la *-r* final etimològica en els monosíl·labs *cor, car, mar, etc;* els cultismes: *amor, sospir, màrtir, tresor,* i l'adverbi *ahir*. Pel que fa a l'adverbi de temps *ahir*, Gimeno Betí afegeix que manté la *-r* en tots els pobles excepte els més septentrionals (Sant Rafel, Rossell, Canet, Traiguera, Fredes i la Pobla de Benifassà). El darrer autor explica també la situació de l'adjectiu *dur*, que es pronuncia sense la *-r* a Fredes, la Pobla de Benifassà, Rossell i Canet lo Roig. El plural del mot esdevé *dus* en els pobles anteriors més Sant Rafel i

(13) En els textos del segle XVIII de la zona no s'observa cap incidència gràfica que suggeresca l'obertura vocàlica (Beltran Zaragozà 1998: 296).

(14) Les poblacions més meridionals enquestades per Gimeno Betí (1994: 94-108) que elideixen la -r dels infinitius, noms oxítons acabats en *-er, -or, -edor, -idor*, i noms paroxítons acabats en *-er*, són: Peníscola, les Coves de Vinromà, Albocàsser, Ares i Vilafranca. En el mapa núm. 35 s'inclouen en el domini de l'elisió de *-r* Santa Magdalena de Polpis, Salzedella i la Torre d'en Doménec. A la localitat de Bellloc hem pogut comprovar directament l'elisió.

(15) Per a les comarques de la Plana Alta, Plana Baixa i l'Alcalatén seguim les dades de Salas Mezquita (1992: 540-541) sobre enquestes realitzades entre 1988-1990. En el mapa i, p. 539, inclou en el domini de l'elisió Cabanes la Vall d'Alba, Vilafamés, Benafigos, Xodos i Atzeneta. Sobre la resta de localitats puntualitza que «Figueroles, l'Alcora i Ribesalbes en conserven la pronúncia per a Veny, però no s'ha manifestat mai en els parlants natius que he enquestat» (p. 541); «Colon a "Sobre la pèrdua..." atorga a la localitat de Ribesalbes el tret de conservació de la *-r* . Segons la meua recerca personal, Ribesalbes ha perdut definitivament l'esmentada consonant final» (nota 6, p. 542).

(16) Segons les dades de Gimeno Betí (1994) sobre una enquesta a Alcalà de Xivert i Vilanova, i per deducció del mapa núm. 35 i comprovació directa nostra a Torreblanca.

(17) La Ribera de Cabanes, segons el mapa de G. Colon (1952b) s'inclou en el domini d'articulació de *-r*; tanmateix hem pogut comprovar directament en alguns residents l'elisió de la consonant. Salas Mezquita (1992) fa les següents puntualitzacions a la bibliografia existent: «en el cas de les Useres, Veny sembla conside-

Vinaròs. Destaca la pronúncia reforçada *durt* de Benicarló, articulació registrada en aquest mot i altres (*mar, dur, cor, car*) a Peníscola per Ayza Roca (1981: 26). De part nostra, afegim altres paraules que mantenen actualment la *-r* final en el parlar de Benassal: *ver(o), respir(o), gir(o), tir, madur, segur, el Mur* (topònim urbà, enfront a *muro*), *pur, sur* (sud).

1.5.2. L'infinitiu amb pronom feble

La situació en el context format per infinitiu amb pronom feble fou també destacada per Colon. Els infinitius, quan van acompanyats d'un pronom enclític començat per vocal, mantenen la *-r* : *fer-ho*. No obstant això, que és la regla general, Salas Mezquita (1992, nota 5, p. 541) assenyala la pèrdua de la consonant en aquest context a l'Alcora, que contrasta amb el manteniment que s'observa a Castelló.

L'altre cas indicat per Colon era el dels infinitius acompanyats d'un pronom enclític que comença per consonant, els quals elideixen la *-r:* (*pentinà-me*) no sols allà on la pèrdua és general, sinó també on la norma és el manteniment. D'aquest darrer fenomen no indicava els límits, només concretava la pèrdua a la ciutat de Castelló i el manteniment a Alcalà de Xivert.[18] Sobre els infinitius amb pronom enclític que comença per consonant, completa la informació Gimeno Betí, que descobreix dos resultats en la zona on la norma general és la pèrdua de *-r*:

a) La solució més general és l'elisió de la *-r*, que localitzem a la part occidental, en els pobles de la comarca de Morella, la Tinença de Culla i la Comanda de les Coves, amb Rossell i Xert, i el sector nord-oriental de la costa format per Vinaròs i Benicarló.

b) L'altra solució és el manteniment de la *-r*, localitzada en el conjunt format per la Tinença de Benifassà, la Batllia de Cervera (excepte Rossell i Xert) i Peníscola.

Dins de la primera zona Gimeno Betí destaca les localitats de Morella i Herbers, on el pronom feble adopta la forma reduïda.

Finalment hem de destacar els casos d'hipercorrecció observats a la zona. Gimeno Betí (1994:107) remarca que a la localitat d'Alcalà de Xivert es produeix un fenomen especial que consisteix a introduir regularment una *-r* paragògica en mots acabats en vocal tònica. Sobre la situació a principis del segle actual D. Recasens (1991: 334), quan parla de la *-r* final, afirma que «la consonant encara es conservava parcialment o total a pobles de l'Alt Maestrat (Culla, Benassal; Alcover-Moll (1929-32), Alcover (1908)) i a indrets costaners del B. Maestrat (Vinaròs, Alcalà de Xivert; Alcover-Moll (1929-32))». Ramon Huguet i Segarra (1913:175) en referir-se al parlar de Suera, que fa extensible a Aín, Tales, Veo i Benitandús fa la referència següent:

> Algunos infinitivos carecen en valenciano de terminación consonante, al menos ésta es su pronunciación más generalizada; estos infinitivos suelen corresponder a los castellanos de la segunda conjugación. Ejemplos *caure* (caer), *tindre* (tener), *ploure* (llover), etc. Pues aquí en el lenguaje de estos pueblos, dichos infinitivos adoptan la forma valenciana, pero añaden a su terminación una consonante, sin duda por la influencia del castellano,

rar que queda fora del domini de la pronúncia de la *-r* final, mentre que la recerca que n'he fet m'indica que la *-r* hi és articulada amb vitalitat» (p. 541). D. Recasens (1991: 334), parlant del País Valencià, diu: «al nord, la *-r* final no es manté als Ports, a l'A. Maestrat, a l'Alcalatén i a part de la Plana Alta (pertot llevat de les localitats meridionals extremes i les situades al llarg de la costa (Almassora, Borriol, Castelló, Orpesa, Benicàssim, Torreblanca i Alcalà de Xivert)».

(18) M. S. González i Felip (1991: 32) confirma la pèrdua de la *-r* dels infinitius quan porten enclític un pronom començat per consonant en les localitats de la Plana Baixa: *trencà-se, compràne, conéixe't*, però *guardar-ho*.

pronunciándose de la siguiente manera: *caurer, tindrer, vorer, creurer, plourer,* etc.

En la mateixa obra que esmentem, en l'apartat dedicat a la variant dialectal de cada poble, trobem les indicacions següents, referides a Ribesalbes: «el lemosín o valenciano, con supresión de la *-r* final de dicción, como *llauradó* y *mocadó* por ejemplo» (p. 592); Catí: «el valenciano del Alto Maestrazgo, suprimiendo la *-r* final y substituyendo el artículo neutro por el masculino. Ejemplos: *lo siñó, lo retó, lo fematé*» (p. 523); i Costur: «el valenciano, suprimiendo en muchas palabras la *-r* final, y cambiando el artículo *el* por *lo* (por ejemplo: "*lo retó, lo carré*")» (p. 577). A. Griera (1929), quan es refereix al parlar de Benassal, tampoc hi troba la desaparició de la -T- intervocàlica: *gelada* 'gelada' i, conseqüentment, els infinitius de la primera conjugació són sense *-r* final: *sembrà* (sembrar), *agranà* (escombrar). Sobre la cronologia de l'elisió i el debat sobre el manteniment o reintroducció en el valencià, remetem als nombrosos autors que n'han opinat.[19]

1.6. Les realitzacions del fonema [v]

Els parlars que estudiem han estat caracteritzats per un altre tret fonètic que els allunya de la solució valenciana general i els integra, un cop més, en les evolucions majoritàries de la resta de dialectes catalans; es tracta de la realització labiodental de la /v/. Per a delimitar l'abast actual del fenomen, D. Recasens (1991: 194-195) resumeix la situació de totes les comarques al nord del Camp de Morvedre, tot comparant les investigacions actuals amb les de principis de segle. En conclusió s'hi dibuixa una gran zona, que comprén els Ports, l'Alt Maestrat, l'Alcalatén i part del Baix Maestrat, on no té lloc la pronúncia labiodental, entre altres dues àrees on es manté. En efecte, pel sud, a la Plana Alta, hi ha [v] a diversos indrets,[20] i a la Plana Baixa se sent en moltes poblacions com ara: Vila-real, Borriana i Moncofa; fa d'excepció l'absència total o parcial d'aquesta realització a Onda.

Pel nord d'aquella gran zona de pronúncia bilabial, sobre les localitats més septentrionals del Baix Maestrat, seguint les dades de Gimeno Betí (1994), es registra l'articulació labiodental a Canet lo Roig, Rossell i dins de Catalunya a Ulldecona, els Valentins i el Mas de Barberans.[21]

1.7. L'elisió d'una oclusiva final darrere de consonant homorgànica

Una de les característiques del dialecte valencià que inclou J. Veny (1984: 162) és l'articulació de la darrera oclusiva dels grups *-nt, -lt, -ng/nc,* en posició final, tret del valencià meridional, on la *-t* dels grups *-nt,-lt* es perd a bona part. Aquest tret fonètic constitueix per a l'autor la primera isoglossa septentrional que divideix valencià del català nord-occidental que obri la zona de transició cap al nord (mapa 8, p. 153). Més recentment Salas Mezquita (1992: 546, 547) ha precisat la isoglossa, i dóna com a poblacions limítrofes, al nord de la línia: Borriana i Vilavella. Resten, doncs, dins del

(19) Una mostra: Alcover (1908), Badia i Margarit (1951: 242, 245), J. Colomina (1985: 130-137), G. Colon (1952: 57-60), J. Giner-Marco Renart (1933: 338-351), A. Griera (1921: 16), F. de B. Moll (1952: 120), Ph. Rasico (1982: 130-231), M. Sanchis Guarner (1950, 1980). Pel que fa als textos del segle XVIII de la zona, s'elidia la [r] final en contacte amb *-s* morfema de plural. En altres contextos destaca la sistematicitat amb què els escrivans inclouen la grafia fins i tot en els contextos més favorables a l'emmudiment (Beltran Zaragozà 1998: 296).

(20) Sobre l'estat actual de la ciutat de Castelló, actualitzant les dades de Colon (1970), Gimeno Betí (1984: 138) indica que la gent que sobrepassa els seixanta anys encara manté la pronúncia labiodental. M. S. González i Felip (1991: 19) observa en la Plana Baixa el predomini de la diferenciació fonològica entre la *-b* i la *v*; tanmateix, a Xilxes, Almenara, Betxí i Onda ha detectat casos de betacisme que s'estenen d'una manera vertiginosa entre la població més jove.

(21) La documentació escrita deixa entreveure que la distinció labiodental/bilabial es mantingué en la zona durant el segle XVIII i principis del XIX (Beltran Zaragozà 1998: 297).

domini de la pèrdua de *-t* del grup *-nt* final, les poblacions de Vila-real, Betxí, Artana, Eslida, Aín i Veo. Al sud, mantenint la *-t*, limiten Nules i la Vall d'Uixó i queda en el domini del manteniment de *-t* la localitat de Fondeguilla.

No hem trobat cap treball que reculla informació referent a la pronúncia de *-nc, -lt, -rt.* Tanmateix, per la nostra banda, observem el manteniment prou generalitzat almenys en l'Alt Maestrat, on és perceptible l'oclusiva en mots com: *fang, sang*, els acabats en *-enc;* altres paraules, *cinc, tinc, alt, malalt, empelt, revolt, solt, insult, cult, ert, curt, mort, fort, tort, sort, port, perd,...* excepte en *molt* (adverbi de quantitat), enfront a *mòlt* (participi del verb moldre) i *dalt* (adverbi) enfront a *d'alt* (locució adjectiva). En canvi, hem observat que, en algunes localitats del Baix Maestrat, l'elisió de la consonant final afecta més paraules (*malalt, alt*).[22]

2. Nivell morfològic

2.1. Aspectes de la morfologia nominal

La morfologia nominal de la nostra zona també ofereix algunes variacions. Gimeno Betí (1994: 231) destaca el grup de localitats septentrionals, a la vora del Principat i d'Aragó, que afegeixen [o] davant de la [s] del plural en les paraules acabades en *-st* i *-sc*, enfront a la resta del territori valencià que manté simplement [s]. Els exemples adduïts són les paraules: *tristos, boscos* i *foscos* que es troben, de manera irregular, en les poblacions següents: Sorita, Herbers, Castell de Cabres, el Boixar, Fredes, Rossell, Sant Rafel, Traiguera, Sant Jordi, Vinaròs, Benicarló i Sant Mateu. Entre els llocs que mantenen el plural antic en aquests mots, distingeix dues realitzacions diferents del grup *-sts:*

a) un grup petit de pobles, els més septentrionals fan [*sts*];

b) mentre que a la franja transversal que formen els pobles des de Morella fins a la Plana es palatalitza la consonant final [stʃ]. Aquesta realització fou observada ja per Ramon Huguet i Segarra (1913) en el parlar de Vila-real. Un fenomen fonètic semblant s'observa també en els plurals dels mots acabats en [ʎ].

Quant al plural dels noms proparoxítons llatins, Gimeno Betí destaca el manteniment de [n] en la paraula *màrgens* a Castell de Cabres, Traiguera, Benicarló i les Coves, enfront a la resta de poblacions del tortosí meridional que fan *marges.*[23]

2.2 L'article determinat masculí

Ramon Huguet i Segarra (1913:577) ja destacava l'ús de l'article lo en el valencià de l'Alt Maestrat en les descripcions dels parlars de Catí i de Costur, la qual cosa permet de considerar que en certs sectors, si més no, de la capital o de la Plana havia triomfat la forma *el* a principis de segle. Més avant, Badia i Margarit (1951: 317), Sanchis Guarner (1962: 86) i J. Veny (1984: 171) situen el manteniment de les formes clàssiques de l'article, en les comarques de Morella i tot el Maestrat.

(22) Els escrivans del nord valencià al segle XVIII ja deixen constància de l'elisió de la dental en el grup final *–nt*, tant en contacte amb *–s* morfema de plural, com en altres casos (Beltran Zaragozà 1998: 296).

(23) El plural en *-os* dels mots acabats en *–st* es troba documentat a la segona meitat del segle XVII únicament a Xert i a Vinaròs. La documentació del segle XVII mostra vacil·lació en l'ús de n etimològica en els plurals de *terme* i *marge*, en algunes localitats de la zona (Beltran Zaragozà 1998: 455).

La situació actual en la part més septentrional del País la descriu Gimeno Betí (1994: 219-230), que distingeix:

a) Una primera zona de plena vitalitat de l'article en singular i plural *lo, los* en la Tinença de Benifassà, el Baix Maestrat, al nord de la línia formada per Torreblanca, les Coves de Vinromà, Albocàsser, Morella i Sorita.

b) Les poblacions que han servit de límit, juntament amb les altres que completen l'àrea del tortosí meridional, formen una segona àrea caracteritzada per la fluctuació de les formes valencianes i nord-occidentals de l'article.

c) La resta de les poblacions que no inclou l'estudi de Gimeno conserven poc o molt la variant clàssica depenent del grau de desenvolupament. Per la nostra banda, remarquem que és més usual l'article *lo* a Vilar de Canes, Culla o la Torre d'en Besora que a Benassal.

Com indica Gimeno Betí, el factor sociolingüístic impera en aquesta substitució des de la capital i les ciutats interiors més actives on s'ha acomplit el canvi.[24]

2.3. Els graus dels demostratius i els adverbis de lloc

Quant als pronoms i adjectius demostratius, és conegut que existeixen, en el territori que tractem, dos sistemes, atenent a la manera d'assenyalar o de referir-se a un terme de la frase ja anunciat: el general del català, i el valencià i pallarés.

a) Segons l'exposició de Gimeno Betí (1994: 215-219), en el grup de pobles format per Fredes, la Pobla de Benifassà, Rossell, Canet lo Roig, Sant Jordi i Vinaròs, s'indica la posició amb relació al parlant mitjançant dos termes: *aquí, allí,* que expressen l'oposició proper/llunyà;

b) mentre que enllà, cap al sud, se n'empren tres. A Herbers, Castell de Cabres i Traiguera: *aquí, ahí, allí.* En la resta de poblacions, la solució valenciana general *ací, ahí, allí.*

Pel que fa al doble grau al demostratiu (*este, aquell*), només s'observa a Fredes i la Pobla de Benifassà.[25]

2.4. El present d'indicatiu. Variants al·lomòrfiques de les persones 1a i 3a del singular

Tots els dialectòlegs han reparat en aquest tret morfològic que diferencia el valencià del català nord-occidental. La descripció més precisa de la situació actual la trobem en el citat estudi de Gimeno Betí (1994: 239), on distingeix la presència del morfema *-o* en les diferents conjugacions. No obstant això, la limitació geogràfica de l'esmentat estudi ens fa recórrer al treball de Salas Mezquita (1992: 542) per la part meridional. De la consulta d'ambdues obres concloem que les localitats més meridionals que tenen la desinència *-o* en la primera persona dels verbs de la primera conjugació són d'est a oest: Alcalà de Xivert, les Coves de Vinromà, la Torre dels Domenges, la Serra d'En Galceran, Culla, Benafigos, Vistabella i Xodos. Els pobles limítrofs situats al sud de la línia que acabem d'exposar presenten diferents desinències:

(24) De la comparació dels exemples de documents de Benassal i de Tírig dels segles XVIII i XIX destaquem la major freqüència de les formes reduïdes en contacte amb vocal en els escrits de la darrera població que actualment manté més l'article clàssic. (Beltran Zaragozà, 1998:453).

(25) Als documents del segle XVIII es localitza algun exemple d'*aquí* amb funció anafòrica en localitats on avui és desusat (Beltran Zaragozà, 1998: 455)

a) A la costa, Torreblanca, de manera singular, la desinència *-ec*, que retrobem més al nord a Traiguera.

b) Vilanova d'Alcolea, Bell-lloc del Pla i la Vall d'Alba tenen la desinència *-e*.

c) Les Useres i l'Alcora prenen la desinència *-a*.

d) I en la part més occidental, Atzeneta, Llucena, Figueroles d'Alcalatén i Costur així com la resta de pobles tenen la desinència general valenciana *-e*.[26]

Gimeno Betí fa notar que la desinència *-o* no es limita al grup de verbs esmentats. En els pobles més septentrionals trobem tal morfema, en la segona conjugació, a la Tinença de Benifassà (Castell de Cabres, el Boixar i Fredes), els Ports (Morella, el Portell, la Mata, Sorita i Herbers i Vilafranca) i al Baix Maestrat (Sant Rafel, Rossell, Canet lo Roig, Sant Jordi, Vinaròs, Benicarló, Alcalà de Xivert i Peníscola), i fins i tot en els verbs de la tercera conjugació en una zona aproximadament coincident amb l'anterior, encara que més reduïda.

Els manuals de dialectologia inclouen també la isomorfa de la desinència de tercera persona del singular dels verbs de la primera conjugació, per marcar la zona de transició del valencià al dialecte nord-occidental. Les puntualitzacions de Salas Mezquita (1992: 544-546) ens ofereixen la situació actual d'eixa desinència[27] i ens suggereixen la possibilitat de dibuixar quatre zones que corresponen a les combinatòries resultants de l'encreuament de les variants al·lomòrfiques de la 1a persona (*-o/-a/-e*) i les de la 3a (*-e/-a*). Del sud al nord, trobem:

a) Una primera zona que ocupa la part més occidental de la Plana Baixa, on la desinència de tercera persona és la del valencià general, i la combinació 1a /3a és també la del valencià comú (*-e/-a*).

b) La part oriental de la Plana Baixa, juntament amb part de l'Alcalatén i quasi tota la Plana Alta, formen la segona zona on la desinència de 3a persona és la general en català nord-occidental, que coincideix ací amb la de la 1a persona, i creen el conjunt (*-e/-e*).

c) Dins d'aquesta darrera zona, l'Alcora i les Useres presenten una combinació diferent en atenció a la singularitat de la desinència de la persona (*-a/-e*).

d) Més al nord, en la part més septentrional de l'Alcalatén, tot l'Alt Maestrat, els Ports i part del Baix Maestrat, el canvi de morfema de primera persona forma una nova combinació (*-o/-e*) que és la general en el català nord-occidental.

e) I, finalment, en l'extrem nord-oriental trobem novament la desinència de 3a persona en *-a*[28] a Vinaròs, Benicarló, Sant Jordi, Traiguera, Sant Rafel i Sant Mateu, amb la qual cosa obtenim la darrera combinació (*-o/-a*).[29]

2.5. El present de subjuntiu

L'extraordinària variació que hem anat exposant en tractar els diferents aspectes lingüístics que caracteritzen la zona, es repeteix amb escreix en analitzar les formes del present de subjuntiu. Per tal de donar una idea general, ens limitem a presentar les

(26) La descripció que fa Sanchis Guarner (1962: 84) seguint Germà Colon (1955: 203) inclou Torreblanca en la desinència *-e*, i no *-ec* com nosaltres apuntem; la desinència *-o* arriba fins a Llucena, que ara presenta *-e*, segons E. Salas Mezquita (1992). Ramon Huguet (1913: 536, 538) a principis de segle, en les notes sobre les variants dialectals dels pobles de la província, aprecia aquest tret a Vilanova d'Alcolea i *la Torre dels Domenges, on diu* que parlen el valencià del Maestrat que es diferencia del de la Plana, que pren la terminació *-e*. Apunta igualment aquesta característica, en els parlars de Tírig, Sant Mateu, Traiguera, Càlig i Sorita, i remarca a l'Alcora l'ús del morfema *-a*.

(27) Segons Salas Mezquita, queden compreses dintre del domini desinencial de *-a*: Almassora, Vila-real, Borriana, Nules i la Vall d'Uixó. L'àrea de la desinència *-e* té com a poblacions fronteres: Castelló de la Plana i Vilavella (resten dins del domini de la desinència *-e* [segons el mapa iii p. 545] les localitats d'Artana, Eslida, Aín, Veo, Tales i Betxí). Els resultats de la seua investigació, com ell mateix indica, mostren certa divergència, comparats amb els que exposa Veny (1984: 152).

(28) D'aquesta desinència que Veny ja assenyalava en el tortosí, Gimeno Betí (1994: 142) en precisa l'extensió en el nord del País Valencià, amb dues realitzacions fonètiques: [a] a Vinaròs i Benicarló, i [ɛ] a la resta de poblacions. J. Gregori Albiol (1994: 157) indica que «avui a Benicarló, a diferència de la veïna Vinaròs, *només s'escolta la 3a. persona en -e.*»

(29) En textos del Maestrat i dels Ports al segle XVIII es troben formes de 1a persona del present d'indicatiu en *-o*, minoritàries respecte a les formes en *-e*. Pel que fa a la 3a persona del present d'indicatiu, a finals del segle XIV, en els documents de la Tinença de Culla predominaven les formes amb *-e*. Al segle XVIII, en canvi, es preferia la desinència *-a*, que coexistia amb *-e*. Beltran Zaragozà (1998:454).

terminacions, sense comptar les variacions formals i els increments, que detalladament presenta Gimeno Betí (1994: 151-171) per al tortosí meridional.

	Cantar	*Batre*	*Córrer*	*Dormir*	*Servir*
1ª	-e / -o / -a	-e / -o / -a	-e / -o / -a	-e / -o / -a	-e / -o / -a
2ª	-es / -os	-es / -os	-es	-es / -os	-es
3ª	-e / -o / -a	-e / -o / -a	-a / -e	-e / -o / -a	-a / -e
4ª	-em /-éssem	-em /-éssem	-em /-éssem	-em /-éssem	-im / -éssem
5ª	-eu /-ésseu	-eu /-ésseu	-eu / ésseu	-eu /-ésseu	-iu / -ésseu
6ª	-en / -on	-en	-en	-en	-en /-éssen

Les combinacions d'aquestes terminacions són múltiples, considerant els increments analògics (*-ig-*, *-eg-*) que han incorporat moltes formes. Exposem a continuació, a tall d'exemple, el paradigma dels verbs anteriors en el parlar de Benassal actual, que no està inclòs en l'estudi que consultem: *cantar: canto, cantes, cante, cantem, canteu, canten; batre: bàtega, bàtegues, bàtegue, batem, bateu, bàteguen; córrer: córrega, córregues, córregue, correguem, corregueu, córreguen; dormir: dorngа, dorngues, dorngue, dormim, dormiu, dornguen; servir: servixca, servixques, servixque, servim, serviu, servixquen.*[30]

2.6. L'imperfet de subjuntiu

S'esmenta en tots els estudis de dialectologia la localització de la isoglossa que separa les dues zones corresponents a les formes d'imperfet de subjuntiu en *r* i en *s*. Tanmateix, pel caràcter general de les obres, sol quedar força imprecisa. Badia i Margarit (1951: 58,59,64) establí la divisòria entre el lleidatà i valencià, dins la part septentrional de la província de Castelló, amb la línia que marca aquesta distinció en la norma morfològica.[31] Altres autors, com ara Germà Colon (1952), Sanchis Guarner (1962: 84) o Joan Veny (1984), han reiterat la importància del tret per a localitzar el dialecte valencià dins el domini de llengua i s'han aproximat a la seua delimitació.[32] Segons Lluís Gimeno Betí (1994: 200), que fa l'estudi actual més complet, la zona anomenada tortosí meridional, presenta dues àrees molt ben delimitades, una amb la desinència en *-r-* i l'altra amb la desinència en *-s-*.[33]

Els darrers pobles que mantenen l'imperfet de subjuntiu en *-s-* són d'est a oest: Vinaròs, Cervera, Santa Magdalena, Alcalà de Xivert, la Jana, Traiguera, Rossell, la Pobla de Benifassà i el Boixar, sense comptar l'illot format per Benicarló, Càlig i Peníscola.

Per altra banda, els primers pobles que empren *-ara*, *-era*, *-ira* són: Benicarló, Peníscola, Torreblanca, Vilanova d'Alcolea, les Coves de Vinromà, Salzedella, Sant Mateu, Xert, Canet lo Roig, Vallibona i Castell de Cabres. Aquesta desinència continua cap al nord, per la comarca aragonesa del Matarranya, en les poblacions de Torredarques, Pena-roja i Beseit.[34]

(30) La desinència predominant en els documents del segle XVIII de la zona per a la 3a persona des verbs que no són de la 1a conjugació és *-a*, que alterna amb *-e* i *-o*. Aquesta darrera desinència apareix llavors, més al sud que a l'actualitat (Beltran Zaragozà 1998: 454).

(31) La línia partia des de l'oest, al nord de Forcall (deixava per al valencià tota la comarca de Morella), i davallava en direcció sud-est, fins al mar, de manera que assignava encara al lleidatà la localitat d'Alcalà de Xivert.

(32) Germà Colon (1952) situa la línia «a l'altura d'Alcalà de Xivert i Llucena»; Sanchis Guarner (1962: 84) dóna la terminació valenciana a Sant Mateu i manté la general catalana fins a Villores i Vallibona. Una limitació semblant és la que ofereix J. Veny (1984: 152).

(33) Incloem en la nostra delimitació els pobles que no han estat enquestats per Lluís Gimeno: Cervera, Santa Magdalena de Polpís i la Jana, en *-s-*; i la Salzedella i Vallibona, en *-r-*. Gregori Albiol (1994) apunta que a Benicarló, «només les primeres generacions, els més vells, conserven avui dia la forma analògica en *-és*, general al poble fins fa pocs anys i que actualment perviu a Vinaròs i altres localitats veïnes».

(34) Segons les dades de Gimeno Betí (1994, mapes, 93-104), si comparem les desinències vebals completes de tot el domini de la *-r-*, en les formes dels verbs *cantar, batre i córrer*, ens adonem que coincideixen absolutament en les localitats de Pena-roja, Herbés, Sorita, Ares, Albocàsser i Vilanova; varien mínimament de les anteriors en el grup format per Beseit, Torredarques, Castell de Cabres, la Pobla de Benifassà, la Mata, Morella, Vilafranca, Xert i les Coves de Vinromà; i s'allunyen en més ocasions d'aquell paradigma en l'extrem occidental a Portell, i en l'extrem oriental Sant Mateu i Canet lo Roig.

Seguint l'estudi citat, podem apreciar dues zones, pràcticament coincidents amb les anteriors, atenent a la primera vocal de la terminació, el morfema de conjugació, en els verbs acabats en *-ar*. El territori que té la desinència *-s-* presenta com a vocal de primera conjugació *-e-*, excepte a Alcalà de Xivert, on es manté *-a-*; mentre que la zona de desinència amb *-r-*, té sempre *-a-*, excepte a Canet lo Roig, Sant Jordi i Càlig,[35] que han passat a *-e-*.[36] A Peníscola, curiosament, han desaparegut les dues formes de l'imperfet de subjuntiu en totes les conjugacions, llevat de la forma *hagués*, i han estat substituïdes per les formes del condicional.[37]

El triomf de les formes en *-r-* cap al nord, encara no s'ha aturat, és un procés viu. A Sant Jordi (situat entre Càlig i Traiguera) actualment conviuen les dues desinències. Segons l'enquesta realitzada per Gimeno Betí, en el verb *cantar*, s'hi troben les dues desinències en totes les persones (*-és/-ere; -esses/-eres; -és/-ere; -éssem/-érem; -ésseu/-éreu; -essen/-eren*); en els verbs *batre*, *córrer* i *dormir* s'hi mantenen únicament la desinència en *-es-*; mentre que en el verb *servir* s'observa una alternança limitada a les persones 4, 5 i 6 quan tenen l'increment *-ig-* (*-ere, -eres, -ere,-éssem/-érem, -ésseu/-éreu, -essen/-eren*).[38]

3. El lèxic

J. Garcia Girona (1922) elaborà un extens vocabulari de quatre-centes setze pàgines, inacabat, només fins a la lletra «g», que incloïa refranys, modismes, xarrades del Maestrat, amb indicació del lloc on havien estat replegats i comentaris sobre l'etimologia. Carles Salvador i Gimeno (1943), en un vocabulari, incorporà mots propis del parlar de Benassal vius aleshores, que no figuren en la part publicada del *Vocabulari del Maestrat* de Joaquim Garcia Girona, amb algun afegit sobre certes paraules que ja havien estat registrades. M. Rosas Artola i V. Pitarch (1981) estudien el lèxic específic dels canterers de Traiguera. A. Ayza Roca (1981) tracta el vocabulari mariner de Peníscola. L. Gimeno Betí (1989) analitza oònims amb les seues variants diatòpiques a les comarques del Baix Ebre, Montsià, Baix Maestrat i Tinença de Benifassà. En els comentaris trobem abundants topònims de la zona i algunes referències documentals històriques. El mateix autor (1991b) estudia uns quants noms d'ocells en l'àrea geogràfica del tortosí, des de la comarca de la Terra Alta catalana, fins al Baix Maestrat i la Plana. En el treball es palesa la riquesa lèxica de la zona i la complexa distribució geogràfica de les variants. Els darrers anys han proliferat els estudis sobre la toponímia de la zona. J. Veny (1984: 171) i E. Casanova destaquen la peculiaritat lèxica de la zona, en la riquesa i variació de mots pròpia dels parlars de transició, atenent als esmentats treballs de Garcia Girona, Carles Salvador i Germà Colon. Donen exemples del ventall d'onomes que corresponen a un mateix concepte en paraules com *follí* (*estalzim, sutja, sollí, eixollí*), *llevat* (*rent, lleute*), *falsa* (*angorfa, golfa, tanyar,*

(35) Gimeno Betí (1994: 248, nota 46)

(36) El canvi de la vocal desinencial dels verbs de la primera conjugació en l'imperfet de subjuntiu en *s*, s'ha produït en la major part del domini lingüístic, excepte en alguns dialectes occidentals, en part del menorquí i a Alcalà de Xivert. Quant a la cronologia del canvi, Blasco Ferrer apuntava un paral·lelisme amb el pas de *-am, -au* > *em, eu*. Per a Duarte i Alsina es tracta d'«una extensió de la vocal temàtica *e* dels passats de la II conjugació a l'imperfet de subjuntiu de la I conjugació» i afegeixen que «la causa de la propagació del morfema e a l'imperfet de subjuntiu de la I conjugació s'hauria de cercar en la necessitat de desfer possibles homonímies provocades per l'antiga terminació *-às* d'aquest temps. En primer lloc la possibilitat de col·locar clítics pronominals darrere de formes finites en català antic produïa combinacions com *posa's, casa's, rentà's*. En segon lloc, també es podia confondre amb el sufix augmentatiu *-às* de substantius i adjectius.

(37) Gimeno Betí (1994, nota 47) i també A. Ayza (1981: 43-44)

(38) Exemples documentals mostren al segle XVIII la coexistència de les formes en *-s-* i en *-r-* en els mateixos contextos, a la zona on actualment s'han perdut les formes amb *-s-* (Beltran Zaragozà 1998: 454).

perxe, cambra); destaquen alguns mots atribuïbles a petges mossaràbigues com *colomello* (*ullal*) o *fleitera* (*formagera*).

J. Coromines[39] atribueix una possible relació mossàrab a algunes paraules relacionades amb el nostre entorn geogràfic, com ara: els topònims, Aín (amb evolució mossàrab); Valldalba (d'un Valdalba mossàrab), o la selleta de Laernà, entre Catí i Tírig (col·lectiu d'aladern), la variant *auia* (*aigua*), més general de la Plana cap al sud, sobre la qual es pregunta dubtós si pot ser heretada del mossàrab. Per la paraula *araboga* 'intermitències de pluja menuda, breu' (Morella i Maestrat), diu que l'alternativa preferible i semànticament seductora fóra pensar en un compost mossàrab; l'apel·latiu *albarduscos*, nom amb què anomenen a Llucena els habitants d'Atzeneta del Maestrat, el considera una variant arabitzada del mossàrab i castellà «pardusco».

Els dialectòlegs esmenten també arabismes, com el nom d'un ocell *merita*; *farda* (*esquirol*) o *alule* (xemeneia del forn de ceràmica), i altres mots, abans generals en valencià o en altres llocs del domini, i ara considerats arcaismes i variants formals o semàntiques singulars.

Finalment destaquem la poca consideració que fan els autors a la influència aragonesa en la zona, quan ha estat una constant des d'abans de la conquesta.

L'estudi del lèxic actual de la zona des del punt de vista onomasiològic, històric, geogràfic, documental i etimològic és una tasca sobre la qual també ha treballat Gimeno Betí. En els reculls publicats dóna una mostra de paraules i en delimita l'abast geogràfic a la zona del tortosí. La darrera obra de l'autor, l'*ALDT*, conté 571 mapes presentats amb uns símbols que indiquen les localitats i les respostes a una enquesta transcrites fonèticament. Hem fet unes observacions d'una part del valuós material que s'hi recull (aproximadament el primer terç del llibre) i de la mostra, en un 25% dels mapes s'observa la coincidència dels onomes del Maestrat i els Ports enfront als del Baix Maestrat. D'aquesta apreciació, que estaria en consonància amb els altres nivells de la llengua estudiats, caldria fer-ne un estudi sistemàtic, amb les dades de la zona de l'actual bisbat de Sogorb-Castelló.

El Baix Maestrat mostra singularitat enfront a l'Alt Maestrat i els Ports: en el procés de castellanització, en la coincidència amb les formes del Principat i en creacions pròpies.

Quant al procés d'interferència amb l'espanyol, al Baix Maestrat es mantenen les formes genuïnes *llavi, cego, esquerrer, raspall, forquilla, calcilles* i *ventall*, encara que hi conviuen amb algunes de procedència forastera com *tenedor, calcetins* i *palmito*. A l'Alt Maestrat i els Ports, a més de *labios, ciego, surdo* i els altres referits, per al significat 'eixerit' es troba *templat*, mentre que al Baix Maestrat fan servir l'arabisme *garrit*. Aquest mateix origen s'ha donat a *barbacana*, aplicat en aquesta comarca al que en l'interior diuen *ràfel*, també del mateix origen.

La comarca oriental presenta formes més generals en el Principat i les Illes, com ara: *gratar-se* (que Coromines va sentir a les Useres l'any 1963); *dolent, blau* (junt a la forma general valenciana *blaüra*) i *noi*; enfront de *rascar-se, mal* o *malalt, moladura* o *moradura* i *sagal* (arabisme pres del castellà) que es troben a l'interior.

(39) Els exemples són extrets del primer volum del *DECLC* i pertanyen a un treball nostre, inèdit, sobre les referències al mossàrab en l'esmentat diccionari, on es dedueix que Coromines aprofita els estudis sobre el mossàrab, amb les fonts tradicionals al respecte per explicar l'origen de certes paraules localitzades al sud del Principat i a les Illes que s'allunyen de les evolucions normals de la llengua catalana. Segons Carme Barceló, caldria una revisió de les fonts bàsiques sobre les quals, al segle passat, es bastí la teoria del mossàrab, tenint en compte les noves aportacions de la sociolingüística i l'arabística hispànica. En aquest mateix sentit, ens sembla interessant de remarcar que les prospeccions arqueològiques, realitzades en el territori de la Tinença de Culla segons Gonzalez Prats (1994: 249), han descobert una bona representació de poblats i necròpolis d'època ibèrica; tanmateix, l'impacte de la romanització fou escàs en aquesta zona, al contrari del que s'esdevé en altres àrees menys agrestes de la mateixa província de Castelló. De les poques restes de l'època romana, es passa als nombrosos enclavaments islàmics, que segons l'autor, denoten un intens poblament rural en aqueixa època.

Altres preferències del Baix Maestrat diferents a l'Alt Maestrat i els Ports són: *esclop*, enfront de *soc*; la creació onomatopeica *picar* (a la porta) enfront de *tocar*; les formes valencianes *menejar* o *revoldre* (el café) per a 'remenar', enfront de *regirar*, usada en aragonés medieval; *la pols* en femení enfront de *el pols*, antic, masculí; la creació onomatopeica *tarana* o l'especialització de *roda* en comptes de *rogle*, i una altra especialització en el derivat *barró* per referir-se a l'*escala* o *escaló*.

Les dues comarques interiors, al seu torn coincideixen en paraules desusades al Baix Maestrat: *burra* (*callo, durícia*), *bufarota* (*bambolla*), *pito* (*garrit*), *fullí* (*estalzí*), o el castellanisme *tabic* (*barandat*). Això no obstant, de la mostra estudiada es destaquen particularitats per a cada comarca. Als Ports es recullen *rostros* (*llavis*), *mosso* (*fadrí*) i *mote* (*malnom*) que no apareixen en les altres dues comarques comparades. I l'Alt Maestrat, s'empra *prim* (*barandat*), que és desconegut al Baix Maestrat i en els Ports.

ANDREU BELTRAN ZARAGOZÀ
Universitat Jaume I

REFERÈNCIES BILIOGRÀFIQUES

ALARCOS LLORACH, Emilio (1983) *Estudis de lingüística catalana*, Barcelona.

ALCOVER, Antoni Maria (1908) «El català devant els filòlecs estranjers. Una mica de dialectologia catalana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV, Ciutat de Mallorca. pp. 194-303.

ALCOVER, Antoni Maria & F. de Borja MOLL (1929-1933) «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II-V.

Atlas Lingüístico de de la Península Ibérica (*ALPI*) dirigit per T. Navarro Tomás. Vol. I (Fonètica) 1962.

AYZA ROCA, Alfred (1981) *El món mariner de Peníscola. Estudi lexicogràfic i de cultura popular*, Universitat de València, Facultat de Filologia, València.

BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1951) *Gramàtica Històrica Catalana*, València: Tres i Quatre 1981.

BARNILS, Pere (1919) «Els dialectes catalans», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VII, pp. 1-10.

BELTRAN ZARAGOZÀ, Andreu (1994a) «Un document cullerà del segle XIII», *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750è aniversari de la Carta de Població*, Culla, pp. 781-788.

– (1994b) «Alguns castellanismes en la llengua administrativa de la Tinença de Culla al segle XVIII» *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750è aniversari de la Carta de Població*, Culla, pp. 789-820.

– (1997a) «Els topònims del terme de Tírig (Alt Maestrat) a principis del segle XIX», *IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, Ontinyent 1995 Ontinyent, pp. 113-136.

– (1997b) «Una experiència en els arxius municipals de les comarques valencianes del nord», *II Jornades sobre cultura en la Comunitat Valenciana (València 1996)*, València, pp. 538-546.

– (1998a) «La llengua del Llibre de censals i memòries dels Bellot de Vila-real (1563-1607)», *V Congrés d'Història i Filologia de la Plana (Nules 1996)*, Castelló, pp. 379-400.

– (1998b) *El valencià al segle XVIII. Edició i Estudi de Textos Administratius de les comarques valencianes del nord de Castelló*, Societat Castellonenca de Cultura, 2 vols. Castelló.

CASANOVA HERRERO, Emili (1989) «Gramàtica històrica i història de la llengua a propòsit de l'evolució de la desinència de 1ª persona del present d'indicatiu», *Segon Congrés de la Llengua Catalana*, vol. VIII, València pp. 344-657.

COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Institut d'Estudis J. Gil-Albert, Alacant.

COLON DOMÉNECH, Germà (1952a) «Unes notes sobre la pèrdua de la *-r* final etimològica», *Revista Valenciana de Filología*, II, València, pp. 57-65.

– (1952b) «Castelló i la seua llengua», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXVIII, Castelló. pp. 247-263.

– (1955) «La matización vocalica en las desinencias de 1ª y 3ª personas del presente e imperfecto de indicativo (con*jugación e*n -are) en las comarcas castellonenses», *Miscelánea Filológica dedicada a Mons. A. Griera*, I, Barcelona, pp. 201-211.

– (1970) «Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló», *Phonétique et linguistique romanes. Mélanges offerts à M. Georges Straka*, vol. I, Lyon, Strasbourg, pp. 43-51.

– (1976) *El léxico catalán en la Romania*, Madrid. Traducció catalana parcial i actualitzada en *El lèxic català dins la Romània*, València, 1993.

COROMINES, Joan (1980-90) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona.

DUARTE I MONTSERRAT, Carles & Àlex ALSINA I KEITH (1984) *Gramàtica històrica del català*, Barcelona.

FERRANDO I FRANCÉS, Antoni & Alfons GUIRAU (1982) «Particularitats fonètiques i anivellament geolingüístic a la comarca de Morella», *L'Espill*, 17-18, València, pp. 129-163.

GARCIA GIRONA, Joaquim (1922) *Vocabulari del Maestrat*, Societat Castellonenca de Cultura, Castelló.

GIMENO BETÍ, Lluís (1982) *Precisions geolingüístiques sobre el tortosí*. Memòria de llicenciatura. Universitat de Barcelona.

– (1986) «El tortosí septentrional», *Actes del setè Col·loqui Internacional de llengua i literatura catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 619-632.
– (1989) «Algunes notes sobre oronims en tortosí», *Actes del Catorzè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica* (segon d'Onomàstica Valenciana), Alacant, 1991.
– (1990) «La reducció vocàlica: la /e/ àtona inicial», *Miscel·lània Joan Fuster*, II, pp. 396-430.
– (1991a) «El tortosí extensió i característiques dialectals», *A sol post. Estudis de llengua i literatura*, 2, Alcoi, pp. 171-192.
– (1991b) «Ornitonímia castellonenca: notes onomasiològiques i etnogràfiques sobre el nom d'alguns ocells», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 67, Castelló, pp. 589-614.
– (1992a) «Les àrees morfològiques en un parlar de transició: el present de subjuntiu en tortosí meridional», *Estudis de Llengua i Literatura catalanes XXV (=Miscel·lània Jordi Carbonell 4)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 233-263.
– (1992b) «Sobre el parlar de Castelló de la Plana», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, II, pp. 133-160.
– (1994) *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*, Societat Castellonenca de Cultura, Castelló.
– (1997), *Atles lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
– (1998) *De lexicografia valenciana: Estudi del Vocabulari del Maestrat de Joaquim Garcia Girona*, Valencia, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
GONZÁLEZ I FELIP, Maria Soledat (1991) «El parlar de la Plana baixa», *Miscel·lània 91*, Estudis del Valencià Actual. Generalitat Valenciana, València.
GONZÁLEZ PRATS, Alfredo (1994) «Arqueologia islàmica de Culla (Alt Maestrat, Castelló). Un *projecte* en curs», *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750è aniversari de la Carta de Població*, Culla, pp. 249-256.
GREGORI ALBIOL, Joan (1994) «Aspectes lingüístics del registre de batejos de l'església parroquial de Sant Bartolomeu de Benicarló (1669-1730). Cala en el període 1700-1715», *Centro de Estudios del Maestrazgo*, 45-46, pp. 151-162.
GRIERA, Antoni (1921) «El valencià», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, IX, Barcelona.
– (1929) «Algunes característiques lingüístiques del Maestrat», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, X, Castelló, pp. 270-280.
HUGUET I SEGARRA, Ramón (1913) «El lenguaje en la provincia de Castellón», *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón.* Volum dirigit per C. Sarthou Carreres. Barcelona, Ed. 1989, Castelló, p. 168.
MOLL, Francesc de Borja (1952) *Gramática histórica catalana*, Madrid, ed. cat., València, 1990.
NEBOT, Josep (1894) «Notas filológicas de la Plana», *Revista de Castellón*. Reproduït a *Revista de Valencia*, III, 1883, pp. 82-87.

QUEROL PUIG, Ernest (1995) «Llengua», *La comarca dels Ports*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 115-124.

RAFEL FONTANALS, Joaquim (1981) *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Barcelona.

RASICO, Philip D. (1982) *Estudis sobre la fonètica del català preliterari*, Barcelona.

RECASENS I VIVES, Daniel (1991) *Fonètica descriptiva del català*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

RENAT I FERRIS, Gillem (1933) *La conjugació dels verbs en valencià*, Castelló.

– (1936) «Els reflexos llatins -ATA, -ARE en valencià», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 17, Castelló, pp. 338-351.

ROSAS ARTOLA, M & V. PITARCH (1981) «El lèxic dels canterers de Traiguera», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 57, pp. 95-116.

SALAS MEZQUITA, Eduard (1992) «Algunes puntualitzacions geolingüístiques sobre el valencià septentrional a les comarques de l'Alcalatén, la Plana Alta i la Plana Baixa», *Estudis Castellonencs*, 5, pp. 533-548.

SALVADOR I GIMENO, Carles (1943) «Vocabulari de Benassal (Maestrat)», *Miscel·lània Fabra*, Buenos Aires, pp. 242-263

SANCHIS GUARNER, Manuel (1950) *Gramàtica Valenciana*, València, Torre.

– (1962) *La llengua dels valencians*, 7a ed. 1980, València.

– (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana. Creixença i esplendor*, Barcelona.

SANZ I ARNAU, Vicent (1991) «El cappatró traiguerí de 1690 i un receptari traiguerí de 1683. Notícia filològica i transcripció», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, 33, Benicarló.

– (1991) «Comentari lingüístic del receptoral traiguerí de 1683», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, 36, Benicarló.

SAROÏHANDY, J. (1906) «Les limites du valencien», *Bulletin Hispanique*, pp. 297-308.

VENY I CLAR, Joan (1984) *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*, 5a ed. corregida i augmentada. Palma de Mallorca.

WHEELER, Max (1984) «La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, pp. 409-419.

JOSEP TORMO COLOMINA

L'ATLES LINGÜÍSTIC DEL VALENCIÀ MERIDIONAL I ALACANTÍ (ALVA)*

1. UNA MICA D'HISTÒRIA PERSONAL

L'autor d'aquest treball, nat l'any 1948 a Alcoi, ciutat eminentment valencianoparlant, va sentir de ben petit una misteriosa atracció per les paraules. De tal manera que, allà per l'any 1962, a l'edat de catorze anys, va començar a anotar en una llibreta escolar, que encara conserva, totes aquelles veus i expressions estranyes que oïa cada dia a casa o al carrer. I així noves troballes i «descobriments», com ara *eixamorat*, *baldavelló*, *còlbit*, *estopenc*, *ferritja*, *setiet*, *tostorronit*, *fer fredat*, *traure el lleu* o *tindre veu de mardà*, anaven incorporant-se, a poc a poc, al seu «Vocabulari alcoià» escrit a llapis.

Amant dels idiomes, es dedica de jove a l'aprenentatge seriós de l'anglès, el francès i l'italià a l'Escola Oficial d'Idiomes de València i, posteriorment, a l'ensenyament professional de la primera de les llengües referides a la seva ciutat. Malgrat tot, no va descuidar mai l'estudi de la seva pròpia, seguint alhora, en la dècada dels anys seixanta, els *Cursos de Llengua Valenciana* de Lo Rat Penat, i en els anys setanta els *Cursos de Lingüística Valenciana i la seua didàctica* de la Universitat de València, que dirigia Sanchis Guarner, en els quals va tenir com a professor el seu paisà Jordi Colomina, a hores d'ara prestigiós filòleg, de qui va rebre les primeres nocions de dialectologia.

Tot i la seva passió pels «mots estranys» i les frases fetes pertanyents al subdialecte *xeu*, la modalitat alcoiana de la nostra llengua, com que estava fortament influït per

(*) Als ancians que prenen el sol tots els matins a la Glorieta de Tibi, a la Pinadeta de Benilloba, al Pla de la Font de Cocentaina, al Plàtan de Biar, a la Plaça de la Palla d'Ibi... I, també, als que fan la partida al Patronat Valor de Banyeres de Mariola, al Bar dels Vells d'Onil, a la Societat *El Trabajo* de Xixona...

l'estàndard de les llengües que estudiava, tenia la ferma creença que la llengua era un ens molt més uniforme i monolític d'allò que en realitat és.

2. ANTECEDENTS DE L'*ALVA*

Passen els anys, i es manté sempre en contacte amb la nostra llengua a través de les poques revistes i publicacions existents en aquella època: els diccionaris de Ferrer Pastor, els llibres de poemes de l'alcoià Joan Valls, les rondalles d'Enric Valor i les revistes *Gorg*, *Canigó* o *Serra d'Or*, fins que, allà per l'any 1977, poc després de la publicació de les actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català a Amsterdam, li va venir «la revelació» a través d'una atenta lectura de l'excel·lent treball sobre «paraules» titulat *El valencià meridional*, la ponència de Joan Veny –probablement el millor dialectòleg europeu contemporani–, la qual cosa li féu descobrir una mena de tresor ocult: la gran varietat i riquesa lèxica de la nostra llengua, especialment la de les comarques meridionals valencianes, encara verge i poc explorada.

Tan gran va ser l'impacte produït per la visió dels mapes i de tot el material lèxic inèdit que mostraven els gràfics en qüestió que, a més de gratament sorprès, vaig quedar enlluernat. Per tant, esperonat pel magnífic estudi del mestre Joan Veny, vaig decidir fer una petita aportació lèxica a la nostra llengua amb l'inici d'un *Microatles de l'Alcoià–Comtat*, un projecte que considerava factible atesa la proximitat de les 36 localitats que formen aquesta macrocomarca que envolta la ciutat d'Alcoi.

Així que, allà per l'estiu de l'any 1978, amb més il·lusió que preparació filològica, vaig decidir posar fil a l'agulla i emprendre aquesta boja aventura, la qual, per a mi, era tan agosarada com apassionant.

3. EL QÜESTIONARI ANTIC I LA SEVA EVOLUCIÓ

Les primeres enquestes serien a Benifallim, Ibi i la partida rural de La Rambla (Alcoi). Però, quin qüestionari calia fer servir? Evidentment, el de *l'Atles Lingüístic del Domini Català* m'era totalment desconegut, i, a més a més, ni coneixia l'existència de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera ni cap altre estudi similar.

La intuïció i la lògica m'aconsellaven, seguint la tònica de l'estudi adés esmentat, que la parcel·la més productiva per a exhumar material inèdit, fòssils o arcaismes havia de ser, necessàriament, el vocabulari rural, és a dir, els noms de les plantes, herbes, fruites, verdures, ocells, bestioles i tota mena d'estris emprats en els treballs agrícoles, però també –era un pressentiment– la ludonímia.

Malgrat tot, la inexperiència va fer que el primer qüestionari confeccionat fóra excessivament reduït i no anara més enllà de les setanta o vuitanta unitats lèxiques, format bàsicament per una vintena de fruites i verdures, una vintena d'animalets, una vintena d'herbes i plantes, alguns jocs infantils i una petita miscel·lània.

Però, al pas dels anys, segons anava entrevistant els ancians que prenen el sol als nostres parcs, sorgien noves troballes, idees o suggeriments que, gradualment, anaven incorporant-se al qüestionari («Mire Vosté, en Alcoi diuen *cabàs de vermar*, però en Ibi diem *cabàs de Montfort*» ; «En la Torre li diuen la *cera*, però ací en Xixona diem la *baldosa*; i al *gavinet* li diem el *raor*, sap!» ; «Apunte's això: en Muro són *esclatasangs*, però en Agres diuen *pebrassos*»).

Pel temps, el referit qüestionari, de fet quasi una «obra col·lectiva», ha arribat a superar les 650 unitats lèxiques, i és, sens dubte, el resultat d'un immens treball de camp realitzat, durant més de vint anys, a quasi un centenar de localitats valencianes, algunes de les quals l'autor ha visitat cinc o sis voltes.

4. XÀRCIA DE LOCALITATS

Al pas dels anys, i en vista de l'*èxit* produït per les contínues troballes inèdites (no registrades al *DCVB*), la il·lusió, en comptes de minvar pel treball anònim no reconegut, anava creixent cada volta més, i acabada la labor a les comarques veïnes, segons anava ampliant-se el qüestionari a poc a poc, anava també creixent el nombre de localitats i comarques incorporades al projecte original. Així que, una vegada superats els límits de l'Alcoià–Comtat i iniciades les enquestes a pobles com Xixona (l'Alacantí), Bocairent (la Vall d'Albaida) o Confrides (la Marina Baixa), vaig decidir, definitivament, emprendre *sine die* un nou i ambiciós projecte titulat *Atles Lingüístic del Valencià Meridional i Alacantí*, en el qual em proposava de fer enquestes a totes les localitats valencianoparlants de la província d'Alacant i a tota la Vall d'Albaida Occidental (incloent–hi la petita pedania de la Safra, dins el terme municipal de Villena).

A hores d'ara, vint anys després de llançar-me a l'empresa agosarada d'elaborar, en principi, un petit atles lingüístic del valencià de la rodalia d'Alcoi, segons el projecte ha anat prenent majors dimensions i s'ha fet cada volta més costós, sobretot en els aspectes financers i tècnics, els treballs han anat alentint-se de manera significativa, tot i que –molt lentament– continuen fent via.

5. OBJECTIUS DEL PROJECTE

Malgrat tot, el projecte en qüestió ha merescut comentaris elogiosos com el de Joan Veny:

> s'ha produït una parcel·lació en àrees menors, palesa tant en els anomenats «atles regionals» (*ALPO*, *ALAnd*) com en certs microatles, de qüestionari molt selectiu, com el de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, que té en preparació Josep Tormo [Li agraeixo de cor la seva amabilitat de posar a la meva disposició els materials preciosos que ha agavellat] i del qual ofereixo, en qualitat de mostra

de la riquesa de dades que presenta respecte als atles «nacionals» i als diccionaris exhaustius, dotze significants desconeguts fins ara, corresponents a l'ocell *lluer* o *llueret* (*«Carduelis spinus»*) i que constitueixen: variants formals com *llogueret*, *jogueret*, *lluidet*, *niueret* (o *niuaret*), *llauiset*; onomatopeies del seu cant: *nic* (o *niquet*), *nyic* (o *nyiquet*), *tiro* (o *tironet*); significants al·lusius a la seva procedència geogràfica: *franceset*, *gavatxet*; altres casos: *mentiró* (o *mentironet*), *llibe-ral*.[1]

Amb l'elaboració de l'*ALVA* l'autor es proposa no sols contribuir al coneixement del valencià parlat per les generacions ancianes –les que millor conserven l'idioma– del sector meridional de les terres valencianes sinó, a més a més, contribuir també a l'obra de normativització lèxica de la nostra llengua, car els materials que oferirà l'*ALVA* –les denominacions de 650 conceptes en més de cent municipis de la província d'Alacant i la Vall d'Albaida– seran, probablement, una eina valuosa per a aquells que hagen d'adoptar decisions d'estandardització en qualsevol moment present o futur.

De fet, l'autor ha volgut, amb una recerca sistemàtica i densa, de vegades amb mots aparentment uniformes, i treballant una zona poc estudiada pels dialectòlegs, descobrir i recollir nous materials que puguen enriquir i complementar obres anteriors sobre el valencià meridional, tot mostrant la complexa barreja lingüística de la zona, il·lustrant els límits de determinades isoglosses i aportant un nombre important de paral·lelismes lèxics i altres dades referents al vocabulari i cultura popular.

La feina era –i encara és– molt urgent, car és necessari recollir, abans que no siga massa tard, tot el tresor lèxic valencià que encara mantenen els darrers depositaris de la llengua, els darrers ancians que han conegut un altre tipus de vida, uns altres costums i uns altres oficis ara desapareguts, els darrers pastors, els darrers *enviscadors* o *caçadors de barraqueta* que encara recorden fil per randa els noms de tots els pardalets i «xennes d'esbarzer» que hom puga imaginar, veritables enciclopèdies rurals, com ara el «Tio Rompe» (Daniel Bernabeu Sanz, nat el 1892), l'últim *enviscador* que quedava a La Canyada de Biar, a qui encara vaig poder entrevistar, vellet, malalt i gitat al llit, allà pels anys 1980. Interessant localitat fronterera on, miraculosament, encara vam poder «salvar els mots» –Salvador Espriu *dixit*– per qüestió de setmanes.

6. METODOLOGIA DE RECERCA

Tipus d'informador. Homes i dones de 60 a 90 anys que siguen necessàriament fills del poble on es fa l'enquesta (i que hi siguen residents habituals), preferentment camperols sense cultura escolar o gent del carrer normal i corrent.

Nombre d'informadors. Un mínim de tres per a les parts del qüestionari més controvertides o especialitzades. El màxim solen ser set o vuit persones en ambient de tertúlia. De vegades, un sol informador «molt especialitzat» que domine aqueixa parcel·la pot ser suficient. Per exemple, un llaurador d'edat avançada que no ha eixit

(1) Joan Veny, «La dialectologia catalana: realitats i perspectives», *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, pp. 390–391.

mai del poble, per al vocabulari agrícola, o un *enviscador* o *caçador de gabieta* amb un llarg «historial professional», per a la parcel·la d'ornitonímia.

Nombre d'enquestadors. Sols un: Josep Tormo Colomina, professor de llengües modernes, nat a Alcoi el 1948, que domina amb naturalitat la modalitat del valencià meridional, a més del subdialecte nadiu de la ciutat d'Alcoi, el parlar *xeu*.

Lloc de l'enquesta. Generalment, al camp o als parcs, baix dels arbres, però també als carrers o places, llars del pensionista o, fins i tot, el domicili particular d'algun «especialista» en ornitonímia o fitonímia.

Mètode d'interrogació. Principalment el sistema indirecte descriptiu: «–Com diuen vostés ací, en Cocentaina, a una espècie de sac d'espart o de llata que té tapadora damunt i que té forma de llima i que servix p'a posar les olives en el bancal al collir–les, o p'a dur–les a l'almàrsera? –Ah! Això és un *tagzim*!» (contestarà l'informador) ; «–Com diuen vostés ací, en Bocairent, a un pardalet que té la cueta molt llarga i que va pels sembrats i pels bancals pegant botets darrere dels tractors, agarrant llavoretes i cuquets? –Això és una *pastorella*!» (respondrà el camperol bocairentí). També, en cas de dubte molt gran o confusió màxima, solc recórrer a la munió de fotografies, gràfics, dibuixos i guies de camp dels ocells, insectes i plantes que sempre porte damunt, junt a algun petit objecte, com ara un baldelló d'armari o una volva de card dins una caixeta. A voltes, com a darrer recurs, l'extorsió pot ser també molt útil, és a dir, suggerir a l'informant un nom semblant per tal d'extraure la denominació local que ell no recorda: «–No li sona a vosté un arbre que es diu *abusser*? –Ah, això! Un *alborser* es diu eixe abre! No me'n recordava». Esporàdicament, l'ús del castellà pot ser un complement molt ràpid per a conceptes ben coneguts: «–Com es diu en valencià *hojalatero*? –Eh, pos *llanterner* diem ací. –I un *albañil*? Eh, pos, un *manobre*».

7. QÜESTIONARI ACTUAL

El qüestionari actual, tot i que encara no està definitivament tancat, és eminentment rural i de cultura popular, car l'experiència ens demostra que és allò que més rendiment dóna. Està format per unes 650 unitats i dividit en diversos apartats que cobreixen una temàtica variada referida al temps atmosfèric, l'agricultura, els vegetals, els insectes, els ocells, els animals salvatges, els jocs infantils, la casa, els oficis i una àmplia miscel·lània que inclou una mica de fonètica i formes verbals.

Com que la manca d'espai no ens permet d'incloure de forma exhaustiva l'inventari tot just esmentat, oferim un tast de cadascun dels apartats del referit qüestionari en l'annex que apareix al final d'aquest treball.

8. TROBALLES FORA DE QÜESTIONARI

Un dels efectes positius col·laterals que proporciona l'enquesta de qualsevol atles lingüístic és allò que els anglosaxons anomenen *serendepity* (facultat de fer troballes afortunades), és a dir, la possibilitat de trobar material inèdit fora de qüestionari, que inicialment no cercàvem.

Efectivament, l'intens i llarg «interrogatori» a què hom és sotmès evoca entre els ancians records quasi oblidats d'èpoques pretèrites: festes desaparegudes, eines que hom ja no fa servir, feines agrícoles obsoletes, cançons de l'antigor, refranys, jocs o costums del temps d'abans.

L'enquestador, en les fulles en blanc del qüestionari, sol anotar totes les històries, observacions, cançonetes i lèxic típic o curiós que apareix espontàniament en la conversa mentre l'informador fa la contalla. Tot plegat, un material de gran valor, recuperat accidentalment, que pot ser força interessant, tot i no figurar al qüestionari oficial de l'atles en qüestió, com podem comprovar a l'annex I.

9. REPRESENTACIÓ CARTOGRÀFICA

Com que l'*ALVA* abraça tots els municipis de la província d'Alacant i la Vall d'Albaida Occidental, té el gran avantatge de poder captar materials més rics i variats, atès que amb una xàrcia ben espessa de localitats enquestades, no sols impedim que passen per malla "els peixos més petits" (allò més minoritari, rar o privatiu) sinó que, fins i tot, es poden precisar amb exactitud mil·limètrica les isoglosses de qualsevol tipus i les franges de transició entre dialectes.

Lamentablement, però, per a un atles *regional* amb total exhaustivitat dels pobles existents a la zona estudiada, aquest nombre tan generós de punts explorats planteja moltes dificultats a l'hora de plasmar gràficament el material recollit. Així doncs, constatem que per a un microatles exhaustiu com el que ara ens ocupa és quasi una missió impossible poder cartografiar amb un mapa sintètic o un de símbols alguns conceptes altament productius com el *lluer* i la *volva de card* (amb més de 50 significants cadascun), la *libèl·lula* i el joc de la *xarranca* (amb més de 40), o el *pit-roig* i la *cuereta blanca* (amb més de 30), per citar-ne sols uns pocs, a tall d'exemple il·lustratiu. Per tant –ai las!–, ens limitarem, ara i ací, en el present treball, a mostrar una sèrie de gràfics menys espectaculars però que, ben segur, no estaran exempts d'interès.

Abans de cloure aquest apartat, però, voldríem oferir al lector encuriosit, ni que siga com a botó de mostra, l'aclaparador repertori onomasiològic per a designar la *volva de card* que hem recollit fins ara a la zona estudiada:

agüelet, agüelo, agüelo volador, ànima, ànima de gos, boleana, boriol, borriol, borrumballa de llinsó, brumerol, buriol, burriol, cabellera, canteret

d'aigua, canterella, cànters i canterelles, colomet, dimoni, farolet, flaret, flor de card, flor de la calcida, floreta de la calcida, floreta de card, güelo, llavor de la calcida, llavor de la carxofa, llavoreta de llicsó, llavoreta de llicsó ver, molinet, paloma, palometa, palometa de panical, pèl de la carxofa, pelet, pelet de la calcida, pelussa, porta-raïm, porta-raïm-a-la-vinya, volador, volador de la calcida, voladoret, voladoret de la calcida, voliana, voliana de la calcida, volva, volva de la punxera.

Sens dubte, una rica mostra multicolor de la força creativa que tenen els parlars de les nostres contrades meridionals.

10. BREU REPERTORI DE MAPES I COMENTARIS

Presentem a continuació una breu selecció de mapes, relativament aleatòria, que il·lustrarà, però, l'abast geogràfic i, en part, la riquesa lèxica dels materials agavellats per l'*ALVA* a l'extrem meridional del domini de la nostra llengua, les terres del sud on fiten els parlars valencians de la Marina i la Mariola amb l'*alacantí* estricte.

Pel que fa al repertori dels mapes en qüestió, hem optat per incloure'n un d'allò que, una mica convencionalment, podríem anomenar *binominals* (*blat de moro*) i quatre de *polinominals* (*marieta, pebrot, ratapinyada* i *rovelló*).

Els cinc mapes, que mostrarem segons l'ordre alfabètic, aniran acompanyats d'un breu comentari, si s'escau, a més de la referència numèrica corresponent, la veu estàndard, el nom científic, l'equivalència en llengua anglesa i els símbols o signes convencionals per a cada tipus de variant existent a la zona estudiada.

MAPA 1 (ALVA, 29, Fitonímia, 6): *Blat de moro / Zea mays / Maize* (UK) / *Indian Corn* (USA)

Contràriament a allò que suposava el filòleg Antoni Griera, segons el corresponent mapa del seu atles, la veu *dacsa* no abraça quasi tota la província d'Alacant, ni de bon tros, conclusió precipitada a la qual va arribar per trobar la referida variant als seus punts d'enquesta més meridionals (Cocentaina i La Vila Joiosa), ambdues localitats *fronte-reres*, ço és, situades casualment a la part dreta de la isoglossa en qüestió, amb la qual fiten lexicalment.

MAPA 2 (ALVA, 4, Zoonímia, 3): *Marieta / Coccinella septempunctata / Ladybird* (UK) / *Ladybug* (USA)

La cosa tal volta més interessant, mereixedora d'un petit comentari, són els encantalls o encantaments associats a aquest insecte que fan servir els infants en una mena de joc tradicional, car tot i pertànyer a la parcel·la zoonímica, es tracta també d'un mot d'àmbit infantil, per ser la marieta un animalet d'allò més atractiu per a la gent menuda.

El joc en qüestió, més aviat una mena de ritual lúdic entre la canalla que juga als carrers i als camps dels nostres pobles, i en el qual la marieta o gallineta cega és la protagonista, es desenvolupa de la següent manera:

Quan un xiquet d'una colla d'amics «de joguera» veu una marieta, llavors l'agafa, se la posa damunt la palma de la mà ben estesa i, tot mostrant-la als amiguets que observen el *ritual* atentament, diu una tirallonga de mots rimats, de fet, una espècie d'híbrid entre cançoneta i *frase màgica*, que fa així, per exemple: «Gallineta cega, puja-te'n al Cel i voràs a Sant Miquel» (Alcoi), i tot seguit el xiquet bufa amb tota la força possible perquè l'insecte salte a l'aire i obrint les ales emprenga el vol.

A banda de la versió alcoiana citada –coneguda també a Cocentaina (El Comtat)– en tenim registrades sis més a la comarca de l'Alcoià, una al Comtat i una a Elx (El Baix Vinalopó). Heus–les ací:

Gallineta cega, vola, vola, vola; vés-te'n tota sola (Cocentaina)
Gallineta, vés al Cel, i menjaràs coquetes en mel (Banyeres de Mariola)
Palometa del Cel, a menjar coquetes amb mel (Beneixama)
Gallineta del Senyor, obri les ales i *vete con Dios* (Biar)
Palometa del Senyor, obri les ales i vés-te'n amb *Dios* (La Canyada de Biar)
Gallineta del Cel, vola, vola a Sant Miquel (Onil)
Cucaratxeta, vola al Cel i menjaràs rotllets amb mel (Tibi)
Cucaratxeta de Sant Miquel, puja al Cel i dus-me mel (Elx)

Cal especificar que aquest elenc no és més extens perquè la cançoneta en qüestió no forma part del qüestionari oficial. Les mostres que hem agavellat, doncs, han sorgit espontàniament a la conversa dels informants, just al moment de preguntar-los el nom d'aquest insecte, el qual els ha fet evocar aquest llunyà joc d'infantesa.

Malgrat que l'elenc recollit es limita pràcticament a la comarca de l'Alcoià, tanmateix és suficient per a constatar la semblança existent amb les fórmules usades a Catalunya (segons l'Alcover–Moll): «Marieta, marieta, puja al cel, porta'm una olla de mel»; «Marieta, marieta, puja al cel i et daran pa i mel» (Bagà); «Marieta, marieta, si m'ensenyes el camí del cel, te daré pa i mel» (Campdevànol); «Marieta, ensenya'm lo vestit vermell i t'ensenyaré el camí d'anar al cel» (Gomis, *Zool.*, 468)..., la qual cosa és una mostra evident de l'existència d'una antiga cultura popular comuna.

MAPA 3 (ALVA, 40, Nutrinímia, 13): *Pebrot / Capsicum annuum / Sweet pepper*

El poble pla, sempre gran observador dels fenòmens lingüístics amb els quals conviu quotidianament, va detectar ja de temps antic aquesta curiosa coexistència lèxica trilateral, –una diversitat que li causava certa sorpresa– i la va plasmar en un refrany valencià molt popular, ara i ací molt adient, que diu així: «Per força ha de ser molt bona / una cosa de tres noms / que es diu pimentó, pebrera, i bajoca allà en Alcoi». D'altra banda, pel que fa a la pervivència de la variant *pebrerot* a la localitat de Monòver (Vinalopó Mitjà), aquesta podria explicar-se per l'efecte de dissimilació amb la

pebrera, que a Monòver és el nom que rep allò que en valencià meridional i alacantí s'anomena la *nyora*, mentre que, alhora, la *nyora* és també el nom que rep el pebre coent a diverses localitats de la zona, però denominat *pebrereta* a Monòver.

MAPA 4 (ALVA, 1, Zoonímia, 16): *Ratapinyada / Pipistrellus pipistrellus / Bat*

Pel que fa a la variant *ratot*, que forma un illot lèxic que abraça les ciutats d'Alcoi i Cocentaina, cal dir que és una de les veus alcoianes més emblemàtiques, car a més de ser present a la toponímia (*el Racó dels Ratots*, *la Cova dels Ratots*), forma part del nom oficial d'una famosa entitat esportiva de la ciutat (*el Grup Excursionista Ratot*) i és també el nom popular de l'escut del Club Deportivo Alcoyano (*el ratot*), coronat per una ratapinyada. Aquesta original variant, que els alcoians consideren única, apareix també a la llunyana Tarragona: sens dubte, un curiós paral·lelisme. Una herència del repoblament?

Pel que fa als significants situats a la banda occidental del mapa pertanyents a la prolífica família del *Murcec* o *Muricec*, com que físicament és impossible representar al mapa totes les variants fòniques locals derivades del llatí *MURE-CAECU* (de MUS, MURIS, 'rata, ratolí', i CAECUS 'orb, cec'), i atès que al mapa apareixeran relativament agrupades, detallarem ací, fil per randa, l'elenc en qüestió recollit a la zona estudiada, tot indicant entre parèntesis la localitat corresponent a cada lexema:

Borreguillo (Monòver, El Pinós)
Mocegaló (Castalla)
Moceguello (Crevillent, Alacant, Elx, Moixent, Vallada, Alfarrasí)
Moceguillo (Guardamar del Segura, Alacant, Santa Pola)
Mocenillo (Alacant)
Mocigaló (Castalla)
Mociguello (Elx, Alacant, L'Olleria)
Monesillo (Fondó dels Frares, Fondó de les Neus, Agost, Alacant)
Morceguello (Elx, Alacant)
Morceguillo (Petrer)
Morciguello (Elx, Alacant)
Morreguillo (Petrer)
Morzeguillo (La Font de la Figuera, Novelda)
Morzígol (Fontanars de l'Alforí, Ontinyent)
Muceguello (Aielo de Malferit)
Muciàgalo (La Safra, caseriu valencianoparlant de Villena)
Muciégalo (Onil)
Muciego (Banyeres de Mariola, Biar, La Canyada de Biar, Onil)
Muciguello (Elx)
Muixego (Alfafara, Bocairent)
Murciégalo (Onil)
Murciego (Beneixama, El Camp de Mirra)
Rata penà (zona oriental del valencià meridional)
Rateta voladora (Tàrbena)
Ratot (Alcoi, Cocentaina)
Repenat (Agres)

A la vista d'aquest repertori, resulta cridanera o, si més no, curiosa la duplicitat de formes existent entre punts tan distants com ara Crevillent (Baix Vinalopó) i Vallada (La Costera) amb *moceguello*, Novelda (Vinalopó Mitjà) i La Font de la Figuera (La Costera) amb *morzeguillo* o Elx (Baix Vinalopó) i L'Olleria (Vall d'Albaida) amb *mociguello*.

MAPA 5 (ALVA 38, Fitonímia / Miconímia 11): *Rovelló / Lactarius deliciosus / Milk mushroom*

És interessant constatar l'existència d'un refrany molt popular a la comarca de la Mariola que diu així: «En Bocairent li diuen *pebrassos/* al que es cria per Tots Sants,/ en Banyeres *rovellons/* i en Alcoi *esclata-sangs*».

Aquest refrany ens mostra la consciència que el poble pla ha tingut sempre d'aquesta curiosa barreja lèxica a les terres del valencià meridional, un vertader *melting pot* producte de la repoblació.

Pel que fa a l'extensa zona dominada per la variant *esclata-sang*, cal destacar l'existència de l'excepció –no pas illot, pel fet de ser una localitat costanera– que representa la localitat de Xàbia (la Marina Alta) on, misteriosament, apareix el mot *pebràs*. Una empremta, tal volta, testimoni d'una etapa anterior? Resultat directe de la barreja colonitzadora original amb successives onades immigratòries? O, potser, conseqüència dels transvasaments de població arran de l'expulsió dels moriscs?[2]

JOSEP TORMO COLOMINA

ANNEX I: TESTIMONIS TEXTUALS

A tall de curiositat, voldríem oferir una petita mostra de les notes preses durant els darrers vint anys, en el treball de camp realitzat per l'*ALVA* als confins meridionals de la nostra llengua. Per tant, repetirem tot seguit les paraules textuals dels nostres informants:

«El *surulló* és com si fóra una queradilla silvestre i és bona de menjar» (Alcoleja); «Els canyots del panís es diuen *clarins*» (Alfafara); «Jugar a l'*engimbori* vol dir jugar al *diavolo*» (Agullent); «La *serena* és paregut a l'escurçó i pica i mossega i té uns vint centímetres de llarg i és redona» (La Canyada de Biar); «Jugàvem a un joc que es diu *arrepletagata*: es posàvem tres xiquets en el portal d'una casa i com no cabíem, el joc era a vore qui dels tres se n'eixia abans» (El Camp de Mirra); «El *trujol* és on es xafiga el raïm i el cup és on cau» (Banyeres de Mariola); «El *sarao* és paregut al romer i els conills es mengen la pell» / «Eixe sagal ha eixit un *esguellat*, un rebelde com son pare» (Castalla); «Un *sumall* és per on suma l'aigua» (Busot); «Una *andana* és una fila de barques davant la mar, i el *trajo* és el varadero» (El Campello); «*Rompre* és la primera volta que llaures els bancals» (Alcosser); «Les *joueretes* o espadelles es posen als matxo per a llaurar i el jou és per al parell» (Castell de Castells); «El *celicórnio* és una planta que va rodant, que se l'emporta el vent, com en les pel·lícules de l'Oeste» (Fontanars de l'Alforí); «La gorrina és un animalet que va *rutllant*» (Fageca); «Ací esta herba la tenim per *càstig*» / «Ahí al costat de la paret, li pega el sol, i fa una *rescalda* de por!» (Tollos); «La *boluda*

(2) La informació referent a Xàbia la dec a l'amic de Callosa d'en Sarrià i excel·lent dialectòleg Vicent Beltran i Calvo.

és com un esclata-sang, però és blanca per damunt i negra per baix i la soca és blanca, i és bo de menjar» / »Una *foia* és una escala de bancals» (L'Orxa); «L'*ambercoc de marge* és la bracera» (Gaianes).

De fet, l'elenc, que volem sintètic, podria ser il·limitat:

«L'*orella* és al remat del bancal», «El *mancaferro* punxa i està en els corredors de l'aigua i en el camp», «La *saterna* en castellà és *cisterna*» (Guardamar del Segura); «La *petorrera de romer* o *de pi* és la pell que salta de la soca o del tronc, i l'*herba capsotera* és la que mengen els capsots, que està pels màrgens», «L'*arrancacames* és rojós i va per damunt de les escorfes de l'arbre i la *botigeta* és blanquinosa, té dos fiçons i és la que *rau* els ametlers» (Ibi); «Aquí diem *bajoquetes de la mantega*, no de la manteca» (Mutxamel); «La *lletuga d'orella d'ase* és alta i llarga» (Xixona); «Aquí la *botiga* vol dir la farmàcia». «La *rateta* que s'enganxa a la roba és diferent de la llepassa, és reoneta com una oliva i està enmig de les dos puntes de l'herba» (Novelda); «El *gargullerés* un arbust *collós* i s'empelta de *sorolla*» (Ontinyent); «Hi ha molta classe d'ametla: *amollar, d'albarzeret, bancaleta, cullerot, de la rasa...*», «Les *corcalladures* són els badalls que tenen algunes oliveres en la part de baix» (Onil); «El *qüè* són els quadros que es dibuixen per a jugar a *xula* (la xarranca), i també jugàvem al *rolde* i a la *nita*» (Petrer); «Les *serralles* són una classe de llicsó» (Penàguila); «Són uns animals que *s'escabissonen* dins l'aigua», «Ací, al *sapo* li diem *renoc*» (Relleu); «La *cagarnera* té el *bocet* vermell», «El rastre que deixa un animal es diu *fallega* o *sóstre*» (Tibi); «Una *auella barrejâ* és la que té mescla de colors», «*Desverdugar* és tallar els rebrots», «On hi ha calcida són terres bones i on hi ha *penosella* són terres *primes*», «Una *serrella* són bancals molt erms, però sense arribar a ser terreno de serra» (Partida de Barxell, Alcoi).

«Quan arranquem el melonar, lo que queda menudiu es diu *colombros*» (Benialí, La Vall de Gallinera); «El *panet* és la flor que fa la *melva* quan està granâ» (La Vila Joiosa); «El *llamborvilet* és un cuquet negret», «La *fusteta* fa una floreta i una punxeta i s'escampa pels bancals i ho donem per a menjar als conills» (Alcalà de la Jovada, La Vall d'Alcalà); «El refrany diu: "Quan el *presseguer* florix i madura, el dia i la nit van en mesura"» (Altea); «De nit eixien les bruixes de l'almàrsera, i els *almarserers* tenien por i se n'anaven, i elles buidaven l'oli de les *casseries*, que són els dipòsits, o siga *las alpechineras* que diuen els castellans» (Planes de la Baronia); «La *sarguera* és pareguda al *vimen* i n'hi ha pel Riu de Penàguila», «La *batola* d'anar per casa les dones és el *bavi* que diuen en Alcoi», «La *remuda* és el tratge vell de fester que se'l posem p'a fer el ruc per ahí, fora dels actes oficials», «L'*acolladora* és una falç grandota p'a *desbarbar* les garbes de blat» (Cocentaina); «Ací, un *caçador del ramet* és lo mateix que un caçador de gabieta» (L'Olleria); «Vosté m'ha *rendut* un servici molt gran», « El *matacabres* és l'aire de tramontana», «Eixa cabra du *recaes*, no veu com li pengen les papaes del coll!», «L'*andana* és la part del bancal a on no pot entrar el tractor per a treballar, i ho ha de fer de costat» (Famorca); «No te'n vages, encara és *enjorn*!» (Confrides); «En la ceràmica tenim l'ofici de *fanguiner*, que és el que cola l'aigua i la terra, la *pellera* i altres. La *pella* és el fang que va al torn i que està pastat i analitzat en la seua mescla, i li posen sal, cendra i arena» (Agost); «A l'*entre* del poble venen *carrilets de fil*» (Crevillent); «Un *blanc* era una reunió social de cantar i ballar en les partides rurals», «La *cimbara* és un falçonet p'a segar joncs, pareguda a la *falç de fil*, però més curta i oberta», «Una *macoca* és una bacora seca» (Elx); «El *portell* és quan plou molt, que l'aigua busca una eixida i tira la *riba*» (Petrer); «Un *costó* és un marge natural de terra, i una *rafa*, dintre d'un barranc, és per a aguantar una venguda d'aigua, per a que no es desmoronen els bancals de terra. Fa tarús i a voltes fa escalons» (El Fondó dels Frares).

Així doncs, després de veure aquest breu repertori, està plenament justificat el sentiment agredolç que té l'enquestador al moment d'abandonar una localitat: molt content per la collita que s'emporta i molt trist de pensar tot allò que es deixa intacte... i que desapareixerà per sempre més amb l'adéu crepuscular dels darrers ancians.

ANNEX II: QÜESTIONARI ABREUJAT

FITONÍMIA I MICONÍMIA
agreta
alfals
aranyoner
arboç
arbre de caquis
arç blanc
argelaga
argelaga negra
arrel
blat
blat de moro
bolet verinós
bruc
cadireta de pastor
camamilla
camamilla borda
canya de sucre
carrasca borda
corretjola
crespinell
cugula
esbarzer
fumària
gavarrera
gírgola de panical
grèvol
lleteresa
lleteresa borda
lletsó
margall
menta
morella roquera
múrgola
noguera
ordi
ortiga
panical
panolla
pastanaga borda
pebrella
pollancró
ravenissa blanca
ravenissa groga
rebroll
rosella
rovelló
sajolida
timó
timó reial
turma

ORNITONÍMIA
abellerol
alosa
bitxac
blauet
botxí
cadernera
cargolet
còlit
colltort
cotoliu
cotxa
cruixidell
cucut
cuereta
duc
durbec
enganyapastors
escorxador
estornell
falciot
gafarró
gaig
gamarús
garsa
guatlla
lluer
mallerenga
merla
merla blava
mussol
mussol banyut
òliba
oreneta vulgar
oreneta cuablanca
oriol
pardal comú
pardal xarrec
passerell
picot
pinsà
pit-roig
puput
reietó
sit negre
titella
tord comú
tord ala-roig
trencapinyes
tudó
verderol

ZOONÍMIA
aquissar (un gos)
banastell furer
borinot
cadell
canilla de gossos
cap-gros
caragol avellanenc
caragol bover
caragol xona
caragol viuda
centpeus
cigala negra
cigala verda
conquilla
cranc
cuc de terra
cuca panera
dragó
eriçó de mar
eruga
escorpí
escorpí (plural)
escurçó
fibló
gall dindi
gat salvatge
grill
jònec
libèl·lula
lllangardaix
llimac
lluerna
marieta
mostela
musaranya
pastereta
polp
porc senglar
porquet de sant Antoni
pregadeu
ratapinyada
rata cellarda
salamandra
saltamartí
sangonera
sargantana
talp
tàvec
teixidor d'aigua
tisoreta

LUDONÍMIA
jugar a l'all
a les bitlles
a boletes
a bòlit
al canut
a cassoletes de fang
a cavall fort
al cèrcol/rutlla
als clots
a corretgeta
a la cuit
a dubles/al juli
a la gallina cega
a gerri
a joliblau
a lladres i serenos
a píndola
a píndola fora
a tirar la bola
a tres en ratlla
al pamet
a la ratlleta
a la rotllana
als patacots
a la xarranca
anar a la cama coixa
de quatre grapes
baldufes
cucurull
engronsadora
entremaliat
escolà
fantasma
fer bombolles
fer campana
fer la figuereta
fill únic
gegants i cabuts
estel/milotxa
guardiola
nina
pessigolles
portar al muscle
a coll-i-be
que ve el papu!
simbomba
tombarella
torxa nadal espígol
vítol al patró!
xerrac

NUTRINÍMIA
aigua-sal
albercoc
alberge
albergínia
alficòs
allioli
ametlla
atzerola
bacallà
bacora
bajoques
bitxo(curt i llarg)
carlota
carxofa
cigrons
cogombre
crispetes
crispetes sense esclatar
enciam
escarola
farina d'ametlla
fer allioli
fesols
floricol
licor d'herbes
llentilles
llimona
mandonguilles
meló
nespra

nyespro
nyora
olives partides
pa de pessic
patata
pebre coent
pebre vermell
pebrot
perelló
pernil
pèsols
poltra/poltrota
poma
poncem
préssec
síndria
tàpera
tomàquet
torró
torró de gat

AGRONÍMIA I METEORONÍMIA
aiguaneu
aire fi i gelat
boira
cabàs de mitja barcella
cabàs d'una barcella
cabàs de dues barcelles
cabàs d'estrals
cadolla
canya de collir figues
cap de colla
caramell
cavalló de marge
cavar fondo
cavar mitjà
cel negre
comporta de sèquia
desbarbadora
espantaocells
estrella
fang claret
feix
fred intens
halo lunar
llampegar
llot
marge
marge alt
marge de pedra
molsa
netejar un arbre
oró oliver
pedra mitjana
pedrot
plovisquejar
pou
pou de glaç
punta de la sàrria
racó de marge
racó bancal
rampí/rastell
rasadora
ruixat
rutló
rutló escalonat
sembradora
sequier
terròs de bancal
via làctia
volves de neu
xambergar

EL POBLE I LA CASA
ajuntament
armari final escala
balda
baldelló
banc de cànters
barana de l'escala
caliu
cantonada
cassó
cassola
cossi de plàstic
cossi de test
envà
estalvis de taula
estora
falca/tascó
forrellat
fregidora
galleda
ganivet
garbell
gibrell
golfa
greixera
llar de foc
mà de morter
magatzem
olla
orinal
picaporta
pinta
platet
porró cònic
porró redó
prestatge
quitrà
racó
rajola/maó
rajola de València
rentamans
replà
solar
sostre
sutge
tassó soper
taula del braser
ventall del foc
voravia
vorera
xemeneia

MISCEL·LÀNIA
açò ací dins
a la gatzoneta
ajudar
anar a palpes
antic
arracades
beure al galet
bufanda
canyella (cama)
cap amunt/avall
capellà
caure d'esquena
clavar-se una esquerda
diarrea
diem que sí
dit menovell
embolicar un paquet
empènyer
enderroc/runa
enfonsar
ens en anem
escombraries
espereu-vos
esquerdar-se un got
esquinçar
et dic que sí
feia molt de temps
fer l'ullet
guerxo
inflar
la coneixem
lampista
moneda 5 cèntims
moneda 10 cèntims
nínxol
parpella
per a demà
petit
portar/dur
queixal del seny
renyar
roig/vermell
la segona vegada
tacar
traure
trencar
trucar per telèfon
vaca (del foc)
vomitar
xe, a robar a...!

ANNEX III: MAPES

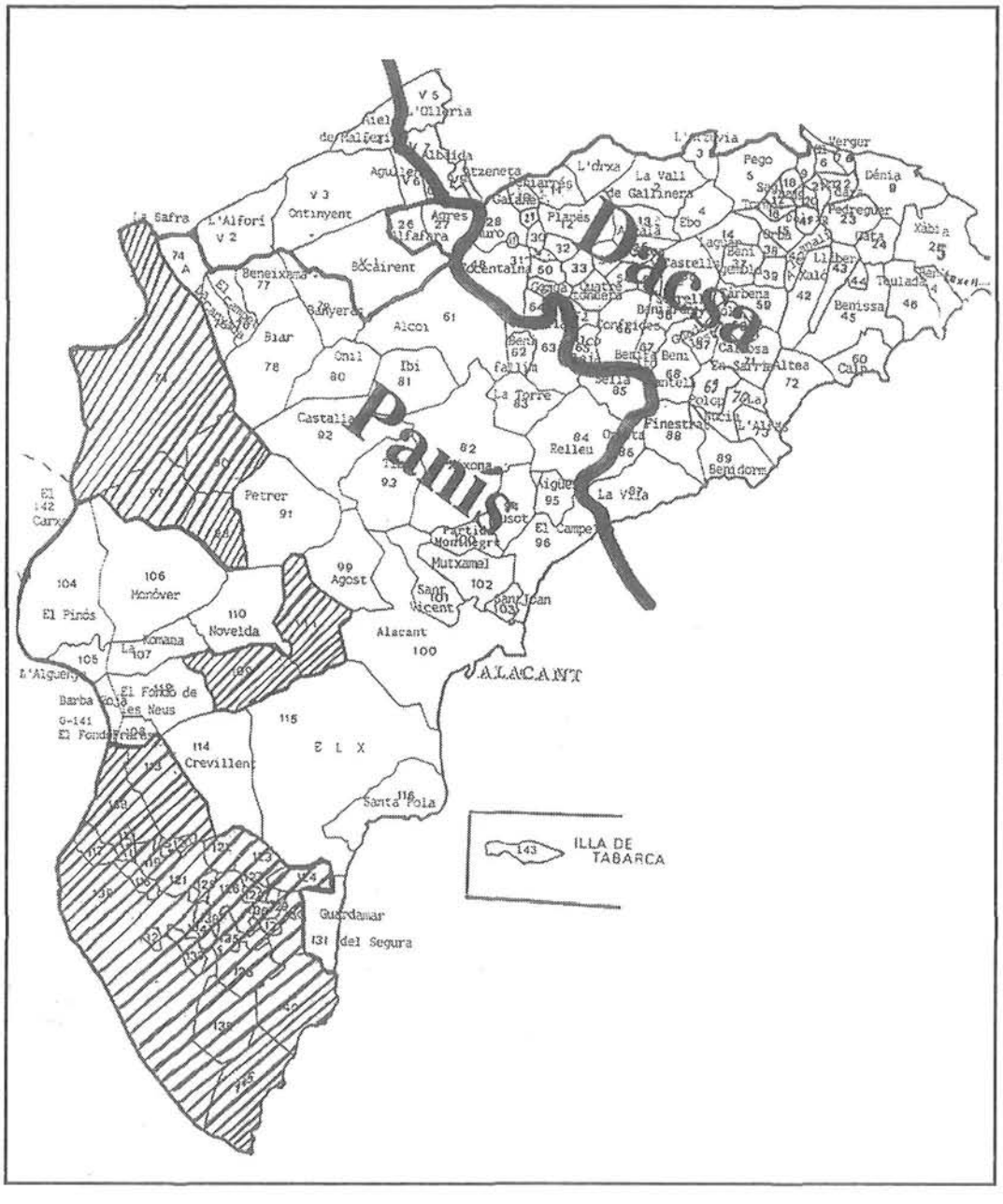
Pàmis
Dacia
ALACANT
ILLA DE TABARCA
Alacant
Elx
Petrer
Novelda
Monòver
Agost
Alcoi
Ibi
Biar
Onil
Castalla
Crevillent
Santa Pola
Guardamar del Segura
Benidorm
Altea
Calp
Dénia
Xàbia
Pedreguer
Teulada
Benissa
Pego
Vergel
Relleu
La Vila
Pinoso
Mutxamel
El Campello
Sant Vicent
Sant Joan
Tibi
Castalla
Onil
Biar
Beneixama
Agres
Alfafara
Ontinyent
L'Alforí
La Safra
Bocairent
Banyeres
Cocentaina
Muro
Planes
Ebo
Tarbena
Guadalest
Callosa
Altea
Finestrat
Polop
Bolulla
Benimantell
Castell
Benimarfull
Xixona
Tibi
La Torre
Fallena
Sella
Bernia
Bèrn
Ondara
Pedreguer
Gata
Jalon
Lliber
Teulada
Benissa
Calp
Benidorm
Altea
Finestrat
Polop
Relleu
Petrer
Novelda
Monòver
El Pinós
Agost
Mutxamel
Sant Vicent
Sant Joan
Alacant
Elx
Crevillent
Santa Pola
Guardamar del Segura
Elche
Aspe
Hondón de los Frailes
Monforte del Segura
Orihuela
Almoradí
Rojales
Benejúzar
Dolores
Pilar de la Horadada
Torrevieja
Orihuela
Almoradí
Rojales
Benejúzar
Dolores
Pilar de la Horadada
Torrevieja
Elche
Aspe
Hondón de los Frailes
Monforte del Segura
Novelda
Monòver
Petrer
Elx
Crevillent
Santa Pola
Guardamar del Segura
Alacant
Mutxamel
Sant Vicent
Sant Joan
El Campello
Relleu
La Vila
Pinoso
Finestrat
Polop
Bolulla
Benimantell
Castell
Benimarfull
Xixona
Tibi
La Torre
Fallena
Sella
Bernia
Bèrn
Ondara
Pedreguer
Gata
Jalon
Lliber
Teulada
Benissa
Calp
Benidorm
Altea

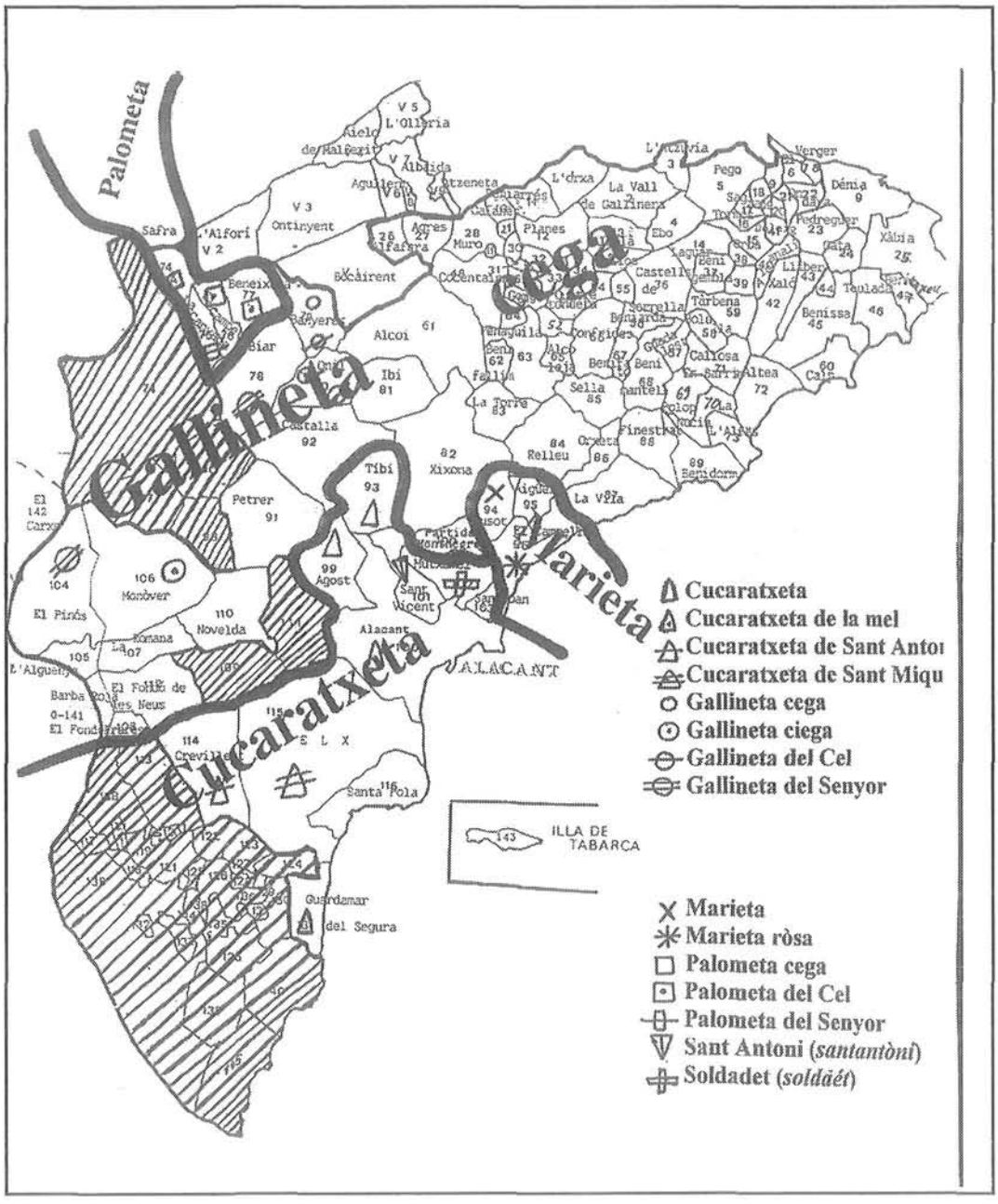

MAPA 2 (*ALVA*, 4, Zoonímia, 3): *Marieta*/ *Coccinella septempunctata*/ *Ladybird* (UK)/ *Ladybug* (USA)

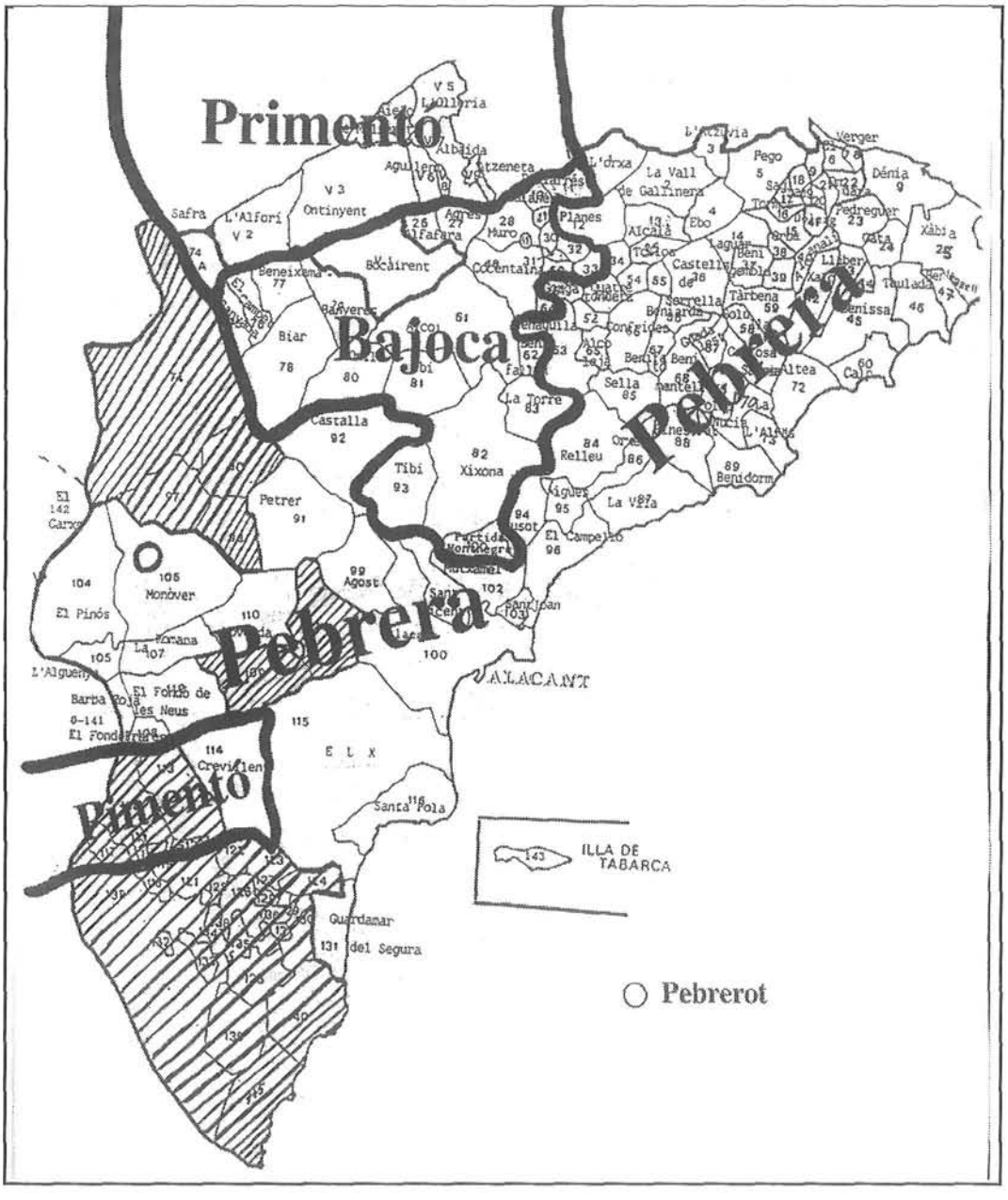

MAPA 3 (*ALVA*, 40, Nutrinímia, 13): *Pebrerot/ Capsicum annuum/ Sweet Pepper*

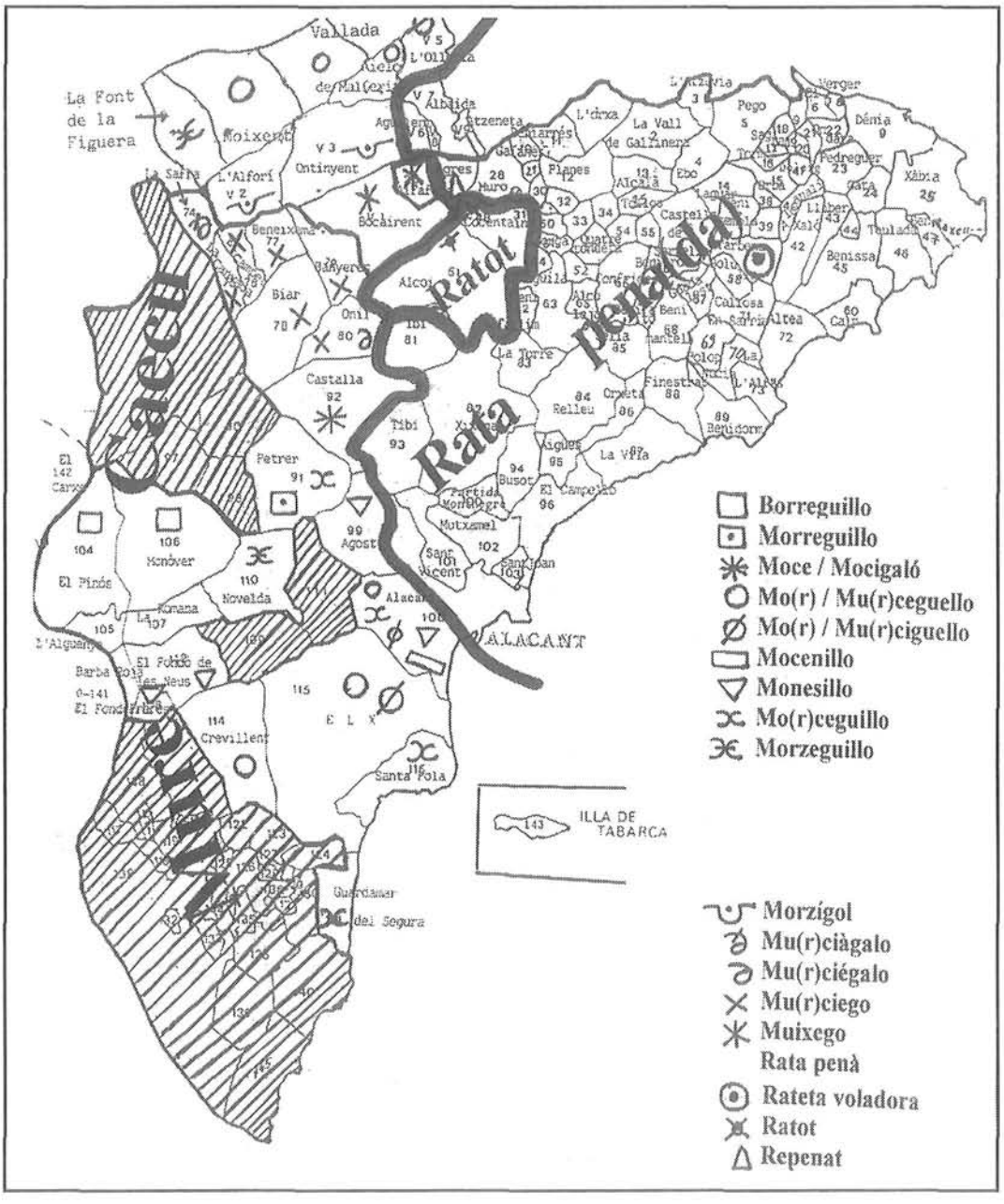

Mapa 4 (*ALVA*, 1, Zoonímia, 16): *Ratapinyada/ Pipistrellus pipistrellus/ Bat*

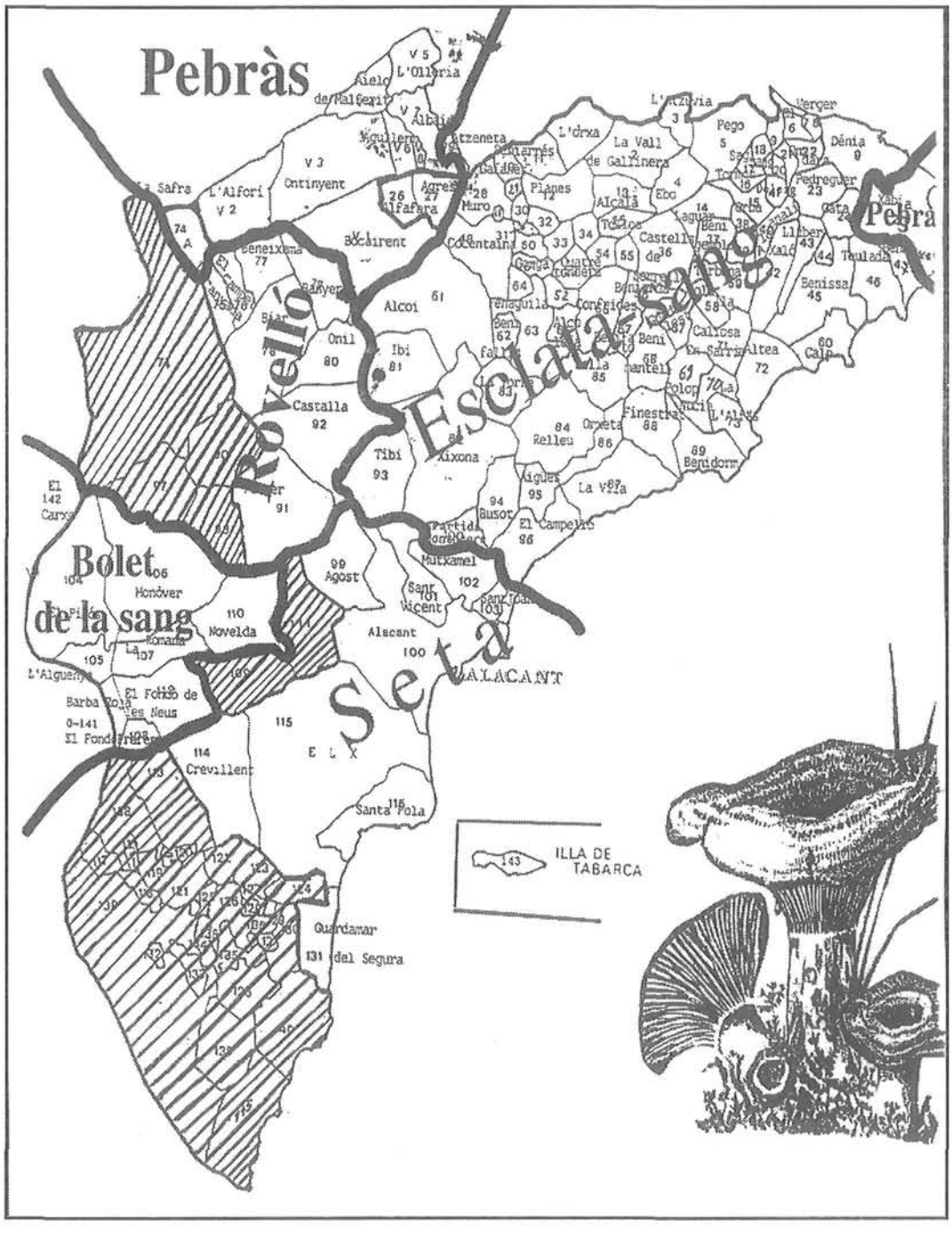

Mapa 5 (ALVA, 38, Fitonímia/ Miconímia 11): Rovelló/ *Lactarius deliciosus/ Milk mushroom*

VICENT BELTRAN I CALVO

ELS PARLARS MALLORQUINITZANTS DE LA MARINA*

1. PLANTEJAMENT

El parlar de la Marina Alta difereix notablement del de les zones centrals del País Valencià i de les comarques alacantines, la qual cosa és fàcilment perceptible, fins i tot per qualsevol persona poc avesada en matèria lingüística. Es tracta d'unes terres tradicionalment aïllades per la situació geogràfica, encara que actualment la influència del turisme i dels immigrants –sobretot als pobles costaners– hi pot canviar radicalment els hàbits lingüístics en un futur no massa llunyà.

Des d'una perspectiva dialectal, el parlar de la Marina Alta s'inclou dins del valencià general no-alacantí. Les nombroses característiques diferencials fan d'aquesta varietat una mena de subdialecte, encara que alguns pobles no hi entren de ple. Ara bé, la cultura i la llengua d'una col·lectivitat solen ser resultat de la interacció amb els pobles veïns i sovint es fa difícil –i no és massa just ni exacte– encasellar o etiquetar un parlar. Així doncs, intentarem de tenir en compte el màxim de variables lingüístiques per tal d'assajar o d'esbrinar –amb el màxim d'exactitud possible– la filiació subdialectal d'aquesta zona, que oposaria, per tant, el parlar dels pobles estudiats amb el de la resta del valencià meridional no-alacantí, la qual cosa ja va assenyalar anteriorment Colomina (1985b).

(*) Aquest article està inclòs en el projecte PB98-0971 del Ministeri d'Educació i Cultura.

2. ANTECEDENTS AL NOSTRE ESTUDI

Diversos autors ja han donat a conèixer el peculiarisme d'aquesta comarca, com ara Alcover, Barnils, Veny, Colomina, Casanova, Monjo, Rosselló, Garcia i Beltran.

Per a tenir les notes més primerenques sobre la llengua de la nostra comarca, hem de retrocedir fins a la segona dècada del segle XX. Alcover,[1] en les seves excursions lingüístiques pel País Valencià, quan va passar per Tàrbena, Benissa, Pego i el Patró, hi va prendre notes i va deixar per escrit les primeres dades sobre aquesta parla, alhora que constatà la seva mallorquinitat. En la seva visita al Patró, el 5 de juliol de 1918, se sorprengué de l'abundància de llinatges mallorquins, com ara *Seguí, Mengual, Camps, Cortell, Alemany, Canet, Pons,* i del fet que els vells deien *estudi* al *dormitori, oncle* al *tio,* i *sa cambra* per designar els alts de la casa. A més a més, hi documenta la desaparició de l'article salat: «entre la gent jove han desaparegut els articles *es, sa*, que conserven encara els vells: la gent de cinquanta anys en amunt encara los usen, els de quaranta en avall los empren poc ferm; an aquells dos xics de la conjugació no els ho he sentit usar cap vegada (...) *Li pega an* SO *peu, an* SO *cap, vé an* SO *cavall.* SA *cama,* SA *caza,* SA *cara*». També hi fa constar que afigen *-r* als infinitius que no els en cal, i diuen *bàtrer, béurer, càurer* per *batre, beure, caure*; conserven les formes *-gam, -gau* (*cai*gam, *cai*gau) i ací la *-a* no la fan *-o*, sinó «*-a* francament castellana o lleugerament enfosquida, casi ə o *a*».

A Tàrbena va ser els dies 27 i 28 de juny de 1918 i hi recollí informació inèdita i valuosíssima. Per una banda, destacà els llinatges més comuns: *Cifre, Calafat, Estalrich, Ferrer, Ginart, Gisbert, Jordà, Lledó, Molines, Moragues, Marcó, Mascaró, Monjo, Mas, Mestre, Nadal, Planells, Ripoll, Rosselló, Salvà, Serra, Seguí, Sastre, Taverner, Tomàs, Vila, Vaquer*, que serien la «prova més forta de que la gent de Tàrbena ès nissaga mallorquina», segons paraules del lingüista; i, per una altra, la conservació de l'article personal *en*, que pronuncien [an], per als noms masculins que comencen en consonant: an *Pere*, an *Batiste*, an *Joan*; si comencen en vocal o si son noms femenins, s'hi usa *l', la*: l'*Enric*, la *Maria*, la *Carme*; i la utilització de l'article *es*, que pronuncien [as]: as *cap*, as *llibre*, as *carrers*, as *atres*, i *sa*, fent sonar la *a* ben clara: sa *cama*, sa *dona*, i el plural *ses*: ses *pilotes*, ses *lletres*. També documenta mots que considera ben mallorquins com *recapte* (cosa de menjar), *maleit, maleita* (curt de geni), *beneit, beneita* (poc seny, bàmbol). A més a més, destaca que diuen *am* en lloc de *amb*; que conserven el pronom mallorquí *elze*, que pronuncien [alza]: «*sa mare que tinga filles, / que s*a'ls a *sàpia guardar / i que es compra una gerreta, / i* als a *comença a salar*»; i que la 1a pers. sing. del present i la 1a i 3a del sing. del subjuntiu la fan sonar *-a*: io *canta*; volen que io *canta*, que ell *canta*.

Barnils (1912 i 1913) dóna informació lingüística sobre diversos llocs de la nostra comarca. En el primer dels dos estudis se centra en Tàrbena i en la Vall de Gallinera i ací recull les formes «dubtoses» *la sacorbella* i *vaig a la safoia*, amb reduplicació d'article, que més avant reproduiran diversos filòlegs. El segon estudi se centra en

(1) En el seu "Dietari ...", publicat al *BDLIC*, X, 1921, pp. 172-182.

l'exposició del vocalisme, consonantisme i flexió verbal del parlar situat al sud de l'apitxat.

Per una altra banda, no podem oblidar les dades que ens aporten els diferents atles lingüístics que toquen algun poble de la Marina Alta: l'*ALC*, de Griera, inclou Dénia; l'*ALPI*, Benialí, amb enquestes fetes per Sanchis Guarner i Moll; l'*ALDC*, de Veny, recull informació de Pego i Xàbia; i l'*ALMP*, de M. Alvar, de Dénia.

Ja a la dècada dels setanta, Veny (1974 i 1976) fa diversos estudis sobre el valencià meridional. A la revista *Lluc* ens parla de «El llegat lingüístic mallorquí a Tàrbena (Alacant)», que ampliarà dos anys després. De fet, és en aquesta nova publicació de 1978 quan l'autor estudia de ple el parlar de Tàrbena –sistemes fonètics vocàlics i consonàntics; article salat; article personal– i hi dóna notícies dels seus mallorquinismes, fent-los extensius, en part, al que ell anomena "la regió de Tàrbena", és a dir, la Marina, sobretot l'Alta. Hi destaquen: *oruga, titineta, allot, jugar a conillons amagar, mans palpes, ascanyat, animpassà, serraís, remutxalla, cap caparull*; sovint la relació amb el mallorquí és de coincidència semàntica: *dissabte* 'vespra', *sembrar* 'plantar' i *capell* 'didal de l'aglà'; o de paral·lelisme fonètic com per exemple en *jutger, bixest, ribrell, crosses, catsana, dissatte*, etc. A més a més, basant-se en l'*ALDC*, aporta informació sobre Pego i Xàbia i hi destaca, entre altres aspectes, la resistència particular que manifesta aquest darrer poble a la pèrdua de la *-d-* intervocàlica.

Però és, sens dubte, Colomina (1985b i 1986) qui n'aporta més informació, o com a mínim que abrace la major part de la comarca. En el seu article sobre «El parlar de la Marina Alta» aquest autor arriba a les conclusions següents:

1.– El tractament de les prepalatals a Benissa, Senija i Teulada, i a Gata, i les confusions vocàliques a tota la zona estudiada possiblement tenen l'origen en el contacte interdialectal entre els cristians valencians de la comarca i els repobladors mallorquins del segle XVII;

2.– la influència lingüística del mallorquí no es redueix únicament a Tàrbena, sinó que s'estén a tota la Marina Alta i a part de la Marina Baixa, la Safor i comarques veïnes;

3.– el parlar de la Marina Alta és molt conservador i prou impermeable a les pressions de la llengua dominant;

4.– amb tot això, es pot afirmar que ens trobem davant d'una subvarietat de la llengua catalana diferent del valencià d'Alcoi–Albaida–Xàtiva i sobretot de l'alacantí.

En «Mallorquinismes a Tàrbena i a la Marina Alta» Colomina presenta un recull importantíssim de característiques fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques, sovint conservades en toponímia, que ha deixat la repoblació mallorquina a les terres peninsulars. Destaquem en aquest darrer apartat els mots o expressions següents referents a distints camps semàntics:

a) animals: *titina, xoliguer, ammèl·lera, escarpó, pàssera, potó, petxelida* (i *petxelina*);

b) plantes i fruits: *metló, jonc, cabrombo/combrombo*;

c) característiques físiques: *maleit, bòtil, despitrellat, escarlèbit*;

d) el camp: *ampit, capcingle, degotís, eixarcolar, gotinejar*;

e) lèxic divers: *serradís, crosses, anit passada, dissabte* 'vespra', *dilluns* 'endemà', *poltrú, esguitx, trespol, tudar*;

f) expressions i locucions: *jugar a conillons, fer un ba, de bonaveres, net com un vivori, a balzèm, estar alt de barret, estar fet un bòtil*, etc.

L'any 1990, Fornés (1990: 409-414), prenent com a marc d'anàlisi l'espai occitano-romànic, fa unes incursions lingüístiques per alguns pobles de la nostra comarca i posa en relació diverses pronúncies locals, com ara la *-a* final de Pego, Alcanalí i Xaló, i alguns mots *-aüçar, clamar, tatxa* i *fardejat*– amb l'occità, i insisteix i emfasitza en la continuïtat lingüística existent a les dues bandes del Pirineu.

Quatre anys després, Casanova (1994), centrant-se en Pego i Sanet, però tenint present la resta de la comarca, arriba a les conclusions següents:

1.– Molts mots i trets lingüístics, considerats com a pertanyents al català oriental, reapareixen ací;

2.– tant a Pego com a Sanet existeix un lèxic molt ric i poc aprofitat;

3.– s'hi observa la presència de diversos mallorquinismes, com ara els mots *esbrellar* i *butza*; les locucions *estar de pit en ample* i diverses variants formals;

4.– aquesta comarca pot oferir grans sorpreses als filòlegs i necessita que es posen en marxa estudis més exhaustius i concrets.

Paral·lelament, cal destacar dues monografies dialectals que se centren en el parlar de Pedreguer (Garcia i Beltran 1994) i el parlar de Benissa (Beltran 1996) respectivament, a més de dos articles de Monjo (1991 i 1993), un sobre els cognoms tarbeners d'origen mallorquí i l'altre sobre la distribució dels articles salat i literari en aquell poble, i un recull i anàlisi de castellanismes de Benissa de Rosselló (1993), tots dos força interessants i exhaustius. Igualment, tenim a l'abast un estudi d'Ortega (1998), on es classifiquen els parlars dialectals locals de la Marina aplicant-hi tècniques de socioestadística avançada: una classificació arborescent dels parlars de tota la comarca —amb la tècnica del *cluster analysis*— deixa entreveure la possibilitat d'obrir camps nous d'interpretació en l'anàlisi de dades dialectals. I, per últim, no s'han d'oblidar un conjunt d'obres que, si bé no són estudis filològics estrictes, ens aporten molta informació dialectal. Es tracta de les publicacions de Cabrera (1991, 1997), que fan referència al conreu de la vinya i al món mariner respectivament, i les de Barber i Guardiola (1995 i 1999), que giren al voltant de l'artesania de la llata i del món de les pesqueres de cingle.

3. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

El fet històric que ha condicionat la varietat lingüística dels nostres pobles ha estat, sens dubte, l'expulsió dels moriscos l'any 1609 i la conseqüent repoblació mallorquina, duta a terme pel duc de Gandia i virrei de Mallorca. Cal destacar que, mentre que a les valls de l'interior –Castells de Serrella, Alaguar, Ebo, Gallinera, l'Orxa (el Comtat)–

i a la zona compresa entre Tàrbena i Jesús Pobre, és a dir, aquests dos pobles i Xaló, Llíber, la Llosa, Pedreguer i Gata, amb la Rectoria,[2] està documentat el component humà procedent de les Illes, i, a més a més, s'evidencia en la mateixa varietat lingüística, a la majoria de llocs hi manca documentació o estudis d'història local centrats en aquest aspecte. Així i tot, malgrat la mancança de dades als registres parroquials, com testifica Costa i Mas (1977b: 79), el geògraf que ha estudiat amb més rigor científic aquest tema, la presència de llinatges mallorquins en aquests llocs de la comarca és importantíssima: a Pedreguer, per exemple, hi ha *Costa* d'Eivissa i *Fillol* de Llucmajor; als pobles veïns, i també allà, tenim *Ballester, Femenia, Puigcerver* i *Riera*. A la vall de Xaló, que inclou els municipis de Xaló i Llíber, «els llibres d'esposoris (1620) registren 131 persones nades a les illes, algunes d'Eivissa, Pollença, Manacor..., però més de Sta. Margalida (63) –llinatges Serra, Font, Monjo, Albanell, Mestre, Femenia– i de Llucmajor (41, moltes a Llíber) –cognoms Vidal, Mas, Montserrat, Noguera, etc.» (Costa 1977b: 87-91).

Basant-se en les dades de Costa, però ampliant-les, l'historiador mallorquí Mas publica un article de divulgació (1997) al voltant de la primera gran emigració de mallorquins, tot coincidint amb l'agermanament del seu poble –Santa Margalida– amb Tàrbena. Amb tot, sabem que a la Vall de Gallinera els seus primers habitants eren andritxols; els de la Vall de l'Alaguar eren artanencs –de 69 comptabilitzats, 31 eren d'Artà, 10 de Manacor, 7 de Llucmajor i 3 de Petra–; a Beniaia eren d'Andratx i de Santa Margalida; a Benidoleig, de Manacor, Andratx i Porreres; els d'Ondara, d'Eivissa, Felanitx, Manacor, Marratxí i Muro; a Castells de Serrella, de Llucmajor i de Santa Margalida i a la vall de Guadalest encara trobem la meitat de cognoms mallorquins (*Balaguer, Bou, Lledó, Móra, Pasqual, Ribes, Sales, Santacreu*). De fet, els cadastres del 1603 i 1613 de l'Arxiu Municipal de Santa Margalida, que he tingut la sort d'escorcollar gràcies a l'amabilitat del mateix Antoni Mas, mostren una pila de cognoms –molts dels quals van desaparèixer poc després– que al cap d'uns anys ja es documenten als pobles de la Marina més afectats per la repoblació: es tracta de *Albanell, Amangual, Balaguer, Estelrich/Stelrich, Famania/Famanie, Farrer, Calafat, Capó, Cifre, Mas, Molinas, Monjo, Mulat, Paralló/Parayó, Pons, Ribas/Ribes, Roig, Rosayó, Sarver, Serra, Vidal*, etc.

Malgrat tot, és a Tàrbena on el component illenc va ser major, tal i com assenyala Monjo (1991): el primer establiment s'hi efectuà l'any 1612 amb 36 pobladors; el segon el 27 d'agost de 1616, amb la vinguda de 23 repobladors nous, amb la conseqüent distribució de terres. La mobilitat de la població i els matrimonis mixtos hi aporten més gent de les illes establerts als pobles veïns. Els repobladors de Tàrbena procedien principalment de Manacor, Santa Margalida i Pollença. Per orde d'abundància destaquen els cognoms mallorquinotarbeners següents: *Molines, Ripoll, Soliveres, Monjo, Pont, Cifre, Marcó, Calafat, Mascaró, Vila*, etc.

Giner Bolufer (1950) fa també un estudi històric de les valls de Pego i afirma que a la Vall d'Ebo «cuando fueron expulsados los moriscos existían en el valle ocho

(2) La Rectoria està formada per aquests tres pobles i Sagra, Benimeli i el Ràfol.

poblados o alquerías que quedaron totalmente deshabitadas y que fueron repobladas con familias mallorquinas (...) La onomástica más general es: Frau, Llodrá, Mas, Masanet, Mengual, Moll y Montaner, predominando Mengual y Moll» (pàg. 56). I que a la vall d'Alaguar «al ser expulsados los moriscos comprendía el valle los tres actuales pueblos y el castillo de las Adzaharas, con 180 casas, que fueron totalmente rehabitados con mallorquines» (pàg. 63).

Benimeli «al ser expulsados los moriscos en 1609 quedó deshabitado y repoblado por familias mallorquinas, siendo la onomástica más general: Catalá, Doménech, Ginestar, Lull y Mut, predominando Lull y Doménech» (pàg. 72). El Ràfol, "al ser expulsados los moriscos contaba con 26 casas, que fueron rehabitadas por mallorquines. La onomástica más general es: Catalá, Ferrer, Ginestar, Lull, Puchol y Vidal, predominando Lull y Vidal» (p. 73). Sagra «cuando fueron expulsados los moriscos en 1609 contaba con 40 casas, y fué repoblada por catalanes y mallorquines». Sanet, «cuando fueron expulsados los moriscos después de la rebelión de 1609, se repobló de mallorquines, siendo la onomástica más general: Lull, Moll y Mut, predominando Moll y Mut» (pàg. 74). I Tormos «al ser expulsados los moriscos contaba con 25 casas, que se rehabitaron de mallorquines, siendo la onomástica más general: Ballester, Ginestar, Perelló, Peretó y Torréns, predominando Ballester y Peretó» (p. 74).

Per una altra banda, se sap que Pego, Xàbia i Dénia, per exemple, eren poblacions cristianes al segle XVII i, per tant, no hi va haver repoblació. A Orba la repoblació la dugueren a terme catalans, segons Giner Bolufer (1950: 72). Però Dénia, malgrat no tenir moriscos en el moment de l'expulsió, va veure incrementada la seva població al segle passat amb gent dels pobles veïns,[3] la qual cosa fa que la repercussió dels mallorquins en el seu parlar es done de rebot.

El cas de molts altres pobles –Calp, Benissa, Senija, Teulada, Poble Nou–, alguns dels quals tenien població cristiana i morisca alhora, és encara un misteri. Si observem els cognoms més comuns a aquests pobles, *Cabrera* i *Ivars* a Benissa, *Llobell, Oller, Buigues* i *Vallès* a Teulada, *Llobell, Colomer, Buigues, Català, Monfort, Bolufer* i *Marqués* a Poble Nou, notarem que són ben poc o gens freqüents a les Illes actualment, encara que caldria veure-hi documentació antiga. Ara bé, alguns altres, com ara *Capó, Rosselló, Ferrer, Ribes, Vidal, Signes* i *Santacreu,* encara que hui dia no hi són predominants, poden ser perfectament mallorquins. Des del punt de vista lingüístic, aquests pobles tenen moltes característiques –evidentment, no tantes com la zona esmentada més amunt–, a més del lèxic, que palesen la influència dels illencs. A tot açò, s'ha de sumar la immigració de gent dels pobles veïns als darrers segles. Podríem parlar-ne, per tant, d'una zona "mallorquina de rebot", que s'estendria als pobles interiors poc afectats per la repoblació –Murla, Alcanalí, Orba– i, en part, a la zona costanera.

(3) Joan Ivars (1995) *Els noms de lloc i de persona de Dénia*, pàgs. 293-294.

4. ESTUDI ESPECÍFIC

En funció dels resultats obtinguts als quaranta-dos pobles estudiats de la nostra comarca, podem extraure les conclusions següents, a mode de resum:

4. 1. Fonètica

4.1.1. Vocalisme

4.1.1.1. Posició tònica

Pronúncia creixent del diftong /uj/	*c*[wí]*na*, *b*[wí]*t*, *c*[wí]*t*	valencià general
Presència de *ee* i *oo* semiobertes	*fr*[ɛ]d, *prim*[ɛ]r, *t*[ɔ]*t*	record de la /ə/ i extensió analògica (mallorquí)
/a/ > [ɛ]	*tr*[ɛ]*ure*, *m*[ɛ]*ula*	mallorquí (cat. oriental)
ŭ > [o] en IŭNCU	*j*[o]*nc*	mallorquí (cat. oriental)
/a/ àtona > [e] i extensió a la posició tònica	*n*[e]*de*, n[e]*des*, *n*[e]*da*, ...	mallorquí (cat. oriental)
Vacil·lacions entre [o] i [u]	*t*[o]/[u]*pa*; *p*[o]/[u]*a*; *br*[o]/[u]*lla*	valencià

4.1.1.2. Posició àtona

Presència de la vocal neutra	*m*[ə]*tí*, p[ə]*tir*, *v*[ə]*í*	mallorquí (cat. oriental)
/a/ > [e]	*d*[e]*vant*, *d*[e]*cí*, *car*[e]*gol*, *ll*[e]*vor*	record de la [ə] del mallorquí
/e/ > [a]	[a]*l gos*, [a]*s diu*, *f*[a]*mella*	record de la [ə] del mallorquí
Afèresi de *-a*	*metla*, *gulla*, *ribar*, *gonia*, *nar*, *bercoc*, *barzínia*, *ficòs*, *boços*	mallorquí
Vacil·lacions entre [o] i [u]	b[u]/[o]*llir*; *c*[o]/[u]*sí*; c[o]/[u]*nill*	català occidental
Vacil·lacions de la *-a*	*taul*[ɔ]; *taul*[ɛ]; *taul*[ə]; *taul*[a]	valencià meridional
Vacil·lacions [e] / [i]	*màn*[i]/[e]*ga*; *jàss*[e]/[i]*na*; ang[e]/[i]*laga*; *qu*[e]/[i]*xal*	català occidental
D'altres recialles mallorquines	*secorrar*/*sacorrar*, *ronyó*	mallorquí

4.1.2. Consonantisme

Pèrdua de /w/ i /j/ intervocàlica	*boet, poet, anoer, foeta*	comarcal
Manteniment del grup /tl/ geminat	*me*[lì]*a, espa*[lì]*ar-se, ve*[ll]*ar*	valencià i baleàric
Es manté viva la distinció entre /b/ i /v/: el jovent escampa el ieisme	[v]*eu*, [v]*i*, *(a)ca*[b]*ar* ≠ *ca*[v]*ar*; [ʎ]*et* > [j]*et*	valencià i baleàric
Oclusiva conservada en *-nt, -lt* (llevat de sis pobles)	*pon*[t], *Alacan*[t], *al*[t]	valencià i baleàric, llevat d'Eivissa
Conservació de l'oclusiva sorda en diminutius (part de la comarca)	*fo*[k]*et, ca*[p]*et*, jo[k]*et, llo*[k]*et, nu*[k]*et/ nyu*[k]*et*	comarcal: reforç mallorquí
Absència de iod davant /ʃ/	*pe*[ʃ], *ba*[ʃ]*ar*, [ʃ]*imenera*	mallorquí, la Safor, l'Alacantí, Vinalopó
Conservació de [ʒ] (Benissa i voltants)	*di*[ʒ]*ous, feste*[ʒ]*ar, la* [ʒ]*ent*	comarcal
Manteniment de [d:ʒ] (Benissa i voltants)	*me*[d:ʒ]*e, forma*[d:ʒ]*e, bo*[d:ʒ]*a*	arcaisme
Geminació intervocàlica (Llíber i Xaló)	*ro*[d:ʒ]*a, lle*[d:ʒ]*ir, mi*[d:ʒ]*a, passe*[d:ʒ]*ar, bae*[d:ʒ]*o, re*[d:ʒ]*ola, (cui*[nn]*a)*	mallorquí
/ʃ/ > [tʃ] a Gata i a Murla	*pe*[tʃ], *ba*[tʃ]*ar*, [tʃ]*i*[tʃ]*anta*	comarcal
Palatalització de /s/ inicial	[ʃ]*oliguer*, [ʃ]*arment*, ([aiʃ]-)	mallorquí
[ks] > [ts]; [ps] > [ts]; [pt] > [tt]	*e*[dz]*amen, ca*[ts]*ingle, ca*[ts]*ot, da*[ts]*a, dissa*[tt]*e*	mallorquí
Fenòmens de fonosintaxi (Gata)	*mé*[ʎʎ]*arg; tre*[tʃ:]*ics; do*[d:ʒ]*óvens*	mallorquí
Fenòmens locals 1. Pèrdua de *-r* (Pedreguer, Xàbia) 2. Conservació de *-d-* (Xàbia)	*tornar* > *tornà* *foradet, llauradô, abadejo*	pancatalà, llevat del valencià general
D'altres recialles mallorquines	*refiol, xipell*	mallorquí

Pel que fa a la fonètica, podem concloure que el parlar de la Marina Alta conserva tots els fonemes del valencià general i presenta una relativa empremta del mallorquí. Aquesta es manifesta, en el vocalisme, en una certa inestabilitat en posició àtona[4] –sobretot pretònica– i, pel que fa les *aa*, en posició final, que propicia la impressió acústica de trobar-nos a mitjan camí entre les dues grans varietats del català, sobretot a pobles com Gata i Pedreguer. En consonantisme destaca el tractament especial de les sibilants: presència d'un al·lòfon fricatiu del fonema /dʒ/ i la geminació del seu element oclusiu en alguns contextos i pobles; el pas de /ʃ/ a [tʃ] i l'avanç en el punt d'articulació de la fricativa palatal sorda que esdevé una mica alveolar –mantenint la distància amb la /s/. Tot això, i la conservació fluctuant i poc sistemàtica de diversos hàbits articulatoris mallorquins, atribueixen al parlar estudiat una fesomia molt particular.

(4) Inestabilitat major que la de la resta del català occidental, que, malgrat caracteritzar-se per la netedat vocàlica, presenta estadis evolutius propers als del català oriental en una etapa incipient.

4.2. Morfologia

Article personal (17 pobles)	*al Vicent, la Marina, l'Andreu*	reforç mallorquí
Extensió de la velar en els verbs (llevat de 7 pobles)	*di*[ɣ]*em, cre*[ɣ]*em, esti*[ɣ]*ent*	valencià central
Vacil·lació en alguns presents de subjuntiu	*senta/ séntiga/ senga/ senca; corga/ córrega/; faça/ faja/ faiga/ faigga; estara/ estiguera/ estaguera*	general
Vacil·lació en els imperfets d'indicatiu	*crea, crevia, creuia, creïa; corria, correvia; quea, cavia, cauia, caïa*	valencià
Participi del verb *despertar*	*despert*	mallorquí
Conservació del pron. *et*	*com* [ad] *diuen*?; [at] *tinc ací*	arcaisme
Vocal epentètica entre pronom *els* i consonant	*els a* [alza] *diré que vinguen*	mallorquí
Combinació pronominal en plural pròpia (valls interiors)	*lo'n donaré; dóna-lo-la, fes-lo-les*	comarcal, Vinalopó
Extensió del *se* reflexiu	*mos queixem/ es* [as] *queixeu*	valencià
Adverbis de lloc	*ací* (general)/ *aquí* (Dénia, Teulada, Xàbia)	*ací* (val. general) *aquí* (val. nord i sud)
Vitalitat de la prep. *a*, davant de topònims	*Visc a Dènia; estem a casa*	comarcal; pancatalà, llevat de val. general
Conservació de *per a*, que es confon sovint amb *per* (o *pe*)	*açò és* per/ pe/ per a *tu*	*per*: mallorquí
D'altres recialles mallorquines	*anitpassà, daixona* [de'ʃɔna], *l'any qui ve, devora, d'estiu, d'hivern*	mallorquí

En morfologia, la influència mallorquina és una mica menor que en fonètica, llevat de Tàrbena. Les vacil·lacions més importants es donen en morfologia verbal, com ocorre en tot el català. La conservació de la prep. *per a* i *a* davant de locatiu, a més de l'article personal allà on es conserva, «oposen» una mica el parlar comarcal al de la resta del valencià.

4.3. Lèxic

4.3.1. Els *pieds-noirs*, emigrants valencians a Algèria a finals del segle passat i primera meitat d'aquest, ens han deixat algunes recialles lèxiques del francès.[5] Generalment fan referència a l'alimentació, la indumentària i les tasques relacionades amb el camp.[6] La presència d'anglicismes es limita només a diversos materials de construcció:

(5) Remetem, per a veure-hi les coincidències, als estudis de CORBERA (1982), «Gal·licismes a la Vall de Sóller», dins *Randa*, 12, 83-88, i al de MONTOYA i CORBERA (1998), «L'efecte retorn dels antics emigrants mallorquins a França sobre el parlar de l'Arracó», *Randa*, 41, 145-162.

(6) Als pobles septentrionals de la Marina Baixa, a més de *bieta, carrota* i *sicató*, se sent *celerí* [sale'ri] 'api' a Tàrbena i *culotes* 'bragues', *cacaó* i *tricó* 'jersei' a Bolulla; a Callosa *tricó*, *Moixú* (<*monsieur*).

betrava 'remolatxa'	< fr. *bete-rave*
bieta 'baleta'	< fr. *bille*
carrota 'carlota'	< fr. *carrote*
sicató 'podadora'	< fr. *sécateur*

bric 'rajola, maó'	< ang. *brick*
congrí 'formigó'	< ang. *concrete*
pórlan 'ciment'	< ang. *Portland*

4.3.2. La Marina, com ja assenyalava Colomina (1985b), es caracteritza per la seva impermeabilitat a la pressió del castellà, respecte a la resta de comarques valencianes: al costat d'arcaismes com *aidar, alegar, nafra, oldre i rànciu*, destaca la vitalitat de mots com *banya, ordi, fer el ple de migdia*; s'hi desconeixen els castellanismes propis de l'alacantí *–assul, allumbrar, escalera, laço, mueble, sacar*, etc.–, encara que comencen a amenaçar alguns barbarismes del valencià central, que competeixen amb els corresponents mots catalans: *tiesso / ert, tes; tobillo / turmell; palmito / ventall*, etc. No obstant això, a la Marina es diu *barat, Alacant, engonal* i *dentilla* enfront de *barato, Alicant, ingle* i *lenteja*, que s'estenen pels voltants de València.

4.3.3. La creativitat lèxica del parlar estudiat ens ofereix sovint alternatives a l'acceptació de molts barbarismes o mots «artificials» o una mica forçats: *panet* 'entrepà', *grava* 'escopinya de gallet' (en conserva), *pasta*[7] 'pastís', *inquietar-se* 'enutjar-se', *bia / pomet* 'baleta', *pol* 'quitrà'.

4.3.4. La diversitat lèxica entre un poble i l'altre és sorprenent, com en qualsevol altra comarca. Hi ha paraules que en poca distància presenten una quantitat de denominacions considerable. Totes elles suposen un enriquiment important al cabal lèxic català. Vegem-ne uns quants exemples:[8]

a) (dit menuell) *corrit, currec, currengo, curreu, currinxo, currinyeu, currit, curro, curruc, curruco, gorrí, gorrit, gurrí, menut, rego, runyec.*

b) (copró) *ballaoret de l'anca, carpó, crepó, escarpó, corpet, osset de la rissa, pontet del cul, saleret.*

c) (renyar) *funyar, marmolar, renyar.*

d) (rosetes, crispetes) *bombes, clotxes, gallets, monges/mongetes, roses/rosetes, xofes.*

e) (vitet, bitxo) *ditet, coent, viró, vitet, xitxó.*

f) (sota d'oros) *mariquita, marueca/mariueca, mixineta, mona, pericana, peringossa, perixindingueta, perlinca, petxilindanga, pitxitxonga, pixarrandina, pixarronga, pixilindinga, porrona, raboseta, ramona, sarnosa, sota d'oros, tramussera, tremussela, ximpirrillina.*

g) (morella roquera) *herba roquera, maria roquera, morella (roquera), molla roquera, mollera roquera, rapamorella, rentabotelles, rentapitxers.*

h) (cepell, bruc) *cepell, cepetell, cipell, estapell, petorrell, petorrí, petorro, xipell.*

(7) De fet, *pasta* és viu en tot el valencià, però generalment té connotacions casolanes, cosa que no passa a la Marina, on una *pasta* pot ser de *merengue*. Realment, és l'equivalent exacte del castellà *pastel*.

(8) En aquest llistat apareixen totes les variants fonètiques recollides d'un mateix mot.

i) (ortiga) *forniga, gordiana, herba piquera, matos, ortiga, pacos, patos, picamato, picapacos, picapardo, picapato.*

j) (parrupar) *borumbejar, bujar, busejar, cucurrejar, corruquejar, gorrumbejar, gruguejar, rumbar, rumbejar.*

k) (espiadimonis) *bumberot, cavalla, cavallet, diablet, dianxo, fideua, gambosí, gavatxo, grandaio, gulla, judio, julibeu, mare de cavall, micalet, paraguai, pardal d'auia, pardalet d'estiu, parit, parot, reiet, teixidor, treu-ulls, volantí de fontana.*

l) (lluer) *colí, colinc, figureta, llauret, llauraoret, lliuret, lliueret, llogueret, lluïdet, tèrit, tiero.*

4.3.5. A partir del lèxic recollit hem assajat un petit repertori de «falsos amics» o mots que en altres parlars tenen sentits sensiblement diversos:

batedor	'pedrís, portalet'
bomba	'globus' o 'roseta'
bollo	'empanada'
cascar	'fer nosa, punxar'
clamar	'denunciar'
grava	'copinya de gallet en conserva'
mongeta	'roseta, crispeta'
parpalla	'pestanya'

pasta	'pastís'
pastís	'empanada'
pati	'solar'
picoretes	'pessigolles'
polsim	'pluja fina'
porcellana	'porquet de sant Antoni'
saleret	'copró'
xulla	'costella humana'

4.3.6. Amb tot, podem agrupar tota una sèrie de lèxic «comarcal» o de poca extensió fora de les nostres terres: *allobir, bric, brosta, capcingle, desmondar, despertino, embrincar-se, encaradís, engarsit / engarsat, espitjar, fardejat, fibló, frígola/friula, ganjol, gasó, indià, maganxa, marguà, merxo, palmó, panna, paps, ple de migdia, pol, polsim, tallanàs, tetina, tonyar, traponet, trull,* etc.[9]

4.3.7. També destaquen tot un conjunt de localismes com ara *acarrerar* 'acaçar' (Xàbia), *enriquet* 'grill' (Alcalà), *joquet* 'joguet'(Llíber, Xaló), *julibeu* (Jesús Pobre, Pedreguer) 'espiadimonis', *mare de déu pintada* 'puput'(Alaguar) / *mare de déu de teulades* 'puput'(Gallinera), *pionono* 'braç de gitano' (Orba), *pomet* 'baleta'(Xaló), *romana* 'serrell'(Castells), *sonoro* 'llevat, rent'(Pego), *tossilao* 'espineta, sangatxo'(Benissa), *pitiu* 'titot, gall dindi'(Teulada), *tora* 'halo'(Pego).[10]

4.3.8. Les coincidències amb l'eivissenc –sobretot de Xàbia– fan pensar en un contacte marítim directe durant molt de temps. De segur que moltes concomitàncies de l'eivissenc i el valencià que assenyala Veny (1999) són realment paral·lelismes d'aquell parlar amb el de la nostra comarca:[11] *bogamarí, dacsa, pebrera, pebràs, vellarenc.*[12]

(9) 'Reptar', 'rajola', 'ramutxa', 'anella de la cingla', 'mundar els ceps', 'despertador', 'vinclar el cos', 'capriciós', 'insensible', 'empentar', 'estampat', 'punxó de les abelles', 'timó', 'lliri blau', 'terra que queda unida a les arrels d'una planta quan aquesta s'arranca', 'titot', 'trampa', 'ventall del foc', 'esquinç a la pell', 'ditades', 'rabassa d'olivera', 'galteres', 'migdiada', 'quitrà', 'plugim', 'papaorelles', 'cuereta', 'cavar fondo', 'musaranya', 'rutló'.

(10) D'altres mots tenen molta més extensió, però a la nostra comarca se senten de forma aïllada a un poble o dos: *bogamarí* 'eriçó de mar', *pebràs* 'esclatasang', *esbaldar* 'engrunsar', *fumyar* 'renyar', *reng* 'frau', *forroll, tossar*, etc.

(11) Hi ha, no obstant, mots com ara *llimó* o *teulat* que no coincideixen amb la Marina, on es diu *llima* i *teuladí*.

(12) De fet, *bogamarí* és propi de Xàbia i Gata –a Alacant *boga marina*–; a la resta de la costa predomina *eriçó* o lexemes diversos com ara *olleta, paparinell*, etc. *Dacsa*, per exemple, abraça de ple les comarques de la Marina, del Comtat i de la Safor; a la resta del valencià se sent més aïna *panís*. *Pebrera* s'estén des del sud de la Safor –on predomina *pebre*– al Baix Vinalopó; la comarca d'Alcoi diu *bajoca* i de la Vall d'Albaida i la Ribera cap al nord es coneix per *pimentó* (o variants). *Pebràs* és la denominació habitual de molts punts de la Vall d'Albaida i comarques veïnes, però no ho és gens a la zona costanera pròxima a Eivissa, llevat de Xàbia. Per últim, *vellarenc* coincideix amb les variants que presenta el mot *avellanenc*, aplicat al caragol, als nostres pobles.

Així doncs, Xàbia no només és el poble més proper a Eivissa geogràficament, sinó també des del punt de vista lèxic. Recordem, si de cas, un altre paral·lelisme curiós: entre la quantitat de variants que presenta el mot *albergínia* a la comarca, destaca el fet que a Xàbia, com a Eivissa, la vocal tònica és una [e]: *albarzénia, albarzeina* (Xàbia) / *aubergeni* (Eivissa).

5. MALLORQUINISMES

L'expulsió dels moriscos l'any 1609 i la conseqüent repoblació mallorquina, sens dubte, condicionà la parla de la Marina Alta i pobles propers de les comarques veïnes –sobretot Tàrbena. Vegem, per camps semàntics i de manera resumida, les empremtes lèxiques més destacades de la influència dels illencs als pobles estudiats:

5.1. El cos humà. Accions i sensacions. Ludonímia

clotell, conillons (jugar a), *déndol, encaradís* 'capriciós', *engorgat* 'afònic', *malaveig, escarrufar/escarrifar* 'esgarrifar', *estorinar-se* 'estufar-se', *merxo o nyarco* 'esquinç a la pell', *pellastre* 'repeló' *reveixí* 'remolí als cabells', *rentar* 'llavar en general'.

5.2. La casa i l'alimentació

berruga 'baldelló', *desbutzar* 'destripar', *grill* 'galló d'un cítric', *pató* 'peülla de porc'.

5.3. El camp, l'espai i el temps. Etnografia i antropologia

acurçar/escurçar, agre/agrer 'lloc productiu', *ampit* 'pujada d'una muntanya', *anit passada, bordall* 'rebroll', *celló* 'frau', *començ (de la llata), degotís* 'estalactita', *dilluns* 'l'endemà', *dissabte* 'vespra', *escainar* 'escatainar', *llisar / lliser* 'llis de penyes', *redol* 'rogle', *trespol* 'sòl de terra', *tudar* 'llançar a perdre', *ullol* 'brot del margalló per a fer llata'.

5.4. Ocells i insectes

(am)mèrlera, butjaqueta, capotet, caragol bover, cega, pàtxera, primavera 'totestiu', *sordeta* 'titella', *titina* 'cuereta', *ximerlí*; *gulla* 'libèl·lula' (Eivissa), *grémena*.

5.5. Plantes

fenollassa, jonc, rapa 'cresola'.

5.6. Mallorquinismes dubtosos. Possible reforç mallorquí

ametló, arrel, caspinell, frígola/friula, oronella, escanyat, capcingle, renyar, corc, tallanàs, de/a grapes, maleit, gotinejar, espitjar, xorc, fibló.

5.7. Resultats globals

Donada la importància d'aquest fet històric, passem a mostrar la quantificació dels resultats obtinguts per pobles, segons uns criteris de baremació preestablerts. Malgrat ser una mica convencionals i subjectius, intenten acostar-se al màxim a la realitat, de manera que puguem classificar els nostres parlars d'acord amb el grau de mallorquinitat conservat.

S'han puntuat de 0 a 5 els possibles mallorquinismes, en funció de la importància atribuïda i de la freqüència d'aparició en el discurs:

Fonètica

	freqüència alta d'aparició en el discurs	freqüència baixa d'aparició en el discurs	mallorquinisme dubtós
Vocalisme tònic	3 punts	2 punts	0'5 punt
Vocalisme àton	3 punts	1 punt	0'5 punt
Consonantisme	2 punts	1 punt	0'5 punt

Morfologia

freqüència alta d'aparició en el discurs	freqüència intermèdia	freqüència baixa d'aparició en el discurs
5 punts	3 punt	2 punts

Lèxic

Vocabulari bàsic	Vocabulari restringit	Reforç mallorquí (mallorquinisme dubtós)
2 punts	1 punt	0'5 punt

Seguidament exposem els resultats:

Presència de mallorquinismes fonètics (escala de puntuació de 0 a 25)

1. Presència molt alta (20–25): Tàrbena, Xaló i Llíber;

2. Presència alta (15-19'9): Castells de Serrella, la Vall d'Alaguar, la Vall d'Ebo, la Vall de Gallinera (llevat del Patró), Pedreguer, Gata i Jesús Pobre;

3. Presència mitjana (10–14'9): El Patró, la Vall d'Alcalà, Beniaia, l'Atzúvia, Dénia, Benigembla, Alcanalí, la Llosa, Senija, Poble Nou, la Xara, els Poblets, el Verger, Beniarbeig, Benidoleig, Benimeli, Sanet, el Ràfol, Sagra, Tormos i l'Orxa;

4. Presència baixa (5–9'9): la resta de la comarca –llevat de Pego– amb Bolulla, Famorca, Fageca, Tollos i Benimassot.

Presència de mallorquinismes morfològics (escala de puntuació de 0 a 15):
1. Presència molt alta (+ 15): Tàrbena (26 punts);
2. Presència mitjana (10–14'9): la Vall de Gallinera, Benimaurell, Fleix, Xaló, Llíber i Pedreguer;
3. Presència baixa (5–9'9): gairebé tota la comarca –llevat de Calp, Benissa, Teulada, Poble Nou, Xàbia, Dénia, els Poblets i Pego– amb l'Orxa i Famorca.

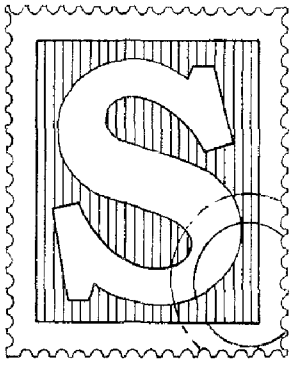

Presència de mallorquinismes lèxics (escala de puntuació de 0 a 25):
1. Presència alta (20–25): Tàrbena, Xaló i Llíber;
2. Presència mitjana (15–19'9): Pedreguer, Benirrama, Benialí i Benissivà;
3. Presència baixa (10–14'9): Castells de Serrella, la Vall d'Alaguar, la Vall d'Ebo, el Patró, Benigembla, Parcent, Orba, la Llosa, Jesús Pobre, la Xara, Beniarbeig, Benimeli, Sanet, el Ràfol, Sagra i Tormos;
4. Presència mínima (4–9'9): la resta de la comarca, amb Bolulla, Callosa, Famorca, Fageca, Tollos, Benimassot i l'Orxa.

Presència de mallorquinismes (resum):
1. Zona I (+ 60%): Tàrbena (76'6%);
2. Zona II (50–59'9%): Xaló i Llíber;
3. Zona III (40–49'9%): Pedreguer, Jesús Pobre, Fleix, Benimaurell, la Vall d'Ebo i la Vall de Gallinera (llevat del Patró);
4. Zona IV (30-39'9%): Gata, la Llosa, Castells de Serrella, Campell, Benimeli, el Ràfol, Sagra i el Patró;
5. Zona V (20-29'9%): Beniarbeig, Benidoleig, Sanet, Tormos, Orba, Alcanalí, Parcent, Murla, Benigembla, els Poblets, la Xara, Ondara, el Verger, l'Atzúvia, la Vall d'Alcalà, Beniaia, Poble Nou, i Senija, amb Famorca i l'Orxa;
6. Zona VI (10–19'9%): Dénia, Xàbia, Teulada, Calp, Benissa, amb Bolulla, Fageca, Tollos i Benimassot;
7. Zona VII (5–9'9%): Pego, Callosa i Vilallonga de la Safor.

6. CONCLUSIONS

En funció d'aquests resultats, podem destacar diversos aspectes no assenyalats fins ara o que corroboren o amplien les dades oferides pels darrers treballs de Colomina (1985 i 1986), Casanova (1994) i Garcia & Beltran (1994):

1.– Tàrbena continua sent a hores d'ara, i amb diferències notable, el poble que manté més fidelment el component mallorquí: més vacil·lacions que en lloc de *aa* i *ee*,

sobretot en morfologia verbal (*ió parla, gire't, vage; cade, llevador* per *ió parle, gira't, vaja; cada, llavador*); article salat; article personal *en* davant dels noms masculins començats per consonant; demostratius *aque*(s)*t, aqueix*; ús sistemàtic de la prep. *per* en compte de *per a*; *amb* –pronunciat [am] entre els majors davant vocal– pren la variant *ana* precedint un relatiu (*ana qui has vingut?*); *molt de dones* (mall. *moltes de dones*) per *moltes dones*; *culli-la* per *cull-la*; *ell* emfàtic; ús d'un lèxic mallorquí propi, com ara *allot, remutxalla, ribrell, esguitxar, ull de bou* 'cargolet; tipus d'ocell', *sembrar* 'plantar' (alguns d'aquests mots són simples variants fonètiques coincidents amb el mallorquí). També és el poble on és més present el record de la procedència illenca;[13]

2.– Xaló i Llíber es desmarquen de la resta de pobles i presenten, després de Tàrbena, el major nombre de recialles mallorquines: com a solucions pròpies destaquen *rotja, passetjar, lletgir; tudar, engorgat; acurçar, escarrufar, nyarco* i *rentar* coincideixen amb Pedreguer els dos primers i amb Tàrbena, els dos darrers;

3.– Al costat de la Vall de Gallinera, cal destacar la quantitat d'elements illencs conservats a les valls d'Alaguar i d'Ebo, Pedreguer i Jesús Pobre. D'aquesta manera, la influència dels mallorquins no es redueix a Tàrbena i a la Vall de Gallinera;

4.– Al Patró i a diversos punts de la Rectoria –Beniarbeig, Sanet i Tormos– es difumina una mica el grau de mallorquinitat per la influència del Comtat en el primer cas i per la proximitat a Dénia i Pego en el segon, que fa que la relació diària acabe anivellant els parlars.

Amb tot el que s'hi ha exposat, el parlar septentrional de la Marina –amb el centre desplaçat a Tàrbena– pot considerar-se clarament una subvarietat de la llengua catalana diferent del valencià general parlat a la Marina Baixa, l'Alcoià, el Comtat, la Vall d'Albaida, la Costera, la Safor i part de la Ribera, com ja assenyalava Colomina (1985b: 49). La zona prototípicament més mallorquinitzant correspon a una vintena de pobles, que van des de les valls interiors de Gallinera, Ebo i Alaguar, amb Castells de Serrella, a Gata, Pedreguer, Jesús Pobre i la Rectoria, passant per Xaló, Llíber i la Llosa; Tàrbena n'esdevé el nexe d'unió. La resta de llocs han desdibuixat una mica la pròpia mallorquinitat amb pas del temps[14] i s'han aproximat al valencià de les comarques veïnes, malgrat conservar encara un grapat de característiques illenques que els proporcionen la condició de parlars de transició.

VICENT BELTRAN I CALVO
Universitat d'Alacant

(13) Malgrat tot, s'hi desconeixen diversos mallorquinismes propis d'altres pobles de la comarca (*acurçar, ammèl-lera, bordall, celló, escarrufar, reveixí i tudar*, entre d'altres) i alguns hàbits articulatoris com *rotja, lletgir, passetjar*, característics de Xaló i Llíber.

(14) De fet, molts pobles no tingueren un gran contingent de mallorquins en la repoblació, però conserven una parla relativament mallorquina pel contacte i la barreja amb els propis veïns; per això els consideràvem mallorquins de rebot.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, A. M. (1918) «Dietari de l'eixida p'el Reyne de València i Catalunya occidental», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 10, pàgs. 165-251.

BARBER I VALLÉS, A. & I. GUARDIOLA I MORA (1995) *L'artesania de la llata a la Marina Alta*, Fundació Bancaixa (Premi Bancaixa «Estudios sobre el agroentorno» 1994).

BARBER I VALLÉS, A., I. GUARDIOLA I MORA & M. ALMENARA I SEBASTIÀ (1999) *Nits i peixos a les pesqueres de cingle*, Associació Cultural Puig Llorença, Poble Nou de Benitatxell.

BARNILS, P. (1912) «Zur Kenntnis einer mallorkinischen Kolonie in Valencia», *Zeitschrift für romanische Philologie*, 36, pp. 601-607.

BELTRAN, V. (1995) *El parlar de Callosa d'en Sarrià i de les valls de Tàrbena i de Guadalest*, Generalitat Valenciana-Ajuntament de Callosa d'en Sarrià.

– (1997) *El parlar de Benissa*, Ajuntament de Benissa-Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».

– (1998) «Aproximació al lèxic de les valls centrals de la Marina», *Sarrià*, 1, pp. 40-56.

CABRERA GONZÁLEZ, M. R. (1991) *El conreu de la vinya*, Quaderns d'Etnografia 3, Institut «Juan Gil-Albert / Diputació d'Alacant, Alacant.

(1997) *El món mariner a Dénia*, Ajuntament de Dénia-Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta-Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».

CASANOVA, E. (1994) «Notes sobre el parlar de la Marina Alta», *Aguaits*, 10, pp. 73-85.

COLOMINA, J. (1985) «El parlar de la Marina Alta», *La Rella*, 4, Elx, pp. 37-54.

– (1986) «Mallorquinismes a Tàrbena i a la Marina Alta», *Actes del VIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, 1985, pp. 659-678.

COSTA I MAS, J. (1977-78) «La repoblació mallorquina a la Marina Alta i al seu entorn en el segle XVII», *Trabajos de Geografía*, 34, Miscelánea.

FORNÉS, L. (1992) «Indagació lèxica realitzada en una excursió per la Marina Alta», *Tercer congrés de la Marina Alta*, pp. 409-414.

GARCIA, Josepa & Vicent BELTRAN (1994) *El parlar de Pedreguer*, Institut Comarcal de la Marina Alta-Ajuntament de Pedreguer.

GINER BOLUFER, C. (1950) «Topografía histórica de los valles de Pego», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, pp. 46-74.

MAS FORNÉS, A. (1997) «La primera gran emigració de mallorquins», *Diari de Balears*, Palma de Mallorca (5 de setembre).

MONJO I MASCARÓ, J. L. (1991) «Els cognoms mallorquins de Tàrbena», *Segon col·loqui d'onomàstica valenciana*, pp. 434-440.

– (1993) «No és lo mateix parlar amb la reina que amb sa gerra», *Novè col·loqui de l'AILLC*, 2, pp. 473-494.

ORTEGA I BERENGUER, J. C. (1998) «Aplicació de tècniques de socioestadística avançada en l'anàlisi de dades dialectals: classificació dels parlars locals de la comarca de la Marina», *Sarrià*, O, pp. 21-34.

ROSSELLÓ I IVARS, R. (1993) *La variació i la interferència lèxico-semàntica en la comunitat de parla de Benissa*, Ajuntament de Benissa.

VENY, J (1974) «El llegat lingüístic mallorquí a Tàrbena (Alacant)», *Lluc*, 614, pp. 18-20.

– (1978) *Estudis de geolingüística catalana*, Ed. 62, Barcelona.

– (1999) *Aproximació al dialecte eivissenc*, Ed. Moll, Mallorca.

Annex: Mapes

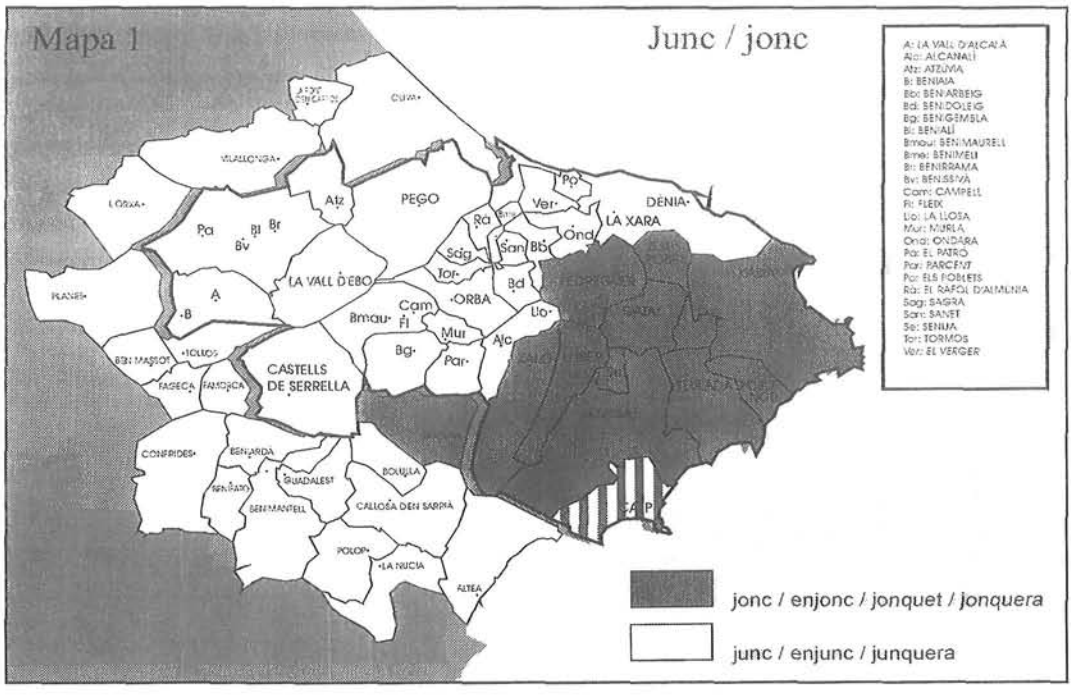

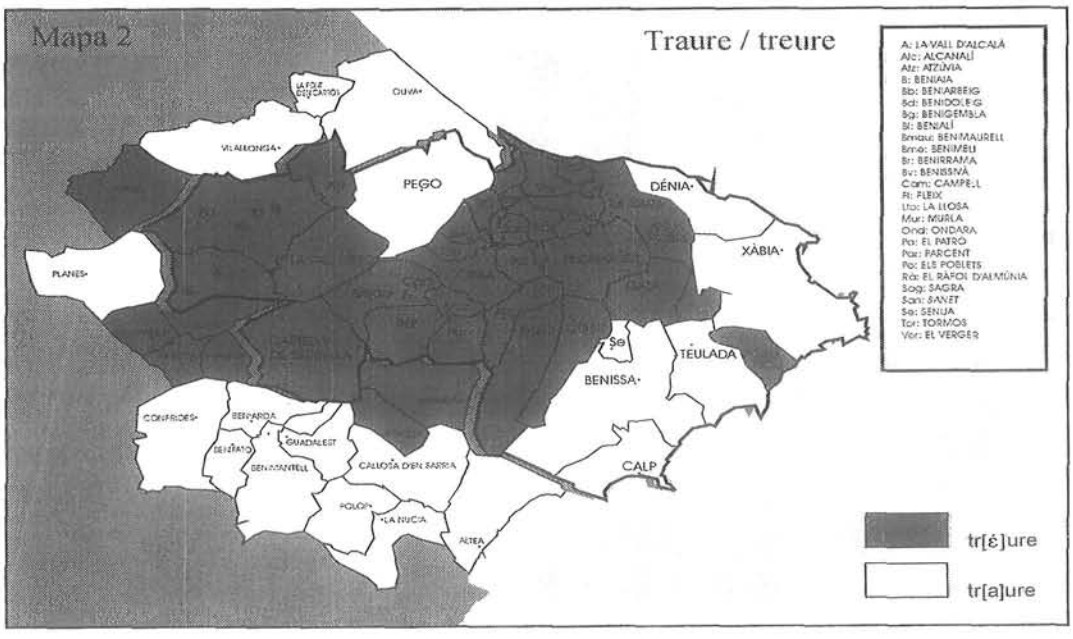

(15) Per a indicar els noms dels pobles en els mapes hem utilitzat les abreviatures següents: A: la Vall d'Alcalà; Alc: Alcanalí; Atz: Atzúvia; B: Beniaia; Bb: Beniarbeig; Bd: Benidoleig; Bg: Benigembla; Bl: Benialí; Bmau: Benimaurell; Bme: Benimeli; Br: Benirrama; Bv: Benissivà; Cam: Campell; Fl: Fleix; Llo: la Llosa; Mur: Murla; Ond: Ondara; Pa: el Patró; Par: Parcent; Po: els Poblets; Rà: el Ràfol d'Almúnia; Sag: Sagra; San: Sanet; Se: Senija; Tor: Tormos; Ver: el Verger.

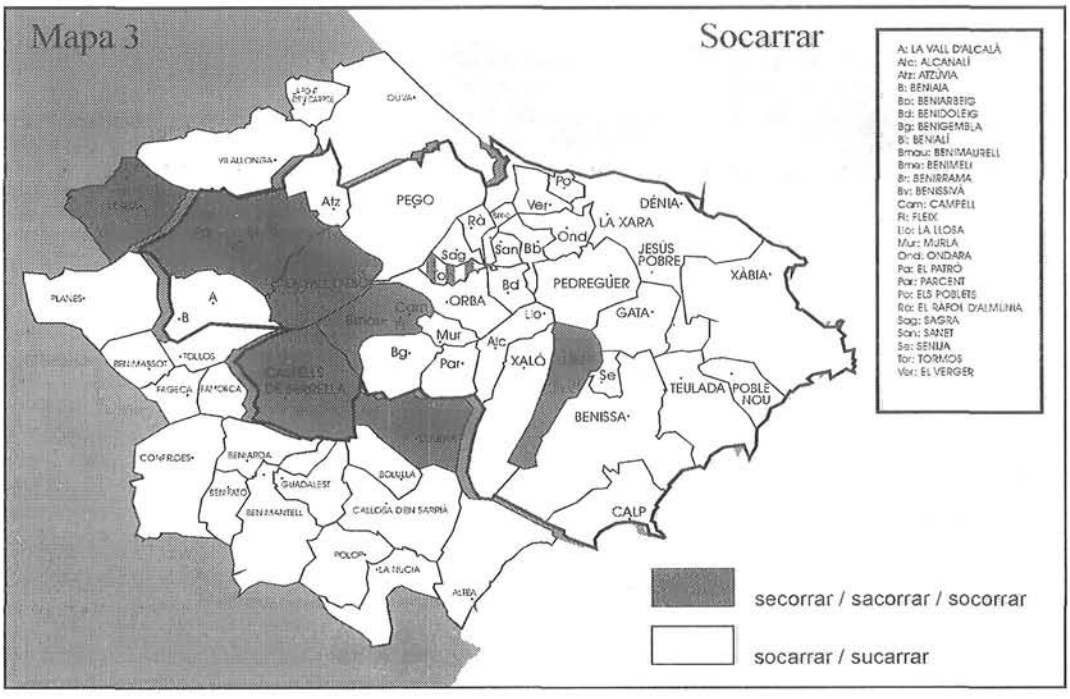

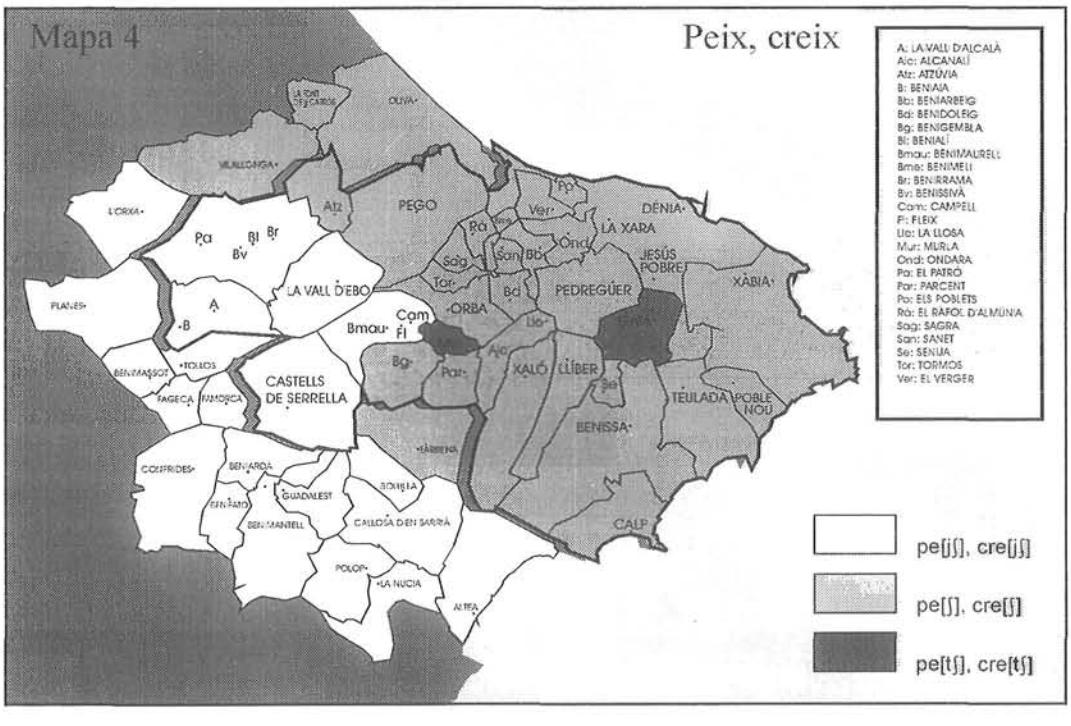

Per a indicar els noms dels pobles en els mapes hem utilitzat les abreviatures següents: A: la Vall d'Alcalà; Alc: Alcanalí; Atz: Atzúvia; B: Beniaia; Bb: Beniarbeig; Bd: Benidoleig; Bg: Benigembla; Bl: Benialí; Bmau: Benimaurell; Bme: Benimeli; Br: Benirrama; Bv: Benissivà; Cam: Campell; Fl: Fleix; Llo: la Llosa; Mur: Murla; Ond: Ondara; Pa: el Patró; Par: Parcent; Po: els Poblets; Rà: el Ràfol d'Almúnia; Sag: Sagra; San: Sanet; Se: Senija; Tor: Tormos; Ver: el Verger.

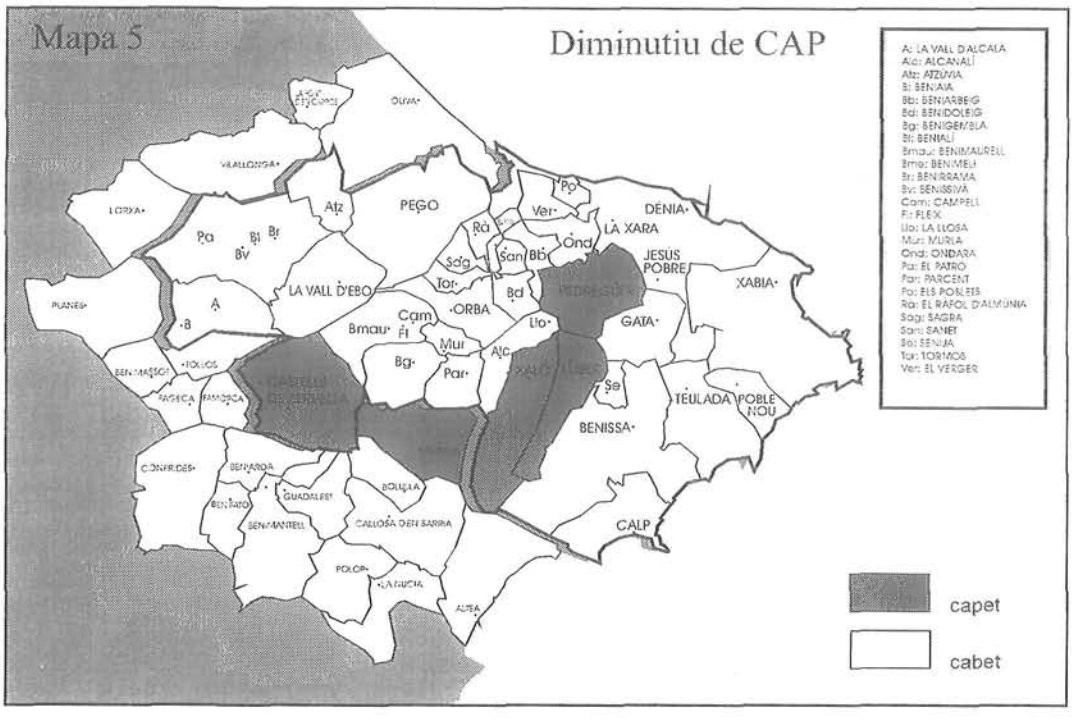

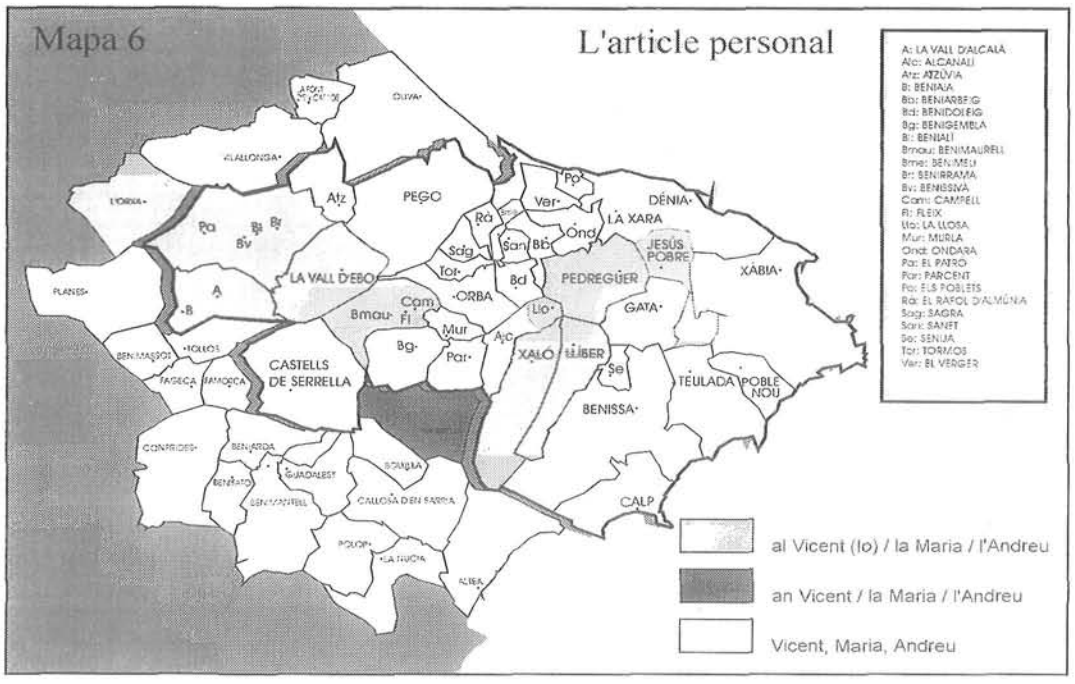

Per a indicar els noms dels pobles en els mapes hem utilitzat les abreviatures següents: A: la Vall d'Alcalà; Alc: Alcanalí; Atz: Atzúvia; B: Beniaia; Bb: Beniarbeig; Bd: Benidoleig; Bg: Benigembla; Bl: Benialí; Bmau: Benimaurell; Bme: Benimeli; Br: Benirrama; Bv: Benissivà; Cam: Campell; Fl: Fleix; Llo: la Llosa; Mur: Murla; Ond: Ondara; Pa: el Patró; Par: Parcent; Po: els Poblets; Rà: el Ràfol d'Almúnia; Sag: Sagra; San: Sanet; Se: Senija; Tor: Tormos; Ver: el Verger.

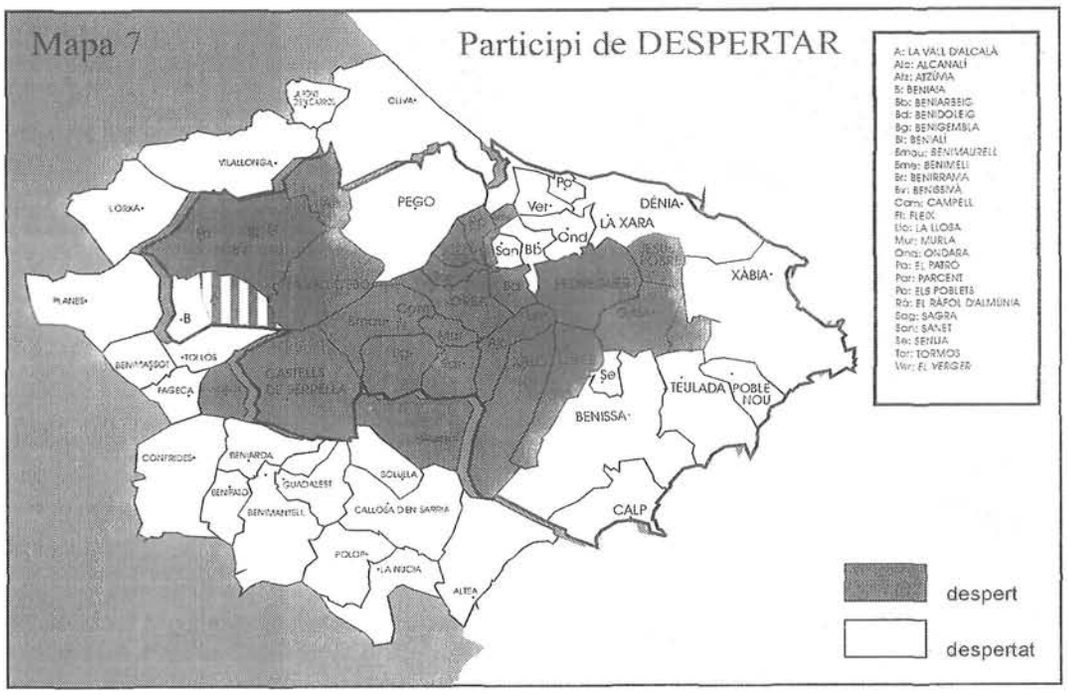

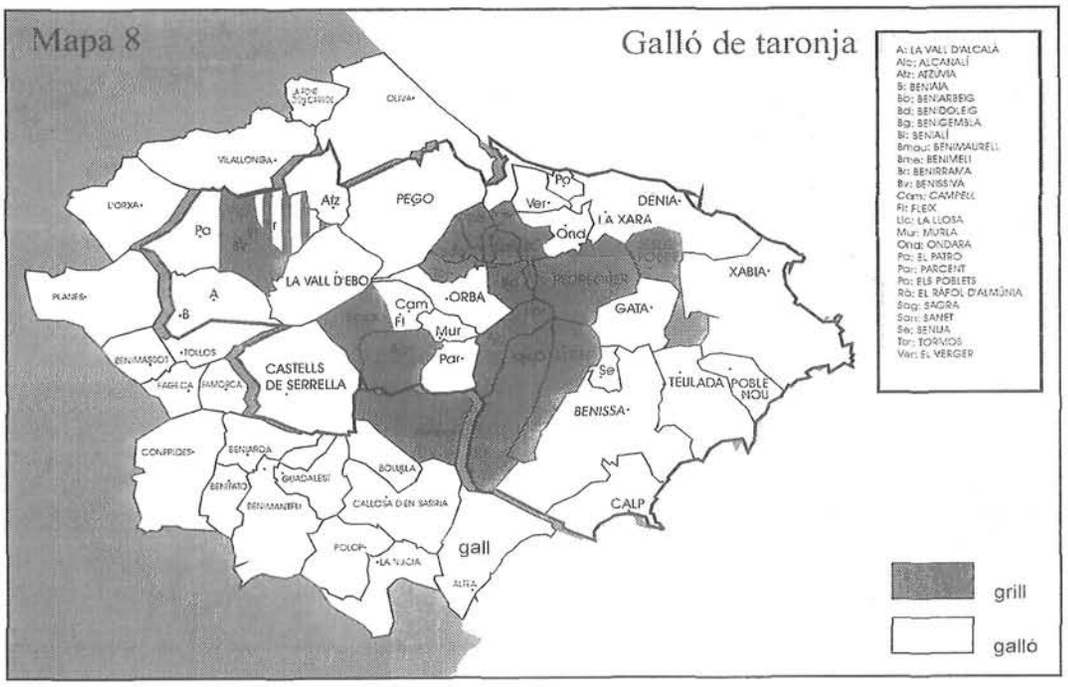

Per a indicar els noms dels pobles en els mapes hem utilitzat *les abreviatures següents*: A: la Vall d'Alcalà; Alc: Alcanalí; Atz: Atzúvia; B: Beniaia; Bb: Beniarbeig; Bd: Benidoleig; Bg: Benigembla; Bl: Benialí; Bmau: Benimaurell; Bme: Benimeli; Br: Benirrama; Bv: Benissivà; Cam: Campell; Fl: Fleix; Llo: la Llosa; Mur: Murla; Ond: Ondara; Pa: el Patró; Par: Parcent; Po: els Poblets; Rà: el Ràfol d'Almúnia; Sag: Sagra; San: Sanet; Se: Senija; Tor: Tormos; Ver: el Verger.

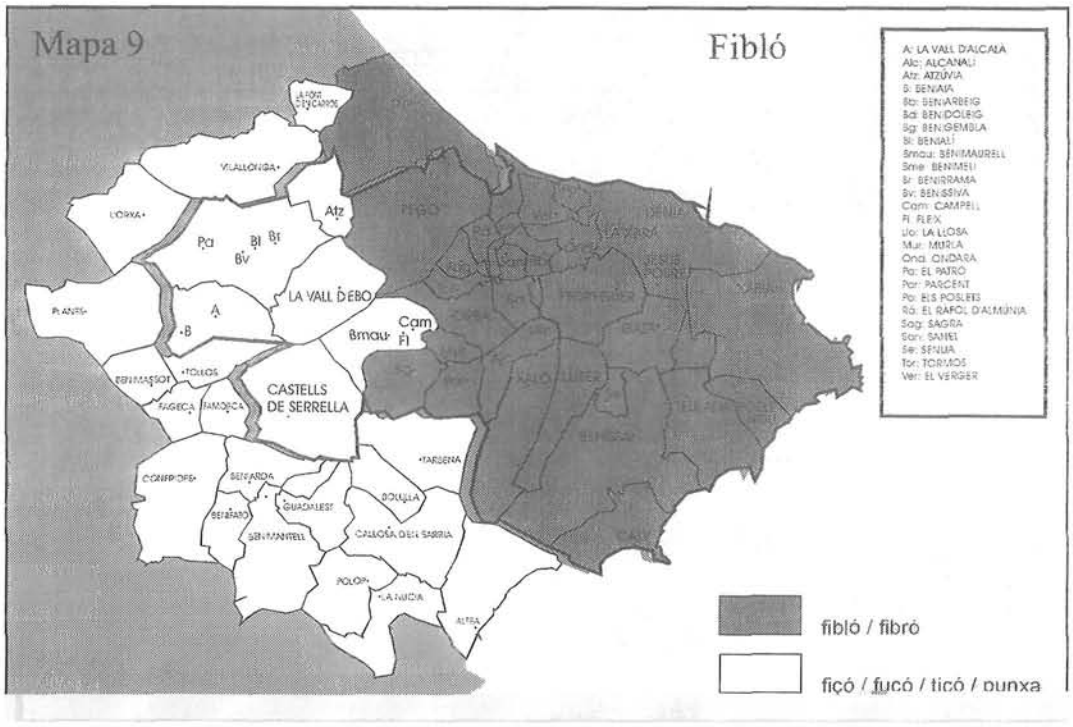

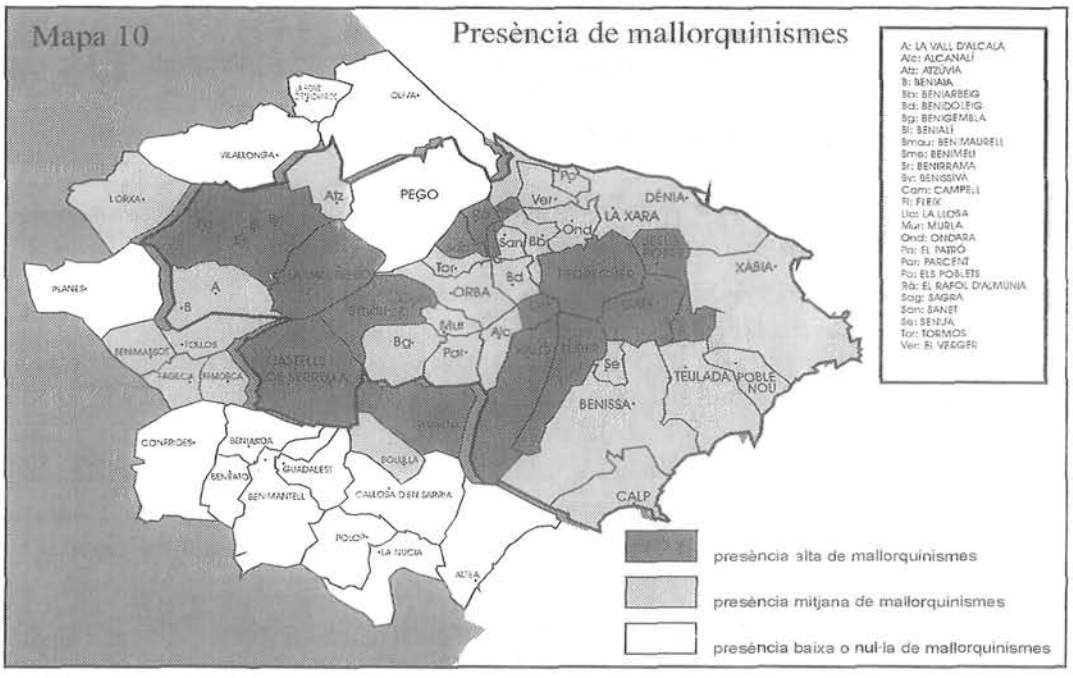

Per a indicar els noms dels pobles en els mapes hem utilitzat les abreviatures següents: A: la Vall d'Alcalà; Alc: Alcanalí; Atz: Atzúvia; B: Beniaia; Bb: Beniarbeig; Bd: Benidoleig; Bg: Benigembla; Bl: Benialí; Bmau: Benimaurell; Bme: Benimeli; Br: Benirrama; Bv: Benissivà; Cam: Campell; Fl: Fleix; Llo: la Llosa; Mur: Murla; Ond: Ondara; Pa: el Patró; Par: Parcent; Po: els Poblets; Rà: el Ràfol d'Almúnia; Sag: Sagra; San: Sanet; Se: Senija; Tor: Tormos; Ver: el Verger.

CARLES SEGURA I LLOPES

ELS VERBS DE TIPUS *NAIXTRE* AL BAIX VINALOPÓ*

1. El propòsit de la investigació que estem duent a terme i que serà la nostra tesi doctoral és analitzar una mostra de lèxic, de fonètica i de morfologia del parlar de la comarca valenciana del Baix Vinalopó per descobrir quin efecte està produint-hi la difusió de les diverses formes d'estàndard català sobre les tendències del parlar tradicional, després de més d'una quinzena d'anys de presència del català a l'escola o als *mass media*. Aquest propòsit es mirarà d'assolir gràcies al que anomenarem *índex de qualitat lingüística*, que aglutinarà totes les tendències lingüístiques que s'hi troben i que estarà relacionat amb la consolidació d'un estàndard català vàlid per a tot l'àmbit lingüístic, amb l'eliminació adequada de barbarismes i amb la continuació de les formes tradicionals que puguen ser operatives en aquest nou estatus lingüístic. L'equilibri i la lluita, doncs, fonamentalment se centrarà en:

a) les formes locals genuïnes que només tenen el model tradicional, ben desprestigiat per altra banda, sobre el qual reflectir-se. Aquestes unitats tenen poques possibilitats de sobreviure, tot i que amb molta seguretat un bon grapat serien ben vàlides en un estàndard general i les altres potser seria interessant que el sistema, escolar sobretot, les fes mantenir en registres col·loquials;[1]

b) les formes locals genuïnes que coincideixen amb la norma que comença a divulgar-se per diversos mitjans i que, per tant, presenten un doble model: el tradicional i el proposat pels diversos mitjans que divulguen la normativa i l'estàndard (escola,

(*) Aquest article està inclòs en el projecte PB98-0971 del Ministeri d'Educació i Cultura.

(1) Per a això, caldria que l'ensenyament tingués present aquesta variació local per potenciar-la quan fos adequat i, a més a més, que comprengués i estengués un concepte d'estàndard, diguem-ne, flexible; o que participés en la divulgació d'un projecte lingüístic on caldria fer paleses les diferències entre registres col·loquials i formals, les quals podrien ser sistematitzades i ensenyades.

mass media, lectura, etc). Aquestes, teòricament, no haurien de tenir massa problemes per a ser represes;

c) les formes locals que han adquirit el rang de tradicionals, però que provenen del model castellà. La situació sociolingüística del català fa que es rebutge amb bastant força tot allò que siga tradicional i si, a més a més, es pot intuir una associació amb la noció d'interferència lingüística del castellà, l'eliminació d'aquestes formes podria ser fàcil de dur a terme;[2]

d) les formes locals que no han adquirit l'estat de tradicionals, que provenen del model castellà. En contraposició al grup anterior, com que no hi ha associació amb el model tradicional, les novetats provinents del castellà tenen un vigor enorme. Notem que és el model castellà el que serveix de punt de referència per a una societat catalanoparlant que encara no compta clarament amb una estàndard únic i acceptat.[3]

2. Per a aprofundir en aquests models i en la força que poden mostrar en la parla comarcal, mirarem de fer palesos els factors socials que poden estar correlacionats amb els canvis lingüístics observats, de manera que tractarem d'establir quina incidència tenen en el comportament lingüístic dels individus.

Hem considerat els tres factors que han esdevingut tradicionals en tots els estudis sociolingüístics consultats: l'edat, el sexe i el nivell socioeconòmic. Com a hipòtesis de treball, podrem afirmar que, en primer lloc, l'edat ha de presentar-se com un factor de canvi lingüístic molt destacat en el nostre cas. Fonamentalment perquè l'absència d'escolarització i de mitjans de comunicació de masses en èpoques anteriors fa que l'exposició i influència que el model lingüístic més pesant de l'àmbit català –el castellà– haja exercit menys pressió quant més arrere ens n'anem en el temps. Les llengües sense estàndard propi necessiten igualment un model per on fer evolucionar la pròpia, unes normes que guien el seu destí. En absència d'un de propi, es manlleva, per raons sociològiques –i polítiques– el del castellà i és aquest el que guiarà de manera molt marcada els canvis lingüístics del català. Però les vivències i la formació lingüística d'aquesta etapa anterior, on la situació i el comportament social[4] allunyaven força la llengua vernacla a la del model aliè, han estat transcendentals en la configuració del català de la comarca.

D'altra banda, la variable sexe ha estat molt discutida en molts treballs sociolingüístics i s'ha correlacionat amb resultats fins i tot contradictoris, d'arcaisme o innovació. Pel que fa al que ara ens interessa, el grau de penetració del model estàndard espanyol o del català normatiu estàndard, creiem que el comportament entre els dos sexes no ha de ser gaire diferenciat *a priori*, tot i que segurament alhora sí que podria estar vinculat a altres variables, sobretot l'edat.

En darrer terme, el grup socioeconòmic tampoc no deu ser un factor que diferencie de manera evident els comportaments lingüístics. De nou la mancança d'un estàndard i tot el que de social mena a aquest buit produeix una relativa absència de variació diastràtica i, per altra banda, un augment de variació geogràfica. Els pocs grups

(2) Cal puntualitzar que l'associació *castellà* > *incorrecció* és de creació antiga, però es pot accentuar amb la presència del català en l'ensenyament. Malgrat això, el model castellà té prestigi suficient com perquè fins i tot el castellanisme més cru tinga una connotació negativa d'incorrecció bastant efímera. De qualsevol manera, el tema té molt més joc, com ara seria analitzar la consciència i actitud que els parlants tenen de les formes lingüístiques que fan servir, associant-les a models de provinença o comparant-les amb les dels parlars veïns.

(3) I no precisament perquè la variació lingüística del català ho impedesca. Notem que aquesta llengua té una variació dialectal bastant reduïda, la qual cosa facilitaria força el grau d'acceptació social d'una varietat estàndard unificada. En canvi, si socialment (i políticament) hom insisteix tant en la impossibilitat d'unificar les poques diferències interdialectals que hi ha (morfologia verbal, accentuació i algun aspecte la veritat és que poc notable si ens el mirem de manera objectiva) és que no hi ha una vertebració social que ho permeta. Avançant esdeveniments, les formes verbals locals del Baix Vinalopó *naixtre* o *ixtrà*, força divergents respecte al model estàndard fonamental que s'hi coneix (l'occidental *nàixer* o *eixirà*) no tenen, com veurem, gaire problema a ser substituïdes: hom no sent que hi haja una pèrdua d'identitat quan s'abandona *naixtre* a favor de *nàixer*. En canvi, abandonar *pense* per *penso* o per *pens*, o a l'inrevés, és un fet inacceptable perquè suposa una pèrdua d'identitat insuportable. I no cal ser gaire despert per notar que els canvis fonètics, estrictament lingüístics, entre *naixtre* i *nàixer* són objectivament més abruptes que entre *pense* i *penso*, posem per cas.

(4) Fonamentalment l'escassesa d'influx de l'escola amb el consegüent nivell alt d'analfabetisme o semianalfabetisme i l'absència de mitjans de comunicació de masses.

d'estatus social alt o mitjà alt de tota la comarca que tenen certa antiguitat han tendit a abandonar la llengua pròpia i, per tant, estan fora de l'abast del nostre estudi. Actualment, els individus catalanoparlants de la nostra recerca, als quals hem detectat o han declarat pertànyer a aquests sectors socials, segurament hi pertanyen de manera més recent, ja que la seva llengua familiar seguí sent el català.[5]

En qualsevol cas, tots tres factors dependran de la situació en què es trobe o s'haja trobat el tret lingüístic a estudiar: en el cas que analitzarem ara, no és igual la situació de generalització absoluta que té *naixtre* en tots els àmbits de més edat que l'estat molt més inestable i en procés de moviment del futur del verb *eixir*. En aquest esbós que presentem ara, de tota manera, només ens centrem en els resultats d'abast més general i no detallarem gaire sovint. Ho deixarem per al treball complet.

D'altra banda, com que la nostra comunitat de parla és una comarca, està composta per diversos grups de població bastant heterogenis: grans ciutats, localitats més modestes, partides, llogarets... També els hem considerats, ja que els fenòmens lingüístics no hi són uniformes. I ho hem fet en dos vessants: agrupant-los segons l'hàbitat a què pertany (urbà o rural) i segons les entitats independents que la conformen. En concret: Elx, centre de la comarca i gran ciutat de serveis i d'indústria, amb uns 180.000 habitants dels quals molts són població immigrada (el cens de 1991 hi dóna només el 36% de catalanoparlants, la qual cosa suposa uns 58.000 catalanoparlants declarats dels 160.000 habitants amb què comptava Elx en aquell any). Crevillent, ciutat també pròspera i industrial, on el català s'hi ha mantigut amb una vitalitat ben notable (el mateix cens esmentat hi donava prop d'un 73% de catalanoparlants). Santa Pola, localitat eminentment turística i també de pescadors amb també vora un 70% de població que declara saber parlar català. Guardamar, igualment turística però enclavada geogràficament a la comarca castellanoparlant de l'horta d'Oriola (el Baix Segura) i que abandonà de manera força generalitzada la transmissió generacional del català durant els anys 60-70, tot i que encara hi ha un 42% de catalanoparlants. L'Altet, partida rural i nucli de població del terme d'Elx, molt vinculada a Alacant, amb una identitat bastant marcada i una població pròspera gràcies al turisme que possibiliten les seves platges i la proximitat a Alacant i a l'aeroport; compta amb un 53% de catalanoparlants però la no transmissió de la llengua està bastant generalitzada en l'última generació. Torrellano, d'estatus molt semblant a l'Altet en tots els aspectes i amb un 45% de catalanoparlants. La Marina, una altra partida rural elxana amb platges, la qual cosa ha fet desenvolupar fortament el sector de serveis, tot i que no s'hi ha establit definitivament excessiva població al·lòctona: 66% de catalanoparlants. Les partides occidentals del camp d'Elx, algunes bastant poblades de nous habitants provinents d'Elx, i amb un índex de catalanoparlants elevat: vora un 80%. Les partides meridionals, les quals compten amb un petit centre demogràfic unificat (la Foia) i amb vora un 90% de població autòctona. Les partides centrals, amb prop d'un 70% de població catalanoparlant, que mostren aquest percentatge a causa de l'existència notable de població que s'hi ha instal·lat provinent d'Elx, sobretot a la banda més pròxima a la ciutat. I, per últim,

(5) Molts d'ells afirmaven haver fet diners més tardanament, després de passar una infància i una joventut amb «molta faena i sacrificis». De qualsevol manera, aquestes afirmacions són d'abast molt general i, per tant, hi ha moltes puntualitzacions a fer que ara no podem tractar.

les partides orientals, també amb prop d'un 80% de població catalanoparlant.[6] Totes aquestes partides dedicades, fonamentalment, a l'agricultura.

A banda d'aquestes variables socials esmentades, hem considerat també un macrofactor que anomenarem *grau de contacte amb la norma*. Aquest factor es veurà reflectit en diverses variables socials: índex de lectura, l'índex de lectura en català, nivell d'estudis, formació en català no regulada (cursets, per exemple), tipus d'escolarització respecte a l'ús del català, índex d'exposició a TV3 i al Canal 9 i índex d'exposició a la ràdio en català. També considerarem l'actitud envers la llengua i el grau d'ús declarat del català.

3. Els resultats obtinguts són fruit de la resposta de 138 informants a una sèrie de preguntes que conformaven el qüestionari base. No vam tenir en compte la variació que efectivament es donaria si haguéssem considerat el nivell de formalitat. Aquesta opció va ser ben conscient: el temps que du la població de la comarca exposada en massa als models estàndards i normatius del català és ben minso –aproximadament una dotzena d'anys–; açò ens menà a pensar que en el nivell de formalitat més baix, el col·loquial, el grau de penetració d'aquestes novetats devia ser encara insignificant. Calia buscar en registres més formals que permetessen una presència més elevada d'aquestes innovacions. La vernacularització de l'estàndard és un procés molt incipient encara en el català de la comarca, per això, vam creure que seria més fructífer cenyir-se a un nivell de formalitat més elevat,[7] més propens a incorporar innovacions de l'àmbit de la «correcció».[8]

Perquè els resultats fossen més accessibles a la sistematització, calgué classificar i codificar les variants que obtinguérem en cada entrada. L'apartat lèxic de la nostra tesi doctoral ha estat el lloc on aquesta codificació[9] s'ha presentat com a més funcional i força més operativa que en els altres. El capítol lèxic serà el més aprofundit i, per tant, el més nombrós. Les quantificacions de cadascun dels ítems lèxics ja són representatives cas per cas: i això ho han de mostrar les fitxes quantificatives de cada variable lingüística considerada.[10] Per superar aquesta consideració individual de les variants obtingudes, hem confeccionat la codificació esmentada, la qual ens ha permès de considerar els resultats de manera més global i, per tant, amb una perspectiva més generalitzadora. Tant l'apartat fonètic com el morfològic no han exigit la codificació de la variació obtinguda, ja que els factors a què es podien vincular cadascuna de les variants eren molt diversos i difícils de globalitzar de manera que fossen operatius quantitativament. Per això, aquesta mena de variables es consideraran més detingudament de manera individual i no tan profundament en l'anàlisi global. Ara presentarem de manera sumària els primers resultats relacionats amb un tret morfològic característic de la comarca: els infinitius, futurs i condicionals sincopats i amb epèntesi dental (*naixtre, ixtrà, convençtre* 'nàixer', 'eixirà', 'convèncer').

En tot cas, però, la identificació de cadascuna de les variants obtingudes és fonamental per interpretar adequadament qualsevol resultat. Si no fos així, cada fitxa

(6) De qualsevol manera, la població rural del terme d'Elx era, el 1991, de 21.089 habitants, és a dir, únicament un 13.2%, del qual és catalanoparlant el 61%.

(7) El que proporcionava una entrevista realitzada per un desconegut interessat per la llengua de la comarca. Notem que només pel fet de posseir aquest interès hom relaciona fàcilment l'entrevistador amb l'àmbit de la «correcció», tot i que tampoc de manera extrema ja que miràrem de rebaixar la possible tensió sobretot amb l'ús de fonètica, morfosintaxi, lèxic, gírs i entonacions pròpies de la comarca, fent un gran esforç per evitar en l'entrevista qualsevol forma que aparegués en el qüestionari o que fos estranya al parlar comarcal.

(8) La noció de correcció és força interessant i té components sociològics que no es poden menysprear en la confecció d'un estàndard (Bibiloni 1997: 26). S'associa, més que a la normativa en si, al parlar i normes de determinats sectors socials, fonamentalment l'escola, però també els textos escrits i els que en confeccionen, els locutors de televisió i ràdio, etc. En un altre treball nostre que es troba en premsa plantegem la necessitat de relativitzar el concepte de correcció, sobretot en el medi escolar (Segura 1999).

(9) Aquesta codificació tenia com a eixos fonamentals els dos factors següents: formes pertanyents al model tradicional i formes innovades respecte d'aquest model, a les quals calgué afegir i creuar la provinença del castellà, del model estàndard del català central o del model estàndard valencià, així com el grau d'interferència causat per l'ortografia, el grau de simplificació semasiològica i onomasiològica, entre altres.

(10) D'aquestes fitxes, en presentem tres de corresponents a la selecció de trets realitzada per a aquest extracte.

mostraria simplement una distribució de formes en la població de la comarca en relació a diversos factors socials. Cal, doncs, caracteritzar també cadascuna de les variants per veure la distribució social, no solament de les formes concretes, sinó també, i sobretot, dels models de llengua amb què compta la comunitat lingüística per augmentar l'inventari de formes que cada individu té disponibles per a expressar-se i que es troben associats a cada forma. Per això, classificarem i caracteritzarem cada variant obtinguda tant històricament com sincrònicament per descobrir la seva generació i els motius intralingüístics que l'han feta possible. Tot això a l'apartat cinquè.

4. Per acabar aquest apartat introductori, cal que fem una apreciació que considerem transcendental en un estudi sociolingüístic. Els factors socials considerats no són ineludiblement els únics motius del canvi lingüístic. Les correlacions entre determinades variables socials i d'altres de lingüístiques no indiquen una dependència causa-efecte, sinó una dependència que s'ha de relativitzar força. En primer lloc, perquè les variables socials de vegades són realment un cúmul d'altres factors associats no necessàriament socials que són els que determinen efectivament molts canvis. Quan parlem que el sector ancià està correlacionat amb l'ús de formes tradicionals no implica que siga estrictament l'edat la que condicione aquest comportament lingüístic. Més aïna al contrari, l'edat no té, per ella mateixa, cap transcendència lingüística. Són els factors que s'hi aglutinen els que s'han d'explicitar i mirar d'explicar. Es tracta d'un símptoma social que amaga diversos factors també socials o individuals, que són els que produeixen el canvi. En segon lloc, no es pot menystenir un feix de factors no socials, que no considerem específicament en el nostre treball, però que es faran palesos ací i allà sempre que caldrà. Es tracta d'elements interns interrelacionats sovint amb els socials, que poden ser fonètics, morfològics, d'expressivitat, de conceptualitzacions, etc. que són fonamentals i, més encara, desencadenants reals en molts casos del canvi. No s'han d'oblidar pas, ja que, en cas contrari, una descripció sociolingüística es pot quedar en un retrat molt detallat de la realitat lingüística, que no és poc, però que únicament done compte de l'extensió del canvi, no sempre del motiu.

Dit açò, passem a caracteritzar el fenomen morfològic triat per esbossar la situació lingüística del Baix Vinalopó.

5. Ací, com és natural, només realitzarem una aproximació a un fenomen lingüístic. Es tracta d'un canvi morfològic que afecta una grapat d'infinitius, futurs i condicionals i que els diferencia de les formes de la resta del català. Aquestes són les preguntes del nostre qüestionari que tracten aquest fenomen:

A. Els infinitius de la segona conjugació en *-ixer* i el verb *convèncer*.

1. 'Nàixer'.

Es casà fa nou mesos i està a punt de caramel: ja saben que serà una xiqueta. Se li compleix el temps el mes que ve. Segurament el dia 15 d'agost haurà de *naix*... la xiqueta.[11]

(11) Malgrat que la formulació de la qüestió mostra un seguiment estricte de la normativa, nosaltres, en el moment concret de l'entrevista, en modificàvem l'aspecte per adaptar-lo tant com fos possible al parlar local.

a) *nàixer.*
b) *néixer.*
c) *naixtre.*
d) *nàixtrer.*[12]

2. 'Convèncer'.
Què has de fer perquè algú faça el que tu vulgues? L'hauràs de *conven...*

a) *convéncer.*
b) *convençtre.*

B. El futur sincopat.
3. 'Eixirà'.
Entra a la faena a les vuit i n'ix a les tres... però com que demà ha d'anar al metge, n'... a les dotze.

a) *eixirà.*
b) *ixtrà.*

El qüestionari, a causa dels objectius que ens havíem proposat i que hem esmentat, havia d'assolir una dimensió i un abast tan ampli com fos possible, la qual cosa anava en detriment del detall. Però vam creure que urgia una visió general des de tots els nivells perquè així la perspectiva obtinguda seria molt més global respecte a l'índex de qualitat lingüística del parlar comarcal. Per això, només conté tres preguntes relacionades amb el tema present. Una anàlisi exclusiva del tret hauria exigit una multiplicació de les preguntes, de manera que haguessen abastat tots els verbs i temps possibles on pogués desenvolupar-se aquest fenomen, afegint-hi d'altres proves de reconeixement o de situacions menys formals, etc. Però el propòsit bàsic del treball no ens ho ha permès.

5.1. Les formes *naixtre* i *ixtrà*, ben peculiars del Baix Vinalopó (vg. MAPA núm. 1), ja van ser observades a Elx per Antoni M. Alcover l'any 1918 i, més tard, en un treball posterior, els anys 1929-1932. En concret recull *coneixtre, pareixtre, mereixtre, naixtre, creixtre* i *cluixtre* com a infinitius; *mereixtre-mereixtria, naixtré-naixtria, pareixtré-pareixtria, cluixtré-cluixtria* i *ixtré-ixtria* (en canvi *eixir*).

Jordi Colomina (1985: 176) recull aquest fenomen no solament a Elx sinó també a Santa Pola i a Crevillent, tot i que ja no arreplega *cluixtre* ni el seu futur i condicional, que sent sempre com a *cloixir, cloixiré* i *cloixiria*.

(12) No tenim en compte ací les variants fonètiques referides a la palatal fricativa sorda. En canvi, sí que considerem com a variants la forma amb *é* pròpia del català oriental, pel seu valor dialectal evident. Pel que fa a la *r* final, només la tenim en compte en el cas de *naixtre-nàixtrer*, on podem observar el grau d'incidència de la hipercorrecció en la recuperació de la *r* final. En canvi, no considerem la presència o aparició de la *r* final en les altres formes, cosa que serà objecte d'un altre apartat del treball.

Nosaltres corroborem l'existència d'aquest tret amb un abast considerable a la comarca del Baix Vinalopó: geogràficament n'afecta totes les partides i localitats.[13] A més a més, ampliem el territori on aquesta regla és vigent a la localitat de Guardamar, al Baix Segura. Curiosament desapareix de manera abrupta a les poblacions veïnes consultades: totes les de l'Alacantí, incloses les partides més properes i vinculades en molts aspectes –i també els lingüístics– al Baix Vinalopó[14] i, igualment les de les Valls del Vinalopó, un xic més distanciades geogràficament (el Fondó de les Neus i Novelda) i no tant lingüísticament.

5.2. El fenomen en el seu conjunt sembla que no és gens modern. Brauli Montoya (1986: 230) n'esmenta diversos casos en documentació oriolana del 1654-1698. En concret: *coneixtre, amanextre, pareixtre* i *regonestre*, totes existents actualment llevat de l'últim que ara es pronuncia *recone(i)xtre*. En canvi, en els documents de la mateixa època de la comarca veïna i més septentrional de les Valls del Vinalopó només hi troba les formes més habituals del català *parèxer, amanèxer, regonèxer*, etc.

Antoni Mas (1994: 96) també recull una forma *parextrà* a la documentació eclesiàstica d'Elx de 1609, data que avança en vora cinquanta anys la documentació de les formes que esmenta B. Montoya. Per últim, quant a la documentació antiga del fenomen, Maria Antònia Cano (1995: 98) de nou troba *naxtran* al *Llibre del Mostassaf* d'Elx al segle XVII.

La documentació segueix al llarg del segle XIX: trobem *ixtré, ixtrà*, però *eixir*, en un sainet de 1887 (Gabriel Sansano & Joan Castaño, eds. 1997: 203). Caldria fer un estudi d'aquest aspecte en altres documents de l'època, com ara la revista elxana *El Bou*.

5.3. Pel que fa a l'origen, Jordi Colomina, el primer a aprofundir en aquest aspecte, comenta en la nota 7 del mateix títol (1985: 177) que aquest tipus d'increment dental no és exclusiu de la comarca; Alcover-Moll (1929-1932) esmenten *culldre* i *bulldre* a la Catalunya aragonesa i el futur i condicional *bulldré -ia, culldré -ia* a Benavarri. Històricament, troba ben normal que apareguen a la zona fronterera amb Aragó, ja que aquestes eren formes normals en l'aragonès del segle XIII: *dizdrá* 'dirà', *plazdré* 'plauré', *conoztrá, pareztrá, paztrá, venztrá* i d'altres (segons un text editat per G. Tilander, vg. Coromines 1958: 213). Per aquesta troballa, creu probable que les formes sincopades del Baix Vinalopó siguen una romanalla aragonesa.

Els autors posteriors que tracten el tema segueixen la proposta d'explicació d'aquest autor. Brauli Montoya (1986: 230) creu, a més a més, que la introducció de la dental en aquests verbs es degué imposar en el català d'Oriola des de la primera repoblació catalanoaragonesa al segle XIII, com a vestigi del parlar dels pobladors aragonesos en assimilar-se al dels catalans. La seva documentació al segle XVII presenta sempre aquests verbs amb l'increment dental; per això, considera que potser en aquella

(13) Només es troba en una fase diferent el parlar de l'Illa Plaa. Aquesta illa, pertanyent al terme d'Alacant però vinculada directament a Santa Pola, alterna l'ús de *nàixer* amb el de *naixtre*. No hi aprofundim gaire perquè no la incloem en l'estudi sociolingüístic.

(14) Vg. Segura (1996: 88-95) i Martos & Segura (1997: 37-39).

centúria s'estendrien a Elx i la seva comarca, no abans, ja que, en cas contrari, el fenomen s'hauria estès més cap al nord i potser apareixeria al Camp d'Alacant i a les Valls del Vinalopó, o a Guardamar, on l'autor tampoc no hi arreplega *encara* –diu– aquest tipus de formes.[15]

(15) Segurament diu *encara* perquè aquesta informació li és proporcionada per Jordi Colomina en l'obra esmentada, qui no recull aquest tret a Guardamar.

Antoni Mas (1994: 96), qui només en troba un cas, entre d'altres de morfologia etimològica, en dedueix que l'increment es degué estendre des d'Oriola cap al Baix Vinalopó pels registres menys formals, ja que en una documentació altament formal com l'eclesiàstica amb què ell treballa és fàcil que aquestes innovacions respecte del català general no apareguessen gaire pel seu caràcter col·loquial.

Maria Antònia Cano (1995: 98), d'acord amb les propostes anteriors, esmenta una altra explicació de l'extensió del fenomen: hi ha la possibilitat que el canvi es degués introduir directament al Baix Vinalopó (i segurament també a l'Horta d'Oriola) a través del contacte amb els ramaders transhumants que arrendaven la zona de pasturatge –com esmenta en la introducció del seu treball–, o bé pel parlar dels repobladors aragonesos dels segles XIII i XIV.

És de nou Jordi Colomina (en el pròleg al llibre de M.A. Cano [1995: 12-11]) qui apunta una possibilitat novella, la qual creiem que s'ha de tenir ben en compte, sobretot per alguna troballa lèxica que hem pogut espigolar a la comarca i que podria corroborar aquests contactes interlingüístics. En primer lloc, confirma el fenomen a Guardamar, com nosaltres també corroborem.[16] En segon lloc, deu anys després dels seus propis comentaris, creu que hi ha «fets importants que ens obliguen a modificar aquella hipòtesi». En un article anterior (J. Colomina 1994) fa veure que en documents navarresos dels segles XIII i XIV en occità es troben nombrosos infinitius, futurs i condicionals amb epèntesi de *m, d* i *t*, la qual cosa pressuposa, quasi sempre, la síncope de la *e* o de la *i*, en la majoria primer, segurament, en els futurs i condicionals, i posteriorment estesa de manera analògica als infinitius.[17] Algunes d'aquestes formes epentètiques sincopades són pròpies també del català general: *moldre, nozdre* (en català *noure*), *toldre, romayndre* (en català *romandre*), *voldrà, vendria, valdrà, tendrà*; d'altres coincideixen amb formes catalanes analògiques més modernes: *tindre, acuylldre* (en català dialectal també *tindre* o *aculldre*). D'altres coincideixen plenament amb les del Baix Vinalopó però no amb el català, ni actual ni antic: *vençtre* (al B.V.: *convençtre*), *naystre* (al B.V.: *naixtre*), *creystre* (al B.V.: *creixtre*), *conoystre* (al B.V.: *coneixtre*), *naystrà* (al B.V.: *naixtrà*), *ystrà* (al B.V.: *ixtrà*), *cuylldran* (al B.V.: *culldran*[18]). D'altres, per fi, no coincideixen amb cap forma catalana: *ystre* 'eixir', *cordrà* 'correrà'.

L'autor creu que aquestes coincidències no deuen ser gens casuals. En occità antic, ja hi ha formes semblants (*cendre* 'cénher, cat. *cenyir*', *paistre* 'péixer', *estre* 'ésser', *istrai* 'eixiré'). En francès el fenomen és generalitzat tant en textos antics com en la parla actual; en navarrès, en aragonès i també en castellà n'hi ha documentació antiga abundant (estat del qual encara queden algunes restes: *vendré, tendré*, etc.) i que J. Colomina ja s'encarrega d'exemplificar; ara bé, sempre en futurs i condicionals, ja que en iberoromànic l'absència d'infinitius paroxítons impedeix que se n'hi donen.

Malgrat que J. Colomina apunta al principi d'aquest comentari que cal una revisió de la seva pròpia proposta, no ens la hi explicita. Podem deduir de les seves paraules que el gal·loromànic hi juga un paper també substancial, sobretot l'occità que, combinat

(16) On sembla que no es tracta d'un tret d'extensió recent: el fenomen és general a totes les generacions (llevat de la dels infants).

(17) Notem que en català la caiguda de la *e* posttònica dels verbs de la tercera conjugació llatina era la tendència normal, llevat d'aquells el radical dels quals acabaven en vibrant o en un grup consonàntic a partir del qual es formaria una consonant palatal (Pérez Saldanya 1998: 47). En futur i condicional, la tendència s'accentua una mica més, ja que afecta també verbs provinents de la quarta conjugació llatina en determinats contexts fonètics: *sabrà, cabrà, porà, morrà, ferrà, parrà, volrà, tenrà, haurà, veurà, encendrà, sintrà, vistrà*, algunes de les quals es van refer sobre l'infinitiu: *podrà, morirà, ferirà, parixerà, sentirà, vestirà* i d'altres van fer modificar precisament l'infinitiu: *vindre, tindre, sabre*, etc. (M. Pérez Saldanya 1998: 289-290).

(18) Aquesta forma no solament al Baix Vinalopó sinó també a les localitats esmentades per Alcover-Moll.

amb l'aragonès, potser degué reforçar la proliferació i fixació d'aquestes formes al Baix Vinalopó.

5.4. Quant a l'explicació sincrònica del fenomen, transcriurem íntegrament el text de Colomina:

> *i)* regla de *síncope*, la qual elideix les vocals /e/ i /i/ quan es troben en posició pretònica precedides de fonema palatal no nasal i seguides de /r/: p.e. *conexeré* > **conexré, colliré* > **collré, exiré* > **exré.*
>
> *ii)* regla d'*inserció de dental*, la sonoritat de la qual té un valor coincident amb el fonema precedent: [t] si el fonema és [– sonor], p.e. *conextré, *extré*, i [d] si és [+ sonor]: p.e. *colldré.*
>
> *iii)* regla de *reducció vocàlica*, que transforma les vocals /o/ i /e/ d'alguns verbs de la tercera conjugació en [u] i [i], p.e. *culldré, ixtré.*

A partir dels futurs i condicionals com *coneixtré, -ia, naixtré, -ia, pareixtré, -ia, creixtré, -ia,* hom ha creat en alguns casos, per regressió, infinitius com *coneixtre, naixtre, pareixtre, mereixtre* i *creixtre*; però aquest canvi per regressió no s'ha arribat a generalitzar, car en els verbs en *-ixir, -llir* i *-gir* no trobem infinitius com **ixtre, culldre, bulldre, *lligdre* o **fuigdre.*

El fenomen, segons aquest autor, no afecta tots els verbs i temps per igual. Els verbs en *-ixer* esdevenen a tota la comarca *-ixtre*, tant en l'infinitiu com en el futur i el condicional. Els verbs en *-ixir* només presenten el canvi en el futur i el condicional també a tota la comarca, tot i que Antoni M. Alcover hi recollia *cluixtre* a principis de segle. Els verbs en *-llir* també presenten només el canvi en futur i condicional, però no de manera uniforme a la comarca, ja que coapareixen amb formes normals com ara *colliré, colliria* a Elx i Crevillent i no té presència a Santa Pola, on sempre hi ha *colliré.* Per últim, els verbs en *-gir* tampoc no es donen més que en futurs i condicionals, però al costat de les formes normals, i, com adés, no tenen presència als parlants de Santa Pola.[19]

Malgrat que l'explicació sincrònica que dóna Colomina ens sembla plenament satisfactòria, deixa incògnites per resoldre. Quines formes són les que realment s'introduïren a la comarca i quines són generalitzacions posteriors? La documentació esmentada adés mostra que les formes sincopades i amb la dental afegida pertanyen totes a futurs, condicionals i infinitius de verbs en *-ixer*: *parextrà, naxtran, coneixtre, amaneixtre, pareixtre, regonestre.* En canvi, una mirada ràpida als mateixos documents mostra, per exemple, l'existència de *collirà-cullirà* al *Mostassaf* d'Elx i no, en canvi, *culldrà*, o d'altres contraexemples *regonèixer, regonéxer, conéxer,* etc. Això pot evidenciar el caràcter popular i col·loquial del fenomen al segle XVII ja que no es deixa veure de manera completa en aquests textos de caràcter formal i, potser, que es devia circumscriure a aquest tipus de verbs de la segona conjugació catalana. Qui sap si l'extensió del fenomen a verbs de la tercera devia ser molt més moderna. De fet, actualment, la comarca no en fa un ús complet en aquesta conjugació.

(19) Pérez Saldanya (1998: 292) esmenta aquestes formes i les dóna com a existents al Baix Vinalopó i a algunes localitats pròximes a l'aragonès, tot recollint la informació de J. Colomina i l'explicació històrica que en dóna.

Una primera hipòtesi, doncs, conduiria a afirmar que el parlar de la comarca del Baix Vinalopó manté, des dels temps de la reconquesta i originàriament per influxos diversos –aragonès, però també occità, fonamentalment– les formes sincopades i amb la dental epentètica només en els verbs de la segona conjugació acabats en *-ixer*, tant en l'infinitiu com en el futur i el condicional. L'extensió als verbs de la tercera conjugació pura és posterior, com prova el fet de no haver-ne afectat gaire encara els infinitius.[20] La darrera extensió és recentíssima i afecta l'infinitiu, futur i condicional del verb *convèncer*. L'alternança actual *ixtré-eixiré, culldré-colliré*, etc. es deu a una reculada del fenomen potser feta efectiva a mitjan segle actual. Els textos de finals del segle passat mostren les formes de futur sincopat del verb *eixir* com a úniques, almenys a Elx, però no actualment, com veurem. Notem, d'altra banda, que la població de Santa Pola és d'origen elxà; i en aquesta localitat els futurs i condicionals sincopats de la tercera conjugació no estan gaire generalitzats. Tan forta fou aquesta tendència a Elx, que s'arribà a generalitzar a algun infinitiu: el *cluixtre* descobert per Alcover. Més tard, la pressió analògica del paradigma (de l'infinitiu, concretament), la pressió dels dialectes dels voltants o la creença que siguen formes vulgars i «incorrectes» potser per l'escarniment continu dels veïns i, lògicament, l'alternança encara efectiva de les dues formes en alguns sectors de població féu que comencés a recular fins l'estat actual, on la pressió novella de l'estàndard fruit de l'escolarització o dels mitjans de comunicació encara accentuarà més aquesta recuperació. En canvi, les formes dels verbs de la segona conjugació en *-ixer* aconseguiren una generalització tan completa ja des d'antic que res no tingué prou força com per fer-les retrocedir. Només la pressió actual de l'estàndard pot fer desaparèixer també aquestes formes.

Tot i això, aquestes pistes ens poden conduir a engany. I això ens portaria a una segona hipòtesi. Es pot donar el cas que a la documentació de l'edat moderna no aparega casualment cap forma sincopada en verbs de la tercera, però que sí que tingués existència efectiva al parlar comarcal. Aquest fet afavoriria pensar que totes les formes sincopades dels verbs de la segona conjugació així com les de futur i condicional dels de la tercera són antigues a la comarca, llevat de *convençtre*. L'alternança (o desaparició) actual pot tractar-se d'un fenomen ben recent degut a l'analogia de l'infinitiu dels verbs de la tercera conjugació catalana: mentre que en *naixtré-naixtre* el canvi és assolit i no pot anar enrere sense un factor afegit no intralingüístic, *ixtré* té l'infinitiu *eixir* i, per tant, es pot recompondre de nou en *eixiré* de manera més o menys natural. A Santa Pola, aquesta reintroducció es troba força més avançada potser per les relacions intenses, via marítima, amb els pobles de més al nord. La forma *cluixtre* que trobà Alcover pot indicar que a principis de segle hi hagué un intent de generalitzar la formes sincopades i amb dental epentètica a l'infinitiu dels verbs de la tercera conjugació catalana, però que, segons els exemples dels sainets i de la parla actual, no arribà a quallar gaire.[21]

No és ací lloc per dilucidar definitivament aquesta qüestió. Ens donem per satisfets treballant amb aquestes hipòtesis i considerant més versemblant la primera. Lògicament caldrà aprofundir-hi més, cercar més documentació, sobretot vuitcentista i realitzar una indagació sociolingüística completa i exclusiva perquè es corroboren o no

(20) Però, si les dades d'Alcover són certes, sí que arribà a quallar una mica aquesta tendència en els verbs de la tercera conjugació.

(21) Tampoc no seria desgavellat pensar que aquesta forma *cluixtre* no existís efectivament a la comarca i que fos, més aïna, una deducció ocasional de l'autor o de l'informant realitzada a partir de *cluixtré-cluixtria*.

aquestes hipòtesis. De qualsevol manera, les tres qüestions realitzades en el nostre treball poden també aportar-hi dades importants.

5.5. A l'aproximació dialectològica que hem realitzat hem trobat les següents formes, no totes generals ni amb la mateixa extensió. En tenim constància en:[22]

a) verbs en *-ixer*: *amaneixtré, coneixtré, pareixtré, mereixtré, creixtré, perteneixtré, amaneixtria, coneixtria, pareixtria, mereixtria, creixtria, perteneixtria.* I també en infinitiu *amaneixtre, coneixtre, pareixtre, mareixtre, creixtre, perteneixtre, afateixtre*, totes sense la pronúncia de la semivocal anterior a la palatal fricativa sorda;

b) verbs en *-ixir*: *ixtré, cluixtrà, tixtré* o *tixdré; ixtria, cluixtria, tixtria* o *tixdria.*[23] Però no en els infintius: *eixir* o *ixir, cloixir* i *teixir* o *tixir.*[24]

c) verbs en *-llír*: *bulldré, culldré; bulldria, culldria.*[25] Però mai en els infinitius: *bollir, collir.*

d) verbs en *-gir*: *lligdré/ gigdré, fuigdré, frigdré; gigdria, fuigdria, frigdria.* Tampoc en els infinitius: *llegir* (o *lligir, gigir*), *fugir, fregir.*[26]

e) verbs en *-sir*: *cusdré, tusdré; cusdria, tusdria.*[27] Però no en els infinitius: *cosir, tossir.*

f) verbs en *-nyir*: *munydré, grunydré; munydria, grunydria.*[28] Tampoc en els infinitius: *monyir, gronyir.*

g) verbs en *-éncer*: *convestré; convestré.* Aquestes formes esteses també a l'infinitiu: *convençtre.*[29]

6. Ací es veu clarament com és de complex el fenomen i l'extensió que caldria dedicar-li en un estudi exclusiu. L'abast del nostre, com ja hem dit, requereix la tria d'unes formes, no totes, que ens indiquen, almenys, quines tendències s'entreveuen i, al costat de la resta de fenòmens morfològics i també fonètics i lèxics, aconseguir una visió de conjunt adequada al propòsit inicial.

Analitzem ara els resultats segons les variables no lingüístiques esmentades més amunt. Però ens centrarem ara simplement en el comentari quantitatiu comparant els percentatges resultants. Per motius d'espai, establirem les possibles correlacions entre variables quantitativament i no estadísticament, és a dir, no complicarem ara les quantificacions amb tests de probabilitat. Observem atentament les taules següents:

1. Fitxa descriptiva de *naixtre* (ponderat).[30]
2. Fitxa descriptiva de *ixtré* (ponderat).
3. Fitxa descriptiva de *convençtre* (ponderat).

(22) Part d'aquesta informació ja es pot trobar a Segura 1998: 70-107.

(23) En aquests casos alternant amb *cloixiré* (aquesta molt més sovintejada que la síncopada), *teixiré* i, molt menys, *eixiré*. Cal dir, però, que *teixir* no sembla que tinga ja massa vitalitat a la comarca, almenys al camp d'Elx, per la qual cosa hem obtingut respostes híbrides, per exemple, *teixtré* en algun informant jove.

(24) No tractarem en aquest treball l'origen de la variació de sonoritat de la dental epentètica: notem que tocaria, segons les regles de formació esmentades per Jordi Colomina, formes com ara *tixtré* o *tustré*, per contra, nosaltres només vam saber trobar *tixdré* o *tusdré*. Sembla que es tracte d'un fenomen d'analogia a partir de formes verbals més sovintejades. *Cfr.* part del valencià que fa *senga* o *patixga* en comptes dels més habituals *sen(t)ca* i *patixca*, refets sobre altres com ara *prenga* o *haixga*.

(25) També *bolliré, colliré*.

(26) No hem trobat el verb *afegir*, subsituït de manera generalitzada a la comarca pel castellanisme *anyeir*.

(27) També *cosiré, tossiré*.

(28) Però també i més sovint entre els ancians *gronyiré* i *monyiré*.

(29) El verb *véncer* no és popular a la comarca. Com veurem, també i molt més habitual *convence(r)*.

(30) Els tants per cent són trets de la mostra de 138 persones entrevistades. Els resultats obtinguts estan ponderats segons la població catalanoparlant total de la comarca. Les fitxes es troben a les pàgines següents.

nàixer

FITXA NÚM. 1

Variants		nàixer	naixtre	nàixtrer	néixer	nàixer	naixtre	nàixtrer	néixer
Freqüència relativa (%)		8,0	89,4	2,5	0,1				
Sexe	home	5,6	92,4	1,8	0,1	36,0	52,6	36,8	100
	dona	10,4	86,4	3,3		64,0	47,4	63,2	
Edat	més de 60 anys		95,7	4,3			19,4	30,7	
	de 37 a 60 anys		96,4	3,6			32,8	42,8	
	de 18 a 36 anys	1,5	97,4	1,1		5,8	33,8	13,4	
	de 9 a 17 anys	36,9	61,2	1,6	0,3	94,2	13,9	13,1	100
Poblacions	Santa Pola	3,8	96,2			4,6	10,5		
	Elx	10,0	90,0			75,2	60,5		
	Guardamar	17,1		81,1	1,8	6,4		94,9	100
	Crevillent	5,3	94,7			10,4	16,6		
	Torrellano		100				1,9		
	l'Altet		100				1,2		
	partides orientals	4,2	87,5	8,3		0,8	1,5	5,1	
	la Marina		100				0,9		
	partides meridionals	4,5	95,5			1,5	2,8		
	partides occidentals		100				2,1		
	partides centrals	4,4	95,6			1,1	2,0		
Hàbitat	rural	2,3	96,5	1,1		3,4	12,3	5,1	
	urbà	8,7	88,5	2,7	0,1	96,6	87,7	94,9	100
Actitud	indiferent	10,9	83,8	5,3		26,2	18,0	40,1	
	negativa	8,6	91,0	0,4		38,4	34,5	5,1	
	positiva	6,3	90,6	3,0	0,1	37,4	47,6	54,8	100
Lectura	no llig o llig molt poc	5,8	92,2	2,0		26,1	36,7	28,3	
	llig a voltes	4,5	90,8	4,8		11,1	20,1	37,0	
	llig sovint	8,4	89,7	1,9		29,5	28,1	20,7	
	llig molt sovint	15,9	81,6	2,2	0,3	33,2	15,1	14,0	100
Llengua lectura	molt sovint en català	2,0	98,0			1,1	4,8		
	sovint en català	9,4	86,7	3,7	0,2	32,2	26,5	39,3	100
	poc en català	14,2	84,5	1,4		65,9	35,0	20,0	
	mai en català	0,2	96,5	3,3		0,8	33,7	40,7	

		nàixer	naixtre	nàixtrer	néixer	nàixer	naixtre	nàixtrer	néixer
Nivell d'estudis	estudiant	36,9	61,2	1,6	0,3	94,2	13,9	13,1	100
	analfabet o gairebé		100				11,7		
	estudis básics		95,3	4,7			39,1	68,2	
	estudis mitjans	2,5	97,5			5,8	20,2		
	estudis superiors		96,6	3,4			15,1	18,7	
Escola	no escola		96,6	3,4			70,7	86,9	
	assignatura o PIP	22,3	76,5	1,0	0,2	95,5	29,1	13,1	100
	línia o part de línia	68,4	31,6			4,5	0,2		
Cursets	no	8,0	89,1	2,8	0,1	89,7	89,2	100	100
	oral o elemental	7,9	92,1			10,1	10,5		
	mitjà o superior	5,9	94,1			0,3	0,4		
TV3	molt	2,0	95,9	1,9	0,2	7,1	30,2	20,7	100
	bastant	1,2	92,7	6,1		2,0	14,1	32,5	
	poc o gens	12,4	85,5	2,0		90,9	55,8	46,8	
Canal 9	molt	23,7	75,4	0,9		55,1	15,6	6,6	
	bastant	5,5	91,1	3,5		37,7	56,0	74,8	
	poc o gens	2,2	95,9	1,8	0,2	7,2	28,4	18,7	100
Ràdio cat.	gens	6,6	90,8	2,6		60,3	98,3	100	
	un poc	55,3	44,7			19,7	1,4		
	molt		84,6		15,4		0,3		100
socioeconomic	mitjà-baix	0,4	97,8	1,8		0,5	10,4	6,6	
	mitjà	13,4	85,5	1,1		95,6	54,1	23,5	
	mitjà-alt	0,9	93,0	5,8	0,2	3,6	31,7	69,9	100
	alt	0,7	99,3			0,3	3,9		
Ús del valencià	molt baix	59,6	40,4			50,5	3,0		
	baix	2,9	96,3	0,6	0,2	8,2	24,1	5,1	100
	mitjà	8,1	87,2	4,7		40,6	38,9	73,8	
	alt	0,2	95,9	3,8		8,2	24,1	5,1	100
	molt alt	0,1	99,9			40,6	38,9	73,8	

eixirà

FITXA NÚM. 2

Variants		ixtrà	eixirà	ixtrà	eixirà
Freqüència relativa (%)		61,4	38,6		
Sexe	home	56,8	43,2	47,1	56,9
	dona	66,1	33,9	52,9	43,1
Edat	més de 60 anys	74,5	25,5	22,0	12,0
	de 37 a 60 anys	85,5	14,5	42,4	11,4
	de 18 a 36 anys	44,9	55,1	22,7	44,3
	de 9 a 17 anys	38,7	61,3	12,8	32,3
Poblacions	Santa Pola	26,7	73,3	4,2	18,5
	Elx	66,5	33,5	65,2	52,1
	Guardamar	69,9	30,1	3,4	2,3
	Crevillent	60,5	39,5	15,5	16,1
	Torrellano	64,7	35,3	1,8	1,6
	l'Altet	47,4	52,6	0,8	1,4
	partides orientals	53,2	46,8	1,4	1,9
	la Marina	64,9	35,1	0,8	0,7
	partides meridionals	59,8	40,2	2,5	2,7
	partides occidentals	76,0	24,0	2,3	1,1
	partides centrals	66,7	33,3	2,1	1,6
Hàbitat	rural	62,6	37,4	11,7	11,1
	urbà	61,2	38,8	88,3	88,9
Actitud	indiferent	76,8	23,2	24,0	11,5
	negativa	50,6	49,4	27,9	43,3
	positiva	62,8	37,2	48,1	45,2
Lectura	no llig o llig molt poc	59,7	40,3	34,6	37,2
	llig a voltes	66,6	33,4	21,5	17,1
	llig sovint	54,1	45,9	24,7	33,3
	llig molt sovint	71,1	28,9	19,2	12,4
Llengua lectura	molt sovint en català	54,1	45,9	3,9	5,3
	sovint en català	66,6	33,4	29,7	23,6
	poc en català	60,6	39,4	36,6	37,8
	mai en català	58,7	41,3	29,9	33,4

		ixtrà	eixirà	ixtrà	eixirà
Nivell d'estudis	estudiant	38,7	61,3	12,8	32,3
	analfabet o gairebé	66,7	33,3	11,4	9,0
	estudis bàsics	66,6	33,4	39,8	31,7
	estudis mitjans	56,1	43,9	16,9	21,0
	estudis superiors	83,6	16,4	19,0	5,9
Escola	no escola	63,8	36,2	68,0	61,4
	assignatura o PIP	57,5	42,5	31,9	37,5
	línia o part de línia	14,0	86,0	0,1	1,2
Cursets	no	67,5	32,5	98,5	75,2
	oral o elemental	7,5	92,5	1,2	24,3
	mitjà o superior	50,6	49,4	0,3	0,5
TV3	molt	52,6	47,4	24,1	34,5
	bastant	78,1	21,9	17,3	7,7
	poc o gens	61,7	38,3	58,6	57,8
Canal 9	molt	62,8	37,2	18,9	17,9
	bastant	60,5	39,5	54,2	56,3
	poc o gens	62,2	37,8	26,8	25,9
Ràdio cat.	gens	61,0	39,0	96,3	97,7
	un poc	69,9	30,1	3,2	2,2
	molt	84,6	15,4	0,5	0,1
socioeconòmic	mitjà-baix	44,0	56,0	6,8	13,7
	mitjà	56,6	43,4	52,1	63,6
	mitjà-alt	72,4	27,6	35,9	21,8
	alt	90,8	9,2	5,1	0,8
Ús del valencià	molt baix	29,0	71,0	3,2	12,4
	baix	62,8	37,2	22,9	21,5
	mitjà	60,9	39,1	39,6	40,4
	alt	47,9	52,1	22,9	21,5
	molt alt	84,4	15,6	39,6	40,4

convèncer

FITXA NÚM. 3

Variants		convèncer	convèncetre	convèncer	convèncetre
Freqüència relativa (%)		90,1	9,9		
Sexe	home	93,7	6,3	52,9	32,4
	dona	86,3	13,7	47,1	67,6
Edat	més de 60 anys	100		20,2	
	de 37 a 60 anys	91,0	9,0	30,8	27,6
	de 18 a 36 anys	94,7	5,3	32,6	16,6
	de 9 a 17 anys	72,8	27,2	16,4	55,8
Poblacions	Santa Pola	58,5	41,5	6,3	40,8
	Elx	96,5	3,5	64,4	21,3
	Guardamar	88,5	11,5	2,9	3,5
	Crevillent	90,3	9,7	15,7	15,4
	Torrellano	100		1,9	
	l'Altet	100		1,1	
	partides orientals	67,7	32,3	1,2	5,1
	la Marina	80,0	20,0	0,7	1,6
	partides meridionals	88,8	11,2	2,6	2,9
	partides occidentals	77,8	22,2	1,6	4,1
	partides centrals	72,1	27,9	1,5	5,3
Hàbitat	rural	83,5	16,5	10,6	19,1
	urbà	90,9	9,1	89,4	80,9
Actitud	indiferent	79,2	20,8	16,9	40,3
	negativa	91,3	8,7	34,3	29,6
	positiva	93,6	6,4	48,8	30,1
Lectura	no llig o llig molt poc	86,8	13,2	34,3	47,4
	llig a voltes	77,7	22,3	17,1	44,4
	llig sovint	97,1	2,9	30,2	8,2
	llig molt sovint	100		18,4	
Llengua lectura	molt sovint en català	99,8	0,2	4,9	0,1
	sovint en català	89,9	10,1	27,3	27,7
	poc en català	89,5	10,5	36,8	39,3
	mai en català	89,5	10,5	31,0	33,0

		convèncer	convèncetre	convèncer	convèncetre
Nivell d'estudis	estudiant	72,8	27,2	16,4	55,8
	analfabet o gairebé	100		11,6	
	estudis bàsics	94,1	5,9	38,3	21,9
	estudis mitjans	91,0	9,0	18,7	16,8
	estudis superiors	96,1	3,9	14,9	5,5
Escola	no escola	93,4	6,6	67,9	43,3
	assignatura o PIP	83,5	16,5	31,8	56,6
	línia o part de línia	98,1	1,9	0,6	0,1
Cursets	no	91,3	8,7	90,7	78,6
	oral o elemental	80,0	20,0	9,0	20,5
	mitjà o superior	75,0	25,0	0,3	0,9
TV3	molt	98,1	1,9	30,6	5,3
	bastant	93,9	6,1	14,1	8,3
	poc o gens	85,3	14,7	55,2	86,3
Canal 9	molt	75,9	24,1	15,6	45,0
	bastant	92,3	7,7	56,4	42,8
	poc o gens	95,4	4,6	28,0	12,2
Ràdio cat.	gens	90,9	9,1	97,7	88,5
	un poc	59,8	40,2	1,9	11,5
	molt	100		0,4	
sociocconomic	mitjà-baix	91,4	8,6	9,6	8,2
	mitjà	90,2	9,8	56,7	55,7
	mitjà-alt	89,2	10,8	30,2	33,3
	alt	92,1	7,9	3,5	2,8
Ús del valencià	molt baix	78,4	21,6	5,9	14,7
	baix	95,8	4,2	23,8	9,6
	mitjà	88,7	11,3	39,3	45,6
	alt	78,6	21,4	23,8	9,6
	molt alt	100		39,3	45,6

6.1. *Variable* «SEXE». La distribució interna dels resultats quant al sexe és bastant poc significativa. Predomina en ambdós de manera abassegadora la variant *naixtre-nàixtrer*: 94.2% entre els hòmens i 89.7% entre les dones. La petita diferència entre ambdós resultats es troba en el fet que les dones prefereixen la forma estàndard valenciana en un 5% més que el sexe masculí. En canvi, encara que la presència en siga bastant irrellevant, la variant provinent del català oriental només apareix entre els hòmens.

Pel que fa a l'ús de les formes sincopades en futur, notem que s'hi observa una diferència notable respecte a l'ús en infinitiu. Els dos grups prefereixen *ixtrà*, però ni de bon tros de manera abassegadora; tot al contrari, entre els hòmens la forma *eixirà* arriba a més del 43%, un 10% més que entre les dones. L'ús del futur sincopat (i segurament també del condicional) té menys força en el parlar masculí de la comarca respecte a l'infinitiu.

En tercer lloc, la població de la comarca en el seu conjunt prefereix fortament l'infinitiu normal *convéncer*, tot i que més les dones que els hòmens fan un ús discret de la sincopada *convençtre*.

En conjunt, doncs, el sexe sembla que condiciona relativament poc l'ús de les formes sincopades o no sincopades. De qualsevol manera, estaria bé distingir entre els tres casos presentats i relacionar-los amb les edats. Pel que fa a l'infinitiu *naixtre*, els primers a començar a respondre *nàixer* són els hòmens de la tercera generació, tot i que només en un 2.8%. Entre els infants, per contra, són les noies les que generalitzen fins al 50% l'ús de *nàixer*, mentre que els nois es queden en un 24%. En la primera generació ambdós sexes opten majoritàriament per *ixtrà*, però de manera més marcada en els hòmens. La segona generació iguala les preferències. En canvi, en la dels jóvens, les dones segueixen mantenint una proporció aproximadament semblant, mentre que els hòmens prefereixen marcadament *eixiran*. En els infants, la preferència s'estabilitza a favor de la forma no sincopada i s'iguala en ambdós sexes. Per últim, en el cas de *convençtre*, la diferència entre sexes només s'observa en els infants: les noies prefereixen la forma sincopada ja en un 42%, la qual cosa contrasta amb només el 13% dels nois.

La innovació no normativa més moderna, *convençtre*, té més èxit en el sector femení de les generacions de menys edat. La innovació normativa més moderna, *nàixer*, també té molta més extensió entre les noies, malgrat que són els hòmens jóvens els primers a fer-les servir. Si aquesta tendència femenina a la innovació es va acomplir també en les generacions més ancianes, les dades indicarien que *ixtrà* hi degué ser la forma més habitual (entre els hòmens assoleix el 88%); en canvi, el sector femení prefereix *eixirà* en un notable 36%, la qual cosa pot apuntar cap a la consideració de més correcta que podia (i pot) tenir la forma no sincopada i que les dones malden per respondre. El sector de població adulta generalitza en ambdós sexes la forma sincopada. Entre els jóvens, els primers a corregir el dialectalisme són els hòmens, però de nou les noies més jóvens són les que generalitzen la nova forma estàndard.

6.2. *Variable* «EDAT». L'edat ha estat una de les variables considerades per a realitzar la mostra ja que consideràvem que és un condicionant fonamental en la variació lingüística, sobretot en la presència de formes tradicionals o innovades provinents de l'estàndard.

Els dos grups de més edat només fan servir les formes sincopades *naixtre-nàixtrer*: no hi ha cap altra mena de resposta. La tercera generació, els jóvens, prefereixen igualment aquestes formes tradicionals a la comarca però mostren molt tímidament una tendència a començar a acceptar també les formes estàndard valencianes (atenció: només en un 1.5%). Per contra, el grup dels infants, innoven de manera ben evident: les respostes coincidents amb el model tradicional descendeixen un 40% fins establir-se en només el 61.2%; la variant provinent del l'estàndard valencià, que té, a més a més, el reforç important de l'ús a les dues comarques fiteres (l'Alacantí i les Valls del Vinalopó) assoleix el 37% de les respostes dels infants. A més a més, s'hi afig una resposta ben poc representativa però existent que correspon al català oriental (*néixer*), això sí, amb la pronúncia ben clara de la *r* final.

El cas de *convençtre*, innovació que no apareix entre els ancians i, per tant, que es tracta d'una preferència nascuda recentment en generacions jóvens, té un ús infantil vint punts per damunt sobre aquells que la fan servir per primera vegada, que ja són els de la segona generació. Aquesta crescuda es relaciona amb la vigorositat que solen tenir les innovacions que no tenen presència en les generacions de més edat i el relatiu rebuig que aquestes formes tenen en el parlar dels més jóvens, malgrat que es tracte de formes normatives també.

Ixtrà, amb el 75% de les respostes dels ancians, mantenia una clara tendència a generalitzar-se: la segona generació ja arriba a fer-la servir en un 86%. La tendència, en canvi, canvia radicalment en les següents generacions: la tercera fa descendir la preferència a un 45%; els infants a un 38.7%. El coneixement de la normativa, però també l'allunyament dels usos dels ancians, sembla que afavoreix aquest canvi.

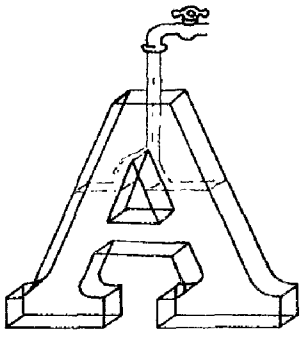

L'edat, doncs, es presenta bàsica en la distribució formal de les variants. Només són els infants, tots escolaritzats amb el valencià com a assignatura o amb més assignatures vehiculades en català, els que comencen a abandonar les formes tradicionals i les tendències anteriors i es decanten, com era esperable, per les formes estàndard valencianes, les quals a més a més, són les habituals a la resta del territori valencià. Per contra, no es presenten tan fàcils de detenir les innovacions recents, sobretot si esmenar-les significa coincidir amb les formes dels adults i ancians.

6.3. *Variable* «LLOC». Les zones que hem establit dins la comarca no presenten una variació clara respecte a aquests usos. Tot i això, cal fer-ne algun comentari: en primer lloc, les formes amb una *r* d'infinitiu hipercorrecta són les úniques de la localitat de Guardamar i tenen presència molt esporàdica a les partides il·licitanes orientals. La forma valenciana general *nàixer* es pot dir que no és la pròpia de la comarca: l'Altet, Torrellano, la Marina i les partides occidentals no en tenen cap ocurrència. A la resta

de llocs, les ocurrències es troben al voltant de només el 4-5%, llevat d'Elx (10%) i de Guardamar (17%), curiosament els nuclis de població més castellanitzats.

Quant al futur, els resultats són ben diferents. Encara és *eixirà* forma habitual i tradicional a Santa Pola, Torrellano, l'Altet i les partides orientals i meridionals del camp d'Elx, malgrat que entre un 27 i un 64% d'aquests nuclis ja han optat per *ixtrà*. Fixem-nos en les dades oferides pels informants de tots els nuclis a la taula 1.

Comentarem el cas de Santa Pola. La forma no sincopada és predominant entre la 1a i 2a generacions, tot i que *ixtrà* té presència i com a primera resposta en dos informants, els quals també responen espontàniament en segon lloc que *eixirà* és forma pròpia. Els informants de 3a i 4a generacions opten majoritàriament per *eixirà*, llevat d'un cas que té la sincopada com a forma única. D'aquestes dades, i segons la primera hipòtesi, se'n pot deduir que sembla que hi hagué una forta tendència en les generacions immediatament anteriors dels parlants ara ancians a generalitzar la forma *ixtrà*, la qual, per contra, no arribà a quallar, sobretot a Santa Pola i a les partides més properes a l'Alacantí, sota la pressió del general *eixirà* i començant pel sector femení,[31] que de nou s'ha pres com a forma pròpia i ha desbancat la innovació, reforçat més encara entre els infants per l'influx de la llengua normativa.

Per últim, el cas de *convençtre* no es troba encara gaire generalitzat. Per zones, predomina absolutament *convéncer* als dos nuclis de població més propers a la comarca de l'Alacantí, on només hi ha aquesta forma: l'Altet i Torrellano. A les localitats més grans i, per tant, més castellanitzades i més estandarditzades, tampoc no ha pres gaire vol aquesta innovació: Elx es queda en el 3.5% i Crevillent en el 9.7%. En canvi, a la resta de partides i a Guardamar, la forma sincopada sí que té una presència notable, encara que variable: des de l'11.2% de les partides meridionals fins al 27.9% de les centrals. Amb una tendència encara més accentuada cap a l'acceptació de la innovació es troba Santa Pola, on s'ha arribat ja a un 41.5% i, per tant, s'iguala per poc a l'ús de *convéncer*.

Concloem, doncs, que *naixtre-nàixtrer* és general a tota la comarca sense excepció, de manera que les innovacions normatives no hi tenen una presència gaire rellevant, potser llevat de les dues localitats més castellanitzades, on sobretot els infants tenen menys contacte amb el parlar tradicional i, per tant, sembla que accepten sense gaire resistència les formes oferides segurament per l'escola. El futur presenta una situació bastant diversa: molts ancians, de pràcticament tota la comarca, han reconegut espontàniament *eixirà* com a forma pròpia, al costat d'*ixtrà*, de manera semblant a Santa Pola, però en un grau menys d'extensió. Podria indicar açò que *eixirà* és una innovació relativament antiga que encara té presència entre els ancians? O bé és que *ixtrà* no ha arribat a generalitzar-se per complet? El que sí que és cert és que els infants, ja siga per l'analogia amb l'infinitiu, ja siga per la pressió normativa, han optat decididament per la forma *eixirà*.[32] El cas de *convençtre* sí que es presenta bastant clar: no és forma tradicional de la comarca, sinó que s'ha generat analògicament per verbs com ara *nàixer-naixtre* i ha vingut a coincidir amb formes medievals aragoneses o occitanes. De tota manera, la generalització es troba en estats bastant diversos segons les zones.

(31) Potser seria filar massa prim amb les dades que tenim, però no seria impensable admetre un retrocés en aquesta tendència correctora que afectà la segona generació entrevistada: en contra del comportament de les ancianes corregint *ixtrà* en *eixirà*, els fills i filles d'aquestes estengueren gairebé definitivament el col·loquial *ixtrà*, la qual forma, de nou serà esmenada pels jóvens ara ja per influx de la divulgació de l'estàndard valencià actual.

(32) I encara que no es trobava en el qüestionari base, hem pogut notar al llarg de totes les nostres enquestes, que *naixerà* també ha estat adoptat, segurament no amb tanta decisió, sobretot per les generacions escolaritzades.

			Santa Pola		Crevillent		Guardamar		Torrellano		l'Altet		la Marina		part. or.		parti. occ.		part. cen.		part. mer.	
sexe	*edat*	*línia escola*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*	*1a r*	*2a r*
home	+60																				eixirà	
home	+60		eixirà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	eixirà	eixirà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	
dona	+60		ixtrà	eixirà	ixtrà		ixtrà		ixtrà	eixirà	ixtrà		ixtrà		eixirà		eixirà		ixtrà		eixirà	
home	37–60		ixtrà	eixirà	eixirà	ixtrà	ixtrà		eixirà		eixirà		eixirà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	
dona	37–60		eixirà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	eixirà	ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	
home	18–36		eixirà		ixtrà	eixirà	eixirà		ixtrà		eixirà		eixirà		eixirà		ixtrà		ixtrà		ixtrà	
dona	18–36		eixirà		eixirà	ixtrà	ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		ixtrà		eixirà	ixtrà	eixirà	
home	–18	LC	eixirà		ixtrà		eixirà		eixirà				ixtrà		eixirà		ixtrà		eixirà		eixirà	
home	–18	LC	eixirà		eixirà		eixirà						ixtrà		eixirà		eixirà		eixirà		eixirà	
home	–18	LC	ixtrà				eixirà															
home	–18	LC					eixirà	ixtrà														
home	–18	LV			eixirà																	
home	–18	LV	eixirà		eixirà																	
home	–18	LV	eixirà		eixirà																	
dona	–18	LC	eixirà		ixtrà	eixirà	eixirà		eixirà				ixtrà		eixirà		eixirà		eixirà		ixtrà	
dona	–18	LC	eixirà		ixtrà		eixirà								eixirà		eixirà		eixirà		ixtrà	
dona	–18	LC			eixirà																	
dona	–18	LC			ixtrà																	
dona	–18	LV	eixirà		eixirà																	
dona	–18	LV	eixirà		ixtrà																	
dona	–18	LV			ixtrà																	

1a r: primera resposta
2a r: segona resposta

Caldria un estudi encara més aprofundit per descobrir exactament quines tendències presenten i, sobretot, han presentat menys recentment, aquestes formes. Notem que *eixir-eixirà-ixtrà* no té el mateix estatus que *naixtre-naixerà-naixtrà*, ja que el primer cas té l'analogia de l'infinitiu que pot esmenar el futur. El nostre objectiu ja se n'ix d'aquests plantejaments. L'abast de la tendència que pretenem descobrir en la població de la comarca impedeix d'aprofundir tant en cada cas. Caldrà que un altre estudi corrobore totes les intuïcions i hipòtesis que hem llançat respecte a l'extensió generacional del fenomen.

6.4. *Variable* «HÀBITAT». L'hàbitat rural o urbà de la població condiciona bastant la tria de les formes. *Naixtre* és preponderant absolutament en l'àmbit rural (prop del 98%), en canvi no ho són tant en l'urbà (vora el 90%). Això afavoreix lògicament que les innovacions normatives siguen un xic més habituals en àmbits urbans, que a més, solen ser més castellanitzants. Tampoc no sorprèn gaire que la mínima presència de formes d'origen oriental es trobe en l'àmbit urbà.

Pel que fa a les formes de futur, les dades mostren una igualació absoluta d'usos entre els dos àmbits. Només són els infants i els jóvens urbans els que prefereixen *eixirà*, mentre que els altres grups opten per *ixtrà*. En canvi, al camp té, en les dues generacions de més edat, un ús relatiu major d'*eixirà*: catorze punts per damunt en els ancians; sis punts entre els adults. Notem que l'àmbit rural és, per definició, més arcaic que l'urbà, la qual cosa ens faria lligar *ixtrà* amb innovació i *eixirà* amb forma més antiga.

El cas de *convençtre* es corrobora com a forma innovada i analògica més o menys recent, ja que té més presència en l'àmbit ciutadà, més innovador, que no en el rural, on es manté millor la forma tradicional *convénce(r)*.

6.5. *Variable* «ACTITUD». L'actitud no mostra cap correlació amb l'ús de *nàixer-naixtre*. L'arrelament tan profund d'aquesta forma a la comarca impedeix que n'hi haja gaires diferències.

En canvi, en cas d'*eixiré-ixtré* sí que presenta més variació respecte a l'actitud. La indiferència respecte a la llengua pròpia va lligada a l'augment de la forma *ixtrà*: la tendència generalitzada és més fàcil de fer-la niar en individus amb actituds indiferents respecte a la llengua. En canvi, les actituds extremes es relacionen amb la forma *eixirà*. Lògicament, una actitud positiva respecte a la llengua pròpia propicia l'adopció fàcil de formes estàndard. Però què ho fa també, i de manera més accentuada, l'actitud negativa? L'encreuament amb l'edat ens hi dóna la resposta: en les dues generacions de més edat, *ixtrà* pertany al sector d'actitud indiferent al 100%, i en un 97% als de opinió positiva; en canvi, els ancians d'actitud negativa envers la llengua pròpia prefereixen *eixiran* en un 50%, i en un 41% els de segona generació. Els jóvens d'actitud indiferent segueixen optant per la forma sincopada en un 70%, però *eixiran* ja guanya terreny fins arribar, entre els infants, a ser forma molt estesa independentment de l'actitud, a excepció dels que la tenen positiva, que gairebé tenen *eixirà* com a forma

única. La resposta a la pregunta plantejada, doncs, es troba en el fet que els ancians d'actitud negativa prefereixen *eixirà* perquè deu ser una forma més tradicionals en aquesta generació, no perquè el grup d'actitud negativa en general haja optat per esmenar la forma *ixtrà* en la normativa *eixirà,* forma aquesta que s'hi presenta encara com la pròpia dels més poc disposats a innovar.

El cas de *convéncer-convençtre* té un desenvolupament semblant al del cas anterior. La sincopada és general en les tres generacions d'adults i sense gaire relació amb l'actitud, tot i que la primera novetat ja la detectem en la dels jóvens que arriben a fer servir *convençtre* en un 35%, enfront del predomini absolut de *convéncer* en els sectors d'actituds positives o negatives. Els infants d'actitud positiva de nou esmenen fortament aquesta tendència fins a generalitzar la forma normal (96%); en canvi, són els indiferents precisament els que més fan servir la innovació sincopada.

6.6. *Variables* «ÍNDEX DE LECTURA» i «LLENGUA DE LECTURA». L'augment d'índex de freqüència de lectura fa augmentar també la presència de formes no tradicionals estàndard en el cas dels infintius. En canvi, pel que fa al futur *eixirà-ixtrà,* l'índex de lectura no va lligat, en principi, a cap preferència morfològica concreta. D'igual manera, l'índex alt de lectura en català tampoc no va lligat clarament a cap variant morfològica; si de cas, únicament amb la preferència de la forma *convéncer* en lloc de la innovació *convençtre.*

6.7. *Variable* «ESTUDIS». Com era d'esperar, l'escolarització en català és un factor bàsic per al coneixement de la normativa i, per tant, per a la recuperació-innovació de formes estàndard. Els infinitius van, com adés, lligats a aquest factor. Els analfabets juntament amb els que ja tenen estudis i, per tant, els que no són infants, prefereixen de manera abassegadora les formes tradicionals de la comarca: *naixtre-nàixtrer*; els estudiants, per contra, ja opten per *nàixer* en un 37%.

En futur, la tendència és la mateixa: són els estudiants els que van abandonant, respecte als que tenen estudis o són analfabets, les formes sincopades, fins arribar a utilitzar-les fins a vora un 38%, enfront d'un 67% dels analfabets, posem per cas.

Pel que fa a *convéncer-convençtre*, precisament són els estudiants els que opten per la innovació, malgrat la «incorrecció» de la forma. En canvi, els analfabets no fan servir mai aquesta innovació. Aquesta darrera dada manifesta el vigor que també tenen les innovacions lingüístiques de generació interna: aquesta tendència natural de totes les llengües, esmenada taxativament per les normatives –si és que n'hi ha–, adquireix encara més impuls si la normativa no és gaire efectiva i és promogut, entre altres raons, per la disposició a fugir de les formes antigues, del que hi ha lingüísticament establit.

6.8. *Variable* «CATALÀ A L'ESCOLA». Ens fixarem ací només en el tipus d'escolarització dels infants: la pertinença o no a una línia d'ensenyament en valencià (LV) on la majoria de les assignatures es vehiculen en català o bé la pertinença a una línia en castellà (LC), on només s'assegura el valencià com a única assignatura on es

fa servir el català de manera habitual, tot i que també hi ha la possibilitat que s'hi incorporen altres assignatures vehiculades també en català; en tot cas, sempre menys que en una LV.

Aquesta variable també es decisiva per admetre formes no tradicionals. Mentre que els infants que pertanyen a una LV opten per *nàixer* en més d'un 68% i per les formes sincopades només fins a un 31.6%, els pertanyents a una LC presenten un ús completament invertit respecte a aqueix: en prop de 78% trien les formes sincopades i en un 22% les normatives no tradicionals a la comarca. En canvi, la presència mínima de formes orientals (*néixer*) pertany a un infant en LC, tot i que amb actitud molt positiva respecte a la llengua.[33]

En relació amb el segon cas que tractem, els infants escolaritzats en una LV fan servir *eixirà* de manera més sovintejada (un 86%), enfront del 42% dels que cursen una LC.

Es repeteix la mateixa tendència en el cas de *convéncer,* de manera que gairebé s'elimina la forma sincopada en la LV i es redueix a un 16% en la LC. Tot i això, cal fer notar que aquesta darrera dada es troba deu punts per damunt de l'ús de *convençtre* en el sector adult i, per tant, no escolaritzat.

6.9. *Variable* «NIVELL OFICIAL DE CATALÀ». No sembla que siga encara gaire representativa aquesta variable ja que el nombre d'individus que tenen cursos de català, a banda dels infants, són molt pocs.

6.10. *Variables* «EXPOSICIÓ A TV3» i «EXPOSICIÓ A C9» . L'índex d'exposició a la televisió de Catalunya afavoreix la tímida presència de la forma estàndard oriental *néixer,* però no a la recuperació de *nàixer,* això en les generacions de menys edat, únics sectors on es percep un ús notable de formes no tradicionals. L'exposició al C9 afavoreix, per contra, l'augment de l'ús de la forma estàndard valenciana *nàixer.*

Ni en el futur *ixtrà* ni en l'infinitiu *convençtre* sembla que hi haja una correlació clara entre les dues possibilitats de cada cas que apareixen a la comarca.

D'aquestes dades, encara que massa esquifides,[34] podríem deduir que els mitjans de comunicació visuals en català no sembla que tinguen gaire influx, almenys sobre les formes morfològiques o, en concret, sobre les formes verbals analitzades. La competència en castellà és massa forta, a la qual cosa hem de sumar el grau destacable de dificultat en la correcció d'elements morfològics, sobretot per la relativa inconsciència que té el parlant a l'hora d'usar-ne les formes, com a mínim en comparació amb el lèxic.

6.11. *Variable* «EXPOSICIÓ A RÀDIO EN CATALÀ». Igualment són contradictòries les dades pel que fa a l'exposició més o menys elevades a la ràdio en català. Per això, caldrà deduir-ne les mateixes inferències que a les variables relacionades amb la televisió.

(33) A més a més, habitant de la localitat de Guardamar on encara no hi ha línia en català, almenys en el grup d'edat que nosaltres vam entrevistar.

(34) I que necessiten indefugiblement ser completades amb noves dades morfològiques o d'altres nivells per poder-ne extraure alguna conclusió acceptable.

6.12. *Variable* «NIVELL ECONÒMIC». Els grups pertanyents a nivells socioeconòmics alts o molt baixos prefereixen la forma tradicional *naixtre-nàixtrer*; el grup mitjà és el que més afavoreix l'adopció de la innovació normativa *nàixer*.

Es repeteix aproximadament la mateixa trajectòria pel que fa al futur, tot i que el nivell socioeconòmic baix opta més àmpliament que la resta de grups per *eixirà*. Aquest fet s'explica per l'existència encara notable d'aquesta forma com a tradicional a la comarca i, per tant, pertanyent als grups socials més conservadors. Aquest fet no es donava en l'infinitiu anterior, ja que *nàixer* no hi existeix tradicionalment.

Quant a *convéncer-convençtre*, l'extensió recent del fenomen fa que afecte de manera igualitària tots els grups socioeconòmics.

6.13. *Variable* «ÚS DEL VALENCIÀ». A mesura que descendeix l'índex d'ús de la llengua que els informants declaren tenir, augmenta també la presència de la forma estàndard *nàixer*, a més de manera espectacular (es passa d'un 0.1% en el grup que més ús fa de la llengua, passant per un 0.2%, 8.1% i 2.9% en els grups contigus fins al 59.6% pertanyent al grup que en té un ús molt baix). Com és lògic pensar, cal lligar-ho amb el factor edat, ja que és precisament entre les generacions més jóvens on hi ha un índex més baix d'ús del català.

Exactament la mateixa tendència es dóna en el cas del futur, tot i que, com és evident, amb un ús de la forma no sincopada molt més estès.

Per contra, *convençtre* és tan sovintejat en àmbits d'ús baixos com en àmbits d'ús elevats. De qualsevol manera, no existeix en l'àmbit més elevat d'ús, que coincideix amb el parlar dels ancians.

6.14. Molt relacionat amb aquesta informació, es troba l'índex de coneixement del català que la població declara tenir (segons el cens de 1991). Segons aquest, les poblacions amb un índex més baix de coneixement del català tenen un índex més elevat de formes no tradicionals, sobretot la valenciana *nàixer* però també *néixer*. Elx i Guardamar, les localitats més castellanitzades, tenen més facilitat a admetre les formes novelles, sobretot per part dels sectors escolaritzats.

Les poblacions menys afectades per la substitució lingüística prefereixen *ixtrà* com a forma de futur, tot i que *eixirà* hi té una presència més que notable (38.4%). En les poblacions on l'ús és mitjà, augmenta l'ús d'*eixirà* fins ser la forma més usada. La raó d'aquesta aparent contradicció es troba en el fet que són precisament les localitats amb aquest índex d'ús les que tenen més ús popular i tradicional de la forma no sincopada (Santa Pola o les partides elxanes més pròximes a l'Alacantí).

El cas de *convençtre* és exemplar: les localitats amb més ús prefereixen fortament encara la forma tradicional *convénce(r)*, ja que corresponen a zones més arcaiques i conservadores. Les d'ús mitjà augmenten decididament la preferència de la forma amb epèntesi, opció més innovadora. Les localitats més castellanitzades reprenen la forma tradicional, que és la normativa, de manera aclaparadora.

7. En conclusió, cal dir que el fenomen és antic, però no totes les formes tenen la mateixa cronologia medieval i, per tant, són descendents directes de les testimoniades a principis del XVII, malgrat que acompleixen exactament les regles que es degueren desenvolupar en l'Edat Mitjana: *convençtre* no té existència entre tots els informants; J. Colomina mateix troba *bolliré -ia, colliré -ia* com a formes úniques a Santa Pola i alternant amb les sincopades epentètiques a Elx i Crevillent; també hi ha *fogiré -ia* a Crevillent, al costat de les formes sincopades, i *gigiré -ia* formes úniques a Santa Pola.

Aquests fets poden indicar que realment poden ser antigues només les que tenen palatal sorda (verbs de la segona conjugació acabats en *-àixer* o *-éixer*) i potser més tardanament també el verb de la tercera *eixir*, que conté igualment la palatal sorda en l'arrel, però que encara no ha creat un infinitiu analògic. Posteriorment degué afectar altres verbs de la tercera conjugació, tal vegada els que contenen en l'arrel una palatal lateral [ʎ], generalitzats a la comarca però sense infinitiu sincopat. Darrerament, i de manera gens acomplida i en retrocés, hi ha els altres verbs de la tercera conjugació, primer els que contenen la palatal [dʒ], a continuació els que contenen l'alveolar [z] o [s] i, en acabant, els que contenen la nasal [ɲ]. El darrer a incorporar-se a aquest canvi és el derivat de *véncer*, forma aquesta que, com hem vist, té una existència poc extensa i només entre els jóvens.

Per localitats, no hi ha diferències respecte a l'ús de l'infinitiu *naixtre*. En canvi, *convençtre* es troba ben poc estès, llevat de Santa Pola o les partides il·licitanes més properes a aquesta localitat costanera, on té una extensió una mica superior que a la resta, tot i que en tot el camp d'Elx, en el seu conjunt, la presència d'aquesta innovació és considerable. Notem que aquesta extensió d'una innovació no normativa troba saó en localitats on l'ús popular del català ja no és gaire elevat i, per tant, representants d'una zona més innovadora.

L'influx de l'estàndard català, en les dues realitzacions que hem pogut comprovar en aquest tret, té una rellevància relativa. Depèn sobretot de l'escolarització i, més que res, en aquells infants que cursen en una LV. Però notem que el qüestionari va ser realitzat en una situació bastant formal, de manera que sembla fàcil suposar que en el registre col·loquial la presència d'aquestes formes és molt inferior. De qualsevol manera, la vernacularització del català estàndard ha de començar per situacions més o menys formals, que corresponen a l'entrevista realitzada per nosaltres.

Les dades apunten a pensar que són les dones les més innovadores, en qualsevol cas, i més quan a la forma nova s'hi associa el tret de la correcció. En canvi, sembla que són els hòmens jóvens els primers a fer evident una voluntat de correcció.

L'edat i tots els elements que s'hi lliguen és el factor que presenta més variació. D'aquests elements, cal ressaltar el de l'escolarització, sobretot en una LV, ja que produeix una acceptació notable de les formes normatives en detriment de les tradicionals.

El comportament dels informants és relativament divers segons l'estat de generalització de cada variant. Notem com *naixtre(r)* és forma ben estesa i bastant més difícil

de substituir per *nàixer* respecte al futur d'*eixir* que alterna en el parlar dels adults i, per tant, és sentit i conegut per tota la població. Quant a *convençtre*, és forma dels sectors de poca edat, però els estudiants la fan fora amb facilitat.

D'altra banda, un nivell de castellanització elevat, ja siga individual o bé col·lectiu, afavoreix l'adopció d'innovacions normatives ja que l'arrelament de les formes tradicionals és molt més baix.

7.1. En definitiva, amb aquesta aproximació parcial a un fenomen morfològic concret hem aconseguit descobrir un grapat de tendències ben interessants sobretot de les noves generacions que caldria tenir presents en molts àmbits, entre altres el de l'ensenyament. Una nova línia d'ensenyament que caldria que tingués en compte la variació lingüística que els alumnes mateix aporten a l'aula i, d'altra banda, la variació lingüística que aporta la pròpia normativa o l'estàndard bicèfal amb què pot comptar la població de la comarca. De qualsevol manera, és necessari realitzar aquest acostament a uns altres fenòmens morfològics i també fonètics o lèxics perquè així aportaran encara més llum i més pautes del tractament de la variació lingüística en la societat.

CARLES SEGURA I LLOPES
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, Antoni Maria (1918) «Dietari de l'Eixida p'el Reyne de València i Catalunya occidental», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, X, Ciutat de Mallorca, pp. 165-332.

ALCOVER, Antoni Maria & MOLL, Francesc de Borja (1929-1932) «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II (1929) pp. 73-184; III (1930) pp. 73-168; IV (1931) pp. 9-104; i V (1932) pp. 9-72.

BIBILONI, Gabriel (1997) *Llengua estàndard i variació lingüística*, 3 i 4, València.

CANO, Maria Antònia (1995) *El Llibre dels Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert»-Diputació d'Alacant i Ajuntament d'Elx, Alacant.

COLOMINA, Jordi (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert»-Diputació Provincial d'Alacant, Alacant.

– (1994) «Aspectes de morfologia verbal en occità sud-pirinenc», *Actes del Quart Congrés Internacional d'Estudis Occitans*, Vitòria-Gasteiz, ps. 715-737.

COROMINES, Joan (1958) «De gramàtica històrica catalana: A propòsit de dos llibres», *Studia Philologica et Litteraria in honorem L. Spitzer*, Berna, pp. 123-148. Reed. dins COROMINES (1971), pp. 245-275.

– (1971) *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor [4a. edició 1989].

MARTOS, Josep Lluís & SEGURA, Carles (1997) «Aproximació al lèxic agrícola del camp d'Alacant limítrof amb el camp d'Elx», *La Rella*, 11, Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó, Elx, pp. 37-64.

MAS, Antoni (1994) *La substitució lingüística del català. L'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna,* Diputació d'Alacant, Alacant.

MONTOYA, Brauli (1986) *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna,* Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert»-Diputació Provincial d'Alacant, Alacant.

PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998) *Del llatí a català. Morfosintaxi verbal històrica,* Universitat de València, València.

SANSANO, Gabriel & CASTAÑO, Joan eds. (1997) *Sainets il·licitans de la Restauració (1874-1896),* Institut de Cultura «Juan Gil-Albert»-Diputació d'Alacant, Alacant.

SEGURA, Carles (1996) *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant,* Generalitat Valenciana, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert»-Diputació Provincial d'Alacant, Alacant.

– (1998) *El parlar d'Elx a estudi: aproximació a una descripció,* Ajuntament d'Elx, Elx.

– (1999) «El paper de l'escola en la varietat dialectal: normativa, canvi i qualitat lingüística», *Actes del XII Curs de Sociolingüística de la Nucia,* setembre, 1999 (en premsa).

Distància lingüística i classificació de varietats dialectals
Linguistic distance and classification of dialectal varieties — Esteve Clua Julve

Over the last two decades there has been a growth of quantitative studies of linguistic variation, aimed at overcoming the potential arbitrariness of dialectal divisions based on qualitative criteria. However, dialect measuring methods have also proved incomplete, which has endangered both the adequacy of the results obtained and their apparent objectivity. In order to solve the problem, this paper proposes a classification of dialectal varieties based on the notion of linguistic distance. The main feature of our proposal, which we have applied to the classification of Valencian varieties, is the fact that it is based on a set of representative, homogeneous data –more precisely, on flexive morphology; thus, the treatment of variation results from a consistent linguistic analysis and, through statistical control measures, it is possible to check the reliability of the classifications obtained.

Leuconíquia i cultura popular
Leuconiquia and popular culture — Joan Veny

The materials from the *Atles Lingüístic del Domini Català* related to the names of leuconiquia, or small white spots under people's nails, a geolinguistic and anthropological study is performed of the various folk names (*mentides, regals, alegries*, etc.) as compared to other languages. The origin of such names is based on the belief that they represent different signs (that someone has been telling lies, that there is a forthcoming present, etc.) mostly developed in the world of children.

La geosinonímia dels ceps i raïms catalans
Geosynonymy in Catalan vines and grapes — Xavier Favà i Agud

This paper deals with a number of geosynonyms within grapes and wine terminology in Catalan; twenty-nine names of vines and grapes (technically called ampelonyms) are analyzed: *boval, garnatxa, giró, pansal, palop, monastrell, picapoll* or *moscatell*, amongst others. The author, aware of the lack of dialectal maps concerning specific terminology, has drawn nine maps of these ampelonyms, based on extensive fieldwork, with surveys he has carried out in all Catalan-speaking areas.
The paper is supplemented by numerous bibliographical references and complementary information (often in footnotes) on the names of the grapes studied: etymological hypotheses, parallelisms in other Romance languages, etc.

Els noms de l''Eriçó de mar' en català
Sea urchin names in Catalan — Antoni Corcoll i Llobet

The main purpose of this paper is to study the terminological wealth surrounding the sea urchin, an animal which is little known and has little interest as a dish, especially outside the world of seamen. This situation, which has

prevailed until a few decades ago, has led to the present existence, albeit seemingly paradoxicaly, of a great variety of terms on our coasts. Also, there is a general description of the geographic distribution and the vitality of some of its names.
However, and beyond the dialectological description, there is also a short diacronic view, featuring the motivational or etimological explanations for the various terms used for the sea urchin; some of these explanations differ significantly from the ones offered so far.

Una mostra de la transició dialectal catalanoaragonesa: els parlars de la Llitera
An example of Catalan-Aragonese dialect transition: the dialects of la Llitera

Javier Giralt Latorre

One of the Aragonese areas where there is better evidence of Catalan-Aragonese dialect transition is la Llitera, an area in the province of Osca where Catalan and Aragonese border varieties remain alive, alongside the North-Western varieties proper. In order to show the internal geovariation in the area, this paper presents the most relevant phonetic and morphological traits which may establish the linguistic adscription of the local dialects. This is supported by a number of maps, which allow us to understand the geolinguistic configuration. An appendix includes five ethnotexts representing some of the towns, with a comment on the dialectal words appearing therein.

Els parlars de transició entre el català occidental i l'oriental
Transitional dialects between Western and Eastern Catalan

Pere Navarro

Traditionally, the Catalan language has been divided into two great dialectal area: West and East. It was Milà i Fontanals who first established in 1861 such classification of Catalan dialects, based on the criterion of unstressed vowels: the Western dialects keep *a*, *e* and *o* in unstressed syllables, whereas Eastern dialects have evolved into the neutral /ə/ vowel.
Once these criteria have been applied, it has been found that the isoglosses built on the three phonetic phenomena described above are not superimposed, and therefore do not coincide. As the differences in isoglosses increase if we consider the criteria proposed by Veny in *Els parlars catalans*, we may infer that the transition from one set of dialects to the other takes place without any sudden change of features; in other words, there are no clear boundaries between the two dialectal areas.
This paper intends to supply data on the southern transition area between the Western and Eastern dialects, covering the areas of Ribera d'Ebre, Priorat, Baix Cam and Conca de Barberà.

Variació fonètica i cliticització pronominal en alguerés: una primera aproximació intradialectal
Phonetic variation and pronoun clitization in Algherese: a first intra-dialect approach
Andreu Bosch i Rodoreda & Luca Scala

This paper describes, from an intra-dialect point of view, the phonological traits of pronoun clitization in Algherese. The approach is based on the restrictions upon the syllabic structure of this variety, which tends to avoid the *coda* between clitics and verbs and between one clitic and another. It almost does not allow any type of *coda* in cases of clitization, which are solved through rules of assimilation and simplification, through the insertion of an epenthetic [a] between the verb and the clitic, or by modifying the ending, which leads to a wide range of homophonic sequences. The study also presents an update on the syntactic restrictions upon pronoun combinations and the phonetic peculiarities of some clitic combinations, more specifically those including *ne* and *se*, with a wealth of examples.

La llengua al nord del País Valencià
The language in the north of the *País Valencià* Andreu Beltran Zaragozà

A review of the various sub-dialect classifications of Catalan in the north of the *País Valencià*, together with a proposal distinguishing northern Valencian, with two subdialects, and southern Tortosí in the eastern border with Catalonia, provide an introduction to an elaborate summary of the main dialectal research on the area. This is followed by the features characterizing these subdialects and a description of the area involved. There are seven phonetic phenomena: an unpalatalized production of /ʃ/, the survival and loss of intervocalic /d/, the opening of initial /e/, the disappearance and survival or /r/ and some plosives at the end of words; in addition, the paper contains six sections on morphology, noun flexion, the masculine definite article, the degrees of demostratives and locatives, the allomorphic varieties of first and third person of indicative present, subjunctive present and subjunctive imperfect in first conjugation verbs. The paper ends with some comments on lexis, whose footnotes include the situation of the same features by the 18th century, according to the documents of the time.

L'*Atles lingüístic del valencià meridional i alacantí (ALVA)*
The *Atles Lingüístic del Valencià Meridional i Alacantí* (*ALVA*) Josep Tormo Colomina

This paper is the official presentation, since the project was first started in 1978, of the forthcoming *Atles Lingüístic del Valencià Meridional i Alacantí* (*ALVA*) (Linguistic

Atlas of Southern Valencian and Alacantí), which so far had not been explicitly publicized.
This paper, divided in two sections, includes the background of the author, the birth of the Atlas, the original questionnaire and its evolution, the network of towns studied, the aims of the project, the research method, the present questionnaire, the findings beyond the questionnaire, the cartographic representation and a brief set of maps and comments showing the importance that microatles with a very specific questionnaire may have in reduced contexts in certain peripheral areas.

Els parlars mallorquinitzants de la Marina
Balearic features in La Marina dialects — Vicent Beltran i Calvo

This study attempts an approach to a linguistic description of the Valencian area nort of the La Nau cape. The paper tries to analize the highest number of variables in order to ascertain the dialectal adscription of this area, which shows a number of common features with Majorcan. In fact, the great migration of islanders into the Marina Alta in the early 17th century was the historical event influencing the dialectal variety of the towns analyzed. However, a number of features specific to this area can be identified which do not belong to Balearic varieties. The paper includes ten maps showing the most interesting phonetic, morphological and lexical traits of the areas; the last map also establishes a number of subareas depending on the degree of Balearic influence, as a result of a preestablished scale. The conclusion is that the speech of the towns studied reflects a rich, varied and highly conservative linguistic variety.

Els verbs de tipus *naixtre* al Baix Vinalopó
Naixtre-type verbs in the baix Vinalopó — Carles Segura i Llopes

The aim of this paper is to analyze a sample of verb morphology belonging to the speech of the Valencian area of Baix Vinalopó, in order to ascertain the effect of Catalan standard forms upon traditional spoken tendencies, once Catalan has been present at school or in the mass media for more than twelve years. More specifically, there is an ongoing morphological change, affecting a number of infinitives, future and conditional tenses of the *naixtre*, *ixtrà* or *convenstre* type, as different from the general forms in Catalan *nàixer*, *eixirà* and *convèncer*.